

WYŻSZA SZKOŁA
KSZTAŁCENIA
ZAWODOWEGO

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Collegium
Balticum

ISBN 978-83-978680-6-9

ЗДОРОВ'Я ТА СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ

Збірник наукових статей

Том 2

HEALTH AND SOCIETY IN CONDITIONS OF WAR: PROBLEMS OF LAW AND CIVIC INITIATIVES

Selected Papers

Volume 2

2026

Наукова редакція:

Петро ТАЛАНЧУК, Валентина ПУПИШЕВА, Ірина ТАЛАНЧУК, Ольга СУХАЧОВА, Костянтин ЧУРПІЙ,
Bartosz BŁASZCZAK, Олена КРАВЧЕНКО, Ірина ТКАЧЕНКО, Ігор ЧУРПІЙ, Ольга КАТАРАГА,
Irena MALINOWSKA, Мирослава БРИКУЛЬСЬКА, Олександр КОЛОМОЄЦЬ, Aleksandra SIEWERT,
Ольга ПУГАЧЕНКО, Piotr PETCOVICI, Володимир ЧУРПІЙ, Геннадій СЯБРЕНКО, Олександр ШЕВЧУК

Scientific Editors:

Petro TALANCHUK, Valentyna PUPYSHEVA, Iryna TALANCHUK, Olha SUKHACHOVA, Kostiantyn CHURPII,
Bartosz BŁASZCZAK, Olena KRAVCHENKO, Iryna TKACHENKO, Ihor CHURPII, Olga CATARAGA,
Irena MALINOWSKA, Myroslava BRYKULSKA, Oleksandr KOLOMOIETS, Aleksandra SIEWERT,
Olha PUHACHENKO, Piotr PETCOVICI, Volodymyr CHURPII, Hennadii SIABRENKO, Oleksandr SHEVCHUK

Кропивницький-Вроцлав
Kropyvnytskyi-Wrocław

Міністерство освіти та науки України
Центральноукраїнський інститут розвитку людини
Університету "Україна"
Центральноукраїнський фаховий коледж Університету «Україна»
Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu, Polska
Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim, Polska
Національний Центр Судових Експертиз
Міністерства Юстиції Республіки Молдова
Інклюзивно-ресурсний центр №1" Кропивницької міської ради
Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя
Сухомлинського
Кафедра фізичної терапії та ерготерапії
Івано-Франківського національного медичного університету
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України
Кропивницький міський центр комплексної реабілітації та надання соціальних
послуг для осіб з інвалідністю Кропивницької міської ради
Знам'янська обласна бальнеологічна лікарня Кіровоградської обласної ради
Спілка підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України
Центр екстреної медичної допомоги та медичних катастроф
у Кіровоградській області

**ЗДОРОВ'Я ТА СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ**
Збірник наукових статей

У 4 томах
Том 2

м. Кропивницький – Вроцлав
2026 р.

Затверджено до друку Вченою радою Центральноукраїнського інституту розвитку людини
Відкритого університету розвитку людини «Україна»,
Протокол №6 від 19 червня 2026 року

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*Петро ТАЛАНЧУК, доктор технічних наук, професор, президент Університету «Україна»;
Валентина ПУПИШЕВА, директор Центральноукраїнського інституту розвитку людини
Університету «Україна»;
Ірина ТАЛАНЧУК, кандидат юридичних наук (Україна);
Ольга СУХАЧОВА, кандидат економічних наук, доцент (Україна)
Костянтин ЧУРПІЙ, кандидат медичних наук, доцент (Україна)
dr Bartosz WŁASZCZAK, доктор права (Польща);
Олена КРАВЧЕНКО, кандидат філологічних наук (Україна);
Ірина ТКАЧЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Ігор ЧУРПІЙ, доктор медичних наук, професор (Україна);
Ольга КАТАРАГА, доктор юридичних наук, професор (Молдова);
dr hab. Irena MALINOWSKA, доктор права (Польща);
Мирослава БРИКУЛЬСЬКА, кандидат медичних наук, доцент (Україна);
Олександр КОЛОМОЄЦЬ, кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
dr Aleksandra SIEWERT, доктор права (Польща);
Ольга ПУГАЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент (Україна);
Piotr PETCOVICI, судовий експерт вищої категорії (Молдова);
Володимир ЧУРПІЙ, кандидат медичних наук, доцент (Україна);
Геннадій СЯБРЕНКО, кандидат медичних наук, доцент (Україна);
Олександр ШЕВЧУК, кандидат медичних наук, доцент (Україна)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Андрій МАНЖУЛА, доктор юридичних наук, професор, Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира Винниченка (Україна)
Dr Sylwia ZAKRZEWSKA, PhD, University College of Professional Education (Poland)

Здоров'я та суспільство в умовах війни: проблеми права та громадянських ініціатив. Збірник
наукових статей. Кропивницький : Вид-во ЦІПОЛ – Вроцлав : Wydawnictwo PSW w Starogardzie
Gdańskim, 2026. У 4 т., Т.2. 329 с.

У збірнику вміщено наукові статті, у яких відображено результати наукових досліджень у галузях
фізичної реабілітації, медицини, юриспруденції, економіки, управління, соціально-психологічних,
педагогічних наук. Розрахований на науковців, аспірантів, викладачів, студентів закладів вищої
освіти, а також на всіх, хто цікавиться питаннями розвитку суспільства в сучасних умовах.

- © Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна», 2026
- © Центральноукраїнський фаховий коледж Університету «Україна», 2026
- © Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu, 2026
- © Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie Gdańskim, 2026
- © Національний Центр Судових Експертиз Міністерства Юстиції Республіки Молдова, 2026
- © Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2026
- © Спілка підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України, 2026
- © Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя
Сухомлинського, 2026
- © Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, 2026
- © Кафедра фізичної терапії та ерготерапії Івано-Франківського національного медичного
університету, 2026
- © Akademia Nauk Stosowanych Collegium Balticum w Szczecinie, 2026
- © Центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Кіровоградської області, 2026
- © Кропивницький міський центр комплексної реабілітації та надання соціальних послуг для осіб з
інвалідністю Кропивницької міської ради, 2026
- © Інклюзивно-ресурсний центр №1 Кропивницької міської ради, 2026
- © Знам'янська обласна бальнеологічна лікарня Кіровоградської обласної ради, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 2.

УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД У ВИРІШЕННІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ПРАВА ТА РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Валентина Пупишева	
ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	7
Ірина Ткаченко	
СИСТЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ В ПОЛОНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	14
Irena Malinowska, Aleksandra Siewert, Sylwia Zakrzewska	
ZARZĄDZANIE MIGRACJAMI A BEZPIECZEŃSTWO PUBLICZNE.....	22
Тарас Вайда	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО /ОСОБИ ПРИ УРАЖЕННІ ЕЛЕКТРИЧНИМ УДАРОМ БЛИСКАВКИ: ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ТА ЗАХОДИ ЗАХИСТУ СЛУЖБОВОГО ТРАНСПОРТУ ВІД НЕБЕЗПЕЧНИХ ФАКТОРІВ ГРОЗИ	34
Janusz Bryk	
KRYMINOLOGICZNE ASPEKTY SPRAWCY STALKINGU.....	44
Галина Авдеева, Марієтта Капустіна	
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯТРОГЕННИХ ЗЛОЧИНІВ: ВІД АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ДО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	60
Kazimiera Juszka, Karol Juszka	
THE ESSENCE OF APPLYING THE FORENSIC VERSION IN MISDEMEANOUR PROCEEDINGS.....	66
Петро Токар, Іван Кріцак	
КРИМІНОЛОГІЯ РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ПАРАДИГМА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	76
Mariusz Michalski	
THE USE OF FIREARMS IN THE CONTEXT OF LEGAL CONSIDERATIONS AND JUDICIAL DECISIONS.....	101

Ольга Ваніна

**КАТЕГОРИЧНІСТЬ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
СУДОВОЇ ПОРТРЕТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ. ЗНАЧИМІСТЬ ВСІХ ФОРМ
ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ ПРИ ОЦІНЦІ ДОКАЗІВ У СУДІ.....** 112

Viorica Vozian, Lilia Florea

**DETERMINAREA AUTORULUI TEXTULUI ÎN ERA DIGITALĂ: METODE
MODERNE, PROVOCĂRI ȘI PERSPECTIVE.....** 117

Ростислав Головач, Сергій Шереметов

**ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВОГО ВІЙСЬКОВОГО ЕКСПЕРТА В УМОВАХ ВІЙНИ:
ПРАВОВІ, ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ.....** 122

Aneta Pawlińska, Krystyna Poleć, Kamila Sęsoła

**WSPÓŁCZESNE METODY IDENTYFIKACJI OSÓB ZAGINIONYCH ORAZ NN
ZWŁOK: PRZEGLĄD TECHNIK I ZASTOSOWAŃ KRYMINALISTYCZNYCH....** 131

Karol Juszka

**THE BASICS OF FORMULATING A FORENSIC VERSION IN PROCEEDINGS
CONCERNING MISDEMEANOURS.....** 153

Петро Тимкович

**СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ДОКАЗ ПОЗОВНИХ ВИМОГ
ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ У ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ СПОРАХ ЩОДО
ОТРИМАННЯ ПІЛГ ТА СОЦІАЛЬНИХ ВИПЛАТ.....** 165

Ireneusz Kobus

**WPŁYW KODEKSU KARNEGO NA PRZYPADKI UŻYCIA BRONI PALNEJ
ZAWARTE WE WSPÓLNEJ REGULACJI PRAWNEJ DLA RÓŻNYCH FORMACJI
WŁAŚCIWYCH W SPRAWACH BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO
POLSKI** 171

Іван Фельцан

**ПРАВНИЧА НАУКА В УКРАЇНІ НА ШЛЯХУ ДО ІНТЕГРАЦІЇ В
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР.....** 182

Marcin Kubera

**ZARZĄDZANIE PUBLICZNĄ SŁUŻBĄ KRWI W EUROPIE ŚRODKOWO –
WSCHODNIEJ. ANALIZA PORÓWNAWCZA MODELI
ORGANIZACYJNYCH.....** 189

Ірина Коняшина, Валерія Пустовіт

**ВПЛИВ РОБОТИ ГЕНЕРАТОРІВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА
ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ, ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ТА
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ.....** 209

Monika Hurko - Nesterowicz

**FAŁSZYWE DOKUMENTY JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO PAŃSTWA** 219

Ірина Ткаченко, Марина Трегубенко, Діана Брижата	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	227
Tomasz Kosiorowski	
NOWOCZESNE TECHNOLOGIE KRYMINALISTYCZNE W PRAKTYCE ORGANÓW ŚCIGANIA -WPŁYW NA EFEKTYWNOŚĆ W SPRAWACH PRZESTĘPSTW I ZAGINIĘĆ.....	233
Ірина Ткаченко, Станіслав Снисаренко	
ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.....	241
Agnieszka Sadło-Nowak, Aneta Kamińska-Nawrot	
CRIMINALIZATION OF HUMAN TRAFFICKING IN HISTORICAL PERSPECTIVE.....	246
Оксана Ляска, Артем Лисюк	
ПРОЯВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЯ ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	254
Monika Hurko - Nesterowicz	
DOKUMENTY TOŻSAMOŚCI JAKO NARZĘDZIE WERYFIKACJI OBYWATELI I CUDZOZIEMCÓW W POLSCE.....	258
Софія Дротенко, Ірина Ткаченко	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ.....	263
Юлія Вус, Ірина Ткаченко	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАТЕВІ ЗЛОЧИНИ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	270
Інна Криворучко, Олександр Жила	
ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	278
Ольга Дригула, Ірина Ткаченко	
ВИДИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ....	283
Вікторія Кукуленко, Ірина Ткаченко	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖКИ: ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ.....	287
Меланія Івасюк, Ірина Ткаченко	
ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА, ОБОВ'ЯЗКИ ТА РОЛЬ.....	294
Наталія Седова, Тетяна Купреєнкова	
ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ТА НОВІ ФОРМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ.....	301
Валерія Пустовіт, Ірина Ткаченко	
ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА.....	307

Карина Ткаченко, Ірина Ткаченко

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ: ТЕОРЕТИЧНІ
ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ..... 314**

Вікторія Хохуля, Ірина Ткаченко

**ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 322**

РОЗДІЛ 2.

УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД У ВИРІШЕННІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ПРАВА ТА РОЗБУДОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 159.9.072:355.01

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

PERSONAL RESILIENCE UNDER WAR CONDITIONS

Валентина Пупишева,
директор Центральноукраїнського
інституту розвитку людини,
м. Кропивницький, Україна
Orcid ID: 0000-0002-6039-5580

Для українського суспільства під час тривалого перебування у ситуації воєнної агресії, що суттєво впливає на умови життєдіяльності особистості характерне надзвичайно актуальне значне зростання рівня стресу. Початок повномасштабної війни в Україні спричинив різке, психоемоційне напруження, що проявляється у невизначеності, переживаннях тривоги, страху втрати безпеки за власне життя, життя рідних і близьких людей, а також у порушеннях психічного благополуччя. Військові дії, вимушене переміщення, новини з фронту, втрата знайомих, рідних, втрата соціальних зв'язків і загроза життю створюють проблему збереження психічного здоров'я та виживання людини у особливих екстремальних умовах. Здатність особистості зберігати психічне здоров'я, адаптуватися до стресу та ефективно долати життєві труднощі, перетворюючи їх на новий досвід включає внутрішнє прагнення контролювати ситуацію, впливати на

прийняття рішень та захищатися від військових ризиків. Розвиток життєстійкості є важливим ресурсом для подолання криз.

Ключові слова: життєстійкість, стрес, тривога, безпека, збереження, війна, емоційна стійкість, кризова ситуація, відповідальність, пошук рішення.

The Ukrainian society is experiencing a prolonged period of armed aggression that significantly affects individual living conditions and is associated with a marked increase in stress levels. The onset of full-scale war in Ukraine has caused intense psycho-emotional strain manifested in uncertainty, heightened anxiety, fear for personal safety, and concern for the lives of relatives and close persons, as well as disturbances in psychological well-being. Military actions, forced displacement, continuous exposure to war-related news, loss of acquaintances and family members, disruption of social ties, and persistent threats to life collectively challenge the preservation of mental health and human functioning under extreme conditions.

An individual's capacity to maintain psychological well-being, adapt to stress, and effectively overcome life difficulties while transforming them into new experience is closely linked to an internal drive to regain control over circumstances, participate in decision-making processes, and protect oneself from wartime risks. The development of resilience is considered a significant resource for coping with crisis situations, supporting emotional stability, and sustaining adaptive behavior in conditions of prolonged uncertainty and threat.

Keywords: resilience, stress, anxiety, safety, preservation, war, emotional stability, crisis situation, responsibility, problem-solving.

В умовах війни особистість змушена брати на себе підвищену відповідальність за власне життя, за життя близьких і рідних, шукати шляхи подолання кризових ситуацій, тривожності і небезпеки. Збереження психічного здоров'я та емоційної стійкості дозволяє контролювати емоції, уникати паніки та приймати раціональні рішення, навіть коли ситуація здається некерованою. Позитивна установка (оптимізм) доповнює вірою у власні сили, здатністю бачити можливості, а не перешкоди, що формує відповідальність, ініціативність та психологічну стійкість. Особливого значення набуває здатність людини не лише витримувати вплив тривалого стресу, а й зберігати активну життєву позицію, смислову залученість до життя та готовність до прийняття складних рішень. Саме ці характеристики відображає феномен життєстійкості особистості. Автори концепції життєстійкості С. Мадді (Salvatore Maddi) та С. Кобаса (Suzanne Kobasa) дослідили, чому деякі люди легше справляються зі стресом і залишаються здоровими, тоді як інші ламаються [5, с.240]. Переконання, що боротьба дозволяє вплинути на результат подій, навіть якщо цей вплив не абсолютний. Життєстійкість важлива, тому що дозволяє зберігати стійкість і гнучкість, особливо в умовах війни та невизначеності. Життєстійкість розглядається в сучасній психологічній науці як інтегральний ресурс, що забезпечує адаптацію до складних життєвих обставин, збереження

внутрішньої рівноваги та можливість особистісного зростання в умовах кризи [1, с. 256]. В умовах воєнного стану феномен життєстійкості виступає ключовим ресурсом збереження особистісної цілісності та трансформації травматичного досвіду.

Пріоритетним об'єктом дослідження у цьому напрямі є фахівці гуманітарного сектору, чий функціонал реалізується в екстремальних умовах, пов'язаних із перманентною емпатичною залученістю у ситуації втрати та значним рівнем професійної відповідальності. У контексті триваючого збройного конфлікту питання життєстійкості громадян, фахівців, діяльність яких пов'язана з інтенсивним емоційним навантаженням та стресовими ситуаціями внаслідок травматичних подій, набуває особливої актуальності. Життєстійкість функціонує як ключовий механізм трансформації психотравмуючого досвіду та інструмент збереження ментальної рівноваги, нівелюючи ризик розвитку дезадаптивних станів. З огляду на специфіку професійної діяльності, що характеризується постійним впливом стресогенних чинників, першочерговим завданням є визначення, деконструкція структурних компонентів життєстійкості. Остання розглядається не лише як стійкість до стресу, а як екзистенційна мужність та здатність до активного перетворення та подолання кризових ситуацій. Це зумовлює потребу в ідентифікації детермінант психологічної стійкості та розробці науково обґрунтованих стратегій її превентивного розвитку [3, с. 254].

Дослідження спрямоване на теоретичний аналіз сутності, структури та функцій життєстійкості в сучасній психологічній науці, теоретичне обґрунтування соціально-психологічних чинників життєстійкості під час воєнного стану. Особливу увагу приділено ролі когнітивного усвідомлення особистісних ресурсів у забезпеченні психологічної стійкості в умовах війни. На основі ретроспективного аналізу наукових джерел визначено ключові концептуальні підходи до розуміння життєстійкості та її компонентного складу. Систематизація матеріалу сприяла виявленню взаємозв'язків між когнітивними, афективними та конативними аспектами досліджуваного явища. Узагальнення теоретичних положень дозволило обґрунтувати мультифакторну природу життєстійкості, що охоплює як особистісний, так і соціокультурний рівні функціонування індивіда. Порівняльний аналіз різних підходів допоміг виокремити спільні риси і відмінності в трактуванні життєстійкості вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Загалом, використання цих методів забезпечило більш глибоке розуміння життєстійкості та її значення для адаптації до стресових ситуацій [6, с.312]. Вітчизняні дослідники Д. Аносов та О. Хаустова зазначають що в поняття життєстійкість часто використовується як синонім стійкості (резильєнтності).

Однак останнім часом ці поняття почали розмежовувати з огляду на те, що життєстійкість розглядається як захисний фактор стійкості. В. Предко визначає

життєстійкість – як сутнісну якість особистості, яка ґрунтується на позитивному ставленні до життя, передбачає вміння досягати поставлених цілей, забезпечує самовизначення та внутрішню рівновагу, сприяє розкриттю ресурсного потенціалу та є необхідною умовою повноцінного розвитку. Також, зазначає що підлітковий вік є найбільш сенситивним періодом для формування життєстійкості, оскільки визначає подальший розвиток особистості та впливає на формування ціннісних орієнтацій і ставлення до життя. Проте, розвинути життєстійкість можна і впродовж всього життя [2, с. 384]. Г. Гросс розглядає емоційну складову життєстійкості, акцентуючи увагу на здатності до емоційної саморегуляції, контролю над негативними емоціями та розвитку емоційного інтелекту, які сприяють адаптації до стресових ситуацій [6, с. 312].

Теоретичний огляд засвідчує, що життєстійкість постає як гетерогенне психологічне новоутворення з вираженими адаптивною, регулятивною та превентивно-захисною функціями. У межах екзистенційного підходу даний феномен інтерпретується як інтегративна здатність суб'єкта до конструювання сенсів в умовах онтологічної невизначеності. Вона передбачає прийняття відповідальності за власну життєтворчість та збереження високого рівня залученості в діяльність, попри інтенсивність екзогенних загроз і досвід деривації». У межах ресурсного підходу життєстійкість інтерпретується як внутрішній потенціал, що забезпечує адаптивне подолання стресових ситуацій. Згідно з С. Мадді, цей феномен включає залученість, контроль і прийняття виклику. Залученість розглядається як смислова інтенсивність проживання життєвих подій, що перешкоджає розвитку апатії та відчуження. Контроль пов'язаний із переконаністю у можливості впливати на перебіг подій і знижує ризик формування безпорадності [4, с. 487].

Трансформація ставлення до змін як до можливостей розвитку, а не загроз, є основою прийняття виклику. Узгодженість цих елементів сприяє редукції суб'єктивної загрозливості стресорів та актуалізує адаптивні стратегії подолання (копінгу). Якісний аналіз результатів співбесід з тимчасово переміщеними особами глибоких інтерв'ю засвідчив, що для більшості таких осіб більш характерними є переживання безпорадності, тривоги та потреба в зовнішній підтримці. Недостатня усвідомленість особистісних ресурсів виступає чинником, що ускладнює адаптацію та провокує дезадаптацію. Доведено, що усвідомлення особистісного потенціалу є вагомим фактором життєстійкості. Інтеграція знань про власні можливості, цінності та соціальне оточення підвищує рівень зрілості, активізує внутрішній контроль і сприяє відповідальному ставленню до життєвих ситуацій. Функціональна роль усвідомлення ресурсів полягає у забезпеченні трансформації пасивного переживання стресу в активну подолану поведінку. Результати спостереження обґрунтовують необхідність розробки цільових програм, орієнтованих на

підвищення життєстійкості, активізацію внутрішніх ресурсів та формування навичок саморегуляції фахівців. Життєстійкість виступає фундаментальним інтегративним ресурсом особистості в контексті тривалої кризової ситуації.

Тривалі соціальні потрясіння зумовлюють розгляд життєстійкості як базового інтегративного механізму, що гарантує адаптацію та психологічну стійкість в умовах перманентної невизначеності та стресу. Як хронічний стресор, війна суттєво впливає на ціннісно-сміслову систему особистості, переструктуровуючи її життєві орієнтири, ставлення до майбутнього та сприйняття власного потенціалу. Життєстійкість виступає інтегративним регулятором, що забезпечує психологічну рівновагу особистості, сприйняття контролю над обставинами та продуктивну залученість у професійну й соціальну діяльність. В межах ресурсного підходу зазначений феномен визначається як динамічна система особистісних ресурсів, актуалізація яких залежить від ситуативних вимог. Життєстійкість не є статичною характеристикою, а демонструє варіативність залежно від набутого досвіду, рефлексії власних спроможностей та контексту соціальної взаємодії. З огляду на екстремальні умови війни, життєстійкість виступає вагомим ресурсом, що протидіє розвитку професійного вигорання, тривоги та депресії. Згідно з дослідницькими даними, цей феномен характеризується не лише витривалістю, а й проактивною позицією особистості у подоланні криз, що передбачає відповідальне ставлення до власних дій та здатність до смислової переробки травматичних подій. Життєстійкість функціонує як психологічна умова самоактуалізації, трансформуючи деструктивний досвід у ресурс смислотворення [4, с. 487]. Дослідження фокусується на соціально-психологічних детермінантах життєстійкості працівників гуманітарного сектору. Функціонування цих фахівців під час збройних конфліктів пов'язане з перманентним впливом травмуючих подій, необхідністю роботи з людськими стражданнями, етичними дилемами та підвищеною відповідальністю. Зазначені умови функціонування зумовлюють інтенсифікацію психологічного напруження, вимагаючи активізації значних внутрішніх ресурсів особистості. У цьому аспекті життєстійкість визначається як критично важливий чинник підтримки професійної ефективності та ментального благополуччя фахівців. До ключових соціально-психологічних детермінант життєстійкості людини належать: рівень соціальної підтримки, якість міжособистісної взаємодії в колективі, сформованість професійних ціннісних орієнтацій та усвідомлення смисложиттєвої значущості професійної діяльності. Функціональне соціальне середовище виступає буфером, що редукує суб'єктивне сприйняття стресу, тоді як соціальна ізоляція та дефіцит емоційного зворотного зв'язку провокують емоційне виснаження та відчуття безпорадності.

Фундаментальною складовою життєстійкості є професійна ідентичність, що забезпечує смислоутворення та верифікацію суспільної значущості професійних

дій. Суб'єктивне переконання у результативності власних зусиль у контексті допомоги іншим сприяє збереженню високої мотивації та активної залученості, що функціонує як адаптаційний механізм у кризових ситуаціях. Таким чином, життєстійкість працівників концептуалізується як феномен на перетині особистісних і соціальних ресурсів, розвиток якого обумовлений психологічними механізмами усвідомлення внутрішнього потенціалу. Усвідомлення індивідуальних сильних сторін, ціннісно-сислової сфери та потенціалу впливу на ситуацію (агентності) є підґрунтям для формування суб'єктної позиції, що мінімізує імовірність пасивного реагування на стресогенні чинники. Особистості з високим рівнем ресурсної усвідомленості вирізняються когнітивною гнучкістю, розвиненою рефлексією та переважним використанням конструктивних копінг-стратегій. Український бізнес після повномасштабного вторгнення Росії стикнувся з викликами, до яких насправді мало хто був готовий. Але при цьому компаніям здебільшого вдалося зберегти свої колективи і продовжувати роботу, але крім того ще й інвестувати в розвиток і спрямовувати свої ресурси на волонтерство. Олександр Яковенко – підприємець, власник компанії «СУПРАМАРІН», засновник благодійного фонду Хвиля'91, створив фабрику з виробництва дронів та антидронових засобів разом з Національною гвардією України [8]. Життєздатність його тісно пов'язана зі смисложиттєвими орієнтаціями, особистісною зрілістю, суб'єктною активністю та здатністю до саморегуляції і прийняття важливих рішень.

У ситуаціях кризи такі громадяни схильні до переоцінки загроз як професійних чи особистісних викликів, що корелює з компонентом «прийняття виклику» у структурі життєстійкості. Обмежене усвідомлення власного ресурсного потенціалу виступає чинником, що зумовлює емоційне виснаження, зростання почуття безпорадності та зниження рівня внутрішнього контролю. У цьому контексті розвиток життєстійкості доцільно розглядати як процесуальне явище, що інтегрує розвиток навичок стресоподолання з поглибленою рефлексією та смислотворчою діяльністю. Психокорекційний вплив, спрямований на мобілізацію особистісних ресурсів, є необхідною умовою підвищення життєстійкості та забезпечення ментального здоров'я в умовах тривалого стресу [7, с. 176]. У пошуках шляхів розвитку життєстійкості Радою жінок Донеччини спільно з UNFPA, Фондом ООН у галузі народонаселення, за участі Українського католицького університету та Маріупольського державного університету створено Курс «Життєстійкість молоді в умовах криз», який сприяє подоланню негативних стресових явищ і розвиває життєстійкість через дві грані: систему переконань, що дозволяє витримувати тривогу та стрес, віру в себе, у свої можливості та здатність швидко відновлюватися, адаптуватися і рухатися далі після негативних подій.

Висновки. Життєстійкість є комплексною характеристикою особистості, що забезпечує психологічну стійкість та збереження ефективності діяльності в умовах

тривалої кризи. В умовах війни цей феномен виступає провідним механізмом копінгу, спрямованим на переробку травматичних подій та підтримання смислової залученості до життєдіяльності. До структурних компонентів життєстійкості належать залученість, контроль та прийняття ризику, синергія яких мінімізує вплив стресогенних чинників як загрозливих і стимулює реалізацію адаптивних копінг-механізмів. Результати спостережень свідчать про детермінованість високих показників життєстійкості рівнем рефлексії особистісного ресурсу, психологічною зрілістю та стійкою суб'єктною позицією індивіда. Натомість дефіцит усвідомлення власного ресурсного потенціалу стає бар'єром для ефективної адаптації в кризових умовах, корелюючи з ризиками емоційної деструкції та виникненням дезадаптивних станів. Розвиток життєстійкості можливий шляхом цілеспрямованої психологічної роботи, спрямованої на актуалізацію внутрішніх ресурсів, формування відповідальності та смисложиттєвих орієнтацій. Психічне здоров'я діє як механізм подолання стресових ситуацій. Життєстійкість не є вродженою характеристикою, її можна розвивати протягом життя. Це досягається через формування позитивного мислення, пошук сенсів і рішень у складних ситуаціях, прийняття змін та активну життєву позицію.

Література:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Карамушка Л. М. Психологія управління. Київ : Міленіум, 2018. 384 с.
3. Кокун О. М. Психологічні ресурси особистості в умовах стресу. Київ : Інтерсервіс, 2020. 234 с.
4. Леонтьєва Д. Р. Психологія смислу. Київ : Академвидав, 2019. 487 с.
5. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : КММ, 2006. 240 с.
6. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальнопсихологічний аналіз. Київ : Каравела, 2017. 312 с.
7. Чепелева Н. В. Наративні практики в психологічній допомозі. Київ : Педагогічна думка, 2015. 176 с.
8. Залишатися в Україні й інвестувати тут – це найкращий приклад життєстійкості, – з дискусії LvBS URL<https://lvbs.com.ua/news/zalyshatysya-v-ukrayini-j-investuvaty-tut-tse-najkrashhyj-pryklad-zhyttyestijkosti-z-dyskusi-yi-lvbs> (дата звернення: 01.05.2026)

УДК: 616-036.8:355.1:159.9(477)

СИСТЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ В ПОЛОНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

SYSTEM OF HEALTH RECOVERY OF MILITARY PERSONNEL AFTER CAPTIVITY: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту
розвитку людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

У статті висвітлено теоретичні та практичні аспекти системи відновлення здоров'я військовослужбовців після перебування у полоні внаслідок збройної агресії проти України. Проаналізовано особливості медичного, психологічного, реабілітаційного та соціального супроводу звільнених осіб, а також нормативно-правові механізми організації постізоляційної допомоги. Обґрунтовано значення мультидисциплінарного підходу, індивідуалізації реабілітаційних програм і безперервності супроводу для відновлення психофізичного стану та успішної реінтеграції військовослужбовців у суспільне середовище.

Ключові слова: військовослужбовці, полон, постізоляційне відновлення, реінтеграція, психологічна допомога, фізична реабілітація, психотравматичний досвід, посттравматичний стресовий розлад, мультидисциплінарний супровід, соціальна адаптація, реабілітаційна допомога, психоемоційне відновлення.

The article highlights the theoretical and practical aspects of the system for restoring the health of military personnel after captivity as a result of armed aggression against Ukraine. It analyzes the features of medical, psychological, rehabilitation, and social support for released individuals, as well as the regulatory and legal mechanisms for organizing post-isolation assistance. The importance of a multidisciplinary approach, individualization of rehabilitation programs, and continuity of care is substantiated for the recovery of the psychophysical state and successful reintegration of military personnel into society.

Keywords: military personnel, captivity, post-isolation recovery, reintegration, psychological assistance, physical rehabilitation, psychotraumatic experience, post-traumatic stress

disorder, multidisciplinary support, social adaptation, rehabilitation care, psycho-emotional recovery.

Актуальність теми. Повномасштабне військове вторгнення на територію України зумовило стрімке зростання кількості військовослужбовців, котрі зазнали перебування у полоні, фізичного насильства, тривалої ізоляції, виснаження організму та інтенсивного психотравмувального впливу. Повернення звільнених осіб супроводжується сукупністю складних медико-біологічних, психоемоційних і соціально-дезадаптаційних порушень, усунення яких потребує тривалого багатокomпонентного відновлення.

А. Бай, Д. Попович, О. Вайда зауважують, що значна частина постраждалих характеризується наявністю посттравматичних стресових проявів, тривожно-депресивної симптоматики, соматоформних розладів, хронічного больового синдрому, інсомнічних порушень, патологічних змін харчової поведінки та когнітивної дезорганізації [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна політика України продовжує реалізацію комплексу заходів, орієнтованих на повернення військовослужбовців і цивільного населення, незаконно утримуваного державою-агресором. Перебування в умовах несвободи належить до категорії надзвичайно тяжких психотравмувальних чинників, наслідки яких охоплюють фізичну, психоемоційну, когнітивну й соціальну сфери функціонування особистості. Тривале позбавлення свободи, систематичний психологічний тиск, катування, жорстоке поводження, обмежений доступ до медичної допомоги, сенсорна депривація та постійна загроза життю формують полісистемний комплекс патологічних змін, подолання котрих вимагає багаторівневого медичного, психологічного й соціального супроводу.

Процес відновлення осіб, звільнених із місць несвободи, характеризується пролонгованим і поетапним перебігом, оскільки наслідки перенесеного травматичного досвіду нерідко зберігаються протягом багатьох років та істотно впливають на рівень адаптаційних ресурсів, соціального функціонування й психофізичного стану.

Нормативно-правове забезпечення захисту громадян, які зазнали незаконного позбавлення волі внаслідок збройної агресії проти України, визначається положеннями Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей». Правовий статус звільнених осіб охоплює громадян, стосовно яких офіційно підтверджено факт перебування у полоні або інших формах незаконного утримання [2].

Правовим підґрунтям реалізації відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, а також заходів адаптації, підтримки та супроводу осіб,

стосовно яких офіційно встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України після їх звільнення, визначається Порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 року № 296 «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» [6].

Відповідні механізми регламентуються також Порядком здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022 року № 441. Законодавче врегулювання зазначених питань створює підґрунтя для реалізації медичних, реабілітаційних, психологічних та соціальних гарантій, необхідних для відновлення здоров'я й повернення звільнених осіб до повноцінного суспільного життя [3].

Організація допомоги особам після звільнення з полону передбачає невідкладне залучення мультидисциплінарних команд у спеціалізованих центрах реінтеграції або закладах охорони здоров'я. Початковий етап супроводу характеризується високою клінічною та психологічною складністю, оскільки фізичний стан багатьох звільнених осіб супроводжується наслідками виснаження, інфекційних процесів, травматичних ушкоджень, хронічного больового синдрому, порушень функціонування внутрішніх органів, розладів сну та психоемоційної нестабільності. Значна кількість колишніх бранців демонструє прояви посттравматичних реакцій, підвищеної тривожності, депресивних станів, порушень міжособистісної взаємодії та соціальної ізоляції. Подібні обставини обумовлюють необхідність раннього початку комплексного відновлення з урахуванням індивідуальних потреб кожної особи.

Функціонування системи реінтеграційної допомоги пов'язане не лише з лікувально-реабілітаційними заходами, але й із документуванням фактів порушення міжнародного гуманітарного права. Медичні працівники та представники правоохоронних органів здійснюють фіксацію тілесних ушкоджень, слідів катувань, ознак жорстокого або негідного поводження, що має важливе значення для подальших слідчих дій і міжнародно-правових процедур. Збирання свідчень та медичної документації дозволяє формувати доказову базу щодо злочинів, учинених стосовно громадян України під час перебування у полоні. Водночас забезпечується отримання інформації про осіб, які продовжують перебувати у місцях незаконного утримання.

В. В. Чорна у співавторстві наголошує, що після проведення первинної фіксації ушкоджень організовується комплексне медичне та реабілітаційне обстеження. Медична оцінка стану здоров'я розпочинається із загального

клінічного огляду, що проводиться лікарем-терапевтом і лікарем-психіатром за умови надання усвідомленої згоди пацієнта. Клінічне інтерв'ювання супроводжується ретельним збором анамнестичних даних, аналізом скарг, оцінюванням психоемоційного стану та проведенням фізикального обстеження. Під час пальпації визначаються особливості стану м'яких тканин, локалізація больового синдрому, наявність посттравматичних змін, функціональних обмежень або ознак хронічного запального процесу. Комплексна клінічна оцінка дозволяє виявити патологічні стани, які сформувалися внаслідок тривалого перебування у несприятливих умовах [4].

Лабораторна діагностика охоплює широкий спектр досліджень, спрямованих на оцінювання загального соматичного стану, функціонування внутрішніх органів, наявності інфекційних або метаболічних порушень. Особлива увага приділяється виявленню наслідків виснаження, анемічних станів, порушень водно-електролітного балансу, інфекційних уражень та імунологічних змін. Інструментальні методи обстеження застосовуються відповідно до клінічних показань та можуть включати рентгенологічну, ультразвукову, ендоскопічну або іншу спеціалізовану діагностику. Проведення подібних досліджень сприяє своєчасному виявленню ушкоджень опорно-рухового апарату, патологій внутрішніх органів, наслідків травмування чи хронічних захворювань, перебіг яких погіршився в умовах полону [5].

Консультативна допомога вузькопрофільних спеціалістів формується відповідно до клінічної картини та індивідуальних потреб звільненої особи. Залучення неврологів, травматологів, кардіологів, гастроентерологів, інфекціоністів, ендокринологів та інших фахівців забезпечує комплексний підхід до оцінювання стану здоров'я. Високий рівень коморбідності серед осіб, які пережили полон, обумовлює необхідність міждисциплінарної взаємодії та поетапного планування лікувальних заходів. Реалізація такої моделі сприяє не лише усуненню гострих патологічних проявів, але й попередженню розвитку віддалених ускладнень.

Система реабілітаційної допомоги ґрунтується на принципах індивідуалізації, поетапності та функціональної спрямованості. Перед початком відновлювальних заходів проводиться спеціалізоване реабілітаційне обстеження, метою якого виступає визначення реабілітаційного діагнозу, рівня порушень функцій організму, ступеня обмеження активності та соціальної участі. Оцінювання здійснюється лікарем фізичної та реабілітаційної медицини спільно з фахівцями мультидисциплінарної команди. Аналізу підлягають не лише фізичні порушення, але й фактори навколишнього середовища, психоемоційний стан, особистісні ресурси та адаптаційний потенціал пацієнта.

Визначення реабілітаційного прогнозу дозволяє сформувати індивідуальну програму відновлення, орієнтовану на максимально можливе повернення функціональної незалежності. Реабілітаційні втручання охоплюють фізичну терапію, ерготерапію, заходи, спрямовані на відновлення рухової активності, профілактику контрактур, нормалізацію м'язового тону, корекцію порушень координації та підвищення толерантності до фізичних навантажень. Значне місце відводиться відновленню навичок самообслуговування та соціальної інтеграції. Комплексний підхід сприяє поступовому поверненню особи до професійної діяльності, родинного середовища та суспільної взаємодії.

Особливого значення набуває психологічна допомога, оскільки психотравматичний досвід полону супроводжується глибокими змінами емоційної сфери та поведінкових реакцій. Значна частина звільнених осіб стикається з проявами посттравматичного стресового розладу, нав'язливими спогадами, емоційним виснаженням, розладами сну, гіперпильністю, почуттям провини, труднощами соціальної адаптації та втратою довіри до оточення. Психологічний супровід спрямовується на профілактику суїцидальної поведінки, попередження хронізації психічних розладів та відновлення психоемоційної стабільності.

Проведення первинної психодіагностики дозволяє оцінити ступінь психоемоційної дезадаптації, виявити наявність гострих стресових реакцій та визначити потребу у спеціалізованій психотерапевтичній допомозі. Використання стандартизованих міжнародних шкал, тестів та опитувальників забезпечує об'єктивізацію результатів обстеження й дозволяє прогнозувати подальший перебіг психологічного відновлення. Формування індивідуального плану психологічного супроводу ґрунтується на принципах постізоляційного відновлення та враховує характер перенесених травматичних подій, тривалість перебування у полоні, особливості особистісного реагування й наявність супутніх психічних порушень.

Суттєву роль у процесі адаптації відіграє постізоляційна декомпресія, спрямована на поступове повернення особи до безпечного соціального середовища. Зазначений етап передбачає створення умов для стабілізації емоційного стану, зниження рівня психічного напруження та формування відчуття контролю над власним життям. Робота фахівців орієнтується на допомогу у переосмисленні пережитого досвіду, подоланні дезадаптивних поведінкових моделей і відновленні здатності до конструктивної міжособистісної взаємодії. Терапевтичний процес нерідко супроводжується необхідністю тривалого психотерапевтичного супроводу, спрямованого на поступове опрацювання травматичних спогадів.

Важливим компонентом реінтеграції виступає залучення членів сім'ї до процесу психологічного супроводу. Період повернення додому часто супроводжується труднощами у відновленні емоційних зв'язків, порушенням звичних моделей комунікації та психологічною напругою у сімейному середовищі.

Психологи здійснюють інформування родичів щодо особливостей поведінкових реакцій осіб після пережитого полону, надають рекомендації стосовно підтримки та формування безпечного емоційного простору. Отримання додаткової інформації від близьких осіб дозволяє глибше оцінити індивідуальні психологічні особливості звільненого військовослужбовця та адаптувати програму супроводу відповідно до його потреб [4].

Наявність психічних розладів або виражених проявів психоемоційної дезадаптації обумовлює необхідність застосування спеціалізованих терапевтичних втручань. Психотерапевтична допомога може поєднувати когнітивно-поведінкові методики, травматерапію, кризове консультування та медикаментозну підтримку. Рішення щодо призначення фармакотерапії ухвалюється спільно лікарем-психіатром та фахівцями з психічного здоров'я з урахуванням клінічного стану пацієнта. Організація подальшого амбулаторного або дистанційного супроводу забезпечує безперервність психологічної підтримки після завершення стаціонарного етапу лікування.

Підготовка звільнених осіб до повернення у соціальне середовище передбачає розвиток навичок адаптивної комунікації, подолання соціальної ізоляції та відновлення здатності до самореалізації. Значна увага приділяється підготовці до взаємодії з представниками медіа, оскільки публічне висвітлення пережитого досвіду може спричиняти повторну психотравматизацію. Формування психологічної готовності до спілкування з оточенням сприяє зменшенню рівня тривожності та підвищує ефективність соціальної адаптації.

Організація соціального супроводу осіб, звільнених із полону, реалізується через діяльність спеціалізованих груп у структурі Збройних Сил України. Функціонування зазначених підрозділів спрямовується на допомогу у вирішенні правових, соціальних та медичних питань, що виникають після повернення з місць несвободи. Супровід охоплює консультування щодо проходження військово-лікарської комісії, оформлення необхідної документації, отримання реабілітаційної допомоги, протезування або організації лікування за межами держави. Координація між державними структурами та медичними установами сприяє спрощенню доступу до передбачених законодавством гарантій.

Соціальний захист звільнених осіб включає матеріальне забезпечення та реалізацію передбачених державою компенсаційних механізмів. Колишні військовополонені мають право на одноразову грошову допомогу, щорічні виплати за період перебування у полоні, оплачувану відпустку тривалістю дев'яносто днів, а також інші соціальні гарантії. Автоматичне продовження відстрочки від мобілізації виступає важливим елементом підтримки, спрямованим на створення умов для повноцінного фізичного й психоемоційного відновлення. За наявності відповідної

документації та погодження іноземної сторони забезпечується можливість проходження лікування за кордоном.

Висновки. Комплексна система відновлення осіб після перебування у полоні характеризується багаторівневим характером та потребує консолідованої взаємодії медичних, психологічних, соціальних і правових інституцій. Ефективність реінтеграційних заходів значною мірою визначається своєчасністю надання допомоги, індивідуалізацією програм супроводу та забезпеченням безперервності реабілітаційного процесу. Стійке відновлення фізичного і психічного здоров'я звільнених осіб становить не лише медичне чи соціальне завдання, але й важливий елемент державної політики у сфері захисту громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України.

Література:

1. Бай А., Попович Д., Вайда О. Застосування фізичної терапії та ерготерапії в процесі відновлення військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом: аналітичний огляд наукової літератури. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*. №2. URL: <https://doi.org/10.32782/spmed.2025.2.20> (дата звернення: 01.05.2026).
2. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX: станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text> (дата звернення: 01.05.2026).
3. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора: Постанова Каб. Міністрів України від 12.04.2022 № 441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-Text> (дата звернення: 01.05.2026).
4. Чорна В. В., Пашковський С. М., Ангельська В. Ю. Особливості психологічного відновлення реінтегрантів після полону: теоретичний аналіз і практичні підходи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2025. Вип. 3. URL: [10.32782/psy-visnyk/2025.4.28](https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.4.28) (дата звернення: 04.05.2026).
5. Особливості надання медичної та реабілітаційної допомоги особам, звільненим з полону. *Безоплатна правова допомога*. URL: <https://legalaids.gov.ua/publikatsiyi> (дата звернення: 11.05.2026).
6. Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи

внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення : Постанова Каб. Міністрів України від 15.03.2024 № 296 : станом на 26 січ. 2026 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2024Text> (дата звернення: 04.05.2026).

ZARZĄDZANIE MIGRACJAMI A BEZPIECZEŃSTWO PUBLICZNE

MIGRATION MANAGEMENT AND PUBLIC SECURITY

dr hab. Irena Malinowska, prof. WSKZ

University College of Professional Education
in Wrocław, Poland

Orcid ID: 0000-0002-9194-3121

dr Aleksandra Siewert

University College of Professional Education
in Wrocław, Poland

Orcid ID: 0009-0008-7686-694X

dr Sylwia Zakrzewska

University College of Professional Education
in Wrocław, Poland

Orcid ID: 0000-0001-6010-7027

Abstract: *The article examines the relationship between migration management and the level of public security in European states. It indicates that migration policy constitutes one of the key instruments shaping social stability and state security. Since the beginning of the second decade of the 21st century, Europe has experienced an intensification of both legal and illegal migration flows, which has significantly strained the capacity of states to effectively monitor and control their borders. The mass influx of people, particularly after 2011, led to a situation in which many states lost the ability to respond independently to the scale of the phenomenon. Consequently, refugees and other groups of migrants increasingly began to be perceived as potential sources of social destabilisation, which influenced a shift in political narratives and an increased emphasis on internal security measures. The authora emphasises that effective migration management requires integrated actions at both national and international levels, encompassing border control as well as integration policies, in order to minimise risks and strengthen public security.*

Keywords: *migration policy, public security, migration management, migration in Europe, border control.*

Streszczenie: *Artykuł analizuje zależności między zarządzaniem migracjami a poziomem bezpieczeństwa publicznego w państwach europejskich. Wskazuje, że polityka migracyjna stanowi jeden z kluczowych instrumentów kształtowania stabilności społecznej i bezpieczeństwa państwa. Od początku drugiej dekady XXI wieku Europa doświadcza intensyfikacji zarówno legalnych, jak i*

nielegalnych przepływów migracyjnych, co znacząco obciążało zdolności państw do skutecznego monitorowania i kontroli granic. Masowy napływ ludności, szczególnie po 2011 roku, doprowadził do sytuacji, w której wiele państw utraciło możliwość samodzielnego reagowania na skalę zjawiska. W konsekwencji uchodźcy oraz inne grupy migrantów zaczęły być postrzegane jako potencjalne źródło destabilizacji społecznej, co wpłynęło na zmianę narracji politycznej i wzrost znaczenia działań z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego. Autorzy podkreślają, że efektywne zarządzanie migracjami wymaga zintegrowanych działań na poziomie krajowym i międzynarodowym, obejmujących zarówno kontrolę granic, jak i polityki integracyjne, aby minimalizować ryzyka i wzmacniać bezpieczeństwo publiczne.

Słowa kluczowe: polityka migracyjna, bezpieczeństwo publiczne, zarządzanie migracjami, migracje w Europie, kontrola granic.

Wstęp

Zjawisko migracji stało się jednym z kluczowych wyzwań współczesnych państw, wpływając zarówno na funkcjonowanie instytucji publicznych, jak i na poziom bezpieczeństwa społecznego. Dynamiczne zmiany geopolityczne, konflikty zbrojne, kryzysy humanitarne oraz procesy globalizacyjne przyczyniły się do intensyfikacji przepływów migracyjnych, szczególnie widocznej w Europie od początku drugiej dekady XXI wieku. Wzrost skali migracji – zarówno legalnych, jak i nielegalnych – wymusił na państwach konieczność opracowania skutecznych mechanizmów zarządzania tym procesem, obejmujących kontrolę granic, działania integracyjne oraz współpracę międzynarodową. W tym kontekście polityka migracyjna staje się istotnym narzędziem kształtowania bezpieczeństwa publicznego, determinując zdolność państwa do utrzymania stabilności społecznej, ochrony porządku publicznego oraz minimalizowania potencjalnych zagrożeń wynikających z niekontrolowanych przepływów ludności. Analiza relacji między zarządzaniem migracjami a bezpieczeństwem publicznym pozwala lepiej zrozumieć wyzwania, przed którymi stoją współczesne systemy bezpieczeństwa, oraz wskazać kierunki działań niezbędnych do zapewnienia skutecznej i odpowiedzialnej polityki migracyjnej.

1. Polityka migracyjna jako determinant bezpieczeństwa państwa

Poddając analizie badawczej zagadnienie polityki migracyjnej, stwierdzić należy, iż odgrywa ona kluczową rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Europa od kilkudziesięciu lat stanowi cel zarówno legalnych, jak i nielegalnych migracji. Od 2011 roku proces ten nasilił się w takim stopniu, że poszczególne państwa nie były w stanie samodzielnie rozwiązać tego problemu. Masowe migracje spowodowały, że państwa utraciły zdolność do skutecznego

regulowania i kontrolowania wielkości przepływów ludzkich przez swoje granice¹. W rezultacie uchodźcy oraz inne grupy imigrantów zaczęły być coraz częściej postrzegane jako potencjalni destabilizatorzy społeczeństw.

W dobie globalizacji i narastających konfliktów na świecie, migracje stały się jednym z najważniejszych wyzwań dla współczesnych państw. Przepływ ludności, niezależnie od tego, czy jest to wynik konfliktów zbrojnych, prześladowań politycznych czy poszukiwania lepszych warunków życia, niesie ze sobą zarówno szanse, jak i zagrożenia. Wprowadzenie skutecznej polityki migracyjnej, która z jednej strony wspiera integrację migrantów, a z drugiej strony zapewnia ochronę granic, jest niezbędne dla zachowania stabilności i bezpieczeństwa². Badania te pokazują, że odpowiednio zarządzane migracje mogą przynieść korzyści gospodarcze, takie jak wypełnienie luk na rynku pracy i zwiększenie innowacyjności³. Jednak brak efektywnej polityki migracyjnej może prowadzić do napięć społecznych, wzrostu przestępczości i problemów z bezpieczeństwem⁴.

Polityka migracyjna obejmuje szereg działań i regulacji mających na celu zarządzanie przepływem ludzi przez granice państw. Wprowadzenie odpowiednich przepisów oraz skutecznych mechanizmów kontrolnych jest niezbędne, aby zapewnić bezpieczeństwo wewnętrzne oraz społeczne. Skuteczna polityka migracyjna powinna uwzględniać zarówno potrzeby państwa, jak i prawa oraz potrzeby migrantów.

2. Integracja społeczna migrantów

Jednym z kluczowych aspektów polityki migracyjnej jest integracja społeczna migrantów. Badania wykazują, że migranci, którzy zostają odpowiednio zintegrowani z lokalną społecznością, rzadziej mają problemy z przystosowaniem się do nowych warunków życia, co przyczynia się do zmniejszenia napięć społecznych oraz podniesienia poziomu bezpieczeństwa⁵. Integracja społeczna może obejmować dostęp do edukacji, rynku pracy oraz programów wsparcia, które pomagają migrantom adaptować się do nowych warunków życia.

¹ M. Kaszuba, *Charakter współczesnych międzynarodowych migracji wyzwaniem dla bezpieczeństwa Europy*, [w:] J. Konieczny, M. Skarżyński (red.), *Studia nad bezpieczeństwem: teoria i praktyka: człowiek - technika - środowisko*, T. 1, Poznań 2014, s. 205-206.

² A. Nickel, A. Nowak, *Trendy migracyjne w XXI wieku*, <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-2ad90d0a-4d5e-4637-9869-3e331c95bea6>, [dostęp: 13.06.2026].

³ Tamże.

⁴ P. Kowalski, *Wyzwania niekontrolowanej migracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2020, s. 112.

⁵ P. Kowalski, *Integracja społeczna migrantów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2020, s. 67.

Innym istotnym elementem polityki migracyjnej jest kontrola granic. Skuteczna ochrona granic jest kluczowa dla zapobiegania nielegalnej migracji oraz działalności przestępczej, takiej jak przemyt ludzi i towarów⁶. Współpraca międzynarodowa oraz wymiana informacji między państwami są niezbędne, aby przeciwdziałać zagrożeniom związanym z migracjami. M. Kubiak trafnie zauważył, że integralnym elementem polityki bezpieczeństwa są zagrożenia społeczne, które znacząco wpływają na jakość życia ludzi. Wyróżnił wśród nich zagrożenia socjalne (pierwotne), takie jak bezrobocie, głód i bezdomność, które warunkują wystąpienie zagrożeń psychospołecznych (wtórnych), np. przestępczość, korupcję i uzależnienia⁷. Grupy mniejszościowe są szczególnie narażone na te niebezpieczeństwa, ponieważ oprócz wymienionych zagrożeń mogą utracić swoją odrębność etniczną w środowisku zdominowanym przez większą społeczność. W związku z tym, obok rozwiązywania codziennych problemów socjalnych, cudzoziemcy muszą dbać o swoje przetrwanie i rozwój. Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych oznacza nie tylko zapewnienie im przetrwania z zachowaniem tożsamości, ale także zagwarantowanie możliwości rozwoju, co powinno być ujęte w krajowych i międzynarodowych normach prawnych⁸.

Polityka migracyjna powinna również uwzględniać aspekty humanitarne. W obliczu globalnych kryzysów migracyjnych, takich jak wojny i prześladowania, państwa mają obowiązek zapewnić ochronę i pomoc uchodźcom oraz osobom ubiegającym się o azyl. Wprowadzenie odpowiednich procedur azylowych oraz programów wsparcia może przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa zarówno migrantów, jak i społeczności przyjmujących⁹.

Z naukowego punktu widzenia ważne jest zatem stwierdzenie, iż polityka migracyjna jest kluczowym elementem kształtowania bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Skuteczna integracja społeczna migrantów, ochrona granic oraz uwzględnianie aspektów humanitarnych są niezbędne do zapewnienia stabilności i bezpieczeństwa. Odpowiednio zarządzane migracje mogą przynieść korzyści gospodarcze i społeczne, jednak brak efektywnej polityki migracyjnej może prowadzić do napięć społecznych i wzrostu przestępczości¹⁰.

Bez względu na to, jak definiujemy politykę migracyjną, obejmuje ona działania mające na celu maksymalizację korzyści i minimalizację potencjalnych zagrożeń

⁶ A. Nowak, *Kontrola granic w polityce migracyjnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021, s. 89.

⁷ M. Kubiak, *Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, [w:] A. Skrabacz, S. Sulowski (red.), *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania. Wyzwania*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012, s. 209-210.

⁸ Tamże.

⁹ J. Wiśniewski, *Aspekty humanitarne polityki migracyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019, s. 34.

¹⁰ Tamże.

związanych z emigracją i imigracją. Władze różnych państw przyjmują różne modele polityki migracyjnej, kierując się przede wszystkim czynnikami ekonomicznymi i demograficznymi, takimi jak potrzeby rynku pracy. Warto zauważyć, że w kontekście instytucjonalizacji stosunków międzynarodowych, model i założenia polityki migracyjnej mogą być kształtowane przez wspólne ustalenia organizacji, takich jak Unia Europejska, co jest realizowane poprzez wdrażanie dyrektyw Parlamentu Europejskiego¹¹.

Rada Ministrów 15 października 2024 roku przyjęła niezwykle istotny dokument zatytułowany „Odzyskać kontrolę. Zapewnić bezpieczeństwo. Kompleksowa i odpowiedzialna strategia migracyjna Polski na lata 2025–2030”¹². Dokument ten ma na celu określenie kierunków działań w zakresie polityki migracyjnej, koncentrując się na zapewnieniu bezpieczeństwa oraz efektywnej kontroli przepływów migracyjnych w Polsce¹³.

Strategia przewiduje wprowadzenie kompleksowych rozwiązań, które mają na celu nie tylko zarządzanie migracją, ale także integrację cudzoziemców, ochronę granic oraz współpracę z innymi krajami w zakresie problematyki migracyjnej. Przyjęcie tej strategii jest istotnym krokiem w kierunku przemyślanej i zrównoważonej polityki migracyjnej, odpowiadającej na wyzwania współczesnego świata. W przyjętej Strategii Migracyjnej Polski na lata 2025–2030 podkreślono, że procesy migracyjne nie mogą zwiększać poziomu niepewności w codziennym życiu mieszkańców kraju. Z tego powodu bezpieczeństwo stało się nadrzędnym priorytetem, traktowanym jako zobowiązanie państwa do działania na wszystkich poziomach.

Strategia zakłada, że procesy migracyjne będą szczegółowo regulowane i pozostaną pod kontrolą w trzech kluczowych aspektach: celu przyjazdu cudzoziemców, skali napływu oraz krajów ich pochodzenia. Takie podejście ma na celu zapewnienie stabilności społecznej oraz ochronę interesów obywateli, co jest niezbędne w kontekście dynamicznych zmian zachodzących w sferze migracyjnej. W ramach Strategii, ochrona granicy oraz zapobieganie nielegalnej imigracji zostały określone jako kluczowe priorytety państwa w obszarze bezpieczeństwa. Działania te są szczególnie istotne w kontekście hybrydowych zagrożeń, które mogą wpływać na interesy Polski oraz Unii Europejskiej¹⁴.

Ponadto, w ramach budowy nowego systemu umiędzynarodowienia polskiego obszaru nauki i szkolnictwa wyższego, kluczowym elementem jest uszczelnienie systemu

¹¹ K. Załęski, *Współczesne migracje a bezpieczeństwo europejskie*. [w:] J. Rajchel, S. Topolewski (red), *Migracje w kontekście bezpieczeństwa i obronności*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2020, s. 148.

¹² Uchwała Rady Ministrów Radę Ministrów z dnia 15 października 2024 r. dotycząca strategii migracyjnej, pt. *Odzyskać kontrolę. Zapewnić bezpieczeństwo. Kompleksowa i odpowiedzialna strategia migracyjna Polski na lata 2025–2030*, Uchwała nr 120.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

wydawania wiz studenckich. Celem tych działań jest wyeliminowanie możliwości fikcyjnego podejmowania studiów, które mogłoby służyć jedynie jako sposób na legalizację pobytu w Unii Europejskiej. Dzięki wprowadzeniu bardziej rygorystycznych procedur i kryteriów przyznawania wiz studenckich, Polska zamierza zapewnić, że cudzoziemcy podejmujący naukę w polskich uczelniach rzeczywiście są zainteresowani edukacją, co przyczyni się do podniesienia jakości kształcenia oraz wzmocnienia międzynarodowej reputacji polskich instytucji edukacyjnych¹⁵.

Zarządzanie migracjami wymaga współpracy międzynarodowej i wymiany informacji między państwami, co pozwala na przeciwdziałanie zagrożeniom związanym z migracjami. Wprowadzenie odpowiednich przepisów i mechanizmów kontrolnych, a także zapewnienie wsparcia dla uchodźców i osób ubiegających się o azyl, jest kluczowe dla utrzymania bezpieczeństwa i stabilności społecznej¹⁶.

Z analizy literatury przedmiotu wynika, iż odpowiednia polityka migracyjna, uwzględniająca zasady dotyczące nabywania nieruchomości przez cudzoziemców, może zapobiegać spekulacjom i nadmiernej koncentracji własności, przyczyniając się do stabilności i bezpieczeństwa wewnętrznego kraju.

3. Dynamika migracji a zdolność państw do kontroli granic

Rosnąca dynamika procesów migracyjnych, szczególnie widoczna w Europie po 2011 roku, znacząco wpływa na zdolność państw do skutecznej kontroli granic. Intensyfikacja zarówno legalnych, jak i nielegalnych przepływów ludności prowadzi do przeciążenia systemów nadzoru, utrudniając monitorowanie ruchu transgranicznego oraz podejmowanie adekwatnych działań administracyjnych i bezpieczeństwa. Wzrost skali migracji ujawnił ograniczenia instytucjonalne wielu państw, które nie były przygotowane na tak gwałtowne zmiany, co w konsekwencji doprowadziło do osłabienia mechanizmów regulacyjnych i konieczności wzmocnienia współpracy międzynarodowej. Analiza dynamiki migracji pozwala lepiej zrozumieć wyzwania stojące przed państwami w zakresie ochrony granic oraz identyfikacji potencjalnych zagrożeń dla bezpieczeństwa publicznego.

Na podstawie przeprowadzonych badań teoretycznych można stwierdzić, że organizacja systemu bezpieczeństwa państwa jest kluczowym elementem zapewnienia stabilności i ochrony jego obywateli. W obliczu różnorodnych zagrożeń, takich jak terroryzm, cyberataki, katastrofy naturalne czy konflikty zbrojne, państwa muszą dysponować dobrze zorganizowanymi i efektywnymi strukturami bezpieczeństwa. Kluczowym aspektem w tym kontekście jest współpraca między różnymi instytucjami, takimi jak służby wywiadowcze, wojsko, policja oraz administracja publiczna. Badania pokazują, że skuteczna koordynacja działań tych instytucji oraz ich współpraca z

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

sektorem prywatnym i organizacjami międzynarodowymi może znacząco zwiększyć poziom bezpieczeństwa państwa¹⁷.

Organizacja systemu bezpieczeństwa państwa wymaga uwzględnienia wielu aspektów, takich jak struktura organizacyjna, współpraca między instytucjami oraz wykorzystanie nowoczesnych technologii. Efektywne funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa zależy od zintegrowanego podejścia, które uwzględnia zarówno zapobieganie zagrożeniom, jak i reagowanie na sytuacje kryzysowe.

Jednym z kluczowych elementów systemu bezpieczeństwa państwa jest struktura organizacyjna. Skuteczna organizacja wymaga wyraźnego podziału kompetencji i odpowiedzialności między różnymi instytucjami, takimi jak służby wywiadowcze, policja, wojsko oraz administracja publiczna¹⁸. Istotne jest również stworzenie mechanizmów koordynacji i współpracy, które pozwalają na szybkie i skuteczne działanie w przypadku zagrożeń. Zarządzanie bezpieczeństwem należy rozumieć jako skomplikowany proces, który polega przede wszystkim na podejmowaniu decyzji przez odpowiednie podmioty państwowe (organy rządu, samorządy) oraz prywatne (organizacje pozarządowe). Decyzje te mają przede wszystkim na celu realizację określonych celów strategicznych związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa. W Polsce do kluczowych elementów polityki bezpieczeństwa należą m.in.: ochrona suwerenności i niepodległości państwa, utrzymanie nienaruszalności granic oraz integralności terytorialnej, zapewnienie bezpieczeństwa obywateli, a w tym ochrona praw człowieka i podstawowych wolności, stworzenie sprzyjających warunków do rozwoju cywilizacyjnego i gospodarczego, poprawa dobrobytu obywateli, a także ochrona dziedzictwa narodowego i tożsamości narodowej¹⁹. Ważnym elementem organizacji systemu bezpieczeństwa jest także rozwój technologii i innowacji, które pozwalają na szybszą i bardziej precyzyjną reakcję na zagrożenia oraz główne aspekty organizacji systemu bezpieczeństwa państwa a także wpływ współczesnych wyzwań na jego funkcjonowanie²⁰.

Współpraca międzynarodowa stanowi kolejny ważny aspekt organizacji systemu bezpieczeństwa państwa. Należy podkreślić, że polityka bezpieczeństwa państwa, aby była skuteczna, musi uwzględniać zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne²¹.

¹⁷ P. Kowalski, *Koordinacja działań instytucji bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2020, s. 102.

¹⁸ J. Wiśniewski, *Struktura organizacyjna systemu bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019, s. 78.

¹⁹ M. Jurgilewicz, *Environmental security management from the perspective of environmental disputes resolution*, *Modern Management Review*, 25(4), Kraków 2018, s. 59.

²⁰ A. Nowak, *Technologie w systemie bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021, s. 56.

²¹ W. Fehler, *O pojęciu polityki wewnętrznego bezpieczeństwa państwa*, *Studia Prawnoustrojowe*, 23, Olsztyn 2014, s. 208.

Pomijanie któregoś z tych aspektów utrudnia efektywne działanie na rzecz bezpieczeństwa. Globalne zagrożenia, takie jak terroryzm czy cyberataki, wymagają współpracy z innymi państwami oraz organizacjami międzynarodowymi. Wspólne działania oraz wymiana informacji mogą znacząco przyczynić się do zwiększenia poziomu bezpieczeństwa²². Współpraca międzynarodowa oraz wymiana informacji między państwami są niezbędne w obliczu globalnych zagrożeń, takich jak terroryzm czy cyberataki. Inwestowanie w badania i rozwój technologii bezpieczeństwa pozwala na dostosowanie systemu do zmieniających się warunków i zwiększenie jego efektywności. Organizacja systemu bezpieczeństwa państwa wymaga zintegrowanego podejścia, które uwzględnia zarówno zapobieganie zagrożeniom, jak i reagowanie na nie, co przyczynia się do utrzymania stabilności i bezpieczeństwa społecznego²³.

Wykorzystanie nowoczesnych technologii jest nieodzownym elementem współczesnego systemu bezpieczeństwa. Technologie informacyjne i komunikacyjne, monitoring wizyjny, drony oraz analiza danych pozwalają na szybkie wykrywanie i reagowanie na zagrożenia²⁴. Inwestowanie w badania i rozwój technologii bezpieczeństwa jest kluczowe dla utrzymania efektywności systemu oraz dostosowania go do zmieniających się warunków. Z całą pewnością, cyberprzestrzeń stała się nowym środowiskiem bezpieczeństwa, co wymaga wprowadzenia licznych zmian zarówno w pragmatyce, jak i w prawno-organizacyjnym wymiarze funkcjonowania systemów bezpieczeństwa. Powstający nowy paradygmat społeczeństwa informacyjnego skłania do poszukiwania i opracowywania coraz bardziej zaawansowanych rozwiązań informatycznych, które umożliwią kreowanie oraz rozwijanie społeczeństw²⁵. Pojawiające się zagrożenia w cyberprzestrzeni wyznaczają nowe, odmienne od dotychczasowych, wymagania dotyczące bezpieczeństwa państwa²⁶.

Organizacja systemu bezpieczeństwa państwa to kwestia, której nie można rozważać bez uwzględnienia szeregu procesów informacyjnych związanych z podejmowaniem decyzji w sprawach publicznych. Równie istotne są narzędzia służące identyfikacji oraz ochronie jego interesów, które muszą być dostosowane do zmieniających się warunków współczesnego świata²⁷. W związku z tym uzasadnione jest postrzeganie bezpieczeństwa informacyjnego jako integralnej części większego systemu

²² P. Kowalski, *Współpraca międzynarodowa w systemie bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2020, s. 134.

²³ A. Nowak, *Technologie w systemie...*, op. cit., s. 56.

²⁴ Tamże, s. 96.

²⁵ H. Wyřbek, *Cyberprzestrzeń. Zagrozenia. Strategie bezpieczeństwa*, Uniwersytet w Siedlcach, Siedlce 2021, s. 7

²⁶ Tamże.

²⁷ R. Zapart, *Teoria i praktyka ochrony informacji niejawnych–wybrane zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa informacji*, Polityka i Społeczeństwo, 18(03), Rzeszów 2020, s. 111-112.

narodowej obrony, opartego na wartościach wynikających z koncepcji racji stanu. Należy również mieć na uwadze, że jednym z fundamentów zapewnienia bezpieczeństwa narodowego i organizacji systemu bezpieczeństwa państwa jest ochrona informacji niejawnych. System ten opiera się na współpracy różnych instytucji, które odpowiadają za identyfikowanie i neutralizowanie zagrożeń, a także za ochronę poufnych danych istotnych dla funkcjonowania państwa.

W ramach tego systemu funkcjonują specjalistyczne służby, takie jak Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Policja czy Wojsko. Ich zadaniem jest monitorowanie sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej, wykrywanie zagrożeń oraz przeciwdziałanie im. Podstawą prawną działania tych instytucji są odpowiednie ustawy, które regulują sposób ich funkcjonowania, obowiązki i zakres odpowiedzialności. Kluczowym elementem tego systemu jest także zarządzanie ryzykiem, czyli identyfikowanie potencjalnych zagrożeń, ocena ich stopnia oraz wdrażanie działań mających na celu ich minimalizację. Współpraca międzynarodowa, np. w ramach NATO, pozwala na wymianę informacji i wspólne działania, co zwiększa ogólne bezpieczeństwo kraju.

Podobnie istotne jest zapewnienie ochrony informacji niejawnych, czyli danych, których ujawnienie mogłoby zagrozić interesom państwa. Informacje te są odpowiednio klasyfikowane według poziomu poufności, na przykład jako "ściśle tajne", "tajne" czy "zastrzeżone". Dostęp do nich mają jedynie osoby posiadające odpowiednie poświadczenia bezpieczeństwa, a ich przechowywanie i przekazywanie odbywa się według ściśle określonych procedur. Aktualnie podstawowym dokumentem regulującym ochronę informacji niejawnej jest ustawa o ochronie informacji niejawnych²⁸, która weszła w życie 2 stycznia 2011 r. Ustawa ta opiera się na zasadach legalizmu, obiektywizmu, bezstronności, ograniczonego dostępu, hierarchicznej organizacji organów ochrony, kontroli, instancyjności oraz priorytetu informacji niejawnej. Kluczowym aspektem jest jej stabilność i precyzyjne wyznaczenie celów oraz formalnych podstaw ich realizacji, a także wskazanie odpowiedzialnych struktur, które mają zapewnić skuteczną ochronę tych danych²⁹. Zarówno organizacja systemu bezpieczeństwa państwa, jak i skuteczna ochrona informacji niejawnych są nieodzowne dla zapewnienia stabilności i bezpieczeństwa narodowego. Wymaga to od instytucji państwowych przestrzegania określonych regulacji, stosowania wyważonych procedur oraz stałej czujności i profesjonalizmu. Kluczową zasadą jest, aby informacje niejawne były dostępne wyłącznie dla uprawnionych, a ich ochrona wymaga przestrzegania ścisłych reguł, w tym

²⁸ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. z 2024 r., poz. 632 z późn. zm.

²⁹ S. Topolewski, *System ochrony informacji niejawnych*, [w:] M. Kubiak, S. Topolewski (red.), *Ochrona informacji niejawnych. Teoria i praktyka*, wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2013, s. 27.

odpowiedniego szkolenia personelu. W przypadku naruszenia ochrony informacji niejawnej, podejmowane są działania mające na celu wyjaśnienie sytuacji i zapobieganie podobnym incydentom w przyszłości.

Organizacja systemu bezpieczeństwa państwa jest kluczowym elementem zapewnienia stabilności i ochrony obywateli przed różnorodnymi zagrożeniami. Efektywna struktura organizacyjna, współpraca międzynarodowa oraz wykorzystanie nowoczesnych technologii to niewątpliwie fundamenty skutecznego systemu bezpieczeństwa. Zapewnienie wyraźnego podziału kompetencji i odpowiedzialności, a także stworzenie mechanizmów koordynacji działań, pozwala na szybką i skuteczną reakcję na sytuacje kryzysowe³⁰.

Organizacja systemu bezpieczeństwa państwa ma również istotny wpływ na regulacje dotyczące nabywania nieruchomości przez cudzoziemców. W ramach tego systemu funkcjonują instytucje takie jak m.in. MSWiA, MON i ABW oraz przepisy, które mają na celu zapewnienie bezpieczeństwa narodowego, ochronę interesów strategicznych oraz kontrolę nad obcym kapitałem i działaniami, które mogą mieć wpływ na suwerenność państwa. W Polsce kwestie związane z nabywaniem nieruchomości przez cudzoziemców są regulowane przede wszystkim ustawą o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców³¹, która określa warunki, zakres i procedury takiego nabywania. Przepisy tej ustawy są ściśle powiązane z zasadami funkcjonowania systemu bezpieczeństwa, ponieważ kontrola nad transakcjami z udziałem cudzoziemców służy zapobieganiu potencjalnym zagrożeniom, takim jak przejęcie kluczowych terenów lub obiektów przez obce podmioty, co mogłoby osłabić suwerenność państwa.

W praktyce oznacza to, że system bezpieczeństwa państwa wymusza na ministrze właściwym do spraw wewnętrznych, czyli organie odpowiedzialnym za nadzór nad nabywaniem nieruchomości przez cudzoziemców stosowanie określonych procedur, analizę ryzyka oraz ewentualne wstrzymywanie transakcji, które mogą budzić wątpliwości co do ich wpływu na bezpieczeństwo narodowe. Wprowadzanie ograniczeń i wymogów formalnych, takich jak konieczność uzyskania zgody od Ministra, ma na celu zapewnienie, że nabycia nieruchomości przez cudzoziemców nie będą zagrożeniem dla integralności terytorialnej i strategicznych interesów państwa.

Zakończenie

Podsumowując dotychczasowe rozważania można postawić tezę, że brak odpowiednich przepisów może prowadzić do nadmiernej koncentracji własności w rękach zagranicznych inwestorów, co zagraża suwerenności ekonomicznej kraju i bezpieczeństwu wewnętrznemu. Skuteczne monitorowanie i regulacja tych transakcji są

³⁰ A. Nowak, *Technologie w systemie...*, op. cit., s. 96.

³¹ *Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców...*, op. cit.

kluczowe dla utrzymania równowagi na rynku nieruchomości oraz ochrony interesów lokalnych społeczności.

Zarządzanie migracjami stanowi dziś jedno z kluczowych wyzwań dla państw europejskich, a jego znaczenie w kontekście bezpieczeństwa publicznego systematycznie rośnie. Dynamiczne i często nieprzewidywalne procesy migracyjne ujawniają ograniczenia instytucjonalne państw, wskazując na konieczność budowania bardziej elastycznych, zintegrowanych i wielopoziomowych mechanizmów reagowania. Analiza przedstawiona w artykule potwierdza, że skuteczna polityka migracyjna wymaga równowagi między kontrolą granic, działaniami prewencyjnymi oraz długofalowymi strategiami integracyjnymi, które minimalizują ryzyka społeczne i wzmacniają stabilność wewnętrzną.

Współczesne migracje nie są zjawiskiem, które można postrzegać wyłącznie przez pryzmat zagrożeń. Odpowiednio zarządzane mogą stanowić potencjał rozwojowy, jednak brak adekwatnych narzędzi regulacyjnych prowadzi do napięć społecznych i wzrostu poczucia niepewności. Dlatego kluczowe jest, aby państwa rozwijały polityki oparte na rzetelnych danych, współpracy międzynarodowej oraz skutecznej koordynacji instytucjonalnej. Tylko takie podejście pozwala na utrzymanie równowagi między ochroną bezpieczeństwa publicznego a poszanowaniem praw człowieka i zasad humanitaryzmu.

Wnioski płynące z analizy wskazują jednoznacznie, że zarządzanie migracjami powinno być traktowane jako integralny element systemu bezpieczeństwa państwa. Wymaga to zarówno modernizacji narzędzi kontroli granic, jak i wzmacniania kompetencji instytucji odpowiedzialnych za integrację społeczną. W obliczu globalnych przemian migracyjnych państwa, które potrafią skutecznie łączyć te dwa obszary, zyskują większą odporność na zagrożenia oraz zdolność do stabilnego funkcjonowania w warunkach dynamicznie zmieniającego się otoczenia międzynarodowego.

Bibliografia:

1. Kaszuba M. *Charakter współczesnych międzynarodowych migracji wyzwaniem dla bezpieczeństwa Europy*, w: J. Konieczny, M. Skarżyński (red.), *Studia nad bezpieczeństwem: teoria i praktyka: człowiek – technika – środowisko*, Poznań 2014.
2. **Kowalski P.** *Integracja społeczna migrantów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2020.
3. **Kowalski P.** *Koordynacja działań instytucji bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2020.
4. **Kowalski P.** *Wyzwania niekontrolowanej migracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2020.

5. **Kubiak M.** *Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, w: A. Skrabacz, S. Sulowski (red.), *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia. Uwarunkowania. Wyzwania*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
6. **Nickel A., Nowak A.** *Trendy migracyjne w XXI wieku*, dostęp online: YADDA, [dostęp: 13.06.2026].
7. **Nowak A.** *Kontrola granic w polityce migracyjnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021.
8. **Rajchel J., Topolewski S. (red.)** *Migracje w kontekście bezpieczeństwa i obronności*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2020.
9. **Topolewski S.** *System ochrony informacji niejawnych*, w: M. Kubiak, S. Topolewski (red.), *Ochrona informacji niejawnych. Teoria i praktyka*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2013.
10. **Uchwała Rady Ministrów** *Odzyskać kontrolę. Zapewnić bezpieczeństwo. Kompleksowa i odpowiedzialna strategia migracyjna Polski na lata 2025–2030*, Uchwała nr 120, 15 października 2024 r.
11. **Ustawa o ochronie informacji niejawnych** z dnia 5 sierpnia 2010 r., Dz.U. 2024, poz. 632 z późn. zm.
12. **Wiśniewski J.** *Aspekty humanitarne polityki migracyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019.
13. **Wiśniewski J.** *Struktura organizacyjna systemu bezpieczeństwa państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2019.
14. **Wyřbek H.** *Cyberprzestrzeń. Zagrozenia. Strategie bezpieczeństwa*, Uniwersytet w Siedlcach, Siedlce 2021.
15. **Zapart R.** *Teoria i praktyka ochrony informacji niejawnych – wybrane zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa informacji*, Polityka i Społeczeństwo, Rzeszów 2020.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО /ОСОБИ
ПРИ УРАЖЕННІ ЕЛЕКТРИЧНИМ УДАРОМ БЛИСКАВКИ: ДОМЕДИЧНА
ДОПОМОГА ТА ЗАХОДИ ЗАХИСТУ СЛУЖБОВОГО ТРАНСПОРТУ ВІД
НЕБЕЗПЕЧНИХ ФАКТОРІВ ГРОЗИ**

**ENSURING PERSONAL SAFETY OF POLICE OFFICERS / INDIVIDUALS IN
CASE OF LIGHTNING STRIKE: FIRST AID AND PROTECTIVE MEASURES FOR
SERVICE TRANSPORT AGAINST HAZARDOUS THUNDERSTORM FACTORS**

Тарас Вайда,

професор кафедри професійних та спеціальних
дисциплін інституту права та безпеки, Одеський
державний університет внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент,
м. Одеса, Україна

Orcid ID: 0000-0002-4355-5685

У пропонованій статті розкрито фізичну суть та параметри небезпеки для організму людини внаслідок дії природного електричного струму (блискавки), охарактеризовано небезпечні фактори його впливу на організм людини (біологічні, фізичні, термічні, електролітичні). Визначено заходи забезпечення особистої безпеки поліцейського/особи з метою уникнення ураження блискавкою та градом під час грози, зокрема при перебуванні в автомобілі. Наведено порядок надання допомоги потерпілій особі при ураженні електророзрядом блискавки (електротравмі). Спростовано деякі розповсюджені помилки з питань надання допомоги людям, які потрапили під блискавку чи втратили свідомість.

Ключові слова: працівники поліції, виконання службових обов'язків, небезпечні ситуації природного походження, блискавка, загальна електрична травма, домедична допомога, заходи особистої безпеки.

The proposed article reveals the physical nature and hazardous parameters of natural electric current (lightning) affecting the human body. It characterizes the major harmful effects of lightning strikes, including biological, physical, thermal, and electrolytic impacts on human tissues and organs. The study identifies personal safety measures aimed at preventing lightning and hail injuries during thunderstorms, with particular attention to situations involving police officers and other individuals performing duties in outdoor environments, including while remaining inside a vehicle. The article outlines the procedure for providing first aid to victims of lightning-induced electrical injuries (electrotrauma). In addition, several widespread misconceptions regarding

assistance to individuals struck by lightning or those who have lost consciousness are critically examined and refuted.

Keywords: *police officers, performance of official duties, natural hazard situations, lightning, generalized electrical injury, first aid, personal safety measures.*

Постановка проблеми та її зв'язок з актуальними теоретичними або практичними завданнями. Грози та супутні складові цього метеорологічного явища – сильні дощі, іноді град, електричні розряди (блискавки), грім і посилення вітру, які часто супроводжують зливи, – є звичайним природним атмосферним явищем, хоча в окремих випадках дія цих складових факторів буває небезпечною для людини. Наявність громовідводів та різного роду заземлень нерухомих та рухомих об'єктів дозволяє жителям населених пунктів відчувати себе в безпеці, навіть коли на вулиці спостерігаються блискавки, які тривають деякий період часу, супроводжуються громом (гучним звуком) та яскравими спалахами світла.

Актуальність проблеми. Трапляються під час блискавки й нещасні випадки – згідно статистичних даних від її електричного удару у світі щорічно гинуть від 6 до 24 тисяч осіб [1; 2]. Шанси влучання блискавки в людину становлять 1 із 300 000. Ураження людини електророзрядом блискавки закінчується смертю особи лише в 10 % випадків, однак здоров'ю потерпілому сильно шкодить в будь-якому випадку. Якщо блискавка потрапляє в грудну клітку людини, то відбувається миттєва зупинка серця і відразу настає смерть. Також дуже малі шанси вижити при влучанні блискавки в голову. Якщо електричний розряд вражає кінцівки (руку чи ногу), то людина отримує сильні опіки. Майже завжди після удару блискавка залишає на тілі потерпілого вигадливі малюнки (фігури Ліхтенберга – *уточнено нами*), що нагадують форму самої блискавки [2].

За інформацією науковців, від 3 % до 5 % ударів блискавки є *прямими; контактні* електротравми, які виникають при торканні людині навколишніх предметів (наприклад, дерева чи будівлі), становлять ще 5 % ушкоджень блискавкою. За твердженням National Weather Service [3; 4], понад 80 % випадків ураження блискавкою людина отримує двома шляхами – 1) бічним розрядом-спалахом та 2) струмом, який передається по землі. Бічний спалах виникає, коли блискавка влучає в об'єкт поблизу жертви, що знаходиться вище за неї. Частина струму переходить від нього (навколишнього об'єкта – *уточнено нами*) до постраждалої особи. Коли блискавка влучає в дерево чи інший об'єкт, значна частка енергії рухається назовні від удару всередину нього (об'єкта – *уточнено нами*) та вздовж поверхні землі. Тому будь-яка людина поблизу місця влучання блискавки може стати жертвою розряду природного електричного струму.

В той же час у контексті здійснення правоохоронної діяльності працівник поліції (наряд патрульної поліції, поліцейський офіцер громади, слідчо-оперативна

група, дільничний офіцер поліції, експерти-криміналісти тощо) може оперативно виїхати на виклик (для негайного виконання службового завдання та ін.) за складних погодних умов, зокрема, й під час грози, при цьому досить ймовірним є (хоча й невеликий) ризик потрапляння у його автомобіль блискавки.

Медики радять: щоб не стати жертвою електроудару блискавки під час грози варто ховатися у безпечне місце і перебувати там приблизно пів години. Також в зоні ризику від ураження блискавки перебувають й автомобілі [5].

Аналіз сучасних досліджень та публікацій з проблеми. При підготовці статті нами враховано напрацювання низки вчених та практичних працівників екстреної медичної допомоги (далі – ЕМД) з напряму надання домедичної допомоги потерпілим особам при ураженні їх промисловим чи природнім електричним струмом, зокрема: 1) Т.С. Вайди, В.О. Криволапчука, І.М. Тодурова, М.Т. Бондарчука, А.В. Юрченка, О.В. Шаповалова (медична підготовка працівників міліції/поліції); 2) П.Л. Бочкового, В.О. Крилюка, А.А. Гудими, Я.Л. Заруцького, Б.С. Романка, І.В. Кузьмінського, С.С. Самофалова (надання домедичної допомоги в умовах несення служби/ведення бойових дій); 3) В.Д. Шищука, В.А. Сміянова, К.А. Руднікової (засвоєння правил надання долікарської допомоги постраждалим внаслідок ураження при надзвичайних ситуаціях); 4) Т.С. Вайди, Ю.Й. Колчинського та Н.В. Колчинської (методика навчання наданню домедичної допомоги під час ДТП) та ін.

Разом з тим, у вищезазначених роботах (наукових статтях, підручниках та посібниках) відсутній комплексний підхід щодо забезпечення медичного аспекту професійної підготовки поліцейських з врахуванням особливостей надання ними домедичної допомоги потерпілим в умовах надзвичайних ситуацій природнього походження – не розкривається специфіка ураження організму людини електророзрядом блискавки, недостатньо уваги вченими приділяється питанням надання допомоги особі при отриманні електричних опіків (місцевих травм) чи внаслідок дії електроудару (загального ураження організму, що призводить до втрати свідомості, зупинки дихання та роботи серця); не розглядаються такі аспекти екстреної медицини як підтримання життєдіяльності організму при евакуації потерпілої особи до медичного закладу, в тому числі не аналізуються можливості надання допомоги людині за відсутності табельних медичних засобів (медичних аптечок, дефібрилятора, оро- чи назофарингіальних повітроводів тощо).

Формулювання цілей статті. Метою роботи є визначення небезпечних факторів впливу електричного розряду блискавки на працівника поліції/особу під час несення служби в умовах грози, в тому числі й при перебуванні правоохоронця/людини в службовому/приватному транспортному засобі, а також розкриття комплексу заходів із забезпечення особистої безпеки й надання

рекомендацій щодо порядку надання домедичної допомоги потерпілій особі при електричному ударі електроструму природного походження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо більш детально наслідки впливу природного електричного розряду на водія і пасажирів транспортного засобу, котрий може статися в цьому випадку, а також потенційну загрозу для самого автомобіля в результаті вище описаної події.

Варто зазначити, що якщо транспортний засіб поліцейського/особи пересувається автомобільною дорогою з малоінтенсивним рухом, відкритою ділянкою (польовою дорогою), то ризик удару блискавки саме у цей транспортний засіб збільшується. Найкраще у цих складних погодних умовах водієві зменшити швидкість руху і перечекати негоду в якійсь низині місцевості, де він в цей час перебуває. У жодному разі не можна зупинятися на височині (на горі, пагорбі, іншому підвищенні місцевості) або під деревом, оскільки саме туди найчастіше влучає блискавка. Загальновідомо, що метал – дуже хороший провідник електрики.

Потужність удару блискавки є значною (напруга може досягати сотні мільйонів – 1 млрд вольт, сила струму досягає від десяти до сотні тисяч ампер, при цьому триває десятитисячні долі секунди). Такий розряд здатен нагріти повітря до 27 760 градусів за Цельсієм – це в 5 разів більше, ніж на поверхні Сонця.

Разом з тим, при розгляді питання щодо отримання водієм і пасажиром електротравми потрібно опиратися на розуміння такого фізичного явища, як ефект «клітки Фарадея» – це спеціальна контурна конструкція електропровідників, яка забирає всю навколишню електроенергію в себе, при цьому залишаючи людей в безпеці та захищає від ураження природним струмом блискавки (автомобіль якраз є такою кліткою). При ударі цього електророзряду вся електрична енергія піде в землю, при цьому ніяк не зачіпаючи людей.

Однак в окремих випадках автомобілю може бути завдана деяка шкода. Якщо електроудар блискавки буде дуже сильним, то транспортний засіб потребуватиме істотного ремонту – наприклад, якщо блискавка влучить у відкрите вікно автомобіля, внаслідок чого він може загорітися. В іншому випадку автомашина не повинна постраждати настільки сильно від грозового розряду – зазвичай електроудар цього стихійного лиха пошкоджує лакофарбове покриття і повністю виводить з ладу електроніку транспортного засобу, а потім через колеса чи антистатик йде в землю [5].

Під час грози водієві та пасажиром категорично заборонено виходити з автомашини і стояти біля неї. Якщо в цей момент у транспортний засіб вдарить блискавка, то людина вже не буде захищена кузовом автомобіля і отримає смертельний удар струмом. Звичайно, шанси вижити є, але вони мізерно малі. Тому в дощову погоду краще залишатися в будівлі. Але якщо гроза застала поліцейського у дорозі, то ні в якому разі йому не слід залишати свій автомобіль на тривалий час.

З'ясувалося, що в переважній більшості випадків автомобіль є кращим захисником людини від удару блискавки після укриття у вигляді будівель. Щоправда тільки тоді, коли кузов легкового автомобіля не кабріолет чи родстер з відкритим дахом – навіть якщо електророзряд влучить в кузов транспортного засобу, то весь салон, оздоблений матеріалом обробки, як правило, ізольований від нього. Під час грози небажано торкатися до деталей, виконаних з металу, наприклад дверних ручок, склопідйомників, важелів дзеркал тощо [5; 6].

Ще одним із найнебезпечніших супутників зливи є град – він може пошкодити кузов, а іноді навіть розбити лобове чи заднє скло. Якщо водій не має змоги сховати автомобіль в укриття, то найефективнішим його захистом буде товста ковдра, бажано вовняна, сонцезахисний екран – вони пом'якшать удари градин, особливо по найвразливіших зонах транспортного засобу (лобовому склу, даху та задньому склу) [6].

Щодо наслідків ураження тіла людини блискавкою, то варто зазначити, що близько 90 % осіб, які постраждали від цього електроудару, виживають. Переважна більшість загиблих помирає миттєво через зупинку серця. Блискавка може пройти крізь тіло за частки секунди – часто навіть не вистачає часу, щоб залишити слід.

У людей, уражених блискавкою, можуть лопнути барабанні перетинки, статися параліч дихальних шляхів. Потерпілий може отримати вторинні опіки, якщо в нього горітиме волосся, взуття чи одяг.

Фото 1 – Фігури Ліхтенберга на тілі людини після удару блискавки

внаслідок пошкоджених (розриву) кровоносних судин (капілярів), через які рідина

Основною загрозою для людини, яку уразила блискавка, є такі небезпечні фактори: 1) пошкодження нервів; 2) посттравматичний стресовий розлад; 3) неврологічні симптоми, подібні на травми після струсу мозку (порушення здатності мислення та труднощі з концентрацією – уточнює Мері Енн Купер, медик, фахівчиня із захисту від блискавки в Національній раді безпеки США); 4) деякі вцілілі особи повідомляють про втрату пам'яті, хронічні нервові болі, депресію та навіть набувають якості, які вони сприймають як «екстрасенсорні здібності», зокрема, передбачення погоди; 5) науковцям відомі випадки, коли на тілі людини, яку уразила блискавка, з'являються папоротеподібні шрами – «фігури Ліхтенберга» (виникають

витає в навколишні тканини (див. фото 1); 6) ще один симптом, який може виникнути після ураження – суїцидальні думки [4].

Розряд блискавки здатен викликати зупинку серця, судоми, пошкодження головного й спинного мозку, амнезію, імпотенцію й зменшення лібідо. Окрім того, постраждати можуть і очі. Так, відомі випадки, коли удар блискавки призводив до розриву сітчатки й помутніння кришталика. Якщо на тілі людини наявні металеві предмети, на їх місці потужний розряд блискавки здатен лишити опік третього ступеню. Спалах електричної енергії від цього природного явища може навіть позбавити одягу й взуття [3].

За інформацією вчених, світовий рекорд за кількістю отриманих поранень від удару блискавкою належить наглядачу національного парку США Рою Саллівану. З 1942 по 1977 рік у нього сім разів вдарила блискавка. Хоча він отримав опіки від загоряння волосся та одягу, всі сім ударів чоловік пережив. Він помер, покінчивши життя самогубством в 1983 році у віці 72 років [4].

Розглянемо порядок надання домедичної допомоги потерпілому при ураженні електричним розрядом блискавки. Екстрена медична допомога у критичних ситуаціях здатна врятувати людині життя, однак навколо неї існує, за твердженням М. Загороднього, також багато хибних (ненаукових) точок зору, які можуть завдати шкоду здоров'ю чи життю ураженої особи [7]. Серед таких розповсюджених помилок з питань надання допомоги людям, які потрапили під блискавку чи втратили свідомість, є наступні:

1) помилкове твердження, що підходити до людини, яку вдарила блискавка, не можна. Фактично після удару блискавки струм миттєво йде у землю, тому постраждала людина не створює небезпеки для оточення (рятувальника). Винятком є лише особа, яку вдарило струмом та дія якого триває. Надання допомоги потерпілій особі в цій ситуації полягає в наступних діях: а) оцінка стану людини – чи перебуває вона у свідомості, перевірка ознак дихання; б) якщо людина дихає або перебуває у свідомості, то її потрібно перевернути у бокове стабільне положення; в) якщо людина без свідомості і не дихає, то потрібно надати базову реанімаційну допомогу та викликати лікарів;

2) помилковим є твердження, що у непритомному стані людині допоможе лише нашатирний спирт. Фактично у сучасній домедичній допомозі лікарі взагалі не застосовують цей медичний засіб: він подразнює дихальний центр, стимулюючи людину зробити вдих, але якщо неправильно його застосувати, то це може спровокувати затримку у потерпілого дихання.

Правильне надання допомоги потерпілій особі у цій ситуації полягає в наступних діях – не можна застосовувати нашатирний спирт, якщо людина втратила свідомість; натомість постраждалого потрібно перевернути набік у стабільне бокове положення та викликати лікарів. У випадку тривалої відсутності у потерпілої особи дихання – розпочати реанімаційні заходи [8; 9; 10].

Першим етапом з надання домедичної допомоги потерпілій особі, яку уразила блискавка, є оцінка її стану (передбачає визначення наступних ознак життя /стану здоров'я): 1) дихання – наявність апное, агонального дихання чи респіраторного паралічу; 2) робота серцево-судинної системи – наявність аритмії, транзиторної гіпертензії; 3) неврологічний статус – наявність судом, дезорієнтації, параліч, параліч двох кінцівок (параплегія), запаморочення, парестезія, амнезія, втрата пам'яті, страх, фіксовані/звужені зіниці (автономна дисфункція); 4) шкіра – спостерігається папоротеподібний опік (рисунок/фігури Ліхтенберга), порушення кровопостачання, може призвести до охолодження та почервоніння шкіри; часто наявні опіки першого та другого ступеня; опіки третього ступеня рідко трапляються; 5) у пацієнта може бути повна зупинка дихання та кровообігу або лише зупинка дихання, оскільки відбулось ураження постійним струмом; 6) можуть бути наявні схожі на інсульт ознаки; 7) можуть бути вторинні пошкодження внаслідок надмірного перепаду тиску, також вибухова або проникаюча травма; 8) звужені/розширені зіниці можуть бути ознакою інсульту, частіше, ніж ознака смерті, тому симптом не має використовуватися як єдина, незалежна ознака смерті для припинення реанімаційних заходів [8].

Отже, відповідними результатами оцінювання стану потерпілого є: 1) наявність опіків; 2) ознаки травми (ураження електрозрядом); 3) ознаки локальних неврологічних розладів.

Домедична допомога особі при її ураженні блискавкою передбачає наступні оперативні заходи (терапевтичне втручання) [8]: 1) впевнитися у прохідності дихальних шляхів, якщо сталася тільки зупинка дихання, контролювати дихальні шляхи відповідним чином; 2) при раптовій зупинці кровообігу діяти згідно з настановою «Зупинка серця» [там само]; 3) уникати застосування терапевтичних дій через обпалену шкіру; 4) забезпечення безпеки травмованої особи – а) слід пам'ятати про ризик повторного удару блискавки; безпека пацієнта та рятувальників (фахівців ЕМД тощо) є пріоритетною; б) пацієнти не несуть і не розряджають струм, тому пацієнта можна безпечно торкатися і проводити заходи ЕМД; 5) можлива наявність кількох потерпілих – якщо є кілька пацієнтів, то пацієнти з зупинкою серця, чия травма була засвідчена або вважається недавньою, повинні отримувати допомогу першими в повному обсязі (протилежно традиційній практиці сортування): а) пацієнти з зупинкою серця внаслідок удару блискавки спочатку страждають від одночасної зупинки серця і дихання; б) відновлення дихання може попередити зупинку кровообігу; в) успішна реанімація залежить від якісного проведення серцево-легеневої реанімації, тому принцип сортування є важливим; 6) не одразу можна визначити, чи пацієнт є жертвою удару блискавки. Характерні пошкодження та вторинне фізикальне обстеження можуть сприяти визначенню факту удару

блискавки. Варто пам'ятати, що удар блискавки – це коротке ураження постійним струмом високої напруги [8].

Ключовими елементами документації при наданні потерпілому ЕМД після ураження блискавкою є наступні: 1) прохідність дихальних шляхів; 2) початковий зареєстрований серцевий ритм; 3) результати неврологічного огляду (первинного та повторного); 4) асоційовані/вторинні пошкодження; 5) застосування шкали болю згідно настанови «Контроль болю» [8].

Критеріями ефективності надання допомоги потерпілим особам при ураженні блискавки є такі: 1) раннє лікування (домедична допомога) при проблемах дихання та роботи серця з правильним документуванням дій рятувальника; 2) транспортування потерпілої особи до найближчої відповідної лікарні; 3) документальний опис застосування шкали больових відчуттів і наданої, згідно з настановами, допомоги (лікування, у разі доцільності). Не слід забувати, що такі ситуації природнього походження можуть трапитися й в ускладнених умовах воєнного стану [11, с. 8-17].

Висновки. Провівши аналіз нормативної бази МОЗ України, спеціальної літератури та сучасних інтернет-публікацій з піднятої проблеми забезпечення особистої безпеки особи/поліцейського при електричному ударі блискавки [1-11] можемо зробити наступні узагальнення.

1. Найбезпечніші місця під час зливи (блискавки) – підземні паркінги, автозаправки з навісами або багаторівневі стоянки. Якщо таких місць поблизу немає, то водієві ніколи не варто зупинятися під деревами, рекламними конструкціями чи дорожніми знаками – вони можуть впасти через сильний вітер або притягнути блискавку.

Також варто уникати низин – в період сильних злив ці ділянки місцевості швидко перетворюються на пастки з підтопленням.

2. Поширена, але небезпечна помилка водіїв під час сильного дощу – зупинка під мостами чи естакадами, в тунелях. В результаті в цьому місці створюється ризик виникнення аварій – інші водії можуть не очікувати перешкоди в обмеженому проїзді на автошляху, видимість в таких умовах погіршена та обмежена.

3. Правильним рішенням водія під час грози є зменшення швидкості автомобіля відповідно до дорожніх умов (видимості в напрямку руху – *уточнено нами*), продовження руху з максимальною обережністю. Якщо ж потрібно зупинитися, то це дозволено робити лише на автозаправках або офіційних місцях відпочинку.

4. Варто звернути увагу, що під час зливи в умовах обмеженої видимості водієві краще не використовувати дальнє світло фар, адже воно відбивається від крапель дощу й погіршує видимість.

Доцільно слідкувати за тим, щоб задні габаритні вогні автомобіля були ввімкнені – в деяких транспортних засобах автоматика не завжди правильно реагує на негоду.

5. Водієві завжди необхідно слідкувати за прогнозом погоди перед поїздкою, особливо влітку. Грози приходять раптово, але кермувальник транспортного засобу завдяки своїм правильним діям може зберегти не лише автомобіль, а й життя собі та пасажирам.

6. Ґрунтовна обізнаність поліцейських з порядком надання домедичної допомоги потерпілим, яких було уражено електричним розрядом блискавки, допоможе правоохоронцям уникати помилок під час проведення ними реанімаційних заходів з травмованими особами на місці події, рятуючи цим їх життя та зберігаючи здоров'я людини – найвищу соціальну цінність.

Література:

1. Томенко П. Що станеться, якщо в автомобіль вдарить блискавка? URL: <https://avtosota.com/11813-shho-stanetsya-yakshho-v-avtomobil-vdaryt-blyskavka.html> (дата звернення: 28.03.2026).
2. Грозові зливи – потенційна небезпека. URL: <https://nmc.dsns.gov.ua/vl/pamyatki/grozovi-zlivi-potenciyna-nebezpeka> (дата звернення: 02.04.2026).
3. Показали неймовірні фото людей, яких ударило блискавкою. URL: https://gazeta.ua/articles/health/_pokazali-nejmovirni-foto-lyudej-yakih-udarilo-bliskavkoju/853027 (дата звернення: 02.04.2026).
4. Що буде з людиною, яку вдарила блискавка? Пояснюють науковці. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2024/10/06/255427> (дата звернення: 24.03.2026).
5. Reddit (нік Орігіналу). Ось що буде, якщо в машину потрапить блискавка. URL: <https://ukr.media/auto/431845/> (дата звернення: 28.03.2026).
6. Ткаченко В. Чи безпечно перебувати в машині під час грози: відповідь експерта. URL: <https://avtopilot.com.ua/porady/chy-bezpechno-perebuvaty-v-mashyni-pid-chas-grozy-vidpovid-eksperta/> (дата звернення: 05.04.2026).
7. Загородній М. Влучання блискавки, утоплення, втрата свідомості: як надати домедичну допомогу. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2022/06/23/249232/> (дата звернення: 24.03.2026).
8. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації екстреної медичної допомоги : Наказ МОЗ України від 05.06.2019 № 1269. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-05062019-1269-pro-zatverdzhennja-ta-vprovadzhennja-mediko-tehnologichnih-dokumentiv-zi-standartizacii-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi> (дата звернення: 02.04.2026).

9. Вайда Т.С. Долікарська допомога : навчальний посібник для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України. Херсон: Олді-плюс, 2019. 874 с.

10. Вайда Т.С. Пам'ятка працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги : практ. посіб. для курсантів, студентів, слухачів ЗВО МВС України та працівників підрозділів Нац. поліції. Херсон: Олді-плюс, 2020. 56 с.

11. Вайда Т.С. Interaction of police officers with medical workers in providing premedical care to victims in case of thermal, electrical, solar and chemical burns in the conditions of the established martial law = Взаємодія поліцейських з медичними працівниками при наданні домедичної допомоги потерпілим у разі термічних, електричних, сонячних та хімічних опіків в умовах запровадженого правового режиму воєнного стану. *Наукове сходження: Юридичні науки*. Вип. № 2 (20). 2022. С. 8-17 = ScienceRise: Juridical Science. Vol. 2 (20). 2022. Pp. 8-17. URL: http://journals.uran.ua/sr_law/article/view/258674.

UDK: 343.9:343.542

KRYMINOLOGICZNE ASPEKTY SPRAWCY STALKINGU

CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF THE STALKING OFFENDER

dr Janusz Bryk, prof. WSKZ

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we
Wrocławiu

Orcid ID: 0000-0002-3366-8037

Stalking jest przestępstwem, które polega na uporczywym nękanii drugiej osoby. Przybierać może różnorodne formy, takie jak: ciągłe próby kontaktu (poprzez smsy, maile, kontakty telefoniczne), śledzenie, kontrolowanie, stosowanie gróźb, nachodzenie ofiary w jej domu, stanie pod drzwiami, nawiązywanie kontaktu poprzez osoby trzecie lub stosowanie oszczerstw. Stalking jest problemem, który integruje zarówno w strefę fizyczną ofiary jak i emocjonalną, wywołując przy tym duże skutki psychiczne.

Sprawcami stalkingu są zazwyczaj osoby nie posiadające własnego miejsca zamieszkania lub stałego miejsca pracy. Często są to również byli partnerzy, którzy nie potrafią pogodzić się z zakończeniem relacji i próbują odzyskać kontrolę. Stalkerem może stać się również osoba z bliskiego otoczenia – znajomi lub zupełnie obca osoba. Osoby takie wykazują wiele zaburzeń: z pogranicza, narcystyczne zaburzenia osobowości, zachowania depresyjne, zaburzenia adaptacji. Można wyróżnić kilka typów stalkerów. Są nimi: stalker odrzucony, poszukiwacz bliskości, nieudolny adorator, urażony, drapieżca. Motywację sprawców mogą być różne. Wynikać mogą one z problemów emocjonalnych, zaburzeń osobowości, chorób psychicznych, potrzeby kontroli lub niskiego poczucia własnej wartości.

Doświadczenie stalkingu może nieść za sobą poważne konsekwencje w późniejszym czasie. Mogą pojawiać się problemy psychiczne – lęk, depresja, bezsenność; poczucie zagrożenia lub utrata kontroli nad własnym życiem. Może doprowadzić również do izolacji społecznej lub zmian związanych z miejscem zamieszkania lub pracy, a w skrajnych przypadkach nawet do prób samobójczych i samobójstwa.

Stalking jest problemem złożonym i przyjmuje różnorodne formy w zależności od tego w jakim kontekście się on pojawia. Ważna jest świadomość jego istnienia, tego jakie formy może przybierać oraz jak się przed nim chronić. Szybka reakcja oraz rozpoznanie stalkingu ma wpływ na jego dalszy rozwój oraz konsekwencje, które za sobą niesie.

Słowa kluczowe: *stalking, ofiara, stalker, przestępstwo*

Stalking is a behavior that involves persistently harassing another person. It can take various forms, such as: constant attempts to contact the victim (via text messages, emails, or phone calls), following, monitoring, making threats, showing up at the victim's home, standing outside their door, contacting the victim through third parties, or spreading slander. Stalking is a problem that affects both the victim's physical and emotional well-being, causing significant psychological distress.

Stalkers are usually people without a permanent residence or steady job. They are often former partners who cannot accept the end of the relationship and try to regain control. A stalker can also be someone from the victim's immediate circle – a friend or a complete stranger. Such individuals exhibit a range of disorders: borderline personality disorder, narcissistic personality disorder, depressive behavior, and adjustment disorders. Several types of stalkers can be distinguished. These include: the rejected stalker, the seeker of intimacy, the inept admirer, the resentful stalker, and the predator. The perpetrators' motivations can vary. They may stem from emotional problems, personality disorders, mental illnesses, a need for control, or low self-esteem.

The experience of stalking can have serious consequences later on. Mental health issues may arise – anxiety, depression, insomnia; a sense of threat or a loss of control over one's own life. It can also lead to social isolation or changes related to one's place of residence or work, and in extreme cases, even to suicide attempts and suicide.

Stalking is a complex problem and takes various forms depending on the context in which it occurs. It is important to be aware of its existence, the forms it can take, and how to protect oneself against it. A quick response and the recognition of stalking influence its further development and the consequences it entails.

Keywords: *stalking, victim, stalker.*

Ochrona praw człowieka jest podstawą życia w społeczeństwie. Obejmuje ona zespół praw i wolności przysługujących każdemu człowiekowi. Nie liczy się tu płeć, wiek, rasa, język, kolor skóry, pochodzenie, wyznanie czy majątek.

Stalking jest przestępstwem, którego dynamika rozwija się szybko zarówno w kraju jak i na świecie. Rozumianym jako obsesyjne, uporczywe nękanie innej osoby. Można również spotkać się z takim określeniem jak złośliwe naprzykrzanie się.³²

Termin stalking pochodzi z języka angielskiego i został wprowadzony do języka polskiego nietłumaczony, jednak z wymową polską. Zamiennie można stosować również określenia takie jak przemoc emocjonalna, nękanie na tle emocjonalnym, patologia miłości, prześladowanie na tle emocjonalny, obsesyjne pożądanie. Według Dagmary Woźniakowskiej-Fajst sformułowanie uporczywe nękanie jest najbardziej adekwatne do tłumaczenia terminu stalkingu w języku polskim.³³

³² <https://sjp.pwn.pl/slowniki/stalking.html> (03.01.2026 r.)

³³ D. Woźniakowska-Fajst, "Stalking i inne formy przemocy emocjonalnej. Studium kryminologiczne", Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Wydanie 1, Warszawa 2019 s. 37

W prawie karnym penalizacja stalkingu została uregulowana jako odrębne przestępstwo. Termin ten został wprowadzony do Kodeksu Karnego w 2011 roku i został spenalizowany w art. 190a.³⁴ Zapis ten został tłumaczy stalking jako uporczywe nękanie oraz kradzież tożsamości.

Zgodnie art. 190a. Kodeksu Karnego „§ 1. Kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby dla niej najbliższej wzbudza u niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia lub istotnie narusza jej prywatność, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.”³⁵ Taka sama kara, dotyczy osoby, która podszywa się pod inną osobę, wykorzystuje jej dane osobowe lub inne dane, przez co istnieje możliwość jej identyfikacji wyrządzając krzywdę majątkową lub osobistą - § 2. Karze pozbawienia wolności od lat 2 do lat 15 podlega ten, kto doprowadzi do sytuacji, której następstwem jest targnięcie na własne życie pokrzywdzonego - § 3.

Przestępstwo z art. 190a §1 lub 2k.k. ścigane jest na wniosek pokrzywdzonego.

Według B. Hołysta stalking posiada zaletę w postaci tego, że jest możliwość objęcia jego zakresem wielu różnych zachowań. Nie trzeba wymieniać ich w zamkniętym katalogu. Żeby doszło do stalkingu, charakterystycznym jest to, że potrzeba wiele pojedynczych zachowań i ich powtórzeń mających wpływ na pokrzywdzonego. „Powszechnie przyjmuje się, że termin ten może obejmować wiele uciążliwych, powtarzających się działań, rozłożonych w czasie i wzbudzających w ofierze strach. Te zachowania to np. nagabywanie, nękanie, nachodzenie, groźby, uszkodzenie własności, pobicia.”³⁶ B. Hołyst zwraca również uwagę na to, że stalking jest celowym, wielokrotnym i złośliwym prześladowaniem innej osoby, zagrażającym jej bezpieczeństwu.³⁷

Zwracając uwagę na istniejące definicje stalkingu i jego rozumienie oraz na liczne badania prowadzone w tym zakresie, najtrafniejszym określeniem pojęciowym było by powtarzające się, uciążliwe nękanie innej osoby, naruszające jej granice, dobra prywatne oraz narażające na poczucie niepokoju i lęku. Każde działanie prowadzone przez stalkera może naruszyć prywatność i dobre samopoczucie ofiary.

Definiując pojęcie stalkingu, ważne jest żeby zwrócić również uwagę na pojęcie stalkera. „Stalker, czyli sprawca tego przestępstwa, podejmuje czyny, które mają na celu zdobycie całkowitej kontroli nad ofiarą, osaczenie jej. Zróżnicowane działania, podejmowane przez stalkera, realnie zagrażają poczuciu bezpieczeństwa i wywołują u ofiary silny strach oraz poczucie zagrożenia.”³⁸ Działania stalkera mają za zadanie

³⁴ <https://lexdigital.pl/cyberstalking-stalking-kiedy-jest-naruszana-nasza-prywatnosc> (data dostępu 03.01.2026 r.)

4. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny, tj. Dz.U. z 2025 r., poz.383 ze zm.

³⁶ B. Hołyst, Kryminologia, Wolters Kluwer Polska, 2022 s. 519-520

³⁷ B. Hołyst, Psychologia Kryminalistyczna, Warszawa 2004, s. 241

³⁸ K. Tomaszek, Stalker – psychologiczna charakterystyka sprawców przestępstw „uporczywego nękania” Instytut Psychologii, WSB-NLU, Nowy Sącz, red. O.Gorbaniuk. B. Kostrubiec-Wojtachnio, D. Musiał, M. Wiechetek, s.135

uzyskanie kontroli nad sytuacją, panowania nad pokrzywdzonym. Przejawia się tu chęć kontroli nad ofiarą i jej zdominowanie. Zachowania stalkera nie są akceptowalne wedle norm panujących w społeczeństwie. Błędy interpretacyjne zarówno jak i możliwe problemy psychiczne, nie pozwalają na świadome myślenie, przez co egzekwują prawa stworzone same przez siebie.³⁹

Ofiarą stalkingu może stać się każdy, niezależnie od tego skąd pochodzi, jaka jest jego płeć czy stan majątkowy.

Biorąc pod uwagę czynniki, które mogą mieć wpływ na sprzyjanie pojawienia się stalkingu są:

- motywacja i przekonania
- bliska relacja z ofiarą/stalkerem
- stan psychiczny
- cechy osobowości
- relacje interpersonalne
- porażka w życiu osobistym
- odrzucenie
- izolacja społeczna
- brak wsparcia
- wpływ technologii
- środowisko.

Powyżej wskazane przykłady są ogólnym wskazaniem zachowań, które mogą być powodem pojawienia się stalkingu.

Najczęściej spotykanym czynnikiem jest jednak relacja intymna, a po jej zakończeniu w nie zadowalających warunkach dla obu stron chęć zemsty, traktując to jako karę za odrzucenie. Stalker nie potrafi zaakceptować zakończenia relacji, a jego odwet polega najczęściej na uprzykrzaniu życia ofiary, prześladowając ją, rozpowszechniając plotek lub grożąc.⁴⁰ Jednak biorąc pod uwagę związki, zjawisko stalkingu może przejawiać się również w czasie jego trwania. Poprzez pojawienie się niepewności w związku i poczucie chęci kontroli, może w pewnym czasie również przemienić się w stalking. W późniejszym czasie może przeobrazić się on w przemoc domową.⁴¹

„Ofiarą stalkingu najczęściej są młodzi ludzie, samotni, ale także wykonujący zawody predestynujące do nawiązywania bliższych relacji z drugim człowiekiem, takie jak nauczyciel, lekarz, prawnik. W przeciwieństwie do potencjalnych sprawców

³⁹ A. Malicka-Ochtera, Stalking z perspektywy sprawcy i ofiary, Nowa kodyfikacja Prawa Karnego, Tom LV, Wrocław 2020, s.109

⁴⁰ <https://stalking.com.pl/2025/07/24/dlaczego-stalkerzy-stalkuja/> (dostęp 03.01.2026 r.)

⁴¹ <https://www.niebieskalinia.pl/public/aktualnosci/aktualnosci/stalking-jako-forma-przemocy-w-bliskich-zwiazkach> (dostęp 03.01.2026 r.)

większość ofiar stalkingu stanowią młode kobiety, które nie życzą sobie relacji. Grupa wiktymogenna działań sprawcy wskazuje na bezpośredni związek skali przestępczości z art. 190a k.k. ze środkami komunikowania się na odległość.”⁴²

Stalking przejawia się jako problem na całym świecie, więc również w Polsce. W Polsce stalking został zakwalifikowany jako przestępstwo od 6 czerwca 2011 r. poprzez pojawienie się artykułu w Kodeksie Karnym, określającego to zjawisko i karę, którą można za jego popełnienie ponieść. Wprowadzenie przepisu, pozwoliło na rozpoczęcie badań nad jego występowaniem.

„Pierwsze w Polsce badania nad występowaniem stalkingu zostały przeprowadzone w okresie od stycznia do czerwca 2006 r. przez J. Skarżyńską-Sernaglią. Badania te wykazały, że 12 % osób badanych jest lub było ofiarą stalkingu. Z kolejnych badań przeprowadzonych w 2009 r. przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości wynika, że ofiarami tego zjawiska mogło zostać ponad trzy miliony Polaków 9,9%, z czego co najmniej 80% w ciągu ostatnich 5 lat”.⁴³

Na skalę zjawiska oraz prowadzone badania w Polsce zwróciła również uwagę D. Woźniakowska-Fajst. „W Polsce można wskazać zaledwie trzy ogólnokrajowe badania wiktymizacyjne dotyczące stalkingu. Skarżyńska-Seraglia podaje, że 12 % badanych osób (mieszkańców dużych i małych miast oraz wsi) było ofiarami stalkingu. Z kolei badania Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości z 2010 r. pokazują, że niemal 10 % dorosłych Polaków padło ofiarą uporczywego nękania. W przypadku badań FRA wiktymizację tym czynem zadeklarowało 9 % Polek (3% w roku poprzedzającym badanie).”⁴⁴

Poniższa tabela przedstawia postępowania wszczęte i przestępstwa stwierdzone z art. 190a Kodeksu Karnego za lata 2012-2023. Analizując przedstawione dane, można stwierdzić, że skala wszczętych postępowań jest duża, mimo to liczba przestępstw stwierdzonych mimo że nie jest mała, to nie jest adekwatna. Wpływ na to, może mieć problem z jednoznacznej identyfikacji zjawiska stalkingu i trudności z jego wykryciem.⁴⁵

⁴² A. Mailicka-Ochtera, Stalking z perspektywy sprawcy i ofiary s.111-112

⁴³ Przestępstwo stalkingu w świetle noweli do k.k., Marcin Jachimowicz, s. 41

⁴⁴ D. Woźniakowska Fajst, Stalking i inne formy przemocy emocjonalnej. Studium kryminologiczne Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Wydanie 1, Warszawa 2019 s. 71-72

⁴⁵<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-4/76586,Uporczywe-nekanie-Kradziez-tozsamosci-art-190a.html?search=859722574> (03.01.2026 r.)

Tabela 1 –Uporczywe nękanie. Kradzież tożsamości (art.190a). Postępowania wszczęte i przestępstwa stwierdzone z art. 190 a k.k. za lata 2012 – 2023

Art. 190a		
Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba przestępstw stwierdzonych
2023	7 107	4 491
2022	6 992	4 882
2021	7 755	5 549
2020	8 984	5 878
2019	10 712	6 364
2018	9 185	5 107
2017	8 078	4 204
2016	7 536	3 990
2015	6 703	3 243
2014	6 209	3 202
2013	5 327	2 925
2012	4 455	2 690

Źródło:<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-4/76586,Uporczywe-nekanie-Kradziez-tozsamosci-art-190a.html?search=859722574> (dostęp: 04.01.2026 r.)

Stalking ze względu na swoją szeroką naturę, może być realizowany w różnorodny sposób. Zachowania stalkingowe mogą obejmować niechciane telefony, wiadomości SMS lub e-mail. Jednak nie odbywa się to jedynie w formie elektronicznej. Należy mieć na uwadze, że może on się przejawiać jako pojawianie się w miejscach, gdzie przebywa ofiara, chociażby pod jej domem. W ten sposób może w ofierze wywoływać poczucie lęku i braku bezpieczeństwa. Działania podejmowane przez stalkera, mogą mieć na celu chęć kontroli nad ofiarą, a także jej zastraszenie lub wywołanie presji.

Inną formą, która jest używana przez prześladowcę jest rozprzestrzenianie fałszywych informacji na temat ofiary w Internecie. Również wysyłanie prezentów, listów i groźby bezpośrednio lub pośrednio.

„Stalking najczęściej wyraża się w takich zachowaniach, jak:

- wydzwanianie, głucho telefony, wydzwanianie po nocach,
- kręcenie się w okolicy domu ofiary,
- nawiązywanie kontaktu za pomocą osoby trzeciej,
- wypytywanie o ofiarę w jej otoczeniu,
- stanie pod drzwiami/ domem/ pracą,
- wysyłanie listów, maili, smsów, prezentów,
- składanie w czyimś imieniu zamówień np. pocztowych,
- milczące wystawianie,
- pozostawianie wiadomości pod drzwiami/ na poczcie głosowej,

- śledzenie/kontrolowanie ofiary,
- oszczerstwa (rozsyłanie fałszywych informacji, plotek),
- włamanie do domu/samochodu ofiary,
- kradzież rzeczy należących do ofiary,
- nękanie rodziny i przyjaciół ofiary,
- napaści i pobicia rodziny i przyjaciół ofiary.”⁴⁶

Jak wskazuje B. Hołyst w ostatnim czasie pojawiła się nowa forma stalkingu jaką jest cyberstalking, pozwalający dzięki użyciu internetu nękać ofiarę.⁴⁷

Ważne jest zwrócenie uwagi w jakiej formie przedstawiany jest stalking. Używając określenia „złośliwe niepokojenie”, występujące w art.107 kodeksu wykroczeń co nie jest jednoznaczne z uporczywym nękanie opisany w art. 190a kodeksu karnego. Przejawia się ono w postaci złośliwego wprowadzenia w błąd lub niepokojeniu innej osoby, żeby jej dokuczyć. Podstawowym aspektem jest intencja sprawcy. Biorąc pod uwagę złośliwe niepokojenie musi mieć na celu dokuczenie, bez wzbudzenia lęku.

Warto również zwrócić uwagę na Orzeczenia Sądu w sprawach o uporczywe nękanie, w celu zrozumienia zachowania określonego w art. 190a Kodeksu karnego.

Pierwszym przykładem jest wyrok Sądu Rejonowego w Świnoujściu z 28 czerwca 2021 roku, Sygn. Akt II K 552/20 PR.Ds.(...).2020..⁴⁸

Według informacji, mężczyzna oskarżony został za uporczywe nękanie, które przyjmowało następujące formy:

- wielokrotne wykonywanie zdjęć lokalu oraz posesji zajmowanej przez pokrzywdzonych;
- fotografowanie miejsc zabawy dzieci pokrzywdzonych;
- stanie pod drzwiami wejściowymi do mieszkania i nasłuchiwanie;
- wysyłanie pism do pokrzywdzonych z oskarżaniem ich o zachowania, które nie miały miejsca;
- znieważenie słowami uważanymi za obraźliwe;
- kierowanie gróźb karalnych pozbawienia życia.⁴⁹

Mężczyzna został oskarżony o czyn z art. 190a § 1 kk w zb. z art. 190 § 1 kk w zb. z art. 216 § 1 kk w zb. z art. 11 § 2 kk. Oskarżony został uznany za winnego popełnienia zarzucanych mu czynów.

Sąd uznał, że oskarżony wypełnił znamiona wszystkich zarzucanych mu czynów zabronionych.

⁴⁶ D. Woźniakowska-Fajst, Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s 4

⁴⁷ B. Hołyst, Kryminologia, Wolters Kluwer Polska, 2022 s. 520

⁴⁸ [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155515400001006_II_K_000552_2020_Uz_2021-06-28_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155515400001006_II_K_000552_2020_Uz_2021-06-28_001) (dostęp:12.05.2026r.)

⁴⁹ Tamże

Kolejnym przykładem jest wyrok Sądu Rejonowego w Legionowie w II Wydziale Karnym, z dnia 6 listopada 2020 roku, sygn. akt II K 106/19, wydany w sprawie z art. 190ak.k.⁵⁰

Według informacji, mężczyzna został oskarżony o uporczywe nękanie dwóch kobiet, przybierające formy:

- nachodzenie pokrzywdzonej w miejscu zamieszkania lub pracy;
- w trakcie mijania na klatce schodowej wielokrotnie namawiał pokrzywdzoną na spotkanie;
- oskarżony dobijał się do drzwi mieszkania pokrzywdzonej;
- przesiadywanie pod drzwiami pokrzywdzonej;
- wypisywanie przez mężczyznę na portalu społecznościowym wyznań miłosne oraz obraźliwe teksty;
- używanie gróźb słownych;

wzbudzając u pokrzywdzonych poczucie zagrożenia i naruszając jej prywatność.⁵¹

W sprawach o uporczywe nękanie istotna jest kwestia zebranego materiału dowodowego. Niekiedy zdarzają się sytuację, że przez brak dowodów, nie ma możliwości podjęcia działań mających na celu wydania wyroku skazującego i możliwości uchronienia się przed stalkerem. Należy również pamiętać, że nie należy zwlekać ze zgłoszeniem stalkingu, ponieważ może on przybierać różne formy w konsekwencji prowadząc do utraty poczucia bezpieczeństwa oraz naruszenia prywatności.⁵²

Czynniki sprzyjające powstawaniu zachowań stalkingowych najczęściej można podzielić na:

- indywidualne (osobiste);
- społeczne;
- środowiskowe;
- kulturowe i ekonomiczne.

„Stalkerami są najczęściej mężczyźni w wieku 35-40 lat, to osoby samotne, niepozostające w związku małżeńskim lub innym. Stalkerzy w większości to ludzie wykształceni, o wyższym ilorazie inteligencji, często bezrobotni, bez własnego mieszkania, nieusamodzielnieni. Wielu z nich ma przeszłość kryminalną, lub wcześniej

⁵⁰

[https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/art\\$0020190a/154510050001006_II_K_000106_2019_Uz_2020-11-06_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/art$0020190a/154510050001006_II_K_000106_2019_Uz_2020-11-06_001) (dostęp: 12.05.2026r.)

⁵¹ Tamże

⁵² Tamże

mogli być sprawcami przemocy domowej”⁵³ Kobiety jako stalkerzy stanowią około 15 % sprawców.⁵⁴

„Podkreśla się, że stalkerów cechują trudności w relacjach i problemy z wchodzeniem w związki interpersonalne i intymne, niski poziom empatii. Osoby te nie biorą pod uwagę potrzeb innych osób i ich prawa do decydowania o własnym życiu i szczęściu. Sprawcy często postrzegają siebie jako ofiarę, odkreślają własne prawa do decydowania o relacji. Duży procent sprawców (70-80%) charakteryzuje się osobowością narcystyczną, antyspołeczną, nieprzystosowaniem społecznym, egoizmem i egocentryzmem. (...) Obraz rzeczywistości stalkerów jest zniekształcony, nieprawidłowo percypują oni komunikaty innych osób o tym, że nie chcą utrzymać znajomości. Zwraca się uwagę na wysoki poziom impulsywności i nieadekwatną reaktywność bodźców (bywa, że osoby te pod wpływem sytuacji mogą stać się sprawcami brutalnych aktów agresji).⁵⁵

Stalkerzy wykazują wiele zaburzeń. Najczęściej wskazywane są:

- zaburzenia z pograniczną (borderline);
- narcystyczne zaburzenia osobowości;
- zachowania depresyjne;
- zaburzenia adaptacji.⁵⁶

Stalkerami są najczęściej osoby, które nie posiadają stałego miejsca pracy oraz własnego mieszkania. Przejawia się u nich frustracja, spowodowana nie tylko potrzebami emocjonalnymi ale również utrudnieniem w realizacji planów życiowych i zawodowych.⁵⁷

Sprawców stalkingu można podzielić na typy:

- odrzucony;
- poszukiwacz bliskości;
- nieudolny admirator;
- urażony;
- drapieżca.⁵⁸

⁵³D. Siemienicka, M. Skibińska, K. Majewska, Cyberagresja - zjawisko, skutki, zapobieganie, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020, s. 83-84

⁵⁴ <http://psychologia.net.pl/artykul.php?level=415> (dostęp: 22.02.2026 r.)

⁵⁵ ⁵⁵D. Siemienicka, M. Skibińska, K. Majewska, Cyberagresja - zjawisko, skutki, zapobieganie, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020 s. 85

⁵⁶ <http://psychologia.net.pl/artykul.php?level=415> (22.02.2026 r.)

⁵⁷ K. Tomaszek, Instytut Psychologii, Nowy Sącz, Stalker – psychologiczna charakterystyka sprawców przestępstw „uporczywego nękania”, s. 148

⁵⁸ D. Woźniakowska-Fajst, Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s. 154-156

Stalkerem odrzuconym, można nazwać osobę, której związek zakończył się z inicjatywny, nie jego, a drugiej osoby. W tej kategorii stalkera, również strach przed odrzuceniem może mieć na to wpływ, ponieważ może on przeczuwać zamiar zakończenia relacji ze strony drugiej osoby. U odrzuconych stalkerów przewijają się często różne zachowania, poprzez pożądane, pojednanie aż do zemsty. Przeważają również emocje, tj. złość, zazdrość, frustracja. Ich zachowania się wahają, poprzez miłe rozmowy, smsy, obdarowywanie prezentami, a następnie zaczynają używać wulgaryzmów i naruszać nietykalność cielesną. Swoim zachowaniem chcą doprowadzić do jednego celu, żeby być ze swoją ofiarą albo się na niej zemścić. Według psychiatrów, większość stalkerów odrzuconych ma zaburzenia osobowości – np. paranoicy, erotomaniacy.⁵⁹ „U osób ze skłonnością do zachowań obsesyjnych rozstanie wywołuje panikę, strach i tak duży ból emocjonalny, że robią oni wszystko by nie dopuści do rozpadu związku.”⁶⁰ Charakteryzując ten typ stalkera, należy zwrócić uwagę, że może być nim też dziecko, które zostaje odrzucone przez rodzica. „(...) w tej grupie znajdują się ekspartnerzy, ale też członkowie rodziny i bliscy, przyjaciele. Zerwanie stosunków jest przez nich oceniane jako niesłuszne, samowolne bądź stanowi niewyjaśniony błąd. Motywacją działania tych stalkerów jest życzenie przebaczenia, przywrócenie stosunków, ale także zemsta za doznane upokorzenie bądź odrzucenie. Obok przejścia od sympatii do działań agresywnych wobec ofiary mogą wystąpić również wielorakie akcje przeciw nowemu partnerowi ofiary.”⁶¹

Jako kolejny przykład stalkera można wymienić poszukiwacza bliskości. Ten typ charakteryzuje się tym, że szuka on bliskości i dąży do zbudowania związku z osobą, która nie jest tym zainteresowana. W tym typie dominują kobiety. „Są to zazwyczaj także osoby starsze niż w przypadku stalkerów innego typu, żyjących w pewnej izolacji społecznej, samotne, a jednocześnie bardzo spragnione miłości i przyjaźni. Z ich punktu widzenia fantazja o bliskości (miłosnej lub przyjacielskiej) relacji lub urojone przeświadczenie o jej istnieniu są lepsze niż świadomość nieistnienia w ogóle tego rodzaju więzi w życiu. Poszukiwaczkę i poszukiwacza bliskości charakteryzuje kurczowe chwytanie się każdej pozytywnej odpowiedzi ze strony ofiary.”⁶² Poszukiwacze bliskości zazwyczaj nękanie ofiary rozpoczynają od zachowań o mniejszej szkodliwości, np. listy, a później pogłębiają swoje czyny i ich uciążliwość. Charakteryzują się tym, że są wytrwali w dążeniu do

⁵⁹ <https://stalking.com.pl/2025/12/04/typy-stalkerow-wedlug-psychiatrow/> (dostęp 01.04.2026 r.)

⁶⁰ D. Woźniakowska-Fajst, Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s.159

⁶¹ B. Hołyst, Kryminologia, Wolters Kluwer Polska, 2022, s.543

⁶² D. Woźniakowska-Fajst, Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s. 163

osiągnięcia celu.⁶³ Ten typ stalkera wykazuje się również dużą cierpliwością i wytrwałością w swoich czynach. „(...) to osobnik starający się zbudować romantyczne stosunki z urojonym partnerem. Jest on przekonany, że jego życzenia i nadzieje kiedyś się spełnią, jeśli będzie uparcie dążył do celu. Mimo negatywnej postawy ofiary nie staje on w zabieganiu o kontakt i zbliżenie. W tej grupie erotomania postrzegana jest jako ciężka choroba psychiczna.”⁶⁴

Stalker – nieudolny admirator, odmowę odbiera jako zgodę, nie odpuszcza, a zamiast tego zaczyna prześladować swoją ofiarę, żeby zmieniła zdanie.⁶⁵ Ten typ stalkera łączy z poszukiwacze bliskości fakt, że w obu przypadkach obdarza on ofiarę uwagą, a ona nie jest nim zainteresowana. Różni ich to, że nie szukają oni konkretnie uczuć, a bardziej skupiają się na randkach lub seksie. „Nieudolnym admiratorom brakuje kompetencji społecznych, a przede wszystkich kompetencji w zakresie nawiązywania relacji, zalecana się, konkurowania. Nie rozumieją także niuansów i subtelnych gier, które pojawiają się w relacjach interpersonalnych.”⁶⁶ Działania nieudolnego admiratora charakteryzują się tym, że są one zazwyczaj dość krótkie i realizowane jest w formach kontaktu bezpośredniego. Mimo, że szybko rozumie, że nic nie wskóra swoimi działaniami i odpuszcza, to szuka swojej kolejnej ofiary.⁶⁷

Główną motywacją typu urażonego, jest zastraszanie swojej ofiary, czuje się on skrzywdzony przez nią.⁶⁸ Charakteryzuje ich poczucie niesprawiedliwości i chęć odwetu. W tej kategorii stalkerów można podzielić na dwa rodzaje, są nimi: urażony oraz pragnący odwetu. „Stalker pragnący odwetu to osoba, która szybko wpada w gniew i atakuje zaraz po incydencie, który uznał za poniżający lub obrażający, serią oszczerczych telefonów czy listów (najczęściej anonimowych). Jego intensywne zachowanie utrzymuje się zaledwie przez dzień lub dwa, dopóki nie opadnie pierwsza dala silnego gniewu. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że zachowania sprawcy nastawionego odwet prawdopodobnie nie dałoby się wpisać do polskiej definicji uporczywego nękania, właśnie ze względu na brak znamienia uporczywości działania, natomiast niewykluczona jest odpowiedzialność za inne, nawet surowiej karane czyny. Żal sprawcy urażonego jest znacznie głębszy. Jego

⁶³ <https://stalking.com.pl/2025/12/04/typy-stalkerow-wedlug-psychiatrow/> (dostęp: 09.05.2026 r.)

⁶⁴ B. Hołyst, Kryminologia, Wolters Kluwer Polska, 2022, s.543

⁶⁵ <https://adwokatannaszydlowska.pl/rodzaje-uporczywego-nekania-typy-stalkerow/> (dostęp: 09.05.2026 r.)

⁶⁶ D. Woźniakowska-Fajst, Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s.164-165

⁶⁷ Tamże, s. 165

⁶⁸ <https://setdab.org/profile-of-stalker/> (dostęp: 09.05.2026 r.)

działanie może być także oddalone nieco w czasie od zdarzenia, które wywołało urazę.”
69

Stalkerami należącymi do typu drapieżcy są zazwyczaj mężczyźni, a ofiarami najczęściej kobiety. Jako sposób nękania w tym przypadku najczęściej wykazywane jest uzyskanie zaspokojenia seksualnego. Stalkerzy czują władzę nad ofiarą i przejmują nad nią kontrolę.⁷⁰ „W celu dokonania napaści sprawca stosuje dość wąski wachlarz form prześladowania, najczęściej ograniczając się do śledzenia, włamań i wtargnięć na teren przyszłej ofiary i zbierania o niej informacji. Mała część wykonuje także anonimowe, obsceniczne telefony. Stalkerzy drapieżni najczęściej ze wszystkich typów prześladowców dokonuj napaści na swoje ofiary. To, co jest szczególnie niebezpieczne w ich zachowaniu, to fakt, że działają oni niezwykle dyskretnie. Ich celem jest doskonalenie skutecznej napaści, nie zaś przestraszenie ofiary swoim działaniem (co jest celem stalkerów urażonych i nastawionych na odwet), toteż osoba potencjalnie pokrzywdzona nie zdaje sobie sprawy z tego, że jest obserwowana i zagrożona. Stalker zagrażający (drapieżny) czerpie satysfakcję z planowania ataku na osobę, która się zupełnie tego nie spodziewa, a także z wyobrażania sobie napaści i fantazjowania o niej. Czas prześladowania jest krótki i zazwyczaj nie przekracza trzech miesięcy.”⁷¹

Zachowanie sprawców stalkingu może być różnie, nie ma jednoznacznego określenia w jaki sposób postępują. „Typowe są: powtarzające się telefony o różnych porach dnia i nocy, przesyłanie e-maili, SMS-ów bądź listów, starania się o kontakt przez osoby trzecie, jazda samochodem za ofiarą, kontrolowanie kręgu znajomych i przyjaciół ofiary, nadawanie zamówień, inseratów i zgłaszanie fałszywych informacji w gazetach (np. o śmierci) w imieniu ofiary, umieszczanie w określonych czasopismach ofert seksualnych, ciągle obserwowanie mieszkania bądź miejsca pracy ofiary, abonowanie czasopism na nazwisko ofiary, obsceniczne wpisy do ksiąg pamiątkowych i na forach internetowych, podawanie fałszywych podejrzeń o ofierze znajomym bądź policji, werbalne i seksualne zniewagi, oszczerstwa i groźby, uszkodzenie rzeczy (przebicie opon, zabrudzenie ścian farbą), ataki fizyczne (uszkodzenie ciała) aż do sućków śmiertelnych.”⁷²

Zjawisko stalkingu rozwija się w czasie i może ulegać eskalacji. W doktrynie wskazuje się, że stalking może prowadzić do dalszych przestępstw, takich jak groźby karalne (art. 190 k.k.), naruszenie miru domowego (art. 193 k.k.) czy uszkodzenie mienia.⁷³

⁶⁹ D. Woźniakowska-Fajst, Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s.166

⁷⁰ <https://stalking.com.pl/2025/12/04/typy-stalkerow-wedlug-psychiatrow/> (dostęp: 09.05.2026 r.)

⁷¹ D. Woźniakowska-Fajst, Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s.167

⁷² B. Hołyst, Kryminologia, Wolters Kluwer Polska, 2022 s.520

⁷³ M. Mozgawa (red.) Kodeks karny, Komentarz, Warszawa 2023, komentarz do art. 190a, s. 1-15.

Jeśli następstwem uporczywego nękanie jest targnięcie się ofiary na własne życie, stosowany jest art. 190a § 3 k.k., który przewiduje surowszą odpowiedzialność.⁷⁴

Na początku pojawia się faza inicjalna – zdarzenia, które wyzwalają dane zachowania. Najczęściej zdarzeniem wyzwalającym jest zakończenie relacji intymnej lub odrzucenie uczuciowe i odnosi się do części dotyczącej zachowań stalkingowych po rozpadzie związku. W tej fazie działania mogą być subtelne i niegroźne.⁷⁵

Kolejna jest faza prób kontaktu. Stalker zaczyna uporczywie nękać swoją ofiarę. Pojawiają się wielokrotne i niechciane działania, które powodują narzucanie się ofierze. Coraz częściej występują niechciane telefony, SMS-y, maile. Stalker zaczyna śledzić swoją ofiarę lub podglądać ją. Ma na celu wywołanie poczucia osaczenia, lęku czy zagrożenia a następnie prowadzić do utraty prywatności.⁷⁶

Faza uporczywego nękania charakteryzuje się tym, że jest długotrwała i systematyczna. Wywołuje uzasadnione poczucie zagrożenia. Obejmuje śledzenie, kontrolowanie aktywności w Internecie, kontakt z rodziną lub ze znajomymi. Komunikacja staje się natrętna, pojawiają się setki telefonów i wiadomości. Stalker pojawia się w domu lub podszywa się pod ofiarę.⁷⁷

Faza eskalacji pojawia się, gdy natężenie uporczywego nękania silnie wzrasta. Działania stalkera stają się agresywne oraz niebezpieczne. Zaczynają się pojawiać groźby, niszczenie mienia, przemoc zarówno fizyczna jak i psychiczna. Prześladowca dąży do przejęcia pełnej kontroli i zastraszenia swojej ofiary.⁷⁸

Ostatnia jest faza wygasania stalkingu. Pojawia się w momencie gdy zostaje podjęta interwencja. Może przejawiać się ona w postaci wyraźnego sprzeciwu ofiary lub zerwania komunikacji. Interwencja może zostać podjęta również przez organy ścigania, takie jak Policja lub Prokuratura. Ważne, żeby komunikacja była stanowcza i konsekwentna, a dodatkowo należy dokumentować dowody i przejść do wprowadzenia zakazu zbliżania.⁷⁹

⁷⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tj. Dz. U. z 2025 r. poz.383 ze zm.) art. 190a § 1-4 k.k.

⁷⁵ <https://karne.pl/stalking.html> (dostęp: 22.05.2026 r.)

⁷⁶ [https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2011/numer-75-062011/66545,Polskie-prawo-karne-wobec-uporczywego-nekania-innej-osoby-stalkingu.html#:~:text=\(1\)%20Kto%20n%C4%99ka%20inn%C4%85%20osob%C4%99%20poprzez:%20*,3%20lat%20pozbawienia%20wolno%C5%9Bci%20lub%20karze%20grzywny.](https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2011/numer-75-062011/66545,Polskie-prawo-karne-wobec-uporczywego-nekania-innej-osoby-stalkingu.html#:~:text=(1)%20Kto%20n%C4%99ka%20inn%C4%85%20osob%C4%99%20poprzez:%20*,3%20lat%20pozbawienia%20wolno%C5%9Bci%20lub%20karze%20grzywny.) (dostęp: 22.05.2026 r.)

⁷⁷ <https://pbkb-adwokaci.pl/stalking-realia-ochrony-ofiary-uporczywego-nekania-w-polskim-postepowaniu-karnym/> (dostęp 22.05.2026 r.)

⁷⁸ <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2015/numer-119-022015/108601,Stalking.html> (dostęp: 22.05.2026 r.)

⁷⁹ <https://bezpieczni.uj.edu.pl/stalking-poradnik> (dostęp 22.05.2026 r.)

W tym miejscu należy zwrócić również uwagę na to, że stalking to swoisty proces charakteryzujący się fazami.. Można tu wyodrębnić następujące powtarzające się cykle zachowań/fazy:

1. Faza wstępna w której ma miejsce tzw. budowanie napięcia. Wówczas sprawca prezentuje zachowania nie zawierające agresji, ale mające na celu nawiązanie intymnej relacji z obiektem np. nieustanne telefony w dzień i w nocy, wysyłanie sms-ów, czy listów za pomocą poczty elektronicznej.
2. Faza kryzysu, w której z uwagi na brak oczekiwanych efektów, ma miejsce kryzys i załamanie się nadziei na nawiązanie relacji intymnych. Zachowania sprawcy przyjmują wówczas bardziej agresywną formę, np. groźby i fizyczne napaści.
3. Faza skruchy w której z uwagi na poczucie winy przeżywane przez sprawcę, mają miejsce próby przeproszenia ofiary tj. przesyłanie ofierze niechcianych przez nią prezentów i kwiatów.”⁸⁰

Problem stalkingu odgrywa niestety coraz większą rolę we współczesnym świecie. Jest jednym z przestępstw, które narusza podstawowe dobra człowieka, takie jak prawo do prywatności i tym samym zasługuje na szczególne zainteresowanie w aspekcie sprawcy oraz ofiary .

Bibliografia:

1. Hołyst, B. (2004). *Psychologia kryminalistyczna*. LexisNexis.
2. Hołyst, B. (2022). *Kryminologia*. Wolters Kluwer Polska.
3. Jachimowicz, M. (2011). Przestępstwo stalkingu w świetle noweli do kodeksu karnego. *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, (3), 40–50.
4. Malicka-Ochtera, A. (2020). Stalking z perspektywy sprawcy i ofiary. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, 55, 105–116. <https://doi.org/10.19195/2084-5065.55.7>
5. Mozgawa, M. (Ed.). (2023). *Kodeks karny. Komentarz*. Wolters Kluwer Polska.
6. Siemienicka, D., Skibińska, M., & Majewska, K. (2020). *Cyberagresja – zjawisko, skutki, zapobieganie*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
7. Tomaszek, K. (2012). Stalker – psychologiczna charakterystyka sprawców przestępstw „uporczywego nękania”. W O. Gorbaniuk, B. Kostrubiec-Wojtachnio, D. Musiał, & M. Wiechetek (Eds.), *Studia z Psychologii w KUL* (Vol. 18, pp. 135–156). Wydawnictwo KUL.

⁸⁰ K. Tomaszek, Patologiczna obsesja w relacjach intymnych – charakterystyka zjawiska uporczywego nękania, *Studia Psychologica* 10 (2017), Katedra Psychologii, Uniwersytet Psychologiczny w Krakowie, s. 166-167

8. Tomaszek, K. (2017). Patologiczna obsesja w relacjach intymnych – charakterystyka zjawiska uporczywego nękania. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Psychologica*, 10(1), 161–188. <https://doi.org/10.24917/20845596.10.11>
9. Woźniakowska-Fajst, D. (2009). *Prawne możliwości walki ze zjawiskiem stalkingu*. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.
10. Woźniakowska-Fajst, D. (2019). *Stalking i inne formy przemocy emocjonalnej. Studium kryminologiczne*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Akty prawne

1. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny*, Dz.U. 2025 poz. 383 ze zm.

Orzecznictwo

1. Wyrok Sądu Rejonowego z 6 listopada 2020 r., II K 106/19. [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/art\\$0020190a/154510050001006_II_K_000106_2019_Uz_2020-11-06_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/art$0020190a/154510050001006_II_K_000106_2019_Uz_2020-11-06_001)
2. Wyrok Sądu Rejonowego z 28 czerwca 2021 r., II K 552/20. [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155515400001006_II_K_000552_2020_Uz_2021-06-28_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155515400001006_II_K_000552_2020_Uz_2021-06-28_001)

Źródła internetowe

1. Anna Szydłowska – Adwokat. (n.d.). *Rodzaje uporczywego nękania – typy stalkerów*. Retrieved May 9, 2026, from <https://adwokatannaszydłowska.pl/rodzaje-uporczywego-nekania-typy-stalkerow/>
2. Karne.pl. (n.d.). *Stalking*. Retrieved May 22, 2026, from <https://karne.pl/stalking.html>
3. Lex Digital. (n.d.). *Cyberstalking, stalking – kiedy jest naruszana nasza prywatność*. Retrieved January 3, 2026, from <https://lexdigital.pl/cyberstalking-stalking-kiedy-jest-naruszana-nasza-prywatnosc>
4. Niebieska Linia. (n.d.). *Stalking jako forma przemocy w bliskich związkach*. Retrieved January 3, 2026, from <https://www.niebieskalinia.pl/public/aktualnosci/aktualnosci/stalking-jako-forma-przemocy-w-bliskich-zwiazkach>
5. PBKB Adwokaci. (n.d.). *Stalking – realia ochrony ofiary uporczywego nękania w polskim postępowaniu karnym*. Retrieved May 22, 2026, from <https://pbkb-adwokaci.pl/stalking-realia-ochrony-ofiary-uporczywego-nekania-w-polskim-postepowaniu-karnym/>
6. Policja. (n.d.). *Uporczywe nękanie. Kradzież tożsamości (art. 190a k.k.)*. Retrieved January 3, 2026, from <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-4/76586,Uporczywe-nekanie-Kradziez-tozsamosci-art-190a.html>

7. Słownik języka polskiego PWN. (n.d.). *Stalking*. Retrieved January 3, 2026, from <https://sjp.pwn.pl/slowniki/stalking.html>
8. Stalking.com.pl. (2025, July 24). *Dlaczego stalkerzy stalkują?* <https://stalking.com.pl/2025/07/24/dlaczego-stalkerzy-stalkuja/>
9. Stalking.com.pl. (2025, December 4). *Typy stalkerów według psychiatrów*. <https://stalking.com.pl/2025/12/04/typy-stalkerow-wedlug-psychiatrow/>
10. Uniwersytet Jagielloński. (n.d.). *Stalking – poradnik*. Retrieved May 22, 2026, from <https://bezpieczni.uj.edu.pl/stalking-poradnik>
11. Gazeta Policyjna. (2011). *Polskie prawo karne wobec uporczywego nękania innej osoby (stalkingu)*. Retrieved May 22, 2026, from <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2011/numer-75-062011/66545,Polskie-prawo-karne-wobec-uporczywego-nekania-innej-osoby-stalkingu.html>
12. Gazeta Policyjna. (2015). *Stalking*. Retrieved May 22, 2026, from <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2015/numer-119-022015/108601,Stalking.html>
13. Psychologia.net.pl. (n.d.). *[Artykuł dotyczący stalkingu/cyberprzemocy]*. Retrieved February 22, 2026, from <http://psychologia.net.pl/arttykul.php?level=415>
14. SETDA. (n.d.). *Profile of stalker*. Retrieved May 9, 2026, from <https://setdab.org/profile-of-stalker/>

УДК 343.98

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЯТРОГЕННИХ ЗЛОЧИНІВ: ВІД АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ДО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE INVESTIGATION OF IATROGENIC CRIMES: FROM ALGORITHMIZATION TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Галина Авдєєва,

завідувачка лабораторії «Використання
сучасних

досягнень науки і техніки у боротьбі зі
злочинністю», Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України,
м. Харків, Україна

Orcid ID: 0000-0001-8256-4333;

Марієтта Капустіна,

старший науковий співробітник
лабораторії «Використання сучасних
досягнень науки і техніки у боротьбі зі
злочинністю», Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної
академії правових наук України,
м. Харків, Україна

Orcid ID: 0000-0003-1990-5259

Проаналізовано сучасні виклики розслідування ятрогенних злочинів та обґрунтовано необхідність технологізації слідчої діяльності, запропоновано покроковий алгоритм дій слідчого та висвітлено перспективи використання штучного інтелекту, блокчейну, цифрової криміналістики та 3D-друку для оптимізації процесу збирання та аналізу цифрових доказів з метою захисту прав пацієнтів.

Ключові слова: ятрогенні злочини, алгоритмізація розслідування, штучний інтелект, цифрові докази, медична помилка, права пацієнтів, судова експертиза, цифрова криміналістика.

The study analyzes contemporary challenges associated with the investigation of iatrogenic crimes and substantiates the necessity of technological modernization of investigative activities in the healthcare sector. Particular attention is paid to the complexity of collecting, preserving, and evaluating medical and digital evidence, as well as to the need for specialized approaches to establishing causal links between medical interventions and harmful consequences. The paper proposes a step-by-step algorithm for investigators conducting inquiries into alleged medical malpractice and examines the potential of artificial intelligence, blockchain technologies, digital forensics, and 3D printing to enhance the efficiency, accuracy, and transparency of investigative procedures. It is argued that the integration of innovative technologies into criminal investigations can significantly improve the protection of patients' rights, strengthen evidentiary reliability, and facilitate objective forensic assessment of medical incidents.

Keywords: *iatrogenic crimes, investigation algorithmization, artificial intelligence, digital evidence, medical error, patients' rights, forensic examination, digital forensics.*

У сучасному світі безпека пацієнтів є критичним викликом для системи охорони здоров'я. За оцінками ВООЗ, кожен десятий пацієнт зазнає шкоди під час лікування та понад 3 мільйони смертей щороку стаються через неналежну медичну допомогу. В країнах з низьким та середнім рівнем доходу чотири зі ста осіб помирають унаслідок несприятливих наслідків надання медичної допомоги [1; 2].

Науковці Великобританії та представники ВООЗ на основі аналізу сутності дефектів надання медичної допомоги і причин їх виникнення встановили, що більше 50% несприятливих наслідків можна було запобігти [3; 4]. За даними Міжнародної організації економічного співробітництва та розвитку близько половини випадків шкоди пацієнтам від дій (без дій) медичних працівників виникає при наданні первинної та амбулаторної медичної допомоги, шкода здоров'ю спричиняється чотирьом з десяти пацієнтів. При чому до 80 % таких випадків спричинення шкоди можна було запобігти [5].

Шкода пацієнту розглядається як порушення функцій організму, спричинене планами чи діями під час медичного втручання, а не самим захворюванням. Найбільш критичними аспектами є діагностичні та хірургічні помилки, а також людський фактор [6, с. 2832].

В Україні ситуація ускладнюється воєнними діями і низькою ефективністю розслідування ятрогенних злочинів: за ст. 140 КК України лише у 0,22% проваджень обвинувальні акти скеровуються до суду. Значна частина проваджень закривається через відсутність достатніх доказів для доведення вини медичного працівника. Це зумовлює гостру потребу в оптимізації слідства шляхом використання новітніх технологічних рішень, які включають алгоритмізацію процесу розслідування ятрогенних злочинів та використання цифрових технологій і штучного інтелекту.

Для визначення та дослідження чинників, які зумовлюють необхідність технологізації процесу розслідування ятрогенних злочинів проаналізовані такі матеріали: Глобальний план дій ВООЗ щодо безпеки пацієнтів на 2021-2030 роки [7]; Глобальний моніторинговий звіт ВООЗ щодо відстеження загального охоплення послугами охорони здоров'я (2023) [8]; Глобальний звіт ВООЗ про безпеку пацієнтів (2024) [9]; Світова статистика ВООЗ з охорони здоров'я на предмет досягнення цілей сталого розвитку (2025) [10]; рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах щодо настання несприятливих наслідків при наданні медичної допомоги; рішення судів України у справах про неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником; статистичні дані Генеральної прокуратури України про кримінальні провадження щодо ятрогенних злочинів за період 2016-2021 р.р. В якості довідкової інформації розглядалися наукові статті, опубліковані за останні п'ять років в наукометричних базах, даних та ресурсах для пошуку наукових статей: Web of Science, Scopus, Google Scholar, PubMed, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Ukrainian Citation Index (OUCI) та ін.

Аналіз інформаційних джерел свідчить, що низька ефективність розслідування ятрогенних злочинів в Україні обумовлена низкою об'єктивних факторів. Основна складність полягає у встановленні причинно-наслідкового зв'язку між медичним втручанням та настанням шкоди, оскільки у 50% випадків причиною дефектів є порушення технології надання допомоги, які важко виявити без використання спеціальних знань [6, с. 2830].

В Україні спостерігається критичний розрив між кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень вчинених у сфері надання медичної допомоги та реальним притягненням винних до кримінальної відповідальності. Протягом 2016–2021 рр. за ст. 140 КК України було зареєстровано 4042 провадження, проте лише в 0,32% випадків (13 справ) було вручено підозру, а до суду з обвинувальним актом дійшло лише 9 справ (0,22%). Майже 40% проваджень закриваються через неможливість зібрати достатню доказову базу. Основними перешкодами для ефективного розслідування є такі: 1) труднощі у встановленні прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями лікаря та несприятливими наслідками у вигляді завдання шкоди здоров'ю пацієнта або його смерті; 2) стислість та низька інформативність висновків лікувально-контрольних комісій; 3) величезний обсяг медичної документації, аналіз якої потребує використання специфічних знань; 4) відсутність у багатьох країнах єдиних систем звітності про дефекти надання медичної допомоги та низький рівень інтеграції електронних медичних карток. Для подолання цих труднощів та пришвидшення аналізу великих масивів документів пропонується алгоритмізація слідчої діяльності та впровадження новітніх технологій.

Технологія розслідування ятрогенних злочинів на початковому етапі розслідування має бути заснована на такому алгоритмі дій слідчого: 1) внесення відомостей в Єдиний реєстр досудового розслідування на підставі отриманої заяви або повідомлення про вчинений ятрогенний злочин; 2) допит заявника; в) тимчасовий доступ до документів відомчого розслідування; 3) огляд документів відомчого розслідування - протоколів або звітів внутрішнього аудиту закладу охорони здоров'я (ЗОЗ), актів лікувально-контрольної комісії, висновків за результатами клініко-експертної оцінки якості та обсягів медичної допомоги клініко-експертної комісії й медичної ради ЗОЗ; 4) тимчасовий доступ до медичної документації на пацієнта; д) огляд медичної документації на пацієнта - медичної карти стаціонарного хворого; протоколу патолого-анатомічного дослідження; картки пацієнта, який вибув із стаціонару; медичної карти амбулаторного хворого; журналів запису оперативних втручань у стаціонарі та обліку прийому хворих у стаціонарі й відмов від госпіталізації, реєстрації висновків лікарсько-консультаційної комісії та амбулаторних хворих; інформованої добровільної згоди пацієнта на проведення діагностики, лікування і на проведення операції та знеболення й ін.; 5) призначення та проведення судово-медичної експертизи якості надання медичної допомоги; 6) тимчасовий доступ до електронної медичної картки пацієнта; 7) огляд електронної медичної картки пацієнта – електронних медичних записів; призначень; результатів лабораторних та інструментальних досліджень; графічних файлів, сканованих зображень, цифрових фотографій; 8) допит свідків; 9) призначення та проведення судових експертиз (комп'ютерно-технічної, фармацевтичної, почеркознавчої тощо); 10) тимчасовий доступ до аудіо- та відеозаписів (за наявності), на яких зафіксовані час, місце (за метаданими файлів) та характер дій лікаря і пацієнта, їхній огляд та аналіз; 11) затримання медичного працівника (злочинця) та повідомлення йому про підозру.

Застосування сучасного інструментарію дозволяє перевести розслідування на якісно новий рівень. Зокрема, дослідження цифрових слідів дозволяє виявляти факти внесення змін у електронні медичні документи, відновлювати видалені файли чи листування зі смартфонів та хмарних сховищ. Дані з фітнес-трекерів та смарт-годинників пацієнтів і лікарів можуть служити важливими доказами. Системи штучного інтелекту (ChatGPT, Llama) допомагають слідчому будувати плани розслідування на основі типових слідчих ситуацій та візуалізувати складні дані у формі графіків чи діаграм, аналізувати масиви текстів для виявлення суперечностей у свідченнях, а системи візуалізації даних (Tableau, Power BI) - інтерпретувати складні взаємозв'язки. Технологія блокчейн допоможе забезпечити цілісність цифрових доказів, захищаючи їх від фальсифікації під час зберігання. Віртуальний розтин (Віртопсія) замість традиційного розтину забезпечує тривимірну візуалізацію травм, зберігаючи при цьому цілісність тіла та надаючи

можливість повторного огляду доказів на будь-якому етапі. 3D-друк може забезпечити створення точних копій медичних інструментів або анатомічних моделей органів для їх наочної демонстрації в суді.

Технологізація розслідування дозволяє мінімізувати суб'єктивізм, скоротити процесуальні строки та сформувати належну доказову базу навіть у найскладніших випадках медичної недбалості та є необхідною умовою для подолання правового нігілізму в цій сфері. Поєднання алгоритмізованого підходу до слідчих дій із використанням можливостей штучного інтелекту та цифрової криміналістики дозволить пришвидшити збір доказів, мінімізувати суб'єктивізм та забезпечити справедливий захист прав пацієнтів.

Література:

1. Slawomirski L, Klazinga N. The economics of patient safety: from analysis to action. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development; 2020 <http://www.oecd.org/health/health-systems/Economics-of-Patient-Safety-October-2020.pdf> (дата звернення: 15.05.2026)
2. Patient safety. URL: www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/patient-safety#:~:text=Around%201%20in%20every%2010,annually%20due%20to%20unsafe%20care
3. Panagioti M, Khan K, Keers RN, Abuzour A, Phipps D, Kontopantelis E et al. Prevalence, severity, and nature of preventable patient harm across medical care settings: systematic review and meta-analysis. *BMJ*. 2019;366:l4185. doi:10.1136/bmj.l4185. <https://www.bmj.com/content/366/bmj.l4185> (дата звернення: 15.05.2026)
4. Hodkinson A, Tyler N, Ashcroft DM, Keers RN, Khan K, Phipps D et al. Preventable medication harm across health care settings: a systematic review and meta-analysis. *BMC Med*. 2020;18(1):1–3. Patient safety. URL: www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/patient-safety#:~:text=Around%201%20in%20every%2010,annually%20due%20to%20unsafe%20care (дата звернення: 15.05.2026)
5. Slawomirski L, Auraaen A, Klazinga N. The economics of patient safety in primary and ambulatory care: flying blind. *OECD Health Working Papers No. 106*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development; 2018 <https://doi.org/10.1787/baf425ad-en> (дата звернення: 15.05.2026)
6. Avdeeva G. K., Zhuravel V. A., Kapustina M. (2025). Technologization of iatrogenic crime investigation process. *Wiadomości Lekarskie*, (12), pp. 2830–2836. p. 2832. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek/214048> (дата звернення: 15.05.2026)
7. Global patient safety action plan 2021–2030: towards eliminating avoidable harm in health care. Geneva: World Health Organization; 2021. Licence: CC BY-NC-SA 3.0

IGO URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/343477/9789240032705-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.05.2026)

8. Tracking universal health coverage: 2023 global monitoring report. Geneva: World Health Organization and International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank; 2023. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/374059/9789240080379-eng.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.05.2026)

9. Global patient safety report 2024. Geneva: World Health Organization; 2024. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/376928/9789240095458-eng.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.05.2026)

10. World health statistics 2025: monitoring health for the SDGs, Sustainable Development Goals. Geneva: World Health Organization; 2025. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/381418/9789240110496-eng.pdf?sequence=1> (дата звернення: 15.05.2026)

UDC 343.1:343.21

THE ESSENCE OF APPLYING THE FORENSIC VERSION IN MISDEMEANOUR PROCEEDINGS

ISTOTA STOSOWANIA WERSJI KRYMINALISTYCZNEJ W POSTĘPOWANIU W SPRAWACH O WYKROCZENIA

Dr hab. Kazimiera Juszka,

Professor at UKEN

University of the National Education
Commission in Kraków

Institute of Law, Economics and
Administration

Orcid ID: 0000-0002-8466-1716

Dr Karol Juszka, Assistant Professor

University of the National Education
Commission in Kraków

Institute of Law, Economics and
Administration

Orcid ID: 0000-0001-7547-2449

The rationale for addressing this topic lies in the necessity of highlighting the forensic approach in proceedings concerning minor offences and its significance as a criminal law instrument for conducting such proceedings in accordance with the recommendations of forensic tactics. Polish tactical recommendations regarding minor offences may also serve as inspiration in criminal proceedings related to the ongoing war with Russia.

The aim of this article is to present the essence of applying the forensic approach in proceedings concerning minor offences through the characteristics of this approach that constitute its essence. As indicated above, this forensic version is also applied in criminal proceedings. Polish tactical recommendations concerning offences may also serve as inspiration in criminal proceedings related to the ongoing war with Russia.

The scope of the article covers the characteristics of the essence of the application of the version, including the appropriate application of the Code of Criminal Procedure to the forensic version, the etymology of the word 'version', the definition of the forensic version, the classifications of forensic versions, three research aspects of the forensic version proposed in the literature, the definition of the tasks of the forensic version, and the functions of the forensic version. The article presents the views of legal scholars on the subject matter. Accordingly, these views find application in criminal proceedings.

The research problem addressed in the article is to determine the extent to which the application of the essence of forensic versions in proceedings.

The thesis of this article is as follows: The results of applying the concept of 'forensic version' in proceedings concerning minor offences have a direct impact on the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The aim and scope of the article have been achieved. The research problem has been resolved. The thesis of the article has been positively verified and the research method correctly applied.

The article employs a method of analysing the recommendations of Polish forensic tactics concerning the essence of the forensic version and its use in the investigative process in proceedings concerning minor offences.

In view of the above, it is recommended that the recommendations of criminal investigation tactics regarding the essence of the use of the criminal investigation version be strictly adhered to, leading to the detection of the perpetrator and holding them accountable for the offence committed.

Keywords: *Code of Procedure in Misdemeanour Cases, Code of Criminal Procedure, forensic science, forensic version, analogous application of provisions, definition of a forensic version, classifications of forensic versions, tasks of a forensic version, functions of a forensic version.*

Introduction

In Polish proceedings concerning minor offences, with regard to the criminal investigation phase, due regard must be given to the relevant provisions of the Code of Criminal Procedure [1], even though neither the Code of Procedure in Minor Offence Cases [2] (hereinafter: C.P.M.O.C.) nor the Code of Criminal Procedure [3, p. 11; 4, p. 82; 5, p. 92].

A forensic hypothesis is the result of the thought processes of law enforcement authorities, conducted in the course of proceedings, including in cases of minor offences, in the form of a hypothesis constituting an alternative attempt to explain a specific event, part thereof or its circumstances, or the mechanism of its occurrence, and in particular the causative factor [3, p. 11; 4, pp. 79, 81; 6, pp. 56–57, 58; 7, pp. 56–58; 5, p. 102; 8, pp. 196–197; 9, p. 274; 10, pp. 155, 156; 11, pp. 15–19].

The rationale for addressing this topic lies in the need to highlight the forensic approach in proceedings concerning minor offences and its significance as a criminal law instrument for conducting such proceedings in accordance with the recommendations of forensic tactics. Polish tactical recommendations regarding minor offences may also serve as inspiration in criminal proceedings related to the ongoing war with Russia.

The aim of this article is to present the essence of applying the forensic version in proceedings concerning minor offences through the characteristics of this version that constitute that essence. As indicated above, this forensic version is also applied in criminal proceedings.

The scope of this article covers the nature of the use of 'versions', including the appropriate application of the Code of Criminal Procedure to forensic versions; the etymology of the word 'version'; the definition of a forensic version; the classifications of forensic versions; three research aspects of forensic versions proposed in the literature; the identification of the tasks of forensic versions; and the functions of forensic versions. The article presents the views of legal scholars on the subject matter. These views are applied in criminal proceedings.

The research problem addressed in the article is to determine the extent to which the application of the essence of the forensic version in proceedings concerning minor offences influences the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The thesis of this article is as follows: The results of applying the essence of the forensic version in proceedings concerning minor offences have a direct impact on the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The article employs a method of analysing the recommendations of Polish forensic tactics concerning the essence of the forensic version and its use in the investigative process in proceedings concerning minor offences.

Characteristics of the forensic version in proceedings concerning misdemeanours

Having noted the relevant application of the Code of Criminal Procedure to the forensic version, a discussion of the concept in question should begin with the etymology of the term 'version'. In semantic terms, 'version' derives from the Latin *verto*, *verti*, *versum*, which literally translates as 'to turn', 'to turn back', 'to flee', 'to conjugate', 'to change', 'to turn something frequently', 'to spin', 'to roll' [6, p. 56; 3, pp. 17–23; 12, p. 156]. This concept is sometimes applied to one of several ways of presenting a given case. Hence, an important conclusion for the science of criminalistics follows: there are multiple such ways, and thus a correct, linguistically sound understanding of the concept of a 'version' presupposes that there should be more than one version in a given case [3, p. 20; 63–65, 113–114; 9, p. 275; 4, pp. 79, 81; 7, p. 61; 8, pp. 197, 200–202; 5, 92–93, 103; 15, p. 64; 10, pp. 155, 156; 6; 11, pp. 63–64, 126–127]. This gives rise to the recommendation that several versions should be created for each case and checked in turn [7, p. 61; 9, pp. 273–276; 13, p. 63; 4, 79–81; 14, pp. 60–61; 5, pp. 92–95; 15, p. 64; 16, pp. 138–139; 10, pp. 155–156; 3, pp. 13, 14, 46, 63–65, 76–78, 84–88, 113–114, 122–123, 135–138, 143; 6, pp. 57–60; 17, pp. 87–90; 11, pp. 63–64, 90, 125–127, 131, 181–184]. It should be noted that, in proceedings concerning minor offences too, it is advisable to draw up a forensic version, which can effectively guide the direction of the proceedings [3, p. 15; 5, pp. 92–93; 8, pp. 37–50; 4, pp. 112–128; 21; 10, pp. 133–149; 20; 19, pp. 93–104].

The analysis undertaken should also cover the definition of a forensic version. In the definition of a forensic version cited above, the significance of the individual components of the definition should be highlighted. A version is the result of the thought

processes of the law enforcement agencies handling a specific case, which include inferences based on the analysis of available information as well as reasoning based on the knowledge, experience and intuition of a specific law enforcement agency, including in particular reasoning based on inference by analogy [6, pp. 56–57; 9, pp. 273–276; 13, pp. 64–65; 5, pp. 92, 93, 96–97; 8, pp. 89, 196–197, 200–202; 4, pp. 79–81; 7, pp. 30, 57–58, 60–61; 14, pp. 55–61; 3; 12, pp. 162–163; 16, 138–139, pp. 87–90; 11, pp. 60, 148–149; 22, pp. 226–227]. The investigative process, as a purposeful system of actions, can only constitute a certain embodiment of thought processes, which form the core of the investigative process, acting as a stimulating and guiding factor for all undertakings carried out within the framework of investigative activities. Line of reasoning is a fundamental and essential element in the entire investigative process. Its role becomes apparent even before the process is initiated, as it is this reasoning—or rather, its outcome—that determines whether the process is initiated [14, pp. 55–56; 11, pp. 15–19]. A hypothesis is understood as a conjecture by means of which we explain the given facts [6, p. 57; 3, p. 46]. An alternative explanation is a term intended to indicate that a particular version is not the only universal explanation, but one of several or more possible explanations. It is an 'attempt' because this follows from its hypothetical nature [6, p. 57; 10, pp. 155–156; 3, p. 46].

The subject matter of forensic accounts also encompasses the classification of such accounts. In the literature, based on the criterion of the subject matter of a forensic account, a distinction is made between accounts concerning the event as a whole, comprising all its elements (so-called general accounts) [3; 9; 4; 7; 5; 8; 15; 10; 6; 12; 11], forensic versions concerning part of the event (so-called partial versions) [3, p. 122; 9, pp. 274–275; 4; 7; 14; 5, pp. 92, 102–103; 10, p. 156; 6; 11, p. 44], including in particular forensic versions concerning the perpetrator, which are divided into forensic versions identifying the perpetrator as a group and forensic versions identifying the perpetrator individually [3, p. 122; 9, pp. 274–275; 4, p. 81; 14, pp. 60–61; 5, pp. 92, 102–103; 8, pp. 200–202; 15, p. 64; 10, p. 156; 6, p. 57; 11, p. 44]. This classification also includes forensic versions concerning the nature, course and interrelationship of the individual facts constituting the event; these versions constitute a variant of partial versions [3, p. 122; 9, pp. 273–274; 4, p. 81; 14, pp. 60–61; 5, pp. 92, 102–103; 8, pp. 200–202; 15, p. 64; 10, p. 156; 6, p. 57; 11, pp. 44–45]. A partial version is formed in a supplementary situation, when the authority has knowledge of part of the truth [6, p. 57; 9, pp. 274–275; 4, 81; 14, pp. 60–61; 5, pp. 92, 102–103; 8, pp. 200–202; 15, p. 64; 10, pp. 156–157; 6, p. 57; 3, pp. 46, 76–77, 122–123; 11, p. 44]. The construction of partial versions is subject to the same strict criteria as the creation of a version covering the entire event [3, pp. 77, 122; 9, pp. 273–276; 13, pp. 63–65; 5, pp. 92–95; 102–103; 8, pp. 197, 200–202; 4; 7; 14; 15, p. 64; 16; 10, pp. 155, 156, 157; 6, pp. 57–60; 12; 17, pp. 87–90; 11, pp. 44, 90, 125–127, 131, 141–143, 180–184]. It can be stated in general terms that general versions will, as a rule, involve a more complex process of creation than

partial versions. This is because their scope encompasses a much broader range of facts, which necessarily expands the scope of their construction [3, p. 123; 9, pp. 274–275; 4, p. 81; 14, pp. 60–61; 5, pp. 92, 102–103; 8, pp. 200–202; 15, p. 64; 10, pp. 155, 157; 6, p. 57; 11, pp. 44, 131, 141–143]. When constructing partial versions, it is important to take into account the relationships and dependencies between the version analyses of parts of the event and the remaining parts, as well as the hypothetically assumed whole. Significant contradictions often arise in this regard [3, pp. 77, 122; 9, pp. 273–276; 13, pp. 63–65; 5, pp. 92–95; 102–103; 8, pp. 197, 200–202; 4; 7; 14; 15, p. 64; 16; 10, pp. 155, 156, 157; 6, pp. 57–60; 12; 17, pp. 87–90; 11, pp. 44, 90, 125–127, 131, 141–143, 180–184]. Given the subject matter of forensic versions, a distinction between factual and personal versions appears important [10, p. 156; 3, p. 137; 9; 4, p. 81; 14, pp. 60–61; 5, 97; 8, pp. 200–202; 15, pp. 63–64, 68; 7, p. 57; 11, pp. 45, 178–184]. The criterion of probability allows for the distinction between highly probable forensic scenarios, probable forensic scenarios and improbable forensic scenarios [3, pp. 13, 84–88, 122, 123; 9, pp. 274–275; 13, pp. 64–65; 4; 14, pp. 56, 60–61; 5, pp. 92, 93, 102; 8, pp. 200–202; 16, pp. 138–139; 10, p. 157; 6, p. 59; 17, pp. 87–90]. According to the criterion of the temporal location of a forensic version, we can distinguish versions concerning past events (the most common, so-called historical versions), versions concerning current events (e.g. the perpetrator's current hiding place), and versions concerning future events (e.g. the possibility of the perpetrator committing a further offence) [4, p. 81; 3, p. 122; 11, p. 44]. From the perspective of the stage of proceedings, forensic versions are divided into operational, investigative and jurisdictional [11, p. 44; 8, p. 197; 16, p. 135; 10]. From the perspective of the entity formulating the forensic version, they can be divided into police, prosecutorial and judicial versions [10, p. 156]. The criterion of the scope of the basis for forensic versions allows for the distinction between forensic versions created almost exclusively on the basis of information received 'from outside' and forensic versions in which the thought processes of the body creating them play a fundamental role [3, p. 122]. In terms of subject matter, a distinction is made between broad and narrow versions of forensic evidence [11, pp. 44–45]. The subject matter of evidence is, first and foremost, a fact (sometimes loosely referred to as a 'circumstance') that is subject to proof. The principal fact is that whose establishment is the main objective of the evidentiary proceedings. It is the offence, or in other words, the set of elements of the offence viewed from the perspective of the evidentiary proceedings. An evidentiary fact (circumstantial evidence) is a fact from whose existence or non-existence a conclusion can be drawn regarding the existence of the principal fact [23, p. 361; 5, p. 88; 10, p. 156; 11, pp. 44–45]. It could therefore be proposed that the term 'main version' be used to denote the version relating to the main fact, and the term 'circumstantial version' when referring to the evidential fact [11, pp. 44–45]. A distinction is also made between positive forensic versions and negative forensic versions [11, p. 48]. Taking into account the degree to which a forensic version has been verified, we speak of

preliminary, verified, eliminated and final versions [10, p. 156]. Criminalistic versions must be modified dynamically and systematically as new information and evidence are obtained, and their scope must cover the entire field of ignorance of those conducting the investigation [10, p. 157].

Based on the definitions and classification of forensic versions, this version can be examined in the investigative process from three fundamental perspectives: criminal law, psychology and general methodology [11, p. 54]. The criminal law aspect is examined as a body of information held by the authority conducting proceedings in cases of offences concerning the incident that is the subject of those proceedings. The creation and verification of forensic versions is therefore, from this perspective, similar to the process of proving a case – with the difference that it may also take place at the preparatory proceedings stage, and even before such proceedings are initiated [11, pp. 54, 180–184; 9, pp. 273–276; 13, pp. 63–65; 4, pp. 79–81; 7, pp. 57–58, 61; 14, pp. 56, 60–61; 5, pp. 92–95, 102–103; 8, pp. 197, 200–202; 15, p. 64; 10, pp. 155–157; 16, pp. 138–139; 17, pp. 87–90]. The psychological aspect is examined as an assumption or conception of a certain event (past, present or future) conditioned, amongst other things, by the subjective characteristics of the individual forming it. Constructing and verifying a forensic version can be understood as a mental activity, a manifestation of creative thinking [11, p. 54, 181–184; 9, pp. 273–276; 13, pp. 63–65; 4, pp. 79–81; 7, pp. 57–58, 61; 14, pp. 56, 60–61; 5, pp. 92–95, 102–103; 8, pp. 197, 200–202; 15, p. 64; 16, pp. 138–139; 10, pp. 155–157; 3, pp. 13, 14, 46, 63–65, 76–78, 84–88, 113–114, 122–123, 135–138, 143; 6, pp. 57–58; 17, pp. 87–90]. The psychological aspect is examined as an assumption or conception of a particular event (past, present or future) conditioned, amongst other things, by the subjective characteristics of the individual forming it. The construction and verification of a forensic version can be understood as a mental activity, a manifestation of creative thinking [11, p. 54, 181–184; 9, pp. 273–276; 13, pp. 63–65; 4, pp. 79–81; 7, pp. 57–58, 61; 14, pp. 56, 60–61; 5, pp. 92–95, 102–103; 8, pp. 197, 200–202; 15, p. 64; 16, pp. 138–139; 10, pp. 155–157; 3, pp. 13, 14, 46, 63–65, 76–78, 84–88, 113–114, 122–123, 135–138, 143; 6, pp. 57–58; 17, pp. 87–90]. The general methodological aspect is examined as a quasi-scientific hypothesis, i.e. a statement of an assumptive or counter-assumptive nature. This hypothesis derives from the body of existing knowledge (a set of statements about reality) and can be tested empirically (verified or falsified) [11, pp. 54, 180–184; 9, p. 274; 4, pp. 79–81; 7, pp. 56–58; 5, p. 102; 8, pp. 196–197; 10, pp. 115–156; 3, p. 11; 6, pp. 56–57, 58]. The key feature defining the essence of the forensic version is the definition of its objectives. These objectives include not only the theoretical explanation of a specific incident and the formulation of hypotheses regarding its perpetrator, but also the direction of the investigation in a given case, which, by confirming the version's assumptions, would lead to the full and flawless fulfilment of the investigation's objectives. The forensic version therefore operates in two directions here. On the one hand, in most cases it is directed 'backwards' towards explaining a specific

event, and on the other hand, it guides the actions yet to take place, the course of which, and indeed their results, may either confirm the validity of its hypothesis or refute it. Such alternative possible outcomes of these activities essentially constitute a verification of the forensic version [3, p. 135; 9, p. 276; 13, pp. 63–65; 4, pp. 79–81; 7, pp. 57–58, 61; 14, pp. 56, 60–61; 5, pp. 92–95, 106; 8, pp. 197, 200–202; 15, p. 64; 16, pp. 138–139; 10, pp. 155–156; 6, pp. 57–60; 17, pp. 87–90; 11, pp. 90, 125–127, 131, 180–184].

Another defining feature of a version is its forensic functions. Z. Pastorcza identifies three basic functions of a version: cognitive, decision-making and executive. By verifying and formulating hypotheses, the investigating authority gains a precise understanding of reality through the specific aspects necessary to issue a ruling on the subject matter of the proceedings; in other words, the forensic version fulfils a cognitive function [11, pp. 50–51; 10, pp. 155–157]. The cognitive function can take two forms: diagnostic and predictive. In its diagnostic function, the forensic version is directed towards understanding the past and present state of affairs, i.e. a specific event and its consequences. In its predictive form, the forensic version is directed towards examining the future state of affairs, i.e. future behaviour, particularly that of an unknown perpetrator, their relationship with their surroundings, etc. [24, pp. 103–104; 3, p. 125; 4, pp. 79–81; 7, p. 61; 11, p. 44]. We speak of a determining function because, on the basis of information obtained as a result of verifying the forensic version, the investigating authority orders and carries out appropriate measures aimed at creating an adequate final version, i.e. the one adopted in the final ruling of the investigating authority [11, pp. 50–51; 10, 155]. Another defining feature of a version is its forensic functions. Z. Pastorcza identifies three basic functions of a version: cognitive, decision-making and executive. By verifying and formulating hypotheses, the investigating authority gains a precise understanding of reality through the specific aspects necessary to issue a ruling on the subject matter of the proceedings; in other words, the forensic version fulfils a cognitive function [11, pp. 50–51; 10, pp. 155–157]. The cognitive function can take two forms: diagnostic and predictive. In its diagnostic function, the forensic version is directed towards understanding the past and present state of affairs, i.e. a specific event and its consequences. In its predictive form, the forensic version is directed towards examining the future state of affairs, i.e. future behaviour, particularly that of an unknown perpetrator, their relationship with their surroundings, etc. [24, pp. 103–104; 3, p. 125; 4, pp. 79–81; 7, p. 61; 11, p. 44]. We speak of a determining function because, on the basis of information obtained as a result of verifying the forensic version, the investigating authority orders and carries out appropriate measures aimed at creating an adequate final version, i.e. the one adopted in the final ruling of the investigating authority [11, pp. 50–51; 10, 155].

As a general rule, the acquisition of initial information by the authority constructing the forensic version triggers the decision to construct that version and, at the same time,

initiates the cognitive function within that construction [3, p. 125; 14, p. 57; 9, p. 273; 15, pp. 62–63; 10, pp. 154–155, 157].

Summary

In summary, one must agree with T. Hanausek that posing a tactical problem also involves formulating certain hypotheses regarding the issue being resolved; and thus, in criminalistic tactics, criminalistic versions are formulated, which constitute a specific type of hypothesis, characterised by a multitude of assumptions and multiple variants [7, p. 56; 5, pp. 92–93]. The significance and application of the essence of the criminalistic version in proceedings concerning offences directly influences the identification of the offender, the further course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The aim of this article is to present the essence of the use of the forensic version in proceedings concerning minor offences, by examining the features of this version that constitute that essence. As indicated above, this forensic version is also applied in criminal proceedings. Polish tactical recommendations concerning offences may also serve as inspiration in criminal proceedings related to the ongoing war with Russia.

The scope of the article covers the characteristics of the essence of the application of the version, including the appropriate application of the Code of Criminal Procedure to the forensic version, the etymology of the word 'version', the definition of the forensic version, the classifications of forensic versions, three research aspects of the forensic version proposed in the literature, the definition of the tasks of the forensic version, and the functions of the forensic version. The article presents the views of legal scholars on the subject matter. These views are applied in criminal proceedings.

The research problem addressed in the article is to determine the extent to which the application of the essence of the forensic version in proceedings concerning minor offences influences the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment. The thesis of this article is as follows: The results of applying the concept of 'forensic version' in proceedings concerning minor offences have a direct impact on the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The aim and scope of the article have been achieved. The research problem has been resolved. The thesis of the article has been positively verified and the research method correctly applied.

The article employs a method of analysing the recommendations of Polish forensic tactics concerning the essence of the forensic version and its use in the investigative process in proceedings concerning minor offences.

In view of the above, it is recommended that the guidelines of criminal investigation tactics regarding the essence of the use of the criminal investigation version be strictly adhered to, leading to the detection of the perpetrator and holding them accountable for the offence committed.

Bibliography:

- [1] Act of 6 June 1997 – Code of Criminal Procedure (consolidated text: Journal of Laws of 2026, item 490).
- [2] Act of 24 August 2001 – Code of Procedure in Misdemeanour Cases (consolidated text: Journal of Laws of 2025, item 860, as amended).
- [3] Juszka, K. (1997). Forensic Science. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- [4] Hanausek, T. (2009). Forensic Science – Lecture Outline, 6th edition updated by Maciej Szostak, Warsaw: LEX and Wolters Kluwer Business.
- [5] Hołyst, B. (2018). Forensic Science. Warsaw: Wolters Kluwer.
- [6] Juszka, K. (2013). The Forensic Version, in: D. Wilk (ed.), Forensic Science. A Guide. Toruń: TNOiK Dom Organizatora, pp. 56–63.
- [7] Hanausek, T. (1994). An Outline of Forensic Tactics. Warsaw: Dom Wydawniczy ABC.
- [8] Pikulski, S. (1997). Basic Issues in Forensic Tactics, Białystok: Temida 2.
- [9] Kasprzak, J., Młodziejowski, B., Kasprzak, W. (2015). Forensic Science. An Outline of the System, Warsaw: Difin.
- [10] Gruza, E. (2020). Planning the preliminary investigation. Forensic versions, In: E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, Forensic Science: On Contemporary Methods of Proving Crimes. Warsaw: Wolters Kluwer, pp. 151–157.
- [11] Girdwoyń, P. (2001). Forensic theories. On the detection of crime. Warsaw: PWN Legal Publishing House.
- [12] Juszka, K. (2005). Forensic theory in the prosecution of insurance fraud, In: J. Wójcikiewicz (ed.). Insurance crime. Kraków: Institute of Forensic Expertise Publishing House, pp. 155–173.
- [13] Gross, H. (2021). A handbook for the investigating judge as a system of criminalistics, compiled and translated by Jerzy Kasprzak. Warsaw: Difin.
- [14] Hanausek, T. (1987). An Outline of the Forensic Theory of Detection, Part II. The Detection Process. Warsaw: Department of Training and Professional Development, Ministry of the Interior.
- [15] Widacki, J. (2018a). Investigative version, In: J. Widacki (ed.), Forensic Science. Warsaw: C.H. Beck, pp. 61–68.
- [16] Taracha, A. (2006a). Constructing forensic versions and implementing the investigation plan, In: J. Wójcikiewicz (ed.), Iure et facto. Jubilee Volume dedicated to Dr Józef Gurgul. Kraków: Institute of Forensic Expertise Publishing House, pp. 133–140.
- [17] Juszka, K. (2001). An implausible version, In: J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz (eds.), Science and crime. A commemorative volume in honour of Professor Tadeusz Hanausek. Kraków: Institute of Forensic Research Press, pp. 87–90.

- [18] Widacki, J. (2018b), Operational and Investigative Activities, (in:) Widacki, J. (ed.), Forensic Science. Warsaw: C.H. Beck, pp. 135–143.
- [19] Stojer-Polańska J. (2013). Operational and investigative activities, [in:] D. Wilk (ed.), Forensic Science. A Guide, Toruń: TNOiK Dom Organizatora, pp. 93–104.
- [20] Szumiło-Kulczycka, D. (2012). Operational and investigative activities and their relationship to criminal proceedings. Warsaw: Lexis Nexis Polska.
- [21] Taracha, A. (2006b). Operational and investigative activities: forensic and evidential aspects, Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press.
- [22] Locard, E. (1937). The Investigation of Crimes by Scientific Methods. Łódź: Polish edition.
- [23] Waltoś, S., Hofmański, P. (2023). Criminal proceedings. An outline of the system. Warsaw: Wolters Kluwer.
- [24] Pastorczak, Z. (1985). Methodological and legal problems of the forensic version, Warsaw: ABW Publishing House.

УДК 343.9

КРИМІНОЛОГІЯ РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ПАРАДИГМА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

REGIONAL CRIMINOLOGY IN WARTIME CONDITIONS: THEORETICAL AND APPLIED PARADIGM (BASED ON MATERIALS FROM VINNYTSIA REGION)

Петро Токар,

начальник Головного управління
Національної поліції в Харківській області,
кандидат юридичних наук, полковник
поліції; старший викладач кафедри
юридичних дисциплін Сумської філії
ХНУВС,

м. Суми, Україна

Orcid ID: 0009-0008-8111-7142

Іван Кріцак,

помічник начальника Головного
управління Національної поліції в
Харківській області, кандидат юридичних
наук, доцент, підполковник поліції,
професор кафедри права та суспільних
наук Вінницького фінансово-економічного
університету,

м. Харків, Україна

Orcid ID: 0000-0003-3530-4269

У статті розглядається становлення та розвиток кримінології регіону в сучасних умовах війни на прикладі Вінницької області крізь призму міркувань І. В. Кріцака у силу здобутого досвіду переміщення до Вінниці Харківського національного університету внутрішніх справ (ХНУВС). Метою дослідження є виявлення кримінологічних особливостей регіону, їхнього зв'язку з історико-культурними, етноментальними та інституційними чинниками, а також оцінка ефективності реалізації комплексної оборонно-правоохоронної програми Вінницької області на 2021–2025 роки. Проаналізовано багатонаціональний та релігійно-плюралістичний характер Вінниччини, її «серединний»

духовно-ментальний статус між Сходом і Заходом України, вплив єврейської культурної традиції, аграрного профілю регіону, а також освітньо-наукового середовища, зокрема конкуренції між провідними ЗВО за абітурієнта в умовах воєнної міграції молоді. На основі статистичних даних Вінницької окружної прокуратури та ГУНП у Вінницькій області за перше півріччя 2025 року встановлено загальну тенденцію до зниження рівня зареєстрованих кримінальних правопорушень, у тому числі злочинів проти власності, у сфері обігу наркотичних засобів, господарської діяльності та безпеки руху, при одночасному зростанні кількості особливо тяжких посягань, злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки, порядку та військової служби. Виявлено результативність реалізації заходів регіональної оборонно-правоохоронної програми, зокрема розвитку систем відеоспостереження та «Безпечного міста», впровадження елементів штучного інтелекту в безпекову інфраструктуру, посилення протидії організованій злочинності, незаконному обігу зброї, наркотиків, торгівлі людьми та нелегальній міграції, а також розширення участі громадських формувань і проєкту «Поліцейський офіцер громади». Обґрунтовано доцільність створення при ГУНП в областях науково-дослідних інноваційних кримінологічних центрів і впровадження регіональних міждисциплінарних наукових кримінологічних журналів як інструментів формування доказової регіональної кримінальної політики. Зроблено висновок, що системне вивчення кримінології регіону на прикладі Вінниччини, з урахуванням дихотомії міського простору, культурної пам'яті та повсякденної комунікації з населенням, створює методологічне підґрунтя для удосконалення профілактики злочинності та підвищення рівня публічної безпеки в умовах триваючої збройної агресії.

Ключові слова: кримінологія регіону, історико-культурні/етноконфесійні чинники, оборонно-правоохоронна програма, Схід і Захід України, єврейська культурна традиція, аграрний профіль регіону, освітньо-наукове середовище, національна безпека, громадська безпека, «Безпечне місто», «Поліцейський офіцер громади», кримінологічні центри, міждисциплінарні регіональні наукові журнали, міський простір, Харків, Вінниця, ХНУВС регіоналістика/урбаністика, наукометрія, профілактика та боротьба зі злочинністю, ГУНП в областях.

The article examines the formation and development of regional criminology in contemporary wartime conditions, using Vinnytsia region as a case study and interpreting it through the reflections of I. V. Kritsak based on the academic and institutional experience gained after the relocation of Kharkiv National University of Internal Affairs (KhNUIA) to Vinnytsia. The aim of the study is to identify criminological characteristics of the region, their correlation with historical, cultural, ethnomental, and institutional factors, as well as to assess the effectiveness of the Comprehensive Defense and Law Enforcement Program of Vinnytsia Region for 2021–2025.

The analysis highlights the multicultural and religiously pluralistic nature of Vinnytsia region, its “median” spiritual and mental position between Eastern and Western Ukraine, the influence of Jewish cultural tradition, the agrarian profile of the region, and the educational and scientific environment, including competition between higher education institutions for applicants

under conditions of wartime migration. Based on statistical data from the Vinnytsia District Prosecutor's Office and the Main Directorate of the National Police in Vinnytsia region for the first half of 2025, a general decline in registered criminal offenses was identified, including property crimes, drug-related offenses, economic crimes, and road safety violations, alongside an increase in particularly serious crimes, offenses against national security, public safety, public order, and military service.

The effectiveness of regional defense and law enforcement measures is demonstrated, particularly through the development of video surveillance systems and the "Safe City" initiative, the introduction of artificial intelligence elements into security infrastructure, strengthened counteraction to organized crime, illicit arms and drug trafficking, human trafficking, and illegal migration, as well as expanded involvement of community policing initiatives such as the "Community Police Officer" project. The study substantiates the expediency of establishing scientific and research-based criminological innovation centers within regional police headquarters and introducing interdisciplinary regional criminological journals as instruments for evidence-based regional criminal policy formation.

It is concluded that the systematic study of regional criminology in Vinnytsia, considering the dichotomy of urban space, cultural memory, and everyday communication with the population, provides a methodological foundation for improving crime prevention strategies and enhancing public safety under conditions of ongoing armed aggression.

Keywords: *regional criminology, historical-cultural and ethnoconfessional factors, defense and law enforcement program, Eastern and Western Ukraine, Jewish cultural tradition, agrarian regional profile, educational and scientific environment, national security, public security, Safe City, Community Police Officer, criminological centers, interdisciplinary regional scientific journals, urban space, Kharkiv, Vinnytsia, KhNUiA, regional studies/urban studies, scientometrics, crime prevention and control, regional police authorities.*

Постановка проблеми. За умов триваючої збройної агресії проти України, попри наявність потужної оборонно-правоохоронної програми Вінницької області та значного масиву статистичних й аналітичних даних, досі відсутнє цілісне кримінологічне осмислення регіону як «живого організму» зі своєрідним історико-культурним, етно-конфесійним, аграрним та духовно-ментальним профілем/кодом, що одночасно засвідчує зниження загального рівня зареєстрованих правопорушень і «воєнізацію» структури злочинності (зростання особливо тяжких посягань, злочинів проти основ національної та громадської безпеки, порядку несення військової служби). За цих умов нагальною є потреба розроблення концепції кримінології регіону на прикладі Вінниччини, що інтегрує статистичні показники, оборонно-правоохоронні практики, просторово-міський та духовно-культурний виміри, а також інституційну роль ХНУВС і ГУНП у формуванні високих рівнів наукової обґрунтованості регіональної кримінальної політики.

Стан дослідження проблеми. Становлення та розвиток кримінології регіону, зокрема прифронтових і «серединних» областей на зразок Вінницької, спирається на напрацювання цілої плеяди вітчизняних учених. Її теоретико-методологічні засади закладено у працях А. М. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, В. В. Голіни, О. М. Литвинова, М. Г. Колодяжного, Ю. В. Орлова, В. В. Сокурєнка та багатьох інших дослідників, які розробляли питання регіональної кримінології, ролі правоохоронних органів та прикладних аспектів профілактики злочинності.

Метою дослідження є виявлення кримінологічних особливостей Вінницької області в умовах війни, визначення їхнього зв'язку з історико-культурними, етно-конфесійними та інституційними чинниками, а також оцінка ефективності комплексної оборонно-правоохоронної програми 2021–2025 років. Для цього необхідно узагальнити регіональний історико-культурний та етноментальний контекст, проаналізувати динаміку й структуру злочинності за офіційними статистичними даними, а також обґрунтувати потребу створення науково-дослідних кримінологічних центрів і регіональних наукових видань як інструментів формування кримінологічної політики області, окремого регіону та держави загалом.

Харків і Вінниця разом попри випробування (за міркуваннями І. В. Кріцака). Україна належить до багатоетнічних регіонів, де проживає понад 130 національностей та народностей. Це дані, що наведені у результатах Всеукраїнського перепису населення 2001 року, де зазначено, що на території країни мешкають представники понад 130 етнічних спільнот [1]. У інших джерелах підтверджується, що в Україні живуть представники понад 100 націй – це більш узагальнене формулювання, яке часто зустрічається [2].

Останніми роками ми активно розвиваємо кримінологію регіону, кримінологію прифронтового регіону та регіоналістику/урбаністику як науку. У такий спосіб вдалося фрагментарно дослідити Івано-Франківщину, Харківщину, Вінниччину. На сьогодні лише в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського нараховується близько 2 тис. наукових фахових статей присвячених Вінниччині, що потребують свого опрацювання не говорячи вже про інші пошуки інформації. Це дасть деякий загальний орієнтир/зріз у профілактиці та боротьбі зі злочинністю. Зважаючи на те, що більшість начальників ГУНП в областях є переважно вихідцями з інших регіонів нашої держави через необхідність присікання/обростання місцевими та загальнодержавними корупційними зв'язками, – розвиток науки регіоналістики/урбаністики є неабияк важливим. Потребується видання місцевих регіональних наукових кримінологічних журналів, де будуть представлені усі галузі народного господарства в тому числі й правоохоронна сфера. Це дасть хороший/загальний орієнтир обізнаності/знання

про специфіку регіону. Звичайно, правоохоронна сфера з метою, щоб задокументувати протиправну діяльність повинна діяти багато таємно й не все можна виносити у публічну площину, однак розроблення/розвиток даного напрямку є неабияк важливим. Також нами впродовж останніх років активно відстоюється ідея створення Науково-дослідних інноваційних кримінологічних центрів при ГУНП в областях, зважаючи на те, що поліції належить лівова частка серед усіх правоохоронних структур. Можливо дана ідея набуде більшого розголосу і створення таких центрів стане можливим на рівні обласної державної/військової адміністрації. У рамках цих центрів вдасться активно взаємодіяти з органами влади та громадянами, а головне професіоналами своєї справи з метою висвітлення публікацій/багатьох наукових праць у журналах, інтерв'ю, всьому мас-медійному просторі тощо.

Вінниця належить до центральної України, де втілюлися зразки західної (католицької) та східної православної культури. Велика кількість іудейської культури також залишили свій відбиток. Так сталося, що Харківський національний університет внутрішніх справ (ХНУВС) переміщений до Вінниці, яка прийняла нас гостинно. Попри все, не вийшло без конфузів, адже між ЗВО йде/точиться боротьба за студента/курсанта. Зважаючи на те, що Донецький національний університет імені Василя Стуса дислокується у Вінниці, де є спеціальність «Право», в також Вінницький Національний аграрний університет та й інші державні й приватні ЗВО, – вступили у конфронтацію у боротьбі за студента, й це закономірно, адже в умовах нинішньої війни йде значний відтік молоді за кордон і дана тенденція лише посилюється. 2025 рік для ХНУВС відзначився тим, що територія у 22 га Якушинецького спецПТУ, яке старожили знають більше як колонію для малолітніх злочинців можливо перейде у відання ХНУВС, де найближчим часом будуть здійснюватися повномасштабні ремонтні роботи з облагородження території та корпусів. Отож, сьогодні не лише Кам'янець-Подільський, але й Вінниця є осередком харківської поліцейської вищої освіти/школи, де тісно переплітається Західна та Східна українські культури.

Так, за словами ректора В. В. Сокурєнка, якщо до початку повномасштабного вторгнення в Університеті з Вінниці навчалося 3 курсанти то сьогодні 150. Стимулом вступу до ХНУВС у 2025 році стала стипендія курсанта – 10 тис. грн, а у відмінників 20 тис. грн. [3]. Якщо говорити про духовно-ментальний клімат/стан Вінниці, тоді вона справді серединна/нейтральна/помірна. Тут не Донецька чи Харківська психологія/ідеологія й не Закарпатська чи Львівська. Вінниця безперечно має свою специфіку. Велика кількість єврейства наклала свій відбиток на інтелігентність та освіченість вінничан. З іншого боку Вінниця специфічна у багатьох аспектах, як і будь-який регіон. Зі слів курсантів зі східних регіонів нашої держави, які наголошують/відзначають, що ми надзвичайно різні. Може якоюсь/певною мірою

спостерігається недружність/замкнутість, що супроводжується історичною ретроспективою вінничан. Все ж вікова експансія католицизму, ополячення західних регіонів нашої держави наклала свої відбитки.

Кліматичні погодні умови тяжіють до клімату західної України, де велика вологість, багато лісів. Вінниця сьогодні багатий аграрний край, де добре розвинута аграрна наукова галузь. Все це має відображення на характері вінничан, образі/способі мислення тощо. Водночас, попри все слід відзначити, що у Вінниці можна відчувати себе комфортно, «дихати на повні груди» у найкращих якостях/смыслах сказаного. Тут знаходиться старовинний Браїлівський жіночий монастир, якому у 2025 році виповнилося 390 років. Треба згадати про Браїлівського поета Володимира Забаштанського зі складною і незламною долею/волею. Чого лише коштує музей М. І. Пирогова та Миколаївський Храм вічного спочинку видатного хірурга, де ми часто буваємо. Вінничани у більшості своїй є віруючим, стриманим народом, який прибігає до Храмів, кожен громадянин у свій можливий спосіб. Багато історичних місць. Вінниця пов'язана з багатьма знаними особистостями. Це трудолюбивий/працьовитий/благородний народ.

Попри все, багатьох переселенців обурили великі ціни на проживання та харчові продукти. Вінниця комфортна через те, що знаходиться за дві години їзди від Києва. У порівнянні з іншими регіонами зазнала менше ворожих обстрілів з боку рф. Сьогодні Ігор Беркут, відео якого масово поширюються в мережі Ютуб про «Новий Єрусалим» на території України наголошує, що Вінниця буде заключним/завершальним регіоном Нового Єрусалиму, адже є нейтральною й такою, яка не агресивно налаштована до єврейства та нового руху – хасидизму в Україні. Велика кількість євреїв через масові паломництва до Умані приїжджають до Вінниці, маси яких можна побачити на вокзалах та інших місцях. Загалом, слід відзначити, якщо ми хочемо вивчати кримінологію/криміногенність конкретного регіону або регіональну злочинність, тоді слід вдатися до аспектів дихотомії міста в аспекті того, чим дихає/живе місто. Справді, кожне місто має свою унікальну/самобутню атмосферу. Задля цього слід відвідати усі краєзнавчі музеї, історичні та культурні місця, щоб згодом багато чого виразити на папері. Головне – це спілкування з людьми у виявленні проблем регіону.

Стан протидії злочинності на території Вінницького району, на яку поширюється юрисдикція Вінницької окружної прокуратури, за перше півріччя 2025 року. Проведеним аналізом інформації про стан законності та вивченням результатів діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності на території Вінницького району, на яку поширюється юрисдикція Вінницької окружної прокуратури, встановлено, що вжиті Вінницькою окружною прокуратурою координаційні та наглядові заходи виявилися загалом ефективними та проведена з правоохоронними органами робота щодо протидії злочинності та її профілактики сприяла зміцненню законності та правопорядку на території району.

Так, упродовж перших 6 місяців 2025 року у порівнянні з аналогічним періодом 2024 року кількість облікованих кримінальних правопорушень загалом зменшилась на 14,3% (з 3788 до 3246). При цьому на території 3-х громад кількість облікованих кримінальних правопорушень збільшилась, зокрема – на території Сутисківської (на 46,7%, з 15 до 22), Тиврівської (на 30,3%, з 33 до 43) та Якушинецької (на 88,7%, з 97 до 183) територіальних громад.

Також, відмічається позитивна динаміка щодо зменшення кількості вчинених упродовж 6 місяців 2025 року кримінальних проступків, яких вчинено на 16% менше (629 проти 749), нетяжких злочинів, яких вчинено на 0,3% менше (652 проти 654), та тяжких злочинів, яких вчинено на 18,4% менше (1769 проти 2167).

Водночас у порівнянні з I півріччям 2024 року збільшилась кількість скоєних нетяжких злочинів на території 4 громад, а саме на території Вінницької (на 12,5%, з 425 до 478), Сутисківської (в 5 разів, з 1 до 5), Тиврівської (у 2 рази, з 8 до 16) та Якушинецької (в 3,1 раза, з 30 до 92) територіальних громад, та кількість скоєних тяжких злочинів на території 3 громад, а саме на території Сутисківської (на 44,4%, з 9 до 13), Тиврівської (на 85,7%, з 7 до 13) та Якушинецької (на 65,6%, з 32 до 53) територіальних громад.

Також, на 17,3% (176 проти 150) збільшилась кількість вчинених особливо тяжких злочинів, у тому числі на території Якушинецької (в 5,5 рази, з 2 до 11), Гніванської (в 3 рази, з 2 до 6) та Вінницької (на 15,9%, зі 132 до 153) територіальних громад.

Зменшилась кількість вчинених кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (на 16,9%, 138 проти 166); у сфері господарської діяльності (на 19,1%, 76 проти 94); проти довілля (на 42,9%, 12 проти 21), проти безпеки виробництва (на 50%, 8 проти 16); проти безпеки руху та експлуатації транспорту (на 26%, 74 проти 100), у тому числі на 24,7% менше (55 проти 73) вчинено порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, з них на 14,3% менше (6 проти 7) скоєно дорожньо-транспортних пригод, що спричинили смерть потерпілих.

Менше (на 50,5%, 731 проти 1477) вчинено кримінальних правопорушень проти власності майже усіх видів, зокрема, на 61,6% менше вчинено крадіжок (189 проти 492), на 27,3% – грабежів (8 проти 11), на 46,9% – шахрайств (423 проти 797) та на 39,9% – привласнень, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (95 проти 158).

Водночас, в 3 рази більше вчинено розбоїв (3 проти 1) та на 66,7% – вимагань (5 проти 3).

При цьому, на території 2 територіальних громад кількість вчинених кримінальних правопорушень проти власності збільшилась, зокрема – на території Якушинецької (у 2,7 рази, з 36 до 96), у тому числі шахрайств (в 3,4 рази, з 27 до 92)

та Тиврівської (на 60%, з 5 до 8), у тому числі шахрайств (у 2 рази, з 1 до 2) територіальних громад.

Також зменшилась кількість вчинених кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (на 19,5%, 906 проти 1126), у тому числі за фактами їх збуту (на 37,5%, 190 проти 304); у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (на 46%, 47 проти 87); у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (на 34,5%, 19 проти 29); проти правосуддя (на 18,4%, 31 проти 38).

Водночас, більше вчинено кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України (на 84,6%, з 13 до 24); проти волі, честі та гідності особи (у 2 рази, з 3 до 6); проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (у 2 рази, з 1 до 2), у тому числі 1 зґвалтування (в I півріччі 2024 року – жодного); проти громадської безпеки (у 2,1 рази, з 77 до 162); проти громадського порядку та моральності (в 3,2 рази, з 44 до 140), у тому числі хуліганств (на 54,5%, з 22 до 34); у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (на 22,4%, зі 183 до 224); проти встановленого порядку несення військової служби (в 5,5 разів, з 71 до 387), з них в 6,6 разів більше (з 56 до 368) – за фактами самовільного залишення військової частини або місця служби; а також кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (на 25%, з 4 до 5).

Упродовж 6 місяців 2025 року спостерігається зменшення кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми або за їх участі – на 17,6% (з 17 до 14), вчинених особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення – на 68,4% (з 535 до 169), та вчинених у стані алкогольного сп'яніння – на 9,5% (з 42 до 38).

При цьому дещо збільшилась (на 1,2%, зі 172 до 174) кількість кримінальних правопорушень, вчинених групою осіб.

Інфраструктура виконання покарань Вінницької області: стан, структура та рівні безпеки. Станом на 01.08.2025 у Вінницькій області здійснюють свою діяльність 6 установ Державної кримінально-виконавчої служби України, в яких при ліміті 4393 особи тримається 2035 осіб (з них: 505 – взятих під варту, 1527 – засуджених, у тому числі до довічного позбавлення волі – 372 та до обмеження волі – 136). Зокрема:

- Державна установа «Вінницька установа виконання покарань (№ 1)» установа максимального рівня безпеки з дільницею слідчого ізолятора та сектором максимального рівня безпеки для засуджених до довічного позбавлення волі, ліміт – 1236, фактично – 830;

- Державна установа «Ладизинська виправна колонія (№ 39)» установа максимального рівня безпеки для тримання чоловіків, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, ліміт – 431, фактично – 252;
- Державна установа «Стрижавська виправна колонія (№ 81)» установа середнього рівня безпеки для тримання чоловіків, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, ліміт – 1332, фактично – 343;
- Державна установа «Вінницька виправна колонія (№ 86)» установа середнього рівня безпеки для тримання чоловіків, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, ліміт – 749, фактично – 217;
- Державна установа «Літинська виправна колонія (№ 123)» установа середнього рівня безпеки для тримання чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі на певний строк, ліміт – 363, фактично – 257;
- Державна установа «Крижопільський виправний центр (№ 113)» виправний центр для тримання чоловіків засуджених до обмеження волі, ліміт – 282, фактично – 136.

Стан виконання «комплексної оборонно-правоохоронної програми Вінницької області 2021-2025 роки» Головним управлінням Національної поліції у Вінницькій області за півріччя 2025 року. Комплексна оборонно-правоохоронна програма Вінницької області на 2021-2025 роки, затверджена рішенням 45 сесії Вінницької обласної Ради 7 скликання від 24.09.2020 № 978.

5.1.7.1. Придбання уmundирування, екіпірування, захисного, спеціального та тактичного спорядження, спеціальної техніки (оптичне, фото та відео обладнання), засобів зв'язку, придбання ПЕОМ та оргтехніки, електронних носіїв інформації, комплектуючих, безпілотних літальних апаратів та комплектуючих до них, силових машин, автономних джерел електроживлення та електрообладнання, побутової техніки, медичних засобів та препаратів, господарського інвентарю, наметів та інших матеріально – технічних засобів для забезпечення виконання завдань з відсічі та захисту від збройної агресії проти України. Підрозділи ГУНП у взаємодії з підрозділами (військовими частинами) Збройних Сил України та іншими складовими сил оборони з відсічі та стримування збройної агресії проти України в складі зведеного батальйону Національної поліції України, беруть участь у забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі й стримування збройної агресії, проводять штурмові, ударно-пошукові, контрдиверсійні, пошуково- фільтраційні заходи, аеророзвідку та вогневе ураження противника, перебувають безпосередньо в районах проведення бойових дій у період здійснення зазначених заходів. Так, у 2025 році виконання буде реалізовано відповідно до вимог Закону України «Про публічні закупівлі» та норм «Плану заходів щодо посилення фінансової дисципліни у сфері управління бюджетними асигнуваннями та забезпечення цільового, ефективного і раціонального використання коштів державного бюджету», затвердженого наказом НП України від 20.03.2020 № 235 (у редакції наказу НП України від 09.02.2020 № 100) після

виділення асигнувань та фактичного їх надходження на відповідні рахунки спеціального фонду.

5.1.7.2. *Забезпечення готовності сил і засобів правоохоронних підрозділів до дій за призначенням в умовах загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, здійснення завдань по спільному плануванню територіальної оборони.* Головним управлінням Національної поліції у Вінницькій області на постійній основі приймається участь у плануванні спільних заходів із Вінницькою обласною військовою адміністрацією, а також 24 прикордонним загоном імені Героя України старшого лейтенанта Вячеслава Семенова (м. Могилів-Подільський) Південно-регіонального управління Державної прикордонної служби України, командуванням військових частин Збройних Сил України та міжрегіональними територіальними підрозділами поліції, які дислокуються на території регіону, спрямованих на недопущення дестабілізації ситуації в області та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Окрім того, налагоджено постійну взаємодію та обмін інформацією між ГУНП та Антитерористичним центром при Службі безпеки України і його координаційними групами (у Вінницькій області) щодо вжиття спільних контрдиверсійних заходів. Вживаються заходи щодо перекриття об'єктів критичної інфраструктури та місць значного скупчення людей (вокзали, автобусні станції, торгово-розважальні центри, тощо). Особовий склад оперативних підрозділів націлено на виявлення та протидію діяльності диверсійно-розвідувальних груп, колаборантів, а також вилучення з незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів.

5.1.7.3. *Придбання, з метою підвищення професійного рівня та особистої безпеки поліцейських, які здійснюють боротьбу з тероризмом, навчальної (страйкбольної) зброї, захисного та тактичного спорядження, включаючи вибухозахисні костюми та спеціальну техніку (телевізійний бінокляр та бінокль нічного бачення, квадрокоптер-розвідник, металопшукач, міношукач тощо), цифрові радіостанції, обладнання стандарту ОМК для побудови транкінгової системи захищеного цифрового радіозв'язку та проведення тренінгів, наближених до реальності, з працівниками, які відряджаються в зону проведення ООС та іншими категоріями поліцейських.* У 2025 році виконання буде реалізовано відповідно до вимог Закону України «Про публічні закупівлі» та норм «Плану заходів щодо посилення фінансової дисципліни у сфері управління бюджетними асигнуваннями та забезпечення цільового, ефективного і раціонального використання коштів державного бюджету», затвердженого наказом НПУ України від 20.03.2020 № 235 (у редакції наказу НПУ України від 09.02.2020 № 100) після виділення запланованих коштів та фактичного їх надходження на відповідні рахунки спеціального фонду.

5.1.7.4. *У кримінальних провадженнях за фактами вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, у кожному випадку з'ясовувати джерело походження предметів злочинів, можливого їх надходження із зони проведення операції Об'єднаних сил, а також для*

перевірки вилученої зброї скеровувати до Військової прокуратури Вінницького гарнізону інформацію із її ідентифікаційними ознаками. ГУНП спільно із Вінницьким зональним відділом військової служби правопорядку Збройних Сил України, УСБУ у Вінницькій області щоквартально проводяться наради з вдосконалення співпраці щодо боротьби з незаконним обігом зброї. Окрім того, налагоджено роботу міжвідомчої робочої групи з протидії кримінальним правопорушенням проти громадської безпеки та громадського порядку, а також вчинених з використанням зброї, бойових припасів або вибухових речовин та забезпечення координації діяльності правоохоронних органів області на цьому напрямі. Оперативними підрозділами ГУНП проводиться збір та пошук інформації щодо осіб, які займаються незаконним виготовленням і переробленням вогнепальної зброї, а також про спеціально пристосовані для цього приміщення житлового та нежитлового секторів, закинутих промислових цехів підприємств, на яких є можливість відновити боєздатність застарілої зброї чи її виготовлення з вузлів чи матеріалів, що перебувають в легальному обігу. З початку року працівниками ГУНП було проведено 28 контролів за вчиненням злочину у формі оперативної закупівлі зброї (22 м.р.). У 2025 році задокументовано 102 факти незаконного обігу зброї (107 м.р.), з яких: 91 – з вогнепальною зброєю (99 м.р.). З незаконного обігу вилучено: 40 одиниць вогнепальної зброї, 173 гранати та 75 інших боєприпасів, 9 тис. 811 набоїв та понад 12 кілограм вибухових речовин (порох, тротил, пластид).

5.2.2.1 Створення захищеного комфортного життєвого простору для громадян шляхом надання безпекових послуг, доступних і наближених до людей, через створені Центри безпеки в об'єднаних територіальних громадах. Продовжено реалізацію проєкту «Поліцейський офіцер громади», основними цілями якого є побудова сталої співпраці з громадами для створення спільного безпечного середовища, задоволення безпекових потреб громадян. На даний час Вінницька область перша в Україні, де покриті проєктом усі 63 територіальні громади. Відповідно до наказу НПУ від 02.07.2024 № 730 за рахунок реорганізації підрозділів превенції у територіальних підрозділах поліції створені підрозділи взаємодії з громадами.

5.2.2.2. Створення належних умов для несення служби, підвищення якості професійної підготовки, тренувально-спортивних занять та навчань поліцейських підрозділів поліції області: - проведення реконструкції приміщень, капітальних та поточних ремонтів адміністративних будівель, спортивних залів та споруд; - обладнання відповідною комп'ютерною й оргтехнікою, комплектуючими, витратними матеріалами, офісними меблями, канцелярським приладдям та офісним папером тощо. У 2025 році виконання буде реалізовано відповідно до вимог Закону України «Про публічні закупівлі» та норм «Плану заходів щодо посилення фінансової дисципліни у сфері управління бюджетними асигнуваннями та забезпечення цільового, ефективного і раціонального використання коштів державного бюджету», затвердженого наказом НПУ України від 20.03.2020 № 235 (у редакції наказу НПУ України від 09.02.2020 №100)

після виділення запланованих коштів та фактичного їх надходження на відповідні рахунки спеціального фонду.

5.2.2.3. *Забезпечити постійну співпрацю (з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства), яку спрямувати на задоволення їхніх потреб, особливу увагу акцентувати на попередженні й профілактиці кримінальних, а також інших правопорушень за допомогою громадськості.* На території Вінницької області створено 62 громадські формування з охорони громадського порядку, що загалом нараховують 2608 членів, які упродовж 2025 року взяли участь у проведенні 781 рейду та інших превентивних заходів. За їх участю викрито 409 кримінальних правопорушень.

5.2.2.4. *Для протидії злочинності, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень з урахуванням динаміки й структури злочинності на території області, окремих районів, утворювати спільні робочі групи, до яких долучати представників об'єднаних територіальних громад для розроблення заходів із превенції злочинних посягань, зокрема майнового характеру.* Вживаються заходи за участю громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та представників об'єднаних територіальних громад, які залучаються до проведення спільних з поліцією профілактичних заходів, направлених на охорону публічної безпеки. З початку 2025 року члени громадських формувань залучалися до проведення 781 рейду та інших превентивних заходів. За їх участю викрито 409 кримінальних правопорушень.

5.2.2.5. *Вживати оперативно-розшукові заходи з виявлення кримінальних правопорушень за фактами самовільного захоплення земель, неправомірного отримання права користування та власності на них, в тому числі шахрайських дій з врожаєм та сільськогосподарською технікою.* До ЄРДР внесено інформацію про 35 кримінальних правопорушень за фактами самовільного захоплення земель, з яких 18 – кримінальних проступків. Також, на постійній основі проводиться моніторинг вчинених кримінальних проваджень, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємств.

5.2.2.6. Для забезпечення охорони публічної безпеки і порядку на території області, посилення контролю за станом правопорядку на вулицях та в інших публічних місцях, попередження та оперативного виявлення правопорушень максимально збільшити на вулицях та в інших публічних місцях розміщення засобів відеонагляду, у тому числі з можливістю розпізнавання рис обличчя, та можливістю централізованого виведення інформації до підрозділів поліції, а також облаштування публічних місць, віддалених від центрів населених пунктів, кнопками термінового виклику поліції. Розвивається система відеонагляду в регіоні. Так, поліція має доступ до 2332 камер відеоспостереження комплексних систем типу «Безпечне місто», до якої включено: 2006 оглядових камер, 293 – з функцією розпізнавання номерних знаків автомобілів та 33 – з функцією розпізнавання обличчя. З метою покращання безпекової ситуації в області з допомогою

інноваційних технологій, за підтримки органів місцевого самоврядування, ГУНП запроваджено проєкт «Регіональна система відеонагляду». Вказана система полягає у використанні штучного інтелекту в процесі отримання, обробки та зберігання даних для успішного створення безпекового середовища в м. Вінниці та області. У приміщенні ГУНП встановлено сервер, до якого підключено камери з аналітичними можливостями: - інтеграція з інформаційною підсистемою «Гарпун» ІТС ІПНП, модуль розпізнавання номерних знаків (понад 70 країн світу, а також номери при швидкості руху до 250 км/год) - збирання та зберігання даних про транспортні засоби, який забезпечує точність розпізнавання до 99%; - модуль «Розумний пошук» дозволяє шукати людину за кольором одягу, ідентифікувати попереднє місцезнаходження людини, можливість пошуку по годинах, днях тижня або місяцях для визначення її місцезнаходження; - модуль розпізнавання обличчя призначений для розпізнавання обличчя з фотографій та пошук по фото, фіксації місця знаходження руху людини, визначення її статі та віку; - модуль виявлення об'єктів. «Об'єкт у зоні» одночасно розпізнає транспортні засоби, людей, тварин і речі на визначеній ділянці. Можна встановити обмеження часу для кожного об'єкта в зоні та якщо час перевищено система негайно повідомляє про це чергового; - модуль «Детектор руху» допомагає запобігти вибухам у громадських місцях, повідомляє про залишені речі або багажі, здійснюється фотофіксація із зазначенням часу події; - модуль «Скупчення» допомагає виявляти потенційно небезпечні скупчення осіб та транспортних засобів на будь-якій території. В системі можна встановлювати обмеження за кількістю осіб або транспортних засобів, які формують скупчення. Особливо корисним модуль є при виявленні масових скупчень біля будівель органів влади, на площах та у місцях масового скупчення людей. Крім цього, використання зазначеної системи надає можливість ефективно реагувати на події, що можуть викликати суспільний резонанс та негайно вплинути на стан оперативної обстановки. Також її можливості використовуються для пошуку дітей, відносно яких надійшли повідомлення до поліції про їх зникнення.

5.2.2.8. *Проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, у тому числі у молодіжному середовищі, з використанням виготовленої друкованої роздаткової продукції (буклети, інформаційні листівки, інше), шляхом розміщення інформаційних плакатів на білбордах та сітілайтах щодо безпечного дитинства, попередження дорожньо-транспортних пригод, проявів домашнього насильства та інших негативних явищ в суспільстві, заходи з протидії яким уживаються підрозділами превентивної діяльності поліції області.* З метою проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, у тому числі в молодіжному середовищі, ювенальними поліцейськими на постійній основі проводяться заняття з патріотичного виховання, а також лекції/бесіди із дітьми закладів освіти, стосовно шкідливості впливу алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів на організм людини, домашнього насильства, булінгу та інше. В ході

лекцій/бесід працівниками поліції розповсюджуються в молодіжному середовищі буклети з інформацією на вищевказані теми. Поліцейські проводять для вінницьких старшокласників просвітницькі заходи, навчають дітей безпеці на дорозі. Матеріали опубліковано на офіційному сайті ГУНП у Вінницькій області, відомчій сторінці у соціальній мережі Facebook, інформаційному каналі в Telegram.

Зокрема, в ЗМІ висвітлювалися також заходи, проведені під час місячника безпеки дорожнього руху. Розміщено на відомчому сайті та й офіційних сторінках соцмереж проведення профілактичного заходу «Засвітись», метою якого є – дотримання ПДР його учасниками та запобігання травмуванню дітей. У 2025 році виготовлення друкованої продукції для проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи підрозділами превентивної діяльності поліції області буде проводитись відповідно до вимог Закону України «Про публічні закупівлі» та норм «Плану заходів щодо посилення фінансової дисципліни у сфері управління бюджетними асигнуваннями та забезпечення цільового, ефективного і раціонального використання коштів державного бюджету», затвердженого наказом НП України від 20.03.2020 № 235 (у редакції наказу НП України від 09.02.2020 № 100) після виділення запланованих коштів та фактичного їх надходження на відповідні рахунки спеціального фонду.

5.2.2.10. *Виготовлення та розміщення плакатів, які створюють позитивний імідж правоохоронця (поліцейського) та їх розміщення на рекламоносіях (білбордах, сіті-лайтах тощо).* У 2025 році виготовлення та розміщення плакатів, які створюють позитивний імідж правоохоронця буде реалізовано відповідно до вимог Закону України «Про публічні закупівлі» та норм «Плану заходів щодо посилення фінансової дисципліни у сфері управління бюджетними асигнуваннями та забезпечення цільового, ефективного і раціонального використання коштів державного бюджету», затвердженого наказом НП України від 20.03.2020 № 235 (у редакції наказу НП України від 09.02.2020 № 100) після виділення запланованих коштів та фактичного їх надходження на відповідні рахунки спеціального фонду.

5.2.3.4. *Створення оптимальних умов оперативного реагування та належної взаємодії з органами місцевого самоврядування під час проведення розвідувальних заходів з метою запобігання, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України юридичними та фізичними особами, які знаходяться на території області та вжиття заходів щодо оснащення спеціальними засобами та технікою відповідних підрозділів поліції області: - придбання засобів, техніки спеціального призначення для виконання оперативних завдань; - придбання безпілотного літального апарату (квадрокоптера).* Постійно вивчаються новітні зразки технічних засобів спеціального призначення, а також програмне забезпечення. Для виконання покладених на оперативні підрозділи завдань, буде здійснюватися придбання засобів, техніки спеціального призначення відповідно до вимог Закону України «Про публічні закупівлі» та норм «Плану заходів щодо посилення фінансової

дисципліни у сфері управління бюджетними асигнуваннями та забезпечення цільового, ефективного і раціонального використання коштів державного бюджету», затвердженого наказом НПУ України від 20.03.2020 № 235 (у редакції наказу НПУ України від 09.02.2020 № 100) після виділення запланованих коштів та фактичного їх надходження на відповідні рахунки спеціального фонду.

5.2.3.5. Для забезпечення участі співробітників ГУНП в проведенні антитерористичних операцій (бойових діях) та інших заходах, навчаннях та тренуваннях спеціальних підрозділів, спільних груп розрахунку по боротьбі з тероризмом здійснити придбання спеціальних автомобілів; паливно-мастильних матеріалів; засобів утримання службового автотранспорту (автозапчастин, мастильних засобів, автошин тощо); радіостанцій; засобів та обладнання для оснащення режимних об'єктів. Придбання спеціальних автомобілів та паливно-мастильних матеріалів буде проводитись відповідно до вимог Закону України «Про публічні закупівлі» та норм «Плану заходів щодо посилення фінансової дисципліни у сфері управління бюджетними асигнуваннями та забезпечення цільового, ефективного і раціонального використання коштів державного бюджету», затвердженого наказом НПУ України від 20.03.2020 № 235 (у редакції наказу НПУ України від 09.02.2020 №100) після виділення запланованих коштів та фактичного їх надходження на відповідні рахунки спеціального фонду.

5.2.3.7. Забезпечити оперативне перекриття місць компактного проживання, роботи та збору іноземців, які прибули з «критичних» регіонів інших країн, а також переселенців зі сходу України з метою отримання попереджувальної інформації стосовно процесів, що відбуваються в цих середовищах й зменшення негативного впливу на криміногенну ситуацію в регіоні. На постійній основі проводяться заходи з метою оперативного перекриття місць компактного проживання, роботи та збору іноземців, а також вимушених переселенців у зв'язку з повномасштабним вторгненням країною агресором на територію України та введенням бойових дій. Згідно з даними Вінницької обласної військової адміністрації, з 24.02.2022 органами соціального захисту 142 тис. 839 особам видані довідки про взяття на облік, як внутрішньо переміщені особи, з них 36 тис. 303 дитини. З метою виявлення осіб, причетних до колабораційної діяльності здійснено перевірку громадян РФ та РБ, які були документовані на території Вінницької області посвідками на постійне місце проживання.

5.2.3.8. Здійснити заходи щодо розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, або ухиляються від відбування кримінального покарання, а також осіб, причетних до терористичної діяльності. За результатами вжитих заходів підрозділами ГУНП розшукано та знято з обліку 148 осіб, які ухилялась від органів досудового розслідування, суду або відбуття кримінального покарання.

5.2.4.1. З метою унеможливлення впливу криміналітету на соціально-економічні

процеси в регіоні, вжити комплекс оперативних заходів щодо виявлення і ліквідації суспільно небезпечних груп та організацій, налагодити ефективний механізм протидії етнічній організованій злочинності, а також забезпечити міжнародну взаємодію по ліквідації транснаціональних злочинних угруповань. Проводиться моніторинг інформації та вживаються заходи оперативного характеру, спрямовані на виявлення фактів діяльності організованих злочинних груп, а також пошуку доказів їх причетності до раніше вчинених злочинів. Слідчими підрозділами ГУНП здійснювалося досудове розслідування у 8 кримінальних провадженнях щодо організованих груп і злочинних організацій, діяльність яких припинено. Серед членів цих угруповань злочинні елементи, причетні до незаконного обігу наркотичних засобів, заволодіння майном громадян і розкрадань бюджетних коштів. Їх часниками вчинено 20 тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

5.2.4.2. Вжити дієвих заходів з метою забезпечення відшкодування збитків державним інтересам, завданих злочинами, вчиненими організованими групами та злочинними організаціями. Слідчими підрозділами ГУНП здійснювалося досудове розслідування у 8 кримінальних провадженнях щодо 33 осіб підозрюваних у вчиненні 20 тяжких та особливо тяжких злочинів, скоєних в складі організованих груп, за наслідками досудового розслідування у яких обвинувальні акти направлено до суду. Сума завданих збитків у закінчених кримінальних провадженнях, вчинених в складі організованих груп складає 8 млн 492 тис. 184 грн та накладено арешт на майно в розмірі 74 млн 256 тис. 554 грн.

5.2.4.3. Забезпечити знешкодження та документування злочинних груп, в тому числі тих, які займаються вчиненням розбійних нападів, грабежами, крадіжками, шахрайствами, незаконними заволодіннями транспортними засобами та активно впливають на криміногенну ситуацію в області. Триває стала позитивна тенденція ефективної протидії організованій злочинності, зокрема підрозділами поліції знешкоджено 8 організованих груп і злочинних організацій, якими вчинено 20 особливо тяжких та тяжких кримінальних правопорушень, з них: 8 – за вчинення злочинів проти власності (у т. ч. 4 розбої, 2 шахрайства та 2 привласнення або розтрата майна), а також 4 наркозлочини.

5.2.4.4. Проаналізувати наявну оперативну інформацію та вжити заходів, спрямованих на припинення каналів нелегального переміщення через державний кордон спирту, підакцизних товарів, а також викриття організованих злочинних груп, що незаконно виготовляють та здійснюють їх реалізацію. Системно вживаються заходи щодо протидії незаконному виготовленню та реалізації алкогольної продукції, а також тютюнових виробів. Зокрема, задокументовано 163 адміністративні правопорушення за ст. 156 КУпАП (порушення правил торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами).

5.2.6.4. Проводити заходи з документування протиправної діяльності осіб, які займаються виготовленням, переробленням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв. У результаті вжитих заходів з протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухівки викрито 102 злочини, у тому числі 91 факт незаконного зберігання вогнепальної зброї.

5.2.6.5. Організувати проведення комплексу заходів, спрямованих на розкриття резонансних злочинів минулих років, в першу чергу вчинених з використанням вогнепальної зброї та вибухових речовин, а також на замовлення. У звітному періоді розкрито та повідомлено про підозру особам винним у вчиненні 20 особливо тяжких і 100 тяжких злочинів минулих років, серед яких: 1 умисне вбивство, 2 тяжкі тілесні ушкодження, 1 вимагання, 9 крадіжок та 21 шахрайство.

5.2.6.7. Забезпечити використання потенціалу кінологічної служби при реагуванні та виїзді на місця пригод, активізувати використання спеціальних собак з пошуку вогнепальної зброї, вибухівки чи боєприпасів при проведенні оперативно-профілактичних заходів. У кінологічному центрі ГУНП на обліках перебуває 38 службових собак. Кінологами здійснено 311 виїздів на місця подій для застосування розшукових собак по гарячих слідах, що сприяло розкриттю 246 кримінальних правопорушень. Для пошуку вибухівки та зброї спільно з вибухотехнічними підрозділами здійснено 15 виїздів за сигналами про мінування (або загроза вибуху) об'єктів і проведено їх відпрацювання. Крім, того здійснено 383 оперативно-профілактичні відпрацювання на предмет пошуку вибухівки, зброї та боєприпасів, а також інших профілактичних заходів та обстеження. Також, 92 рази при залучені до проведення заходів з протидії незаконному обігу наркотиків.

5.2.6.8. Активізувати роботу щодо виявлення власників зброї, термін дії дозволів у яких закінчився, порушень правил поводження зі зброєю та умов її зберігання, з подальшим притягненням власників до адміністративної відповідальності з накладенням відповідних штрафних санкцій або прийняттям рішення про анулювання дозволу на право носіння та зберігання зброї. На обліку у Вінницькій області перебуває 29712 власників вогнепальної мисливської зброї, 7479 власників пристроїв для відстрілу гумових куль, в користуванні яких знаходиться 7686 пристроїв, 33466 одиниць гладкоствольної, 7107 одиниць нарізної зброї (з них 199 – комбінована зброя), 511 – нагородної зброї, 244 – холодної зброї, 16 – пневматичної зброї та 988 – газової зброї. У 2025 році виявлено та притягнуто до адміністративної відповідальності 1350 правопорушників. Упродовж звітного періоду за порушення правил та умов дозвільної системи вилучено 114 одиниць зброї.

5.2.7.4. Здійснити перевірки осіб, які перебувають на обліках органів поліції (осіб, що перебувають під адміністративним наглядом, раніше судимих тощо). За виявленими порушеннями вживати заходів згідно із законодавством України щодо притягнення їх до адміністративної, кримінальної відповідальності, а також оголошення в розшук тих, хто ухиляється від установлених обмежень нагляду. За результатами проведених перевірок

раніше судимих осіб, виявлено 622 адміністративні правопорушення, передбачені ст. 187 КУпАП (порушення правил адміністративного нагляду).

5.2.8.2. Здійснювати заходи, направлені на виявлення і ліквідацію місць збору осіб, які зловживають наркотиками, притонів, підпільних лабораторій для виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин, забезпечити документування злочинної діяльності такого роду. На території Вінницької області задокументовано 7 фактів, пов'язаних з організацією місць для вживання наркотичних засобів та психотропних речовин. Крім того, задокументовано 4 факти виготовлення психотропних речовин за допомогою лабораторного обладнання.

5.2.8.3. Проводити моніторинг інформації в мережі Інтернет, яка може містити оперативний інтерес, у разі виявлення якої негайно організовувати заходи щодо документування злочинних дій інтернет-наркозбувачів, блокування інтернет-ресурсів, що відкрито сприяють наркотизації населення та використовуються зловмисниками для розповсюдження наркотиків. Постійно проводиться моніторинг відомостей, збирається, узагальнюється та аналізується наявна інформація щодо діяльності Інтернет-ресурсів на території області, які зловмисники використовують для розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин, у тому числі про можливу діяльність на території регіону латентних організованих груп, діяльність яких пов'язана з вчиненням особливо тяжких і тяжких кримінальних правопорушень, в тому числі вчинених з використанням Інтернет-ресурсів. Задокументовано 339 фактів, пов'язаних зі збутом наркотичних та психотропних речовин, з яких у 251 – особам оголошено підозри. З метою підвищення ефективності розкриття наркозлочинів, вчинених з використанням Інтернет-ресурсів, спільно з кіберполіцією проводяться оперативно-розшукові заходи, спрямовані на вилучення з незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, встановлення каналів їх надходження та місць збуту.

5.2.8.5. У встановленому порядку провести комплекс заходів з метою викриття і ліквідації каналів контрабандного надходження в область наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, ліквідації наркогруп з міжнародними та міжрегіональними зв'язками, знешкодження нарколабораторій, усунення умов, що сприяють їх створенню. До суду направлено одне кримінальне провадження, відносно організованих груп, які вчинили 4 кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

5.2.8.6. Проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо відповідальності за незаконний посів маку і конопель та заходи з метою виявлення, знищення незаконних посівів нарковмісних рослин. Відділом комунікацій ГУНП інформується громадськість, про те, що чинним законодавством заборонено вирощування маку та конопель, а також передбачену адміністративну та кримінальну відповідальність за незаконний посів нарковмісних рослин.

Зокрема, згідно зі ст. 106-2 Кодексу України «Про адміністративні правопорушення» незаконний посів або вирощування снодійного маку в кількості до 100 рослин чи конопель у кількості до 10 рослин тягнуть за собою накладення штрафу від вісімнадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно вирощуваних наркотиковмісних рослин. За незаконний посів понад 100 рослин маку чи 10 конопель настає кримінальна відповідальність відповідно до ст. 310 ККУ, за що передбачено максимальне покарання до 7 років позбавлення волі.

5.2.9.3. *Забезпечити виявлення та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, нелегальною міграцією, сексуальною експлуатацією дітей, сутенерством, утриманням місць розпусти та звідництва, організацією незаконного переправлення осіб через державний кордон та активно залучати можливості оперативних служб до документування злочинної діяльності.* Проводяться заходи щодо виявлення фактів за напрямом протидії торгівлі людьми та злочинах у сфері суспільної моралі. У звітному періоді зареєстровано 4 факти торгівлі людьми. Задokumentовано: - 106 фактів ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів; - 1 факт сутенерства, втягнення особи в зайняття проституцією; - 1 факт ввезення, виготовлення або розповсюдження товарів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію.

5.2.10.1. *Здійснити заходи з викриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з нелегальною міграцією, зокрема незаконному переправленню осіб через державний кордон України, виготовлення та використання підроблених документів, які дають право в'їзду, перебування та виїзду з країни.* Внесено до ЄРДР відомості у 57 кримінальних правопорушеннях за ознаками ст. 332 КК України щодо організації незаконного переправлення громадян через державний кордон України, з яких у 18 – повідомлено про підозру.

5.2.10.3. *Опрацювати наявну інформацію про іноземних громадян, осіб без громадянства, які розшукуються правоохоронними органами України та іноземних держав за вчинення кримінальних правопорушень та можуть перебувати на території України.* У міжнародному розшуку за ініціативи Вінницької області знаходиться 47 злочинців та 28 безвісно зниклих осіб. За результатами ініційованих перевірок встановлено місцезнаходження за кордоном 6 розшукуваних осіб-злочинців та однієї безвісно зниклої особи (відомості щодо яких наявні в обліках Генерального секретаріату Інтерполу за ініціативи України), а також однієї розшукуваної особи, відомості щодо якої не внесені до обліків МОКП-Інтерпол. Забезпечено проведення екстрадиції до України 3 осіб (з Республіки Польща (один), ФРН (2) та очікується екстрадиція ще 5 осіб (з ФРН, Італійської Республіки, Республіки Ісландія та Королівства Іспанія). Також проведено екстрадицію 2 осіб до іноземних країн (до Республіки Молдова). За запитами іноземних країн перевірено 61 особу, про наслідки виконання

проінформовано Департамент міжнародного поліцейського співробітництва для подальшого інформування міжнародних колег. Здійснено перевірки 109 осіб та 117 ідентифікаційних документів в рамках опрацювання 92 запитів від правоохоронних органів Вінницької області та УДМС України у Вінницькій області.

5.2.11.2. Підвищення якості оперативного реагування на заяви та повідомлення громадян про кримінальні правопорушення щодо фактів незаконних заволодінь транспортними засобами та інших подій шляхом взаємодії із ситуаційним центром Вінницької міської ради по програмі «Безпечне місто». Забезпечується обмін інформацією та проводиться аналіз розшуку транспортних засобів у разі надходження повідомлення про їх незаконне заволодіння. Зареєстровано 34 факти незаконного заволодіння транспортними засобами (у тому числі 19 – автомобілями), з яких у 33 - особам оголошено про підозру в їх скоєнні (19 – за фактами незаконного заволодіння автомобілями).

5.2.13.4. Забезпечити безпеку дорожнього руху та вживати заходів, спрямованих на зниження рівня аварійності на автошляхах, у першу чергу аварій, в яких учасники дорожнього руху загинули або отримали тілесні ушкодження. На вулично-дорожній мережі Вінницької області зареєстровано 1864 дорожньо-транспортні пригоди (1900 м.р.), із них: 273 ДТП із загиблими та/або травмованими (313 м.р.). З початку поточного року у ДТП загинуло 69 осіб (63 м.р.) та 312 – травмовано (376 м.р.).

5.2.13.5. На основі аналізу дорожньо-транспортних пригод, визначити аварійно – небезпечні ділянки та місця концентрації автопригод. Вносити необхідні корективи до дислокації маршрутів патрулювання та проводити обстеження таких місць з визначенням першочергових заходів щодо підвищення безпеки дорожнього руху. На автомобільних дорогах загального користування, які проходять територією Вінницької області визначено 11 аварійно-небезпечних ділянок та 4 місця концентрації ДТП. З метою підвищення рівня безпеки дорожнього руху щоденно на патрулювання автомобільної дороги М-30 сполученням «Стрий - Умань - Дніпро - Ізварине (через м. Вінницю, м. Кропивницький)» та автомобільної дороги М-21 сполученням «Впступовичі - Житомир - Могилів-Подільський» щоденно заступають наряди УПП у Вінницькій області ДПП та наряди груп реагування патрульної поліції територіальних підрозділів поліції.

5.2.15.1. Створення безпечного середовища шляхом захисту об'єктів критичної інфраструктури області та забезпечення публічної безпеки і порядку на охоронюваних об'єктах і територіях обслуговування, а також впровадження ефективних систем виклику поліції в публічних місцях. Спільно з підрозділами УПО у Вінницькій області вживаються заходи щодо ініціювання перед органами місцевого самоврядування питання щодо облаштування громадських місць, у тому числі громадського транспорту системами термінового виклику поліції. Підрозділами поліції області здійснюється охорона критично важливих об'єктів інфраструктури і комунікації регіону. Відповідно до наказу Вінницької обласної військової адміністрації від

28.11.2023 №1224 ДСК на території області визначено 220 об'єктів критичної інфраструктури, які цілодобово охороняються. До вказаних об'єктів наближено піші та автопатрулі поліції з метою забезпечення охорони публічного порядку в місцях їх дислокації.

5.2.15.3. *Забезпечити впровадження у діяльність підрозділів поліції автоматизованої системи «Custody Records» для забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина, поваги до честі та гідності кожної особи, недопущення випадків катування, жорстокого поводження тощо, під час поміщення і утримання осіб в кімнатах затриманих чергової служби та ізоляторах тимчасового тримання ГУНП, у тому числі створення належних умов й облаштування приміщень.* Вживаються заходи спрямовані на захист прав і свобод людини та громадянина, а також реалізації завдань у межах законодавчо визначених повноважень. У першу чергу втілюється в життя проєкт «Custody Records», що гарантує дотримання прав людини в підрозділах поліції. В усіх 25 територіальних підрозділах поліції області та ізоляторах тимчасового тримання встановлено сучасне обладнання для цифрового відеоспостереження.

Аналітична/описова/більш узагальнена інформація виконання «комплексної оборонно-правоохоронної програми Вінницької області 2021-2025 роки» ГУНП у Вінницькій області за півріччя 2025 року.

Вжиті організаційні та практичні заходи, спрямовані на покращення безпекової ситуації в області, підвищення оперативності та якості реагування на явища криміногенного характеру, дозволили контролювати криміногенну ситуацію та не допустити її загострення.

З початку військової агресії підрозділи поліції області переведено на посилений варіант несення службової діяльності. Збільшено кількість нарядів поліції, особовий склад залучено до несення служби на блокпостах, охорони об'єктів критичної інфраструктури та патрулювання населених пунктів.

Належна профілактична робота сприяла покращенню ефективності в службовій діяльності, розкриттю та розслідуванню злочинів.

За звітний період зареєстровано 218 тис. 378 заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події. У розрахунку на 10 тис. населення зареєстровано 1453,9 таких заяв та повідомлень.

Зареєстровано до ЄРДР 6 тис. 791 кримінальне правопорушення (без урахування закритих), у тому числі 3 тис. 526 – тяжких та особливо тяжких.

Рівень злочинності на 10 тис. населення – 45,2, у тому числі тяжких та особливо тяжких – 23,5.

Зареєстровано 891 кримінальне правопорушення, учинене у громадських місцях, що становить 13,1 % від загальної кількості облікованих протиправних діянь, у тому числі 746 або 11 % – на вулицях, у парках і скверах.

Із зареєстрованих кримінальних правопорушень 1 тис. 383 або 20,4 %, складають кримінальні проступки. У структурі проступків 49,1 % становлять: зберігання наркотичних засобів без мети збуту – 440 (31,8 %), легке тілесне ушкодження – 291 (21 %), підроблення документів – 281 (20,3 %), шахрайства – 217 (15,7 %), зайняття земельної ділянки – 18 (1,3 %).

Викрито 2 тис. 157 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, у тому числі: 225 жінок, 525 осіб, які раніше скоювали кримінальні правопорушення, 175 осіб, які на момент учинення протиправного діяння перебували у стані алкогольного сп'яніння, 52 неповнолітніх.

Від злочинних проявів потерпіло 2 тис. 203 громадянина, що становить 14,7 осіб на кожні 10 тис. населення. Жертвами скоєння кримінальних правопорушень стали: 987 жінок, 305 пенсіонерів, 97 дітей, 2 працівники пошти та 8 лікарів. Унаслідок учинення кримінальних правопорушень загинуло 148 осіб.

Комплексний підхід до профілактики злочинності та підвищення ефективності оперативних заходів дозволили досягнути зменшення кількості: тяжких злочинів (-32,3 %, 2261 проти 3338), а також зґвалтувань (-50 %, 3 проти 6), грабежів (-39,1 %, 14 проти 23), крадіжок (-61,2 %, 419 проти 1081), шахрайств (-38,3 %, 839 проти 1359) та ряду інших кримінальних правопорушень.

Зросла ефективність розкриття кримінальних правопорушень за пріоритетними напрямками. Зокрема, розкрито усі тяжкі тілесні ушкодження зі смертю потерпілого (7), а також: розбої (5), грабежі (14) та незаконні заволодіння автомобілями (19).

З-поміж зареєстрованих, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, збільшилася кількість кримінальних правопорушень, за якими особи злочинців установлено (повідомлено про підозру) за фактами: дорожньо-транспортних пригод – на 14,8 % (з 54 до 62), хуліганств – на 83,3 % (з 24 до 44), у сферах господарської діяльності – на 15,3 % (зі 118 до 136), службової діяльності – на 96,4 % (зі 138 до 271), хабарництва – на 38 % (з 79 до 109) та використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків – на 100 % (з 0 до 1).

Питома вага кримінальних правопорушень, за якими особи злочинців встановлено збільшилась за категоріями: крадіжок із квартир, приватних будинків, дач, садових будинків (95,9 % проти 95,2 %), шахрайств (32,8 % проти 28 %), зайняття земельної ділянки (2,9 % проти 0), дорожньо-транспортних пригод (43,7 % проти 36 %), хуліганств (83 % проти 80 %), у сферах господарської (95,1 % проти 82,5 %), службової діяльності (70,2 % проти 45,2 %), хабарництва (79,6 % проти 71,8 %), незаконного обігу наркотиків (88,1 % проти 87,1 %), утримання наркопритонів (100 % проти 91,7 %).

Спрямовано до суду 3 тис. 909 кримінальних проваджень, з яких 687 злочинів минулих років.

Зокрема, збільшилась кількість кримінальних правопорушень спрямованих до суду (з минулими роками) за категоріями: умисних вбивств – на 30 % (з 20 до 26), тяжких тілесних ушкоджень – на 33,3 (з 24 до 32), у тому числі зі смертю потерпілого – на 50 % (з 6 до 9), а також: розбоїв – на 50 % (з 6 до 9), вимагання – у 4 рази (з 2 до 8), зайняття земельної ділянки – понад 2 рази (з 3 до 8), незаконного поводження зі зброєю – на 8,9 % (з 79 до 86), дорожньо-транспортних пригод – на 17,9 % (зі 106 до 125), незаконного заволодіння транспортними засобами – на 61,1 % (з 18 до 29), хуліганств – на 53,6 % (з 28 до 43), у сфері службової діяльності – на 51,8 % (зі 164 до 249), хабарництва – на 60,9 % (з 92 до 148) та незаконного обігу наркотиків – на 20 % (з 1066 до 1279).

Слідчими підрозділами ГУНП здійснювалось досудове розслідування у 8 кримінальних провадженнях щодо 33 осіб підозрюваних у вчиненні 20 тяжких та особливо тяжких злочинів, скоєних в складі організованих груп, за наслідками досудового розслідування у яких обвинувальні акти направлено до суду.

Сума завданих збитків у закінчених кримінальних провадженнях, вчинених в складі організованих груп складає 8 млн 492 тис. 184 грн та накладено арешт на майно в розмірі 74 млн 256 тис. 554 грн.

У результаті вжитих заходів з протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухівки викрито 102 злочини, серед яких 91 – незаконного поводження з вогнепальною зброєю.

З незаконного обігу вилучено: 40 одиниць вогнепальної зброї, 173 гранати, 9 тис. 811 набоїв та 75 інших боєприпасів, 12 кг вибухової речовини.

Закріпили позитивні результати у сфері протидії незаконному обігу наркотиків. У поточному році викрито 1421 кримінальне правопорушення, пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів (1447 м.р.), із яких 339 фактів збуту наркотиків.

Приділяємо увагу щодо виявлення та припинення фактів організації незаконного перетину кордону.

З початку року задокументовано 57 кримінальних правопорушень (ст. 332 ККУ), із яких у 18 – повідомлено про підозру.

Посилено превентивні заходи. Щоденно на охорону публічної безпеки та порядку залучається тисяча поліцейських, в складі понад 550 нарядів поліції.

Вживаються заходи щодо профілактики аварійності та зниження тяжкості її наслідків. У порівнянні з аналогічним періодом минулого року зусиллями поліцейських досягнуто деякого зниження кількості дорожньо-транспортних пригод (-2 %, 1864 проти 1900), у тому числі на 13 % – з потерпілими (273 проти 313). На чверть знизилась кількість осіб, травмованих унаслідок ДТП (312 проти 376).

Однак, попри вжиті заходи збільшилась кількість осіб, які загинули в ДТП (+10 %, 69 проти 63).

Поліцейським доводиться працювати в непростих умовах, коли до повсякденної роботи додаються додаткові навантаження, пов'язані з виконанням визначених завдань у воєнний період.

Попри ці обставини, поліція Вінниччини успішно виконує свої службові обов'язки щодо протистояння проявам злочинності в області, документування та здійснення ефективного досудового розслідування кримінальних проваджень та забезпечення публічної безпеки.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід відзначити, що Вінниччина постає не просто як «черговий» адміністративний регіон, що нами глибинно досліджується крізь призму етно-національних, ментально-духовних чи криміногенних станів, а як живий кримінологічний організм зі своєю історичною пам'яттю, багатонаціональною та багатоконфесійною палітрою, аграрним укладом, особливим духовно-ментальним «серединним» статусом між Сходом і Заходом України. Переміщення Харківського національного університету внутрішніх справ (ХНУВС) до Вінниці й фактичне поєднання харківської поліцейської школи з вінницьким культурно-освітнім середовищем показало, наскільки важливою для безпеки та розвитку регіону є жива присутність справжньої академічної науки через концепт «притоку нової крові», де йде постійна конкуренція між ЗВО, діалог різних інтелектуальних традицій та культур. У цій співпраці Харкова і Вінниці народжується новий формат кримінології регіону – емпірично вкоріненої у повсякденність, але водночас концептуально вивіреної.

Статистична картина злочинності підтверджує: попри війну, загальний рівень зареєстрованих кримінальних правопорушень у регіоні має тенденцію до зниження, насамперед щодо майнових злочинів, наркообігу, правопорушень у сфері господарської діяльності та безпеки дорожнього руху. Водночас, обличчя злочинності помітно «воєнізується»: зростає питома вага особливо тяжких посягань, злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки, порядку несення військової служби, фіксується збільшення хуліганств, правопорушень, пов'язаних зі зброєю та вибухівкою. Це вимагає від правоохоронців не стільки механічного нарощування зусиль, скільки глибшого розуміння регіональних процесів – від динаміки міграції, ВПО, релігійних і культурних впливів до трансформації соціальних зв'язків на рівні конкретних громад.

Комплексна оборонно-правоохоронна програма Вінницької області засвідчила свою дієвість, але водночас і задала високу планку. Розвиток систем відеоспостереження й «Безпечного міста» з елементами штучного інтелекту, розширення мережі «Поліцейського офіцера громади» на всі 63 громади, активна участь громадських формувань, посилення протидії незаконному обігу зброї, наркотиків, торгівлі людьми, нелегальній міграції, робота з організованими групами, а також впровадження системи «Custody Records» і захист критичної

інфраструктури – усе це засвідчує, що регіон виходить на якісно інший рівень безпекової організації. Водночас, зберігаються чутливі зони – зростання кількості особливо тяжких злочинів, смертельних ДТП, окремі територіальні громади з підвищеною криміногенністю, що потребує більш таргетованих, «прицільних», точкових рішень.

У такій ситуації кримінологія регіону не може обмежуватися кабінетними узагальненнями. Вона має «виходити в поле»: в музей, храм, колонію, на вокзал, у шкільний клас, у громаду, де працює поліцейський офіцер, – і саме звідти повертатися до статистики, аналітики, наукових публікацій. Ідея створення науково-дослідних інноваційних кримінологічних центрів при ГУНП, запровадження регіональних міждисциплінарних наукових кримінологічних журналів, системного опрацювання величезного масиву праць про Вінниччину – все це необхідна умова формування зрілої регіональної кримінологічної політики. У цьому сенсі Вінниця, з її історичною витривалістю, духовною багатовимірністю й нинішньою роллю тилового, але вразливого у воєнних реаліях регіону, стає своєрідною лабораторією для всієї України: як поєднати силу державних інституцій, професіоналізм поліції, потенціал науки й живий голос громад для того, щоб злочинність не була «долею території», а керованим, прогнозованим і стримуваним соціальним явищем.

Література:

1. Державний комітет статистики України. URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality>
2. Національні меншини в Україні. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki>
3. Валерій Сокурєнко – ректор ХНУВС. Телеканал Вінниччина. URL: <https://www.youtube.com/watch?si=nxkwKdi3klv4jPb5&v=wd-DCulW7yM&feature=youtu.be>

**ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRAWNA I SPOŁECZNA FUNKCJONARIUSZY
POLICJI W KONTEKŚCIE UŻYCIA ŚRODKÓW PRZYMUSU BEZPOŚREDNIEGO -
MIĘDZY EFEKTYWNOŚCIĄ DZIAŁAŃ A OCHRONĄ PRAW CZŁOWIEKA**

**THE USE OF FIREARMS IN THE CONTEXT OF LEGAL CONSIDERATIONS
AND JUDICIAL DECISIONS**

dr Mariusz Michalski,

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we
Wrocławiu, Poland

Orcid ID: 0000-0002-2268-9537

This article analyzes the issue of the legal and social responsibility of police officers in the context of the use of direct coercive measures, examining it from the perspective of balancing the effectiveness of such actions with the protection of human rights. Based on an analysis of constitutional and statutory norms as well as legal doctrine, it is demonstrated that the legal system establishes a coherent framework regulating the use of state coercion, grounded in the principles of legality, proportionality, and subsidiarity. At the same time, it was demonstrated that the practice of applying these measures, determined by the dynamics of intervention situations and the necessity of making decisions under pressure, creates a risk of inconsistent interpretation. The importance of procedures, training, and oversight mechanisms as factors determining the effectiveness and legality of actions was emphasized. The need to further improve the practice of using direct coercive measures was also highlighted in order to better balance the effectiveness of interventions with respect for individual rights.

Keywords: measures of direct coercion; police officer accountability, personal safety, human rights

Artykuł analizuje problem odpowiedzialności prawnej i społecznej funkcjonariuszy Policji w kontekście stosowania środków przymusu bezpośredniego, ujmując go w perspektywie równowagi efektywności działań z ochroną praw człowieka. W oparciu o analizę norm konstytucyjnych, ustawowych oraz dorobku doktryny wskazano, że system prawny tworzy spójne ramy regulujące stosowanie przymusu państwowego, oparte na zasadach legalności, proporcjonalności i subsydiarności. Jednocześnie wykazano, iż praktyka stosowania tych środków, determinowana dynamiką sytuacji interwencyjnych i koniecznością podejmowania decyzji w warunkach presji, generuje ryzyko niejednoznaczności interpretacyjnej. Podkreślono znaczenie procedur, szkolenia oraz mechanizmów nadzoru jako czynników warunkujących skuteczność i legalność działań. Wskazano również na potrzebę dalszego doskonalenia praktyki stosowania

środków przymusu bezpośredniego w celu lepszego powiązania efektywności interwencji z poszanowaniem praw jednostki.

Słowa kluczowe: *środki przymusu bezpośredniego; odpowiedzialność policjanta, bezpieczeństwo osobiste, prawa człowieka.*

Wstęp

Problematyka stosowania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Policji stanowi obszar refleksji, sytuując się na styku norm prawnych, praktyki działania organów państwa oraz społecznej percepcji ich aktywności. Współczesne uwarunkowania funkcjonowania systemu bezpieczeństwa publicznego, determinowane z jednej strony rosnącą dynamiką zagrożeń, z drugiej zaś wzrastającą wrażliwością społeczną na ochronę praw człowieka, wymagają pogłębionej analizy granic dopuszczalnej ingerencji w sferę wolności jednostki. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera zagadnienie odpowiedzialności prawnej i społecznej funkcjonariuszy Policji, którzy podejmują decyzje o zastosowaniu środków o charakterze ingerencyjnym w warunkach wysokiej niepewności i presji sytuacyjnej. Zasadniczy problem badawczy niniejszego opracowania koncentruje się wokół pytania, w jakim stopniu obowiązujące regulacje prawne oraz praktyka ich stosowania determinują zakres odpowiedzialności funkcjonariuszy Policji oraz czy zapewniają one właściwą równowagę pomiędzy efektywnością działań a ochroną praw człowieka?. Problem ten ma charakter wielowymiarowy, obejmując zarówno analizę normatywnych podstaw stosowania środków przymusu bezpośredniego, jak i ocenę ich funkcjonowania w praktyce działania organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne. Celem badań jest identyfikacja oraz ocena uwarunkowań prawnych i proceduralnych stosowania środków przymusu bezpośredniego, ze szczególnym uwzględnieniem mechanizmów odpowiedzialności funkcjonariuszy Policji oraz ich wpływu na skuteczność działań i poziom ochrony praw człowieka. Realizacja tego celu wymagała przyjęcia perspektywy integrującej analizę norm prawnych z oceną ich znaczenia dla praktyki działania oraz społecznej legitymizacji podejmowanych interwencji. W pracy przyjęto hipotezę badawczą, zgodnie z którą obowiązujące regulacje prawne dotyczące stosowania środków przymusu bezpośredniego, mimo ich formalnej precyzji, nie eliminują w pełni ryzyka rozbieżności interpretacyjnych oraz niejednorodności praktyki ich stosowania, co wpływa na zakres odpowiedzialności funkcjonariuszy Policji oraz poziom społecznego zaufania do ich działań. W badaniach zastosowano metodę analizy dogmatycznoprawnej, uzupełnioną analizą literatury przedmiotu oraz orzecznictwa, a także podejście systemowe i funkcjonalne, pozwalające na ocenę efektywności obowiązujących rozwiązań w kontekście realizacji zadań Policji. Tak przyjęte ramy metodologiczne umożliwiają kompleksowe ujęcie analizowanego zagadnienia, łącząc perspektywę teoretyczną z wymiarem praktycznym.

Konstytucyjne, ustawowe i aksjologiczne determinanty stosowania środków przymusu bezpośredniego

Stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Policji oraz inne podmioty ustawowo uprawnione należy ujmować jako działanie o charakterze wyjątkowym, podlegające ścisłej reglamentacji prawnej i stanowiące odstępstwo od zasady nienaruszalności wolności osobistej oraz integralności jednostki. Na poziomie konstytucyjnym podstawowe znaczenie ma gwarancja nietykalności i wolności osobistej, wyrażona w art. 41 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, która dopuszcza ich ograniczenie wyłącznie w drodze ustawy oraz jedynie w zakresie koniecznym dla ochrony wartości nadrzędnych, takich jak bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, prawa i wolności innych osób, zdrowie publiczne czy ochrona środowiska, co znajduje potwierdzenie w treści art. 31 ust. 3 Konstytucji. W konsekwencji każda ingerencja w sferę tych praw, musi spełniać konstytucyjne wymogi legalności, subsydiarności oraz proporcjonalności⁸¹. Ich naruszenie skutkuje bezprawnością działania, co może prowadzić zarówno do odpowiedzialności prawnej funkcjonariusza, jak i osłabienia społecznej legitymizacji organów odpowiedzialnych za utrzymanie porządku publicznego. W perspektywie bezpieczeństwa osobistego funkcjonariuszy Policji oraz normatywnych i proceduralnych uwarunkowań stosowania środków przymusu bezpośredniego, kluczowe znaczenie posiada zasada poszanowania godności człowieka, rozumianej jako przyrodzona, niezbywalna i nienaruszalna właściwość każdej osoby. Realizuje się ona poprzez system gwarancji prawnych oraz praktykę ochrony podstawowych praw i wolności jednostki⁸². Godność stanowi tym samym aksjologiczny fundament systemu prawnego oraz wyznacznik granic ingerencji organów władzy publicznej w sferę wolności jednostki, determinując konieczność zachowania proporcjonalności i legalności podejmowanych działań. Każdorazowe zastosowanie środków przymusu bezpośredniego – niezależnie od ich formy – oznacza istotną ingerencję w konstytucyjnie chronione prawa jednostki, dlatego musi być nie tylko adekwatnie uzasadnione okolicznościami faktycznymi, lecz przede wszystkim oparte na jednoznacznych podstawach prawnych. Kryteria legalności, celowości oraz proporcjonalności wyznaczają dopuszczalne granice stosowania przymusu, określone zarówno przez przepisy ustawowe, jak i standardy proceduralne. Z punktu widzenia bezpieczeństwa osobistego funkcjonariuszy Policji jednoznaczność regulacji prawnych oraz procedur działania pełni funkcję dualną: z jednej strony zabezpiecza prawa jednostki, z drugiej zaś zapewnia

⁸¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

⁸² P. Wilczyński, W kwestii godności człowieka jako kategorii prawa, w: Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica, Numer specjalny, nr 105 z 2023, s. 337-338.

funkcjonariuszom ochronę prawną oraz jasność co do granic dopuszczalnej interwencji w sytuacjach zagrożenia. Tym samym właściwa interpretacja i konsekwentne stosowanie tych norm stanowi warunek efektywnego oraz zgodnego z prawem wykonywania zadań w obszarze ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Normatywną podstawę stosowania środków przymusu bezpośredniego stanowi ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, obowiązująca od dnia 5 czerwca 2013 r.⁸³. Jej uchwalenie należy postrzegać jako istotny etap w procesie porządkowania i ujednolicania regulacji prawnych w zakresie ingerencji w prawa i wolności jednostki, a także jako instrument zwiększający transparentność zasad stosowania przymusu, zarówno w kontekście ochrony osób, wobec których środki te są stosowane, jak i zapewnienia bezpieczeństwa prawnego funkcjonariuszy realizujących ustawowe zadania.

Przedmiotowy akt normatywny ustanowił jednolite ramy prawne regulujące stosowanie środków przymusu bezpośredniego przez podmioty realizujące zadania w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, obejmując w szczególności takie formacje jak Policja, Straż Graniczna, Służba Więzienna, Żandarmeria Wojskowa czy Służba Ochrony Państwa⁸⁴. Geneza tej regulacji pozostaje bezpośrednio związana z rozstrzygnięciem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 maja 2012 r., w którym wskazano, iż dotychczasowy stan rozproszenia norm odnoszących się do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej – ujętych w licznych ustawach sektorowych oraz aktach wykonawczych – nie odpowiadał konstytucyjnym standardom ograniczania wolności osobistej⁸⁵. W konsekwencji analizowana ustawa zastąpiła wcześniejsze, niejednorodne regulacje o zróżnicowanej randze normatywnej, porządkując tym samym materię prawną dotyczącą stosowania przymusu państwowego. Przed jej wejściem w życie utrzymywał się stan fragmentaryzacji podstaw prawnych regulujących tę istotną sferę działalności służb, co przekładało się na deficyt przejrzystości systemowej oraz brak jednolitych standardów działania⁸⁶. Taki model regulacyjny generował określone ryzyka – zarówno w wymiarze bezpieczeństwa osobistego funkcjonariuszy podejmujących interwencje, jak i w zakresie zapewnienia legalności oraz proporcjonalności ingerencji w prawa i wolności jednostki. Wprowadzenie kompleksowej i spójnej regulacji należy zatem interpretować jako działanie o charakterze systemowym, ukierunkowane na standaryzację praktyki stosowania środków przymusu

⁸³ Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, t.j., Dz.U. 2025 poz. 555.

⁸⁴ M. Michalski, P. Łabuz, I. Malinowska, „Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Komentarz”, wyd. Difin, Warszawa 2020, s. 13–17.

⁸⁵ wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 maja 2012 r., sygn. akt K 10/11

⁸⁶ M. Jurgilewicz, Środki przymusu bezpośredniego i broń palna. Użycie lub wykorzystanie w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego, Warszawa 2015, str. 13.

bezpośredniego oraz wzmocnienie gwarancji prawnych funkcjonariuszy działających w warunkach podwyższonego ryzyka służbowego.

Odpowiedzialność prawna i społeczna funkcjonariuszy Policji w praktyce stosowania środków przymusu bezpośredniego

W dalszej kolejności należy zaakcentować, iż katalog przesłanek dopuszczających użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego ma charakter enumeratywny. Oznacza to, że jedynie przypadki wskazane w przepisach ustawowych mogą stanowić podstawę legalnego zastosowania tych środków. Tym samym wykluczona jest możliwość ich stosowania przez inne podmioty lub osoby fizyczne, o ile brak jest wyraźnego umocowania ustawowego. Z punktu widzenia bezpieczeństwa osobistego funkcjonariuszy ustawodawca przewidział precyzyjnie określone sytuacje, w których dopuszczalne jest sięgnięcie po środki przymusu bezpośredniego. Obejmują one w szczególności przypadki bezpośredniego zagrożenia życia, zdrowia lub wolności funkcjonariusza bądź innych osób, co służy zapewnieniu ich ochrony w warunkach nagłego i realnego niebezpieczeństwa. Ponadto środki te mogą być stosowane w celu zatrzymania osoby stwarzającej zagrożenie dla porządku publicznego lub bezpieczeństwa, zapobieżenia ucieczce osoby legalnie pozbawionej wolności, jak również w reakcji na czynny bądź bierny opór wobec podejmowanych czynności służbowych. W konsekwencji wskazane normy wyznaczają nie tylko granice dopuszczalnej ingerencji w sferę praw i wolności jednostki, lecz pełnią także funkcję istotnego instrumentu ochrony policjantów realizujących swoje obowiązki służbowe. Ich jednoznaczne i precyzyjne określenie sprzyja zarówno zachowaniu ładu prawnego, jak i wzmocnieniu bezpieczeństwa osobistego policjantów⁸⁷. W perspektywie stosowania środków przymusu bezpośredniego zasadnicze znaczenie należy przypisać konieczności każdorazowego dokonywania zindywidualizowanej oceny konkretnej sytuacji interwencyjnej. Oznacza to, iż decyzja o ich użyciu lub wykorzystaniu powinna wynikać z analizy rzeczywistych uwarunkowań zdarzenia, a zastosowane środki winny pozostawać nie tylko w relacji proporcjonalności do istniejącego zagrożenia, lecz również odpowiadać właściwościom osobowym podmiotu, wobec którego są stosowane, w tym jego wiekowi. Takie ujęcie znajduje uzasadnienie zarówno w obowiązujących regulacjach prawnych, jak i w aksjologicznych podstawach działania funkcjonariuszy, albowiem zastosowanie środków przymusu bezpośredniego w sposób nieadekwatny może prowadzić do eskalacji sytuacji konfliktowej oraz generować zagrożenia zarówno dla bezpieczeństwa interweniującego policjanta, jak i osoby objętej interwencją. Wymóg ten posiada zatem charakter jednocześnie normatywny i pragmatyczny, służąc zapewnieniu

⁸⁷ art. 11 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej tj., Dz.U. 2025 poz. 555.

skuteczności działań przy jednoczesnym ograniczaniu ryzyka naruszenia praw jednostki oraz bezpieczeństwa funkcjonariusza Policji⁸⁸. W dyspozycji funkcjonariuszy pozostaje szerokie spektrum środków przymusu bezpośredniego, obejmujące zarówno oddziaływania fizyczne (takie jak użycie siły fizycznej czy technik obezwładniania), jak i środki o charakterze technicznym (w tym kajdanki, środki chemiczne, paralizatory czy pałki służbowe), a także broń palną, której użycie podlega szczególnie rygorystycznym warunkom. Co do zasady, zastosowanie środka przymusu bezpośredniego powinno być poprzedzone wezwaniem do zachowania zgodnego z prawem oraz uprzedzeniem o zamiarze jego użycia, przy czym odstępstwo od tej reguły dopuszczalne jest w sytuacjach, gdy zwłoka mogłaby skutkować zagrożeniem dla życia lub zdrowia funkcjonariusza bądź innych osób⁸⁹. Jednocześnie, zgodnie z obowiązującymi regulacjami ustawowymi, środki te mogą być stosowane wyłącznie w ramach realizacji ustawowych zadań przez podmioty do tego uprawnione, natomiast ich użycie, poza tym zakresem stanowi przekroczenie uprawnień i może skutkować odpowiedzialnością dyscyplinarną, cywilną oraz karną, w tym na podstawie art. 231 § 1 Kodeksu karnego⁹⁰. W doktrynie trafnie podnosi się, co akcentuje m.in. Marcin Jurgilewicz, iż środki przymusu bezpośredniego należy kwalifikować jako szczególną kategorię instrumentów władczych, których istota sprowadza się do czasowego i celowego ograniczenia konstytucyjnie gwarantowanych wolności i praw jednostki, w szczególności w zakresie nietykalności osobistej oraz swobody przemieszczania się. Z uwagi na ich głęboko ingerencyjny charakter stanowią one istotną formę oddziaływania państwa na sferę praw obywatelskich, co uzasadnia ich ścisłą reglamentację prawną, ukierunkowaną na precyzyjne określenie przesłanek i trybu ich stosowania. W konsekwencji praktyka ich użycia przez organy uprawnione, w tym Policję, musi każdorazowo znajdować oparcie w jednoznacznych normach prawnych, zapewniających równowagę pomiędzy wymogiem ochrony bezpieczeństwa publicznego a koniecznością poszanowania godności i praw człowieka⁹¹. W literaturze wskazuje się również, iż zachowania naruszające porządek prawny mogą stanowić bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa osobistego jednostek. W tego rodzaju sytuacjach interwencja Policji, obejmująca również zastosowanie środków przymusu bezpośredniego, jawi się jako działanie nie tylko dopuszczalne, lecz często niezbędne dla skutecznego przeciwdziałania bezprawnym działaniom. Uprawnienie do stosowania

⁸⁸ wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r. VI ACa 880/14, LEX nr 1814846.

⁸⁹ Art. 25 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej tj., Dz.U. 2025 poz. 555.

⁹⁰ Art. 231 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j., Dz. U. z 2024 r. poz. 17, 1228, 1907, 1965.

⁹¹ M. Jurgilewicz, Znaczenie i istota bezpieczeństwa energetycznego – zarys problematyki, w: T. Leszczyński (red.) Bezpieczeństwo energetyczne Polski w Unii Europejskiej – wizja czy rzeczywistość?, Warszawa 2012, str. 67–68.

środków przymusu bezpośredniego wobec osób naruszających normy współżycia społecznego stanowi zatem jeden z fundamentalnych elementów instrumentarium prawnego funkcjonariuszy odpowiedzialnych za ochronę bezpieczeństwa⁹².

Z punktu widzenia realizacji ustawowych zadań Policji istotne znaczenie ma również szczegółowo ukształtowana procedura stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej, obejmująca zarówno etap poprzedzający ich użycie, jak i czynności następcze. Regulacje ustawowe nakładają na funkcjonariusza obowiązek uprzedniego poinformowania osoby o zamiarze zastosowania danego środka przymusu oraz wezwania jej do zachowania zgodnego z prawem, o ile okoliczności na to pozwalają. Obowiązek ten ma charakter względny i może zostać pominięty w sytuacjach szczególnych, zwłaszcza gdy istnieje bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia lub gdy jego realizacja mogłaby obniżyć skuteczność interwencji poprzez utratę elementu zaskoczenia⁹³. Należy przy tym podkreślić, iż stosowanie środków przymusu bezpośredniego musi odpowiadać zasadzie proporcjonalności, uwzględniającej zarówno charakter, jak i intensywność rzeczywistego zagrożenia. W ujęciu teoretycznym dokonuje się rozróżnienia pomiędzy przymusem faktycznym a formalnym. Pierwszy z nich odnosi się do konkretnych, zindywidualizowanych działań podejmowanych w czasie rzeczywistym, których przebieg uzależniony jest od dynamiki zdarzenia i które mają wyraźny wymiar osobowy, wpływający na sposób ich percepcji przez osobę, wobec której są stosowane. Drugi natomiast ma charakter systemowy i abstrakcyjny, będąc zakotwiczony w normach prawnych określających generalne przesłanki i procedury stosowania przymusu, a jego funkcja ma przede wszystkim wymiar normatywny⁹⁴. W tym kontekście zastosowanie znajduje zasada stopniowania (eskalacji) środków przymusu bezpośredniego, zgodnie z którą w pierwszej kolejności należy sięgać po środki najmniej dolegliwe, a dopiero w razie ich nieskuteczności lub niewystarczalności – po środki bardziej intensywne. W praktyce oznacza to priorytet dla oddziaływań werbalnych i fizycznych, przy jednoczesnym zastrzeżeniu, iż zastosowanie środków technicznych, chemicznych czy broni palnej możliwe jest wyłącznie przy spełnieniu ustawowych przesłanek oraz braku okoliczności wyłączających ich użycie⁹⁵. Zakres obowiązków

⁹² A. Tyburska, M. Kaczmarczyk, A. Sęk, Wybrane zagadnienia użycia środków przymusu bezpośredniego

i broni palnej przez policjantów, Szczytno 2009, str. 7.

⁹³ art. 25 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej tj., Dz.U. 2025 poz. 555.

⁹⁴ A. Kubanek, Legalność stosowania środków przymusu bezpośredniego w kontekście gwarancji konstytucyjnych, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza nr. 1/ 2012 r. str.178.

⁹⁵ M. Kapusta, Ochrona życia a podstawowe zasady użycia broni palnej przez Policję, Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica, nr specjalny 2023, str. 117.

funkcjonariusza nie kończy się jednak na samej interwencji. Ustawodawca nakłada bowiem obowiązek niezwłocznego i rzetelnego dokumentowania każdego przypadku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego bądź broni palnej. Dokumentacja ta powinna zawierać szczegółowy opis przebiegu zdarzenia, wskazanie zastosowanych środków oraz ocenę skutków ich użycia. W sytuacjach szczególnych, takich jak śmierć osoby, doznanie obrażeń ciała, powstanie szkody w mieniu, zranienie zwierzęcia czy samo użycie broni palnej, dokument ten podlega niezwłocznemu przekazaniu przełożonemu w celu podjęcia dalszych czynności służbowych⁹⁶. Taki model działania służy nie tylko zapewnieniu zgodności z obowiązującym prawem, lecz również wzmacnia transparentność oraz odpowiedzialność funkcjonariuszy w procesie realizacji ustawowych zadań Policji. Obowiązek dokumentacyjny pełni bowiem kluczową rolę w budowaniu zaufania społecznego do organów ścigania oraz stanowi istotny mechanizm kontroli zarówno wewnętrznej, realizowanej przez przełożonych i wyspecjalizowane komórki organizacyjne, jak i zewnętrznej, sprawowanej m.in. przez organy prokuratury oraz sądy powszechne. Niewywiązanie się z tego obowiązku lub jego nienależyte wykonanie, polegające na sporządzeniu dokumentacji nierzetelnej bądź niepełnej, może skutkować poważnymi konsekwencjami prawnymi, obejmującymi zarówno odpowiedzialność dyscyplinarną, jak i karną w przypadku wyczerpania znamion czynu zabronionego⁹⁷.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza pozwala na sformułowanie wniosków odnoszących się bezpośrednio do postawionego problemu badawczego, celu badań oraz przyjętej hipotezy. W pierwszej kolejności należy podkreślić, iż obowiązujące regulacje prawne dotyczące stosowania środków przymusu bezpośredniego tworzą spójny i rozbudowany system normatywny, oparty na konstytucyjnych zasadach legalności, proporcjonalności i subsydiarności, który w założeniu ma zapewniać równowagę pomiędzy efektywnością działań Policji a ochroną praw i wolności jednostki. Analiza tych regulacji oraz ich aksjologicznych podstaw wskazuje, że ustawodawca w sposób świadomy dążył do ograniczenia ryzyka arbitralności decyzji policjantów oraz wzmocnienia mechanizmów odpowiedzialności prawnej i kontroli działań podejmowanych w warunkach interwencyjnych.

Jednocześnie jednak wyniki przeprowadzonych rozważań prowadzą do wniosku, iż sama formalna precyzja przepisów nie jest wystarczająca dla zapewnienia ich jednolitej

⁹⁶ art. 51 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, tj., Dz.U. 2025 poz. 555.

⁹⁷ A. Kukuła, M. Kuchta, Dokumentowanie czynności związanych z użyciem i wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej, wyd. Szkoła Policji w Katowicach, Katowice 2021, str. 17-24.

i w pełni przewidywalnego stosowania w praktyce. Charakter sytuacji, w których dochodzi do użycia środków przymusu bezpośredniego, cechujący się wysoką dynamiką, niepewnością oraz koniecznością podejmowania decyzji w warunkach presji czasowej, powoduje, że znacząca część odpowiedzialności za prawidłowość działania przenosi się na poziom indywidualnej oceny policjanta. W konsekwencji zakres odpowiedzialności prawnej i społecznej nie jest wyłącznie determinowany przez treść norm prawnych, lecz również przez sposób ich interpretacji i stosowania w konkretnych sytuacjach służbowych.

W tym ujęciu problem badawczy, odnoszący się do oceny, czy obowiązujące regulacje zapewniają właściwą równowagę pomiędzy skutecznością działań a ochroną praw człowieka, należy rozstrzygnąć w sposób zniuansowany. System prawny stwarza bowiem ramy umożliwiające osiągnięcie tej równowagi, jednak jej faktyczna realizacja uzależniona jest od szeregu czynników pozanormatywnych, takich jak poziom przygotowania funkcjonariuszy, jakość procedur, praktyka nadzoru służbowego oraz funkcjonowanie mechanizmów kontroli.

Tym samym cel badań, polegający na identyfikacji i ocenie uwarunkowań prawnych oraz proceduralnych stosowania środków przymusu bezpośredniego w kontekście odpowiedzialności funkcjonariuszy Policji, został osiągnięty. Przeprowadzona analiza potwierdziła, że mechanizmy odpowiedzialności – zarówno prawnej, jak i społecznej – pełnią istotną funkcję regulacyjną, wpływając na sposób podejmowania decyzji interwencyjnych oraz poziom społecznej legitymizacji działań Policji. Jednocześnie wykazano, iż ich skuteczność zależy nie tylko od formalnych rozwiązań legislacyjnych, lecz także od ich implementacji w praktyce działania. W świetle powyższego należy uznać, iż przyjęta hipoteza badawcza została potwierdzona. Obowiązujące regulacje, mimo ich wysokiego stopnia formalizacji, nie eliminują w pełni ryzyka rozbieżności interpretacyjnych oraz niejednorodności praktyki stosowania środków przymusu bezpośredniego. W konsekwencji wpływa to zarówno na zakres odpowiedzialności funkcjonariuszy, jak i na poziom społecznego zaufania do instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne. Uzyskane wyniki wskazują na potrzebę dalszego doskonalenia systemu nie tyle w wymiarze legislacyjnym, ile przede wszystkim w obszarze standaryzacji procedur, doskonalenia zawodowego policjantów oraz wzmacniania mechanizmów nadzoru i kontroli. W tym aspekcie szczególnego znaczenia nabiera bowiem integracja wymiaru normatywnego z praktyką działania, co pozwala na budowanie systemu, w którym skuteczność interwencji pozostaje w ścisłej korelacji z poszanowaniem praw człowieka oraz zapewnieniem bezpieczeństwa osobistego funkcjonariuszy Policji.

Bibliografia:

Literatura

1. Jurgilewicz M., *Środki przymusu bezpośredniego i broń palna. Użycie lub wykorzystanie w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego*, Warszawa 2015.
2. Jurgilewicz M., Znaczenie i istota bezpieczeństwa energetycznego – zarys problematyki, w: T. Leszczyński (red.), *Bezpieczeństwo energetyczne Polski w Unii Europejskiej – wizja czy rzeczywistość?*, Warszawa 2012.
3. Kapusta M., Ochrona życia a podstawowe zasady użycia broni palnej przez Policję, *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*, numer specjalny 2023.
4. Kubanek A., Legalność stosowania środków przymusu bezpośredniego w kontekście gwarancji konstytucyjnych, *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza*, nr 1/2012.
5. Kukuła A., Kuchta M., *Dokumentowanie czynności związanych z użyciem i wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej*, Katowice: Szkoła Policji w Katowicach, 2021.
6. Michalski M., Łabuz P., Malinowska I., *Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Komentarz*, Warszawa: Difin, 2020.
7. Tyburska A., Kaczmarczyk M., Sęk A., *Wybrane zagadnienia użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, Szczytno 2009.
8. Wilczyński P., W kwestii godności człowieka jako kategorii prawa, *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*, nr 105 (numer specjalny), 2023.

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).
2. Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U. 2025, poz. 555).
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2024, poz. 17, 1228, 1907, 1965).

Orzecznictwo

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 maja 2012 r., sygn. akt K 10/11.
2. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14, LEX nr 1814846.

КАТЕГОРИЧНІСТЬ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОРТРЕТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ. ЗНАЧИМІСТЬ ВСІХ ФОРМ ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ ПРИ ОЦІНЦІ ДОКАЗІВ У СУДІ

THE DEFINITIVENESS OF AN EXPERT'S CONCLUSION IN FORENSIC PORTRAIT EXAMINATION. THE SIGNIFICANCE OF ALL FORMS OF EXPERT CONCLUSIONS IN THE EVALUATION OF EVIDENCE IN COURT

Ольга Ваніна,

старший судовий експерт сектору
досліджень у сфері інформаційних
технологій, Кіровоградський науково-
дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України,
м. Кропивницький, Україна

У статті досліджуються теоретичні засади судової портретної експертизи як одного з ключових напрямів криміналістичної ідентифікації особи за ознаками зовнішності. Метою роботи є систематизація підходів до класифікації висновків експерта з урахуванням рівня їх категоричності та доказового значення у кримінальному провадженні. Проаналізовано особливості формування експертного висновку, критерії його наукової обґрунтованості та вплив ступеня категоричності на процес судової оцінки доказів. Окрему увагу приділено судовій практиці щодо прийняття висновків експерта різного рівня ймовірності та їх ролі у встановленні тотожності особи. Обґрунтовано значення коректного трактування експертних висновків для забезпечення об'єктивності та достовірності судового розгляду.

Ключові слова: ідентифікація особи за ознаками зовнішності; ототожнення; ідентичність; висновок експерта; категоричність висновку.

The article examines the theoretical foundations of forensic portrait examination as one of the key areas of criminalistic identification of a person based on facial and external features. The aim of the study is to systematize approaches to the classification of expert conclusions, taking into account their level of categorical certainty and evidentiary value in criminal proceedings. The features of forming an expert opinion, criteria of its scientific validity, and the influence of the degree of categoricalness on judicial evaluation of evidence are analyzed. Special attention is paid to judicial practice concerning the admissibility of expert conclusions with different levels of probability and their role in establishing personal identity. The importance of accurate

interpretation of expert findings for ensuring objectivity and reliability in judicial decision-making is substantiated.

Keywords: *personal identification based on facial features; identification; identity; expert opinion; categorical conclusion.*

В умовах воєнного стану, у зв'язку з необхідністю ідентифікації осіб, що загинули чи можуть перебувати в полоні, а також осіб, які займаються діяльністю, пов'язаною з підвищеним суспільним та правовим значенням, особливої актуальності набуло проведення судових портретних експертиз за експертною спеціальністю 6.2 «Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями».

Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями є одним із видів криміналістичних експертиз, що проводяться з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями, зафіксованими у вигляді об'єктивних зображень на різних носіях, із використанням спеціальних методів і прийомів дослідження. [3, с. 8]. Під час проведення такої експертизи вирішуються дві основні групи завдань: ідентифікаційні та діагностичні: 1. Ідентифікаційні – встановлення тотожності або відмінності осіб, зображених на фотокартках або інших об'єктивних відображеннях зовнішнього вигляду людини. 2. Діагностичні – встановлення расово-етнічної, статевої, вікової належності людини, зображеної на портреті. [3, с. 9]. Отже, найвищою метою портретної експертизи, як і будь-якої криміналістичної, є ідентифікація конкретної особи.

Поняття «ідентифікація» походить від лат. *identificare* (*identifico*), що в перекладі означає «ототожнювати» (ототожнюю). [2, с. 52]. Якщо розглянути дане поняття більш широко, то «ідентифікувати об'єкт» значить, шляхом порівняльного дослідження за відображенням, встановити його тотожність самому собі в різні періоди часу і в різних його станах.

В основі теорії криміналістичної ідентифікації лежить вчення про діалектичну тотожність, яке виходить з визнання індивідуальності, неповторності об'єктів матеріального світу. Можна говорити про наявність подібних об'єктів, які об'єднуються за ознакою подібності в класи, види, але не може бути двох абсолютно тотожних об'єктів, які збігаються повністю. Ідентичність або тотожність об'єкта означає, в першу чергу, його неповторність, індивідуальність, відмінність від інших подібних йому об'єктів.

На перший погляд здається, що немає нічого простішого: так як кожен об'єкт абсолютно неповторний і тотожний лише самому собі, беремо його матеріальне відображення, зафіксоване на певному носії, та порівняльні зразки й, з використанням спеціальних методів і прийомів дослідження, встановлюємо або спростовуємо їх ідентичність. Але, насправді, все не так просто й однозначно.

Недарма висновки експерта, з урахуванням криміналістичного аспекту, класифікуються як: категоричні та ймовірні (за ступенем підтвердження); позитивні та негативні (залежно від характеру з'ясування); повні та часткові (залежно від повноти відповідей на поставлені запитання); можливі та дійсні – про неможливість вирішення питання (за ступенем можливості).

На практиці не кожен висновок експерта є категоричним, повним та вичерпним у зв'язку з тим, що на ступінь підтвердження, характер з'ясування, повноту та можливість відповіді на питання впливає немало чинників. Серед яких: незадовільна якість фото-/відео-зображення (низькі чіткість, яскравість та контраст); неповнота відображення ознак зовнішності особи на зображенні (більша частина обличчя закрита шапкою, маскою, коміром, голова значно нахилена); різний ракурс зйомки або значна різниця у віці порівнюваних осіб і т.д. Коригуванню, через клопотання експерта, підлягають лише чинники, що стосуються порівняльних зразків. Так, експерт може витребувати в ініціатора проведення експертизи порівняльні зразки співставні з досліджуваним об'єктом за віком, умовами зйомки, кращої якості і т.д. Досліджувані ж об'єкти, якими б вони не були, замінити неможливо. Саме в таких випадках актуальності набувають висновки ймовірного характеру та висновки у формі ПНПВ (про неможливість вирішення питання).

Існує думка, що висновок експерта позбавлений категоричності та висновок, який не вирішує питання по суті, не мають суттєвого значення для розслідування злочину та розгляду справи, а тому не важливі для ініціатора проведення експертизи. Для розуміння, як це відбувається в дійсності, пропонуємо звернутися до судової практики.

З ухвали Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 09.03.2026 у справі № 194/413/26: У зв'язку з суперечністю між показами потерпілого, підозрюваного та свідків, які не є спеціалістами, щодо осіб зображених на відеозаписі, виникла необхідність у призначенні портретної експертизи по даному відеозапису, що має сприяти об'єктивному проведенню досудового розслідування, та забезпечить засади верховенства права, виконання презумпції невинуватості та доведеності вини. Орган дізнання відмовив у проведенні експертизи зіславшись на незадовільну якість відеозапису й мотивуючи тим, що проведення портретної експертизи по неякісному відеозапису не дозволить отримати об'єктивний та достовірний висновок щодо ідентифікації особи, а тому є недоцільним. Сторона захисту оспорує відмову дізнавача зауважуючи, що отримання інформації від експертів щодо неможливості встановлення осіб на відео також є інформацією, що має істотне значення в кримінальному провадженні, оскільки дозволяє застосувати до зазначеного доказу та інших даних, отриманих в ході досудового розслідування,

презумпцію тлумачення усіх сумнівів щодо доведеності вини особи на користь такої особи (презумпція невинуватості). [4].

З вироку Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 15.03.2023 у справі № 484/111/21: Згідно висновку портретної експертизи /т.2 а.с.47-51/ особа, зображена на досліджуваних відеозаписах, знятих з камер відеоспостереження магазину ТОВ «АТБ-Маркет» та особа, зображена на відеозаписах, знятих під час судового засідання, які були надані в якості порівняльного зразка, ймовірно, є однією особою. Далі судом зазначено, що наведений висновок експерта доводить участь ОСОБИ у вчиненні інкримінованої крадіжки, оскільки відеозаписи з магазину АТБ-Маркет порівнювались із зображеннями даної ОСОБИ під час відеозаписів судових процесів за його участю, до яких судом було надано тимчасовий доступ. Його особа однозначно ідентифікована. Далі, оцінивши у сукупності досліджені докази з точки зору їх достатності, достовірності, належності, допустимості і взаємозв'язку, суд приходить до висновку про те, що вина ОСОБИ у вчиненні інкримінованого злочину знайшла своє повне підтвердження під час судового розгляду. [1].

З ухвали Ковпаківського районного суду міста Суми від 11.02.2025 у справі № 592/2095/25: Висновком експерта за результатами судової портретної експертизи встановлено, що на відеозаписі, на якому особа жіночої статі здійснює пошкодження наліпки та нанесення рукописного тексту «Росія Z Z», та на відеозаписі, на якому зафіксовано проведення обшуку за участю особи, яка ідентифікована як ОСОБА_, ймовірно зображена одна і та ж особа. Зважаючи на результат висновку експерта, наявність ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України, та враховуючи, що ОСОБА_ є особою жіночої статі (її виїзд за межі України не є обмеженням, остання може виїхати закордон і таким чином переховуватись від органів досудового розслідування та суду) суд постановив застосувати до підозрюваної ОСОБИ_ запобіжний захід особисте зобов'язання. [5].

Отже, проаналізувавши ряд судових рішень ми зрозуміли, що під час розгляду справи в суді прийнятним є висновок експерта будь-якої форми. Звісно, категоричний висновок (позитивний або негативний) працює більш точно і переконливо. Але висновки з «приставкою» ймовірно й у форматі ПНПВ (про неможливість вирішення питання) не менш важливі, бо є підґрунтям для більш глибокого вивчення справи, допиту більшої кількості свідків, з'ясування додаткових обставин, що в сукупності та взаємозв'язку дасть змогу прийти до конкретного рішення та застерегти від помилкового.

Література:

1. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 15.03.2023 у справі № 484/111/21.

URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109550503#> (дата звернення: 17.04.2026).

2. Криміналістика: підручник / Р.І. Благута, О.І. Гарасимів, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. 4-те вид., перероб. і допов. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 820с.

3. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями/ [укл. Ковальов К.М., Коструб А.М., Павленко О.С., Чашницька Т.Г.]. Вид. 2-ге, перероб. І допов. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 48с.: з іл. (р/код 6.2.06 у Реєстрі методик проведення експертиз).

4. Ухвала Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 09.03.2026 у справі № 194/413/26.

URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/134678099#> (дата звернення: 17.04.2026).

5. Ухвала Ковпаківського районного суду міста Суми від 11.02.2025 у справі № 592/2095/25.

URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/125071255#> (дата звернення: 17.04.2026).

**DETERMINAREA AUTORULUI TEXTULUI ÎN ERA DIGITALĂ: METODE
MODERNE, PROVOCĂRI ȘI PERSPECTIVE**

**DETERMINING THE AUTHORSHIP OF TEXT IN THE DIGITAL ERA: MODERN
METHODS, CHALLENGES, AND PERSPECTIVES**

Viorica Vozian,
expert judiciar,
Centrul Național de Expertize Judiciare
MJ al Republicii Moldova,
Orcid ID: 0009-0000-0553-1650

Lilia Florea,
expert judiciar,
Centrul Național de Expertize Judiciare
MJ al Republicii Moldova

În contextul dezvoltării accelerate a tehnologiilor informaționale și al extinderii comunicării în mediul digital, expertiza de determinare a autorului unui text capătă o importanță tot mai mare în procesul judiciar [5, p.12]. Prezentul articol analizează metodele tradiționale și moderne, utilizate în identificarea autorului textelor [4, p.25], evidențiind particularitățile aplicării acestora în cazul comunicărilor digitale. Sunt examinate principalele provocări actuale, precum anonimatul online, utilizarea pseudonimelor, disimularea stilului și apariția textelor generate cu ajutorul inteligenței artificiale. De asemenea, lucrarea abordează problema valorii probatorii a expertizei de autor și necesitatea standardizării metodologiilor la nivel internațional, fiind conturate perspectivele de dezvoltare ale domeniului [3, p.210], rolul esențial al expertului judiciar în asigurarea unui act de justiție corect și fundamentat științific.

Cuvinte-cheie: expertiză judiciară de autor, stilometrie, text digital, criminalistică, inteligență artificială.

In the context of the rapid development of information technologies and the expansion of communication in the digital environment, authorship attribution expertise is becoming increasingly important in judicial proceedings [5, p. 12]. This article analyzes both traditional and modern methods used in identifying the author of texts [4, p. 25], highlighting the specific features of their application in the case of digital communications. The main current challenges are examined, including online anonymity, the use of pseudonyms, stylistic disguise, and the emergence of texts generated with the assistance of artificial intelligence. Furthermore, the paper

addresses the issue of the evidentiary value of authorship expertise and the need for the standardization of methodologies at the international level, outlining the future development prospects of the field [3, p. 210], as well as the essential role of the forensic expert in ensuring a fair judicial process grounded in scientific principles.

Keywords: *forensic authorship examination, stylometry, digital text, criminalistics, artificial intelligence.*

1. Introducere

În ultimele decenii, digitalizarea comunicării a generat transformări profunde în modul de producere și transmitere a informației. Mesajele electronice, rețelele sociale și aplicațiile de mesagerie instantanee au devenit principalele mijloace de comunicare [5, p.33], inclusiv, în contextul unor fapte cu relevanță juridică. În aceste condiții, identificarea autorului unui text devine o problemă centrală în activitatea organelor de urmărire penală și a instanțelor de judecată.

Expertiza de determinare a autorului unui text reprezintă un instrument important în stabilirea adevărului judiciar, contribuind la identificarea persoanelor implicate în săvârșirea unor infracțiuni [2, p.120], precum amenințările, șantajul, defăimarea, etc. Totuși, specificul mediului digital impune adaptarea metodelor tradiționale și dezvoltarea unor abordări noi, bazate pe tehnologii moderne.

Scopul prezentului articol constă în analiza metodelor utilizate în determinarea autorului textului, evidențierea provocărilor actuale, generate de mediul digital și conturarea principalelor direcții de dezvoltare ale acestui domeniu.

2. Conceptul și cadrul general al expertizei de autor

Expertiza de determinare a autorului unui text are ca obiect stabilirea identității autorului unui text pe baza analizei caracteristicilor lingvistice și stilistice ale acestuia, drept fundament servind principiul individualității stilului [7, p.44], potrivit căruia fiecare persoană utilizează limba într-un mod specific, reflectat în structuri lexicale, gramaticale și stilistice relativ stabile.

În practică, expertiza poate viza atât texte manuscrise, cât și texte în format digital. În cazul acestora din urmă, analiza este adesea îngreunată de lipsa unor elemente grafice individualizante, ceea ce impune accentuarea componentelor lingvistice și statistice ale examinării.

3. Metode tradiționale și moderne de determinare a autorului

Metodele tradiționale, utilizate în expertiza de autor sunt bazate, în principal, pe analiza lingvistică calitativă [1, p.78]. Acestea includ examinarea vocabularului utilizat, a particularităților morfosintactice, a structurilor frazelor și a trăsăturilor stilistice [1, p.102].

Analiza comparativă a textelor reprezintă o etapă esențială, fiind realizată prin confruntarea textului în litigiu cu mostre de referință, atribuite unui autor presupus [2, p.145]. Expertul identifică elemente comune și diferențe relevante, evaluând gradul de concordanță dintre acestea.

Deși aceste metode sunt bine fundamentate teoretic și utilizate pe scară largă, ele prezintă anumite limite, în special, în cazul textelor scurte sau al celor redactate în condiții speciale, când trăsăturile stilistice pot fi insuficient conturate.

Dezvoltarea tehnologiilor informatice a condus la apariția mai multor metode moderne de analiză a autorului unui text, dintre care se remarcă stilometria [8, p.240]. Aceasta presupune utilizarea unor tehnici statistice pentru identificarea tiparelor lingvistice, specifice unui autor, pe baza frecvenței anumitor cuvinte, structuri sau secvențe [9, p.540].

Totodată, inteligența artificială și algoritmii de învățare automată sunt din ce în ce mai frecvent utilizați în analiza textelor, permițând procesarea unui volum mare de date și identificarea corelațiilor dificil de observat prin metode tradiționale.

În mediul digital, expertiza poate include și analiza metadatelor, precum momentul creării documentului sau istoricul modificărilor, contribuind la conturarea unui context mai amplu al producerii textului.

4. Provocări și valoarea probatorie a expertizei judiciare de autor

Determinarea autorului textelor digitale este marcată de o serie de provocări semnificative. [6, p.88] În primul rând, multe dintre mesajele analizate sunt foarte scurte, ceea ce limitează posibilitatea identificării unor trăsături stilistice relevante.

În al doilea rând, anonimatul online și utilizarea pseudonimelor îngreunează atribuirea textelor unor persoane concrete [6, p.95]. De asemenea, autorii pot recurge la disimularea stilului, încercând să imite modul de exprimare al altor persoane sau să își modifice intenționat stilul propriu.

O provocare emergentă o constituie utilizarea sistemelor de inteligență artificială pentru generarea textelor, fapt ce ridică probleme noi în ceea ce privește identificarea autorului real și evaluarea autenticității comunicărilor [12, p.540].

Expertiza de determinare a autorului unui text are o valoare probatorie importantă în procesul judiciar, însă concluziile expertului sunt, de regulă, exprimate în termeni de probabilitate, nu de certitudine absolută. Aceasta impune o interpretare atentă din partea instanței, în coroborare cu celelalte probe administrate în cauză [3, p.215].

Există riscul ca rezultatele expertizei să fie supraevaluate, fie subevaluate, în funcție de nivelul de înțelegere a metodologiei utilizate. Din acest motiv, este esențial ca expertul să formuleze concluzii clare, bine argumentate și fundamentate științific.

În viitor, expertiza de autor va fi tot mai influențată de evoluțiile tehnologice, fiind necesară integrarea unor instrumente informatice avansate în practica curentă. De

asemenea, se impune elaborarea unor standarde metodologice uniforme la nivel internațional, care să asigure comparabilitatea și credibilitatea rezultatelor.

Cooperarea între instituțiile de expertiză judiciară din diferite state și formarea continuă a experților reprezintă condiții esențiale pentru dezvoltarea domeniului respectiv.

Concluzii

- Determinarea autorului unui text, în era digitală, reprezintă un domeniu complex, aflat într-o continuă evoluție, la intersecția dintre lingvistică, criminalistică și tehnologiile informaționale. Deși metodele tradiționale rămân relevante, acestea trebuie completate și adaptate prin utilizarea unor instrumente moderne, capabile să răspundă noilor provocări generate de mediul digital.

- Expertul judiciar are un rol important în acest proces, contribuind la stabilirea adevărului și la realizarea actului de justiție [3, p.250]. În contextul dat, dezvoltarea continuă a metodologiilor și consolidarea cadrului normativ, și instituțional devin imperative pentru asigurarea eficienței și credibilității expertizei de autor.

Referințe bibliografice

1. Anghelescu N. Introducere în lingvistică. București : Editura Universității din București, 1999. 256 p.
2. Ionescu L. Expertiza criminalistică a scrisului. București : C.H. Beck, 2010. 312 p.
3. Stancu E. Tratat de criminalistică. București : Universul Juridic, 2010. 800 p.
4. Coulthard M., Johnson A. An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence. London : Routledge, 2010. 304 p.
5. Olsson J. Forensic Linguistics: An Introduction to Language, Crime and the Law. London : Continuum, 2008. 256 p.
6. Grant T., MacLeod N. Language and Online Identities: The Undercover Policing of Internet Users. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. 220 p.
7. McMenamin G. R. Forensic Linguistics: Advances in Forensic Stylistics. Boca Raton : CRC Press, 2002. 256 p.
8. Juola P. Authorship attribution // Foundations and Trends in Information Retrieval. 2008. Vol. 1, No. 3. P. 233–334.
9. Stamatatos E. A survey of modern authorship attribution methods // Journal of the American Society for Information Science and Technology. 2009. Vol. 60, No. 3. P. 538–556.
10. Koppel M., Schler J., Argamon S. Computational methods in authorship attribution // Journal of the American Society for Information Science and Technology. 2009. Vol. 60, No. 1. P. 9–26.

11. Chaski C. E. Empirical evaluations of language-based author identification techniques // Forensic Linguistics. 2001. Vol. 8, No. 1. P. 1–65.
12. Dinakopulu A., Kotsiantis S. Stylometry and authorship attribution: A review // Artificial Intelligence Review. 2020. Vol. 53. P. 523–551.
13. Solan L. M., Tiersma P. M. Speaking of Crime: The Language of Criminal Justice. Chicago : University of Chicago Press, 2005. 312 p.

УДК: 343.1:355.1

**ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВОГО ВІЙСЬКОВОГО ЕКСПЕРТА В УМОВАХ
ВІЙНИ: ПРАВОВІ, ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ**

**THE ROLE OF A FORENSIC MILITARY EXPERT IN TIMES OF WAR: LEGAL,
PROCEDURAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INVESTIGATING WAR
CRIMES**

Ростислав Головач,

судовий експерт, Київське відділення
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України,
м. Київ, Україна

Orcid ID: 0009-0004-7902-7560

Сергій Шереметов,

завідувач лабораторії військових
досліджень Київське відділення
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл.
проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства
юстиції України,
м. Київ, Україна

У статті досліджено особливості діяльності судового військового експерта під час розслідування і вирішення кримінальних проваджень щодо військових злочинів з урахуванням психологічних аспектів військової служби під час збройної агресії РФ проти України.

Ключові слова: *судова військова експертиза, військові злочини, судовий військовий експерт, кримінальне провадження, психологічна експертиза, бойовий стрес, ПТСР, воєнний стан.*

This article examines the specific features of the activities of a forensic military expert in criminal proceedings related to military offenses, taking into account the psychological aspects of

military service under conditions of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Keywords: *forensic military examination, military offenses, forensic military expert, criminal proceedings, psychological examination, combat stress, PTSD, martial law.*

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія проти України істотно ускладнила діяльність органів досудового розслідування та суду у кримінальних провадженнях, пов'язаних із військовими злочинами. Розслідування таких правопорушень потребує залучення спеціальних знань у сфері військової справи, кримінального процесу та психології.

Психологічні проблеми в контексті війни в Україні охоплюють широкий спектр наслідків для людей: тривогу, депресію, ПТСР, порушення сну, емоційне виснаження, горе втрати та проблеми в сімейних і соціальних стосунках. За даними ВООЗ, у 2025 році близько 9.6 млн людей в Україні перебували в групі ризику або вже жили з психічними розладами, а під час повномасштабної війни потреба в психічній допомозі різко зросла [1].

Виклад основного матеріалу. Однією з процесуальних форм використання спеціальних знань є судова експертиза, порядок призначення та проведення якої визначено Кримінальним процесуальним кодексом України.

Судова військова експертиза спрямована на дослідження діяльності військових службових осіб та встановлення фактичних обставин події чи тяжких наслідків, перевірку відповідності дій або бездіяльності військових посадових осіб вимогам нормативно-правових і керівних документів, а також визначення причинних зв'язків між прийнятими рішеннями/бездіяльністю та їх наслідками.

Особливості умов воєнного стану зумовлюють підвищену складність проведення експертних досліджень, що проявляється у фрагментарності доказової інформації, обмеженому доступі до місця події, втраті або пошкодженні документів, а також у значному психоемоційному навантаженні учасників подій.

Правові засади діяльності судового військового експерта. Діяльність судового експерта регулюється Законом України «Про судову експертизу», Кримінальним процесуальним кодексом України, а також підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [2; 3; 4]. Судова військова експертиза як окремий вид експертних досліджень запроваджена наказом Міністерства юстиції України та передбачає встановлення фактів щодо діяльності органів військового управління і відповідності їх дій вимогам керівних документів.

Умови воєнного стану зумовили ухвалення спеціальних рішень Міністерством юстиції України щодо забезпечення судово-експертної діяльності. Зокрема, підкреслюється необхідність збереження законності, контрольованості та безпеки експертної роботи навіть у районах, де є або можливі бойові дії. Це має

особливе значення для роботи атестованих судових експертів, зокрема у частині дотримання процедур, організаційної безпеки та належного документування результатів.

Об'єктами дослідження є матеріали кримінального провадження: бойові документи, службові матеріали, аудіо- та відеозаписи, дані технічних засобів, показання учасників подій, а також висновки інших експертиз. У воєнний час саме повнота й узгодженість цих джерел часто визначає можливість реконструкції подій.

Предмет і об'єкти судової військової експертизи. Предметом судової військової експертизи є дослідження діяльності (бездіяльності) військовослужбовців та встановлює її фактичні обставини, які мають значення для доказування, аналіз організації управління військами, оцінка відповідності наказів, розпоряджень і дій військових службових (посадових) осіб вимогам керівних документів. Особливе значення має дослідження причинного зв'язку між управлінськими рішеннями і тяжкими наслідками, зокрема загибеллю військовослужбовців, пораненнями, втратами озброєння чи залишенням позицій тощо.

У справах про військові злочини експерт працює з матеріалами, які нерідко є неповними або суперечливими. Тому важливим є зіставлення даних різних джерел інформації, зокрема оперативних, бойових документів, оперативних зведень, рапортів, журналів бойових дій, карт обстановки, фото- і відеофіксації, а також показань свідків та потерпілих. Саме комплексний аналіз цих даних дає змогу сформулювати обґрунтований висновок.

Процесуальні особливості. Призначення і проведення експертизи здійснюється відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Питання, що ставляться перед експертом, мають бути чіткими, стосуватися спеціальних знань і не виходити за межі компетенції експерта. [2; 3].

В умовах воєнного стану доцільно акцентувати увагу на системному характері обмежень, які виникають на етапі досудового розслідування та безпосередньо впливають на можливість формування належної доказової бази

пов'язаних із військовими злочинами для проведення судової військової експертизи.

Передусім слід констатувати, що дефіцит об'єктів дослідження у справах, обумовлений об'єктивними факторами воєнного часу. До них належать активна фаза бойових дій, неможливість доступу до місць подій, знищення або пошкодження матеріальних носіїв інформації, втрата службової документації, а також обмеження щодо фіксації обстановки з міркувань військової безпеки та технічних можливостей. *У сукупності це призводить до фрагментарності вихідних даних, які надходять на дослідження експерту.*

З процесуальної точки зору проблема полягає у тому, що зібрані матеріали не завжди відповідають вимогам належності, допустимості та достатності доказів. Нерідко об'єкти дослідження формуються без урахування специфіки предмета

судової військової експертизи, що унеможлиблює повноцінну реконструкцію обставин події та перевірку дій посадових осіб на відповідність вимогам нормативно-правових і керівних документів. Це свідчить про недостатню інтеграцію експертного знання на ранніх стадіях розслідування.

У цьому контексті доцільно сформулювати такі науково-практичні зауваження:

недостатність об'єктів дослідження не завжди є наслідком неналежної діяльності органу досудового розслідування, а часто зумовлена об'єктивною неможливістю їх отримання;

за відсутності або обмеженості об'єктів дослідження зростає роль непрямих даних, аналітичних узагальнень, порівняльного аналізу нормативного регулювання та типових моделей поведінки посадових осіб у подібних умовах;

у таких умовах експертний висновок об'єктивно набуває імовірнісного характеру в окремих частинах, що має бути чітко відображено у формулюваннях висновків;

важливим є процесуальне закріплення практики залучення судового військового експерта (або спеціаліста відповідного профілю) на стадії планування слідчих (розшукових) дій з метою визначення переліку необхідних об'єктів дослідження та способів їх фіксації;

доцільним є розроблення методичних рекомендацій щодо мінімально достатнього переліку матеріалів, необхідних для проведення судової військової експертизи за окремими категоріями військових злочинів (з урахуванням умов бойової обстановки);

окремої уваги потребує питання оцінки судом експертних висновків, виконаних в умовах обмеженої доказової бази. У цьому аспекті необхідно враховувати специфіку воєнного часу як фактор, що впливає на повноту зібраних доказів, але не нівелює їх доказового значення.

Узагальнюючи, доцільно сформулювати висновок такого змісту: в умовах воєнного стану обмеженість об'єктів дослідження є об'єктивною реальністю, яка потребує адаптації як підходів до досудового розслідування, так і методології судово-експертної діяльності. Забезпечення належної якості експертних висновків у таких умовах можливе лише за умови ранньої взаємодії слідчого та експерта, чіткого визначення меж дослідження та коректного відображення ступеня обґрунтованості зроблених висновків.

Психологічний аспект дослідження. Судова військова експертиза є центральною для оцінки управлінських і бойових аспектів події, тоді як психологічні та психіатричні дослідження дозволяють встановити, як психічний стан впливав на поведінку військовослужбовця в конкретних обставинах.

Поряд із усталеними науковими підходами, що зосереджуються на наслідках воєнної травматизації після завершення участі в бойових діях, не менш актуальним є дослідження її проявів на ранніх етапах проходження військової служби, оскільки такі психоемоційні стани можуть безпосередньо впливати на прийняття службових рішень, поведінку військовослужбовців та, відповідно, підлягають врахуванню під час проведення судової військової експертизи при оцінці дій або бездіяльності в умовах бойової обстановки. Такий підхід особливо важливий у ситуаціях, коли необхідно оцінити дії особи, що перебувала в стані сильного бойового стресу або після тривалого психоемоційного навантаження.

На думку експертів, частково актуальність зазначених підходів підтверджується внесенням змін до законодавства України, зокрема Законом України № 158-VIII від 05.02.2015, яким посилено відповідальність військовослужбовців, розширено повноваження командирів в умовах особливого періоду та конкретизовано їх обов'язки щодо реагування на правопорушення, що свідчить про нормативне врахування підвищених психоемоційних та поведінкових ризиків у службовій діяльності військовослужбовців і має враховуватися під час проведення судової військової експертизи. [5]

Психічний стан військовослужбовця є важливим фактором, що впливає на його поведінку в умовах бойових дій. Посттравматичний стресовий розлад, гострі стресові реакції, емоційне виснаження, порушення сну та підвищена дратівливість можуть зумовлювати спотворене сприйняття ситуації, зниження концентрації уваги й ускладнення процесу прийняття рішень, впливати на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Позиція військових щодо психіатричних травм не показала значного прогресу у війнах початку ХХ ст. Дійсно, військові продовжували розглядати спричинені травмою психіатричні проблеми як недолік характеру. Чоловіків, чий симптоми ми зараз можемо розпізнати як такі, що є наслідком справжнього психіатричного розладу, розстрілювали за дезертирство або невиконання обов'язків у перші роки Першої світової війни. Коли єдиним порятунком від жахів війни була можлива страта, страх цього покарання породжував симптоми істеричного навернення. В окопах набули епідемічного характеру випадки істеричної сліпоти, паралічу та інших захворювань нервової системи. Зіткнувшись із величезною кількістю цих утрат і обмеженими можливостями лікування, військові переконцептуалізували ці умови як наслідки пошкодження нервової системи, вторинні після безпрецедентного використання масованої артилерії, характерної для окопної війни. Війна у В'єтнамі ознаменувала поворотний момент у нашому національному розумінні та діалозі про роль травматичних ушкоджень у війні. Результатом цього стало Національне дослідження адаптації ветеранів В'єтнаму

(NVVRS), згідно з яким 15,2% усіх чоловіків та 8,5% жінок – ветеранів війни у В'єтнамі страждають від ПТСР (загальна кількість оцінюється у 450 000). [6, с.138, 139]

Психологічне навантаження війни може впливати як на виконавця наказу, так і на командира, який приймає рішення в умовах дефіциту часу та неповної інформації. У таких випадках при проведенні експертного дослідження слід урахувати не лише сам факт психологічної травматизації, а й ступінь її впливу на здатність особи усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. Водночас психологічні чинники не усувають правову оцінку дій, але можуть бути суттєвими для правильної індивідуалізації відповідальності.

Зазначені обставини підлягають урахуванню при проведенні судових військових експертиз, з урахуванням висновків судово-психологічних та комплексних психолого-психіатричних експертиз. Такі дослідження передбачають аналіз медичних даних, службових характеристик та умов проходження служби.

Наукові дослідження свідчать, що військовий злочин нерідко має власну психологічну динаміку, і його вчинення часто пов'язане не лише з індивідуальною відповідальністю, а й з комплексом групових, ситуаційних і професійних факторів. Нерідко девіації на війні є результатом прояву збоченої групової психології, неповноцінних колективних традицій, які можуть складатися навіть у елітних військових частинах. Так, у колективній психології може взяти гору настроїв «Війна є війна», «Війна все спіше», «Переможців не судять», здатний стати основою для формування злочинних установок. Окремі девіантні форми поведінки можуть розглядатися військовослужбовцями як необхідна умова підтвердження («скріплення кров'ю») їхнього нового бойового статусу або стати свідченням їхньої особливої «бойовитості». [7, с.123].

Тому експертне дослідження не може обмежуватися лише зовнішнім описом подій, а повинно включати оцінку внутрішнього психоемоційного стану учасників.

Урахування посттравматичного стресового розладу. Посттравматичний стресовий розлад є одним із найважливіших станів, які мають враховуватися під час експертного аналізу поведінки військовослужбовця. Для нього характерні повторні нав'язливі спогади, підвищена реакція на подразники, уникання нагадувань про травму, тривожність і проблеми з емоційною регуляцією. Такі прояви можуть впливати на якість виконання службових обов'язків і на поведінку у критичні моменти.

Під час експертного дослідження вивчають медичні документи, характеристики з місця служби, умови проходження служби, тривалість бойового навантаження, наявність ранніх психотравмуючих подій, а також динаміку поведінки до і після інциденту. У складних випадках доцільним є комплексний підхід із залученням психолога та психіатра.

Водночас слід наголосити, що наявність ПТСР не є автоматичним юридичним виправданням. Завдання експерта полягає у встановленні того, чи міг певний психічний стан вплинути на здатність особи адекватно сприймати обстановку, приймати рішення, контролювати поведінку та виконувати накази в умовах бойового стресу. Саме тому психологічна експертиза має допоміжний, але надзвичайно важливий характер.

Методика дослідження. Експертне дослідження у справах про військові злочини здійснюється на основі аналізу процесуальних документів, бойових наказів, оперативних донесень, карт обстановки, матеріалів службових розслідувань, показань свідків та потерпілих, а також цифрових доказів. Особливе значення має перевірка узгодженості всіх джерел, оскільки в умовах війни частина інформації може бути втрачена, пошкоджена або відтворена лише фрагментарно.

Застосовуються такі основні підходи:

логіко-правовий аналіз документів;

реконструкція хронології подій;

зіставлення наказів і фактичних дій;

оцінка впливу бойової обстановки на прийняття рішень;

аналіз психологічного стану учасників подій;

перевірка причинних зв'язків між діями та наслідками.

У разі потреби можуть призначатися комплексні експертизи, у межах яких військовий експерт оцінює управлінсько-бойовий аспект події, а психолог або психіатр – стан особи, яка діяла в умовах надзвичайного стресу.

Проблемні питання. Наукові джерела та практика свідчать про наявність низки проблем, зокрема недостатність методичного забезпечення, складність оцінки психологічного стану, дефіцит вихідних даних, обмеженість доступу до місць подій, а також потребу у спеціальній підготовці експертів. У цьому контексті особливого значення набуває визначення ефективних методик і підходів до психологічної підготовки військових кадрів у системі державного управління у військовій сфері, а також дослідження їх впливу на психологічну стійкість і готовність особового складу до виконання бойових завдань. [8, с. 245].

Важливим напрямом удосконалення є створення та оновлення методик, які б дозволяли враховувати воєнний контекст, психічні стани військовослужбовців і особливості документування подій у зоні бойових дій. Це особливо актуально для кримінальних проваджень, де експертний висновок стає одним із ключових доказів.

Доцільним також є розширення підготовки судових військових експертів у напрямках військової психології, кризової комунікації, аналізу цифрових доказів та міжнародного гуманітарного права. Саме поєднання цих знань дозволяє підвищити якість експертних висновків і забезпечити їх практичну цінність.

Висновки. Судова військова експертиза є важливим інструментом встановлення обставин військових злочинів і оцінки дій військових службових (посадових) осіб у складних умовах воєнного стану. Її ефективність залежить від належного нормативного регулювання, процесуальної коректності, достовірності джерел інформації та рівня методичного забезпечення.

Урахування психологічних факторів, зокрема бойового стресу та ПТСР, є необхідною умовою об'єктивної оцінки поведінки військовослужбовців у кримінальному провадженні. Подальший розвиток судово-військової експертизи в Україні має ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує правові, процесуальні, військові та психологічні знання.

Література:

1. Україна: Заклик ВООЗ до надзвичайної ситуації у сфері охорони здоров'я 2025 (січень 2025 р.) URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-who-health-emergency-appeal-2025-january-2025>.
2. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T403800>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 26.04.2026).
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Форма типового документа, Картка, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення: 26.04.2026).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період : Закон України від 05.02.2015 № 158-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/158-19> (дата звернення: 26.04.2026).
6. Асєєва Ю.О., Аймедов К.В., Яцишина А.М. Стаття. Вплив воєнних дій на розвиток ПТСР у військовослужбовців. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2024/63-2024/25.pdf>.
7. Худавердова А.О. Психологічні особливості вчинення злочинів і правопорушень під час воєнних дій. Особистість, Суспільство, Війна. Харків, 2022. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7f4f3c5e-bf6c-4cea-a90b-af94a0e6a392/content>.

8. Чайковський А.Р., Толмачов О.А. Психологічна підготовка військових кадрів: сучасні методики та підходи в контексті державного управління у сфері безпеки. Серія: Публічне управління і адміністрування, 2024 р., № 1. URL: https://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2024/41.pdf.

*„Czasem brakuje tylko jednej osoby,
a cały świat wydaje się wyludniony”
Alphonse de Lamartine*

WSPÓŁCZESNE METODY IDENTYFIKACJI OSÓB ZAGINIONYCH ORAZ NN ZWŁOK: PRZEGLĄD TECHNIK I ZASTOSOWAŃ KRYMINALISTYCZNYCH

CONTEMPORARY METHODS OF IDENTIFYING MISSING PERSONS AND UNIDENTIFIED HUMAN REMAINS: A REVIEW OF FORENSIC TECHNIQUES AND APPLICATIONS

Aneta Pawlińska, PhD

Uniwersytet Vizja w Warszawie

Orcid ID: 0009-005-1119-7309

Krystyna Połec,

Uniwersytet Vizja w Warszawie

Orcid ID: 0009-0004-4718-7738

Kamila Sęsoła,

Uniwersytet Vizja w Warszawie

Orcid ID: 0009-0007-4072-00327

Niniejszy artykuł jest przekrojową analizą współczesnych metod identyfikacji osób zaginionych, osadzoną w kontekście najnowszych osiągnięć technologicznych i informatycznych. Autorzy zestawiają tradycyjne techniki, takie jak antropometria i daktyloskopia, z nowoczesnym instrumentarium śledczym, od zaawansowanej analizy DNA, przez algorytmy rozpoznawania twarzy, aż po globalne systemy biometryczne. Szczególny nacisk położono na rewolucyjną rolę sztucznej inteligencji oraz zintegrowanych baz danych, które radykalnie usprawniają selekcję informacji i podnoszą skuteczność działań operacyjnych. Publikacja nie unika trudnych pytań o wyzwania natury etycznej i prawnej, wskazując jednocześnie na palącą potrzebę interdyscyplinarnego podejścia w obliczu rosnącej skali zjawiska zaginięć.

Słowa kluczowe: osoby zaginione, identyfikacja, profilowanie DNA, identyfikacja NN zwłok, analiza

This article provides a comprehensive analysis of contemporary methods for identifying missing persons, situated within the context of the latest technological and IT advancements. The authors contrast traditional techniques, such as anthropometry and dactyloscopy, with a modern forensic toolkit – ranging from advanced DNA analysis to facial recognition algorithms and global biometric systems. Particular emphasis is placed on the revolutionary role of artificial intelligence

and integrated databases, which radically streamline data selection and enhance the effectiveness of operational activities. Furthermore, the publication addresses critical ethical and legal challenges associated with these technologies, while highlighting the urgent need for an interdisciplinary approach in light of the increasing scale of the missing persons phenomenon.

Keywords: missing people, identification, DNA profiling, identification of unidentified human remains, analysis

Zaginienia oraz ich złożony charakter stanowią obecnie istotny problem prawny i społeczny w wielu krajach. Statystyki instytucji państwowych oraz organizacji pozarządowych pokazują, że liczba zgłoszeń zaginięć wciąż rośnie, a to wymaga wdrażania coraz to nowszych oraz efektywniejszych metod poszukiwawczych i identyfikacyjnych. Sposób prowadzenia działań poszukiwawczych zmieniają obecnie przede wszystkim współczesne technologie, do których należą: analiza danych, nowoczesna biometria oraz sztuczna inteligencja. Współczesne metody identyfikacji łączą osiągnięcia kryminalistyki, analizy śladów cyfrowych, zaawansowanych systemów informatycznych a także genetyki sądowej. Skuteczność ustalenia tożsamości zarówno znalezionych szczątków ludzkich jak i osób żywych skutecznie zwiększa efekt połączonych działań wszystkich tych narzędzi ponieważ umożliwiają one prowadzenie postępowań identyfikacyjnych z większą precyzją, pewnością dowodową i co najważniejsze szybkością wykonywanych działań. To umożliwia nam także rozwój nowoczesnych technologii⁹⁸.

Przeglądowy i analityczny charakter artykułu ma za zadanie pokazanie interdyscyplinarnego podejścia do problemu identyfikacji osób zaginionych. Opracowane w ostatnich latach źródła wskazują, że zaginięcia są obecnie problemem zarówno lokalnym jak i globalnym. Jest to spowodowane m.in. przez migracje, zmiany w praktykach zgłaszania zaginięć oraz poprzez konflikty zbrojne. Dane prowadzonego przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (ICRC) Family Links Network wskazują, że rok 2024 zakończył się z około 282 400 zarejestrowanymi zgłoszeniami osób uznanych za zaginione, co stanowi wzrost o około 70% w porównaniu z rokiem 2019. Autorzy raportu zastrzegają jednak, że dane obejmują tylko przypadki, które zostały oficjalnie zgłoszone oraz zarejestrowane. W tym okresie odnotowano także znaczną liczbę ustaleń losu zaginionych oraz ich powrotu do rodzin. Pokazuje to zarówno skalę zjawiska jak i efektywność prac poszukiwawczych⁹⁹. Odnalezionych zostało ponad 16 000 osób, a ponad 7 000 ponownie wróciło do swoich rodzin. Dane Międzynarodowego Komitetu

⁹⁸ Lesiński W, „Nowoczesne narzędzia technologiczne w poszukiwaniach zaginionych osób- Zerwane więzi”, [online], dostęp: Nowoczesne narzędzia technologiczne w poszukiwaniach zaginionych osób - Zerwane więzi[dostęp 03.03.2026].

⁹⁹ICRC Multimedia Newsroom “Families of missing persons to call for global action”, [online], dostęp:Families of missing persons to call for global action [dostęp: 03.03.2026].

Czerwonego Krzyża podają, że dostarczonych zostało 90 500 wiadomości oraz umożliwiono blisko 2,3 miliona rozmów telefonicznych¹⁰⁰. Roczne krajowe statystyki policyjne wskazują na zgłoszenia rządu kilkunastu tysięcy zgłoszeń rocznie (około 13-15 tys. w ostatnich latach)¹⁰¹. Przegląd danych wskazuje ponadto, że większość spraw wyjaśniana jest stosunkowo szybko, a część z nich dotyczy osób małoletnich. Należy także zwrócić uwagę na analizy wyspecjalizowanych organizacji, które potwierdzają wewnątrzregionalne wzrosty liczby zaginionych w kontekście konfliktów zbrojnych w Ukrainie, Sudanie czy Strefie Gazy.

Skuteczna identyfikacja zwłok lub osób zaginionych ma zasadnicze znaczenie na każdym etapie działań poszukiwawczych oraz dochodzeniowo-śledczych. Znaczenie identyfikacji ma kilka wymiarów: od operacyjnego, poprzez społeczny, moralny, a także prawny. W wielu przypadkach takie działania wymagają zorganizowanej współpracy specjalistów z różnych służb takich jak, m.in.: Policja - funkcjonariusze służby dyżurnej, funkcjonariusze służby dochodzeniowo-śledczej, komórki sztabowe, które realizują czynności przy rozbudowanych formach działań, biegli z zakresu kryminalistyki, w tym także analizy danych i medycyny sądowej, Straż Pożarna, Wojska Obrony Terytorialnej, czy też wyspecjalizowane grupy poszukiwawczo-ratownicze. Podstawą w takich działaniach jest współpraca oraz wypracowanie prawidłowych procedur. Te precyzyjne techniki umożliwiają potwierdzenie tożsamości osoby zaginionej lub NN zwłok. Nowoczesne metody znacznie zwiększają szanse identyfikacji również w sytuacjach, kiedy materiał biologiczny jest ograniczony. Ostatnie badania potwierdzają, że zastosowanie informacji pozagenetycznych takich jak kolor włosów, wiek lub płeć może mieć wpływ na istotną poprawę skuteczności wyszukiwania w bazach DNA¹⁰². Skuteczna identyfikacja ma wreszcie istotne skutki etyczne oraz prawne. Wdrażanie nowoczesnych technologii musi także iść w parze z jasnymi procedurami prawnymi oraz przejrzystością wobec społeczeństwa i wobec rodzin. Jest to niezbędne, by problemy prawne lub utrata zaufania publicznego nie podważały korzyści operacyjnych.

Antropometria kryminalistyczna i jej rola w działaniach poszukiwawczych

Pomimo dynamicznego rozwoju nowoczesnych technologii, tradycyjne metody identyfikacji osób zaginionych wciąż odgrywają rolę w procesach identyfikacyjnych. Jedną z nich jest antropometria kryminalistyczna, która jest subdyscypliną nauk sądowych oraz podstawową metodą badawczą współczesnej antropologii. To

¹⁰⁰Number of missing people registered with the Red Cross and Red Crescent Movement up nearly 70% in five years - ICRC in Iran | ICRC in Iran [online], dostęp: ICRC in Iran [dostęp 03.03.2026].

¹⁰¹Zaginieni - Statystyka - Portal Polskiej Policji, [online], dostęp: Zaginieni - Statystyka - Portal polskiej Policji [dostęp: 03.03.2026]

¹⁰²Incorporating non-genetic evidence in large scale missing person searches: A general approach beyond filtering, [online], dostęp: Incorporating non-genetic evidence in large scale missing person searches: A general approach beyond filtering - PubMed [dostęp: 04.03.2026]

zastosowanie pomiarów ciała oraz szkieletu w celach identyfikacyjnych (cechy morfologiczne ciała ludzkiego) oraz sądowo-kryminalistycznych. Badaniom poddawane są zarówno tkanki miękkie jak i wymiary osteologiczne, które umożliwiają określenie płci, wzrostu, wieku, przybliżonej budowy ciała a także przynależności populacyjnej nieznanych osobników. Obecnie szczególny nacisk kładzie się na zachowanie wiarygodności i powtarzalności pomiarów. Metody antropometrii kryminalistycznej mają zastosowanie przy analizie szczątków ludzkich, zwłaszcza w przypadku osób o nieustalonej tożsamości, badaniach ciała ofiar katastrof masowych Disaster Victim Identification DVI (międzynarodowe procedury identyfikacji ofiar katastrof masowych opracowane przez Interpol), czy też wspomaganii przy identyfikacji wizualnej czy biologicznej sprawców.

Historycznie stosowana była w systemach takich jak *bertillonage*¹⁰³. Współcześnie jest przede wszystkim narzędziem, które wspomaga analizę. Wciąż pozostaje jednak ważnym zapleczem antropologii kryminalistycznej¹⁰⁴. Analiza cech morfologicznych jest systematycznym, jakościowym i ilościowym opisem kształtu struktur anatomicznych człowieka, który obejmuje ocenę cech czaszki, elementów twarzy, tułowia oraz kończyn. Jest istotnym narzędziem identyfikacji osób w kontekście antropologii sądowej. Metody analizy mają różny charakter, od opisowego, który obejmuje klasyfikację i dokumentację cech twarzy lub ciała, po morfometryczny, obejmujący narzędzia geometrii morfometrycznej, modele trójwymiarowe (3D) i orientacyjne (landmarki). W praktyce sądowej istotne znaczenie ma ocena cech, które są względnie stałe lub nie są wrażliwe na czynniki środowiskowe ponieważ zwiększa to ich przydatność w procesie identyfikacji oraz wartość dowodową¹⁰⁵.

Daktyloskopia jako podstawowe narzędzie porównawcze

Jedną z najbardziej popularnych a zarazem zasadniczą techniką identyfikacji osób zaginionych, a także ofiar zdarzeń masowych są badania daktyloskopijne. W ostatnich latach przeszły one ogromną modernizację technologiczną. Daktyloskopia, jako dziedzina nauk sądowych zajmuje się badaniem, analizą oraz identyfikacją za pomocą wizerunku linii papilarnych oraz poletkowej budowy skóry człowieka. Linie papilarne to mniej lub bardziej skomplikowane wzory, które występują na powierzchniach dłoni i opuszkach

¹⁰³System *bertillonage*, został opracowany przez Alphonse'a Bertillona w 1879 roku. Stanowił pierwszą znormalizowaną metodę identyfikacji kryminalistycznej opartą na antropometrii. Obejmował zestaw kilkunastu precyzyjnych pomiarów ciała, takich jak wymiary czaszki, rozpiętość ramion, długość kończyn uzupełnionych opisem cech morfologicznych i fotografią sygnalityczną. Założeniem tej metody było wykazanie, że kombinacja tych pomiarów jest na tyle unikalna, że pozwala na jednoznaczną identyfikację jednostki. System ten został ostatecznie wyparty przez daktyloskopię z powodu wysokiej wrażliwości na błędy pomiarowe i trudności w standaryzacji. Stanowi on jednak fundament nowoczesnych technik antropometrii sądowej i historyczny punkt wyjścia dla współczesnej biometriki.

¹⁰⁴Ulijaszek, S. J. & Mascie-Taylor, C. G. N. *Anthropometry: The Individual and the Population*. Cambridge University Press 1994, *American Journal of Human Biology*, 1996.

¹⁰⁵Gomułka, J. *Antropometria i metody badań cech człowieka*. Warszawa PZWL, 2015.

palców rąk oraz na powierzchniach stóp. Znajduje zastosowanie w systemach biometrycznych, ekspertyzach sądowo - kryminalistycznych oraz identyfikacjach. Niepowtarzalność, niezmienność oraz trwałość, to trzy podstawowe własności czyniące linie papilarne unikalnymi¹⁰⁶. Współcześnie klasyczna analiza linii papilarnych jest łączona z cyfrowym pozyskiwaniem odcisków, zautomatyzowanym systemem identyfikacji AFIS (Automated Fingerprint Identification System – Automatyczny System Identyfikacji Daktyloskopijnej), a także z metodami uczenia maszynowego. Połączenie tych działań przyspiesza znacząco proces identyfikacji a także zwiększa jego skuteczność zarówno w skali krajowej jak i międzynarodowej. Choć biometria idzie naprzód, linie papilarne nie tracą na znaczeniu i wciąż są najpowszechniejszym sposobem na potwierdzenie tożsamości. Korzystamy z nich niemal odruchowo, wchodząc do biura czy zabezpieczając telefon, ale ich rola jest znacznie poważniejsza w pracy Policji i służb granicznych. Globalny trend gromadzenia takich danych *antemortem* ma jednak drugą stronę, tworzy potężne archiwum, które w sytuacjach kryzysowych pozwala szybko i precyzyjnie ustalić tożsamość nieznanymi ofiar. W praktyce oznacza to, że identyfikacja ofiar tragedii staje się dużo skuteczniejsza. Wszystko dzięki temu, że dzisiejsza biometria pozwala pobrać odciski palców niemal od ręki, eliminując dawne bariery techniczne¹⁰⁷. Bezpieczeństwo dowodów wymaga, by proces ujawniania linii papilarnych otwierały oględziny wstępne. Wykorzystanie metod optycznych na starcie jest najmniej ryzykowne ponieważ daje wgląd w charakter śladów, pozostawiając je oraz ich tło w całkowicie niezminionej formie. Następnie stosuje się cały szereg tzw. metod wizualnych, które można podzielić na fizyczne, chemiczne oraz fizykochemiczne¹⁰⁸. Bazy AFIS (*Automated Fingerprint Identification System*) zasilane są dwutorowo. Rejestruje się w nich zarówno nieznanne ślady linii papilarnych ujawnione podczas oględzin, jak i te pochodzące z daktyloskopowania osób zatrzymanych czy podejrzanych. Baza ta jest wykorzystywana między innymi do identyfikacji osób zaginionych i NN. Cały proces zaczyna się od skanowania i digitalizacji odcisków, z których system wyodrębnia tzw. minucje, czyli charakterystyczne punkty, takie jak m.in. rozwidlenia, oczka czy zakończenia linii. Następnie algorytm przeszukuje miliony rekordów w bazie, by wyłonić najbardziej zbliżone wzorce. Warto jednak podkreślić, że technologia nie ma tu ostatniego słowa. Wygenerowana lista trafia do eksperta daktyloskopii, który osobiście weryfikuje wyniki. Ostateczna opinia nie jest więc dziełem automatu, lecz efektem analizy biegłego, który na tej podstawie formułuje wnioski końcowe. Funkcjonowanie systemu regulują przepisy

¹⁰⁶ Gruza, E., Sołtyszewski, I., Poszukiwania osób zaginionych, Wolters Kluwer 2022.

¹⁰⁷ Johnson, B., Riemen, J., „Digital capture of fingerprints in a disaster victim identification setting: a review and case study”, [online], dostęp: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32002488/>, [dostęp: 04.03.2026].

¹⁰⁸ Gruza, E., Goc, M., Moszczyński, J., *Kryminalistyka czyli rzecz o metodach śledczych*, Wyd. Łośgraf, 2011.

m.in. o ochronie danych osobowych a także przepisy prawa karnego¹⁰⁹. System AFIS to wszechstronne narzędzie, bez którego trudno dziś wyobrazić sobie nowoczesną kryminalistykę. Sprawdza się nie tylko przy ustalaniu tożsamości osób NN, ale odgrywa też kluczową rolę w procedurach DVI podczas obsługi katastrof masowych oraz w ramach międzynarodowej wymiany informacji. Choć system ten potężnie wspiera proces wykrywczy, prawdziwym wyzwaniem pozostaje daktyloskopowanie zwłok. Identyfikacja zmarłych wymaga bowiem zastosowania zaawansowanych, często inwazyjnych metod technicznych, by uzyskać czytelny materiał do badań. Wybór konkretnej techniki daktyloskopowania nigdy nie jest przypadkowy. Kluczowy okazuje się stan zwłok, na który bezpośredni wpływ ma czas od zgonu oraz warunki środowiskowe, w jakich znajdowało się ciało. Jeśli tkanki zachowały elastyczność, wciąż można polegać na tradycyjnych metodach z użyciem tuszu lub substancji barwiących. Sytuacja komplikuje się jednak przy zwłokach wyłowionych z wody ponieważ proces maceracji wymusza pracę bezpośrednio na oddzielonym naskórku lub skórze właściwej. Z kolei w przypadku mumifikacji konieczne bywa chemiczne przywrócenie elastyczności tkankom. Największym wyzwaniem jest jednak znaczne zwęglenie ciała; tutaj najskuteczniejszą drogą jest sporządzenie silikonowych odlewów linii papilarnych, które zawsze powinna uzupełniać precyzyjna dokumentacja fotograficzna¹¹⁰. W kryminalistyce daktyloskopowanie zwłok pozostaje fundamentem identyfikacji pośmiertnej. Metoda ta wykazuje najwyższą skuteczność wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z nagłymi zgonami, osobami NN czy ofiarami katastrof zbiorowych. Kluczowym warunkiem sukcesu jest jednak stan materiału dowodowego, dopóki cechy daktyloskopijne pozostają czytelne, identyfikacja daje stuprocentową pewność. Eksperci daktyloskopii korzystają dziś z dwóch podejść: ilościowego i holistycznego. To pierwsze, szeroko stosowane w Europie, stawia na twarde dane. Cały proces opiera się tu na znalezieniu minimalnego zestawu cech zbieżnych w obu próbkach. Gdy ta liczba zostanie osiągnięta, ślad zyskuje status pełnowartościowego dowodu, umożliwiając tym samym identyfikację konkretnej osoby¹¹¹.

Wykorzystanie odzieży i przedmiotów osobistych w identyfikacji osób

Identyfikacja osób lub NN zwłok na podstawie cech wizualnych jest istotnym narzędziem w kryminalistyce, szczególnie w sytuacjach, gdy tradycyjne metody, takie jak rozpoznawanie twarzy są utrudnione. Analiza ubioru to jeden z najskuteczniejszych sposobów na sprawne wytypowanie osoby w przestrzeni publicznej. Odzież dostarcza nam bowiem szeregu danych demograficznych i społecznych, które ułatwiają wstępną identyfikację. Automatyzacja tego procesu pozwala na błyskawiczne filtrowanie obrazu

¹⁰⁹National Institute of Standards and Technology. (2018). *Automated Fingerprint Identification System (AFIS)*. NIST Glossary, [online], dostęp: <https://www.nist.gov/glossary-term/18931>. [dostęp: 04.03.2026].

¹¹⁰ Gruza, E., Sołtyszewski, I., *Poszukiwania osób zaginionych*, Wolters Kluwer 2022, s. 273

¹¹¹Moszczyński, J., *Standardy identyfikacji daktyloskopijnej*, Problemy Kryminalistyki 2008/261, s. 14-21

pod kątem konkretnych atrybutów, wystarczy wpisać w parametry wyszukiwania „niebieski plecak” lub „czerwony płaszcz”, by system w kilka sekund odnalazł poszukiwaną postać w gęstym tłumie¹¹². Obowiązujące procedury nakładają obowiązek precyzyjnego odtworzenia profilu zaginionego już w momencie przyjęcia zgłoszenia. Nie chodzi tylko o ogólny rysopis, ale o każdy detal: znaki szczególne, dokładną charakterystykę ubrań czy przedmioty osobiste, z numerem telefonu włącznie. To właśnie te szczegóły, ich stan i rozmieszczenie na miejscu zdarzenia, stają się później fundamentem do weryfikacji hipotez śledczych. Co istotne, wytyczne Interpolu kładą ogromny nacisk na etap *post mortem*, systematyczne oględziny rzeczy osobistych ofiary są tam traktowane jako jeden z kluczowych filarów identyfikacji. Równolegle do działań operacyjnych konieczne jest skrupulatne zbieranie danych o mieniu zaginionego jeszcze z etapu *ante mortem*. W praktyce opiera się to przede wszystkim na pogłębionych wywiadach z rodziną i najbliższym otoczeniem, ponieważ to bliscy są w stanie dostarczyć detali o przedmiotach, które osoba ta miała przy sobie, co pozwala stworzyć kompletny portret identyfikacyjny jeszcze przed ewentualnym odnalezieniem zwłok. Cennym źródłem danych są również materiały wizualne, takie jak zdjęcia, nagrania wideo czy zapis z monitoringu wizyjnego. Ponadto istotnym elementem jest pamięć urządzeń należących do zaginionego lub kręgu jego najbliższych. Ogromną rolę odgrywają tu media społecznościowe, choć dostęp do nich bywa ograniczony ustawieniami prywatności, to publicznie dostępne profile często stają się pierwszym punktem zaczepienia dla funkcjonariuszy szukających aktualnego wizerunku lub opisu mienia. Uzyskane informacje mogą służyć zarówno do identyfikacji rzeczy osobistych, jak i do weryfikacji zeznań świadków oraz osób spokrewnionych z osobą zaginioną¹¹³. Analiza cyfrowych nośników danych to zadanie dla biegłego, który potrafi dostosować metodę pracy do konkretnego modelu sprzętu. W przypadku urządzeń mobilnych każdy ruch ma znaczenie, nagle wyłączenie smartfona często kończy się bezpowrotną utratą niezapisanych sesji, aktywacją szyfrowania czy całkowitą blokadą dostępu. Jeszcze inaczej wygląda sprawa z rejestratorami typu GoPro. Jeśli pracują one w pętli (loop), każda sekunda zwłoki grozi nadpisaniem kluczowych dowodów nowym obrazem. Dlatego tak ważne jest tu błyskawiczne i, co ważniejsze, świadome zabezpieczenie sprzętu już na miejscu zdarzenia. Kluczowe znaczenie dla rzetelności śledztwa ma precyzyjne udokumentowanie rzeczy osobistych. Szczegółowy opis tych przedmiotów musi trafić do protokołu oględzin miejsca zdarzenia. Jeśli jednak ubrania, biżuteria czy inne artefakty zostały znalezione bezpośrednio przy ciele, a dokumentacja jest rozdzielona, ich charakterystyka powinna znaleźć się w protokole oględzin zwłok. Taka dbałość o formalną spójność zapobiega lukom w materiale dowodowym na późniejszych etapach identyfikacji. Opis zwłok oraz rzeczy osobistych znalezionych przy zwłokach i na miejscu

¹¹² Feris, R. i in., *Attribute-based Recognition in Forensics*, ACM Multimedia, 2014.

¹¹³ Gruza, E., Sołtyszewski, I., *Poszukiwania osób zaginionych*. Wolters Kluwer 2022, s. 286

zdarzenia musi być dokładny, szczegółowy i kompletny¹¹⁴. Do integralnych części dokumentacji zaliczana jest również fotografia. Dotyczy to zarówno fotografii sytuacyjnej jak i szczegółowej. Zdjęcia szczegółowe rejestrują cechy charakterystyczne przedmiotów. Dlatego ważne jest, aby w sytuacji, kiedy mamy do czynienia na przykład z katastrofą masową numeracja ubrań oraz innych przedmiotów osobistych odpowiadała numeracji zwłok. Zastosowanie ma tutaj system koordynat, w którym teren zdarzenia dzieli się na fragmenty (sektory), które oznacza się kodami liczbowo-literowymi. Rzeczy osobiste mogą być posegregowane w kategoriach: ubrania i ich elementy, biżuteria oraz inne przedmioty. W przypadku, gdy należą one do różnych osób należy je zabezpieczać oddzielnie w taki sposób, aby zachować ich indywidualną wartość dowodową¹¹⁵. Jednym z ważniejszych elementów identyfikacyjnych są cechy charakterystyczne dotyczące cech wyglądu takie jak blizny, tatuaże, znamiona czy inne ślady na ciele, które są tzw. znakami szczególnymi. Wykorzystuje się je często w identyfikacji osób w kryminalistyce i medycynie sądowej. Choć najwyższy standard identyfikacji wyznaczają badania genetyczne i linie papilarne, w rzeczywistości sytuacja bywa bardziej skomplikowana. W przypadku ofiar katastrof lub szczątków poddanych silnym procesom rozkładu, klasyczne metody biometryczne mogą okazać się bezużyteczne. To właśnie wtedy znaki szczególne zyskują na wartości, wypełniając lukę informacyjną tam, gdzie materiał biologiczny jest zbyt uszkodzony, by pozwolić na rutynową analizę DNA czy uzębienia¹¹⁶.

Badania odontologiczne

W standardach medycyny sądowej odontologia zajmuje miejsce szczególne, stanowiąc często ostatnią linię oporu w procesie identyfikacji. Kiedy ogień lub wysoka temperatura niszczą tradycyjne nośniki informacji biometrycznej, to właśnie zęby, jako najbardziej odporne elementy ludzkiego organizmu są bezcennym źródłem danych. Analiza cech uzębienia pozwala na skuteczne działanie tam, gdzie rutynowe techniki okazują się po prostu bezużyteczne ze względu na stopień degradacji zwłok¹¹⁷. Wtedy zasadniczą rolę odgrywa materiał porównawczy pochodzący z dokumentacji stomatologicznej. Zawiera on przede wszystkim zapisy leczenia dentystycznego, radiologiczne obrazy uzębienia, modele odtwórcze łuków zębowych oraz dokumentację fotograficzną przedstawiającą stan uzębienia. Dokładne zestawienie tych informacji z wynikami oględzin *post mortem* pozwala na rzetelną analizę porównawczą. Ten etap

¹¹⁴ Ibidem

¹¹⁵ Komenda Główna Policji. Wytyczne nr 3 Komendanta Głównego Policji w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów (Dziennik Urzędowy Komendy Głównej

Policji, poz. 20, 2020), [on-line], dostęp: https://edziennik.policja.gov.pl/DU_KGP/2020/20/akt.pdf.

¹¹⁶ Wojnowicz, P., Sękowska, I., *Ustalenie tożsamości osoby. Część 1. Procedury prawne, Wybrane metody identyfikacyjne*. „Civitas et Lex” 2019 / 3(23).

¹¹⁷ Wochna, K., Smędra, A. K., Berent, J., & Szustowski, S., *Ustalenie tożsamości NN zwłok na podstawie badań odontologicznych uzębienia – opis dwóch przypadków*. Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii, s. 159.

wieńczy proces identyfikacyjny dostarczając ostatecznych wniosków, które w świetle standardów odontologii kryminalistycznej zyskują kluczową rangę dowodową. Bez tej finalnej konfrontacji danych trudno mówić o pełnowartościowym materiale procesowym¹¹⁸. Ślady użębienia ujawnione na ciele osoby żywej lub na zwłokach podlegają również obowiązkowej dokumentacji fotograficznej. W przypadku zwłok możliwe jest dodatkowo ich zabezpieczenie poprzez wykonanie odlewów silikonowych. W uzasadnionych przypadkach możliwe jest także pobranie fragmentu skóry zawierającego ślad. Odontologia jest także wykorzystywana w sytuacjach, kiedy mamy do czynienia z zaawansowanym rozkładem pośmiertnym lub procesami, których następstwem jest zniszczenie tkanek miękkich, takich jak strupieszczenie. Na ekspertyzę odontologiczną składa się kilka kluczowych etapów. Pierwszy to oględziny śladów dowodowych i materiału porównawczego. Ustala się w nim czy dane ślady faktycznie pochodzą od zębów oraz ocenia ich przydatność w procesie identyfikacji. Za pomocą badań identyfikacyjnych możliwe jest określenie czy ślady powstały od zębów szczęki (górnej) czy żuchwy (dolnej) oraz , które zęby zostały odwzorowane. W dalszej kolejności przeprowadza się szczegółowe badania identyfikacyjne, które polegają na analizie oraz porównaniu cech szczegółowych śladów użębienia oraz opracowuje się wyniki badań¹¹⁹. Materiał porównawczy jest pozyskiwany przede wszystkim z kart leczenia stomatologicznego, od ortodontów, implantologów oraz protetyków. Odontologię uważa się za jedną z najbardziej wiarygodnych metod ustalania tożsamości zwłok i szczątków ludzkich. Cechuje ją także stosunkowo szybki i efektywny kosztowo przebieg¹²⁰.

Badania fonoskopijne

Przedmiotem badań fonoskopijnych jest akustyczny ślad przestępnego zdarzenia, który został utrwalony na dowolnym nośniku analogowym bądź cyfrowym. Badania fonoskopijne odgrywają istotną rolę w sprawach zaginięć. Jest to narzędzie, które pozwala zidentyfikować mówcę na podstawie zapisów dźwiękowych. Umożliwia ono nie tylko porównawczą identyfikację głosu z nagrań dowodowych z materiałem porównawczym, ale także transkrypcję i analizę treści rozmów oraz ocenę warunków rejestracji. W sytuacjach, gdy brak jest materiału porównawczego pochodzącego od osoby potencjalnie zaginionej, przeprowadza się badania o charakterze diagnostycznym. Taka analiza może obejmować ustalanie cech demograficznych i psycholingwistycznych osoby mówiącej, w tym jej płci, wieku, wykształcenia czy cech środowiskowych. Jest to określane jako

¹¹⁸Gruza, E., Sołtyszewski, I., *Poszukiwania osób zaginionych*, Wolters Kluwer 2022, s. 274.

¹¹⁹Buczek, A., *Kryminalistyczne badania śladów zębów*. Zeszyty Metodyczne KGMO 1980, 24, 54 - 67.

¹²⁰Kasprzak, J., Młodziejowski, B., Brzęk, W., Moszczyński, J., *Identyfikacja śladów zębów*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze (2006), s. 99-105.

²⁴Gruza, E., Sołtyszewski, I., *Poszukiwania osób zaginionych*. Wolters Kluwer 2022, s. 297.

profilowanie socjolingwistyczne¹²¹. Materiał dowodowy poddaje się analizie na dwóch uzupełniających się płaszczyznach. Po pierwsze oceniany jest sam zapis jako nośnik informacji. Ocenie podlega jego integralność, ciągłość i cechy techniczne. Po drugie, dźwięk utrwalony na nośniku, który jest przedmiotem właściwej analizy akustycznej i lingwistycznej¹²². Jednak to ustalenie autentyczności nagrania jest najważniejszym elementem, od którego zależy jego przydatność. Nagranie autentyczne to takie, które w pełni odzwierciedla zdarzenie akustyczne. Identyfikacja osób na podstawie analizy mowy jest oparta na założeniu, że każdy człowiek to odrębna i niepowtarzalna jednostka ukształtowana uwarunkowaniami genetycznymi, społecznymi oraz środowiskowymi. Sposób realizacji mowy ma charakter indywidualny i względnie trwały. Oznacza to, że może być podstawą do identyfikacji osobniczej. Z tego względu w literaturze przedmiotu spotyka się analogiczne do daktyloskopii określenie *voiceprint*, które podkreśla unikatowość cech głosu każdego mówcy¹²³. W praktyce polskich badań fonoskopijnych identyfikacja mówcy polega na metodzie językowo-pomiarowej. Jest to porównanie materiału dowodowego z materiałem porównawczym zarówno pod względem cech językowych, jak i ilościowych parametrów głosu. Odmienne przedstawia się praktyka stosowana np. w Stanach Zjednoczonych. Ekspertyzy fonoskopijne sporządzane są tam, co do zasady, w oparciu wyłącznie o metody pomiarowe. Choć metoda językowo-pomiarowa wykorzystywana w Polsce jest bardziej czasochłonna, to jednak umożliwia formułowanie opinii o wyższym stopniu jednoznaczności i szczegółowości¹²⁴.

Techniki rekonstrukcji twarzy i ich znaczenie w identyfikacji osób

Techniki rekonstrukcji twarzy polegają na odtworzeniu wyglądu osoby na podstawie szczątków kostnych, głównie czaszki. Na podstawie czaszki, nawet niekompletnej, można określić płeć i przybliżony wiek osoby NN, co jest podstawą rekonstrukcji jej wyglądu przyżyciowego. Wykorzystuje się do tego trzy główne metody: rysunkową (nadrysowywanie rysów twarzy na zdjęciach lub tomogramach czaszki), plastyczną (tworzenie odlewów czaszki w gipsie lub materiałach plastycznych, w tym wydrukach 3D) oraz komputerową (skanowanie 3D i generowanie obrazu tkanek miękkich przy użyciu specjalistycznego oprogramowania). Fundamentem tzw. metody anatomicznej była praca Gerasimowa. Opracowana w latach 40. i 50. XX. kładła ogromny nacisk na rzeźbę mięśni w miejscach ich przyczepów, co czyniło ją bardziej zindywidualizowaną. Gerasimow uznawał czaszkę za „formę”. Obecnie stosowana jest

²⁵ Wójciszkievicz, J., *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, Warszawa 2007, s. 245.

²⁶ Gruza, E., Goc, M., Moszczyński J., *Kryminalistyka - czyli rzecz o metodach śledczych*. Oficyna wydawnicza Łośgraf, 2011, s. 418.

²⁷ Gruza, E., Goc, M., Moszczyński J., op.cit., s.416-417.

raczej rzadko na rzecz nowoczesnych technik rekonstrukcyjnych¹²⁵. Rekonstrukcja twarzy nie stanowi metody identyfikacji pozytywnej, takiej jak analiza DNA czy badanie odcisków palców. Służy ona identyfikacji przybliżonej. Jest tzw. dowodem pomocniczym. Jej rola w procesie identyfikacyjnym obejmuje kilka kluczowych aspektów takich jak: wywoływanie efektu rozpoznania przez świadków lub rodzinę, selekcję kandydatów w bazach osób zaginionych na podstawie kryteriów antropologicznych oraz weryfikację dowodową poprzez wykluczanie osób, których cechy kostne nie odpowiadają analizowanej czaszce. Dokładność rekonstrukcji twarzy zależy od zachowania kluczowych elementów czaszki, tzw. punktów krytycznych, które determinują wygląd poszczególnych struktur. Do punktów krytycznych zaliczane są elementy twarzy czyli oczy, uszy, nos, usta¹²⁶.

Zastosowanie badań radiologicznych

Radiologiczne metody identyfikacji człowieka opierają się na porównawczej analizie cech szkieletu, które są widoczne w obrazach uzyskanych *post mortem* i *ante mortem*, a także w innych technikach diagnostyki obrazowej, które nie wymagają promieniowania rentgenowskiego. Do tych celów wykorzystuje się nie tylko klasyczną radiologię, lecz także tomografię komputerową (CT), rezonans magnetyczny (MRI), scyntyografię, ultrasonografię czy diagnostykę izotopową. Nowoczesne techniki obrazowania zostały wprowadzone do diagnostyki cech patologicznych szkieletu przede wszystkim dlatego, że zapewniają wyższą rozdzielczość przestrzenną oraz dokładniejsze lokalizowanie zmian kostnych w porównaniu z klasyczną radiografią. Analiza radiologiczna umożliwia śledczym możliwość precyzyjnego śledzenia procesów patologicznych i naprawczych, które z czasem rzeźbią w układzie kostnym unikalny „podpis” danej osoby. Podczas badań porównawczych kluczowe jest zestawienie obrazów diagnostycznych pod kątem przebytych urazów, od starych złamań i amputacji, po obecność odłamków czy wyraźne ślady interwencji chirurgicznych, takich jak trepanacje czy zespolenia. Należy jednak pamiętać, że efektywność tych prac zależy prawie całkowicie od jakości materiału porównawczego osoby poszukiwanej. Obraz RTG pozwala wyłapać indywidualne anomalie: blizny kostne, guzy czy ubytki, które są nie do podrobienia. Choć analizie poddaje się kręgosłup czy kończyny, to najważniejsza jest czaszka. Szczególną rolę odgrywają zatoki czołowe: ich kształt i rozmiar są tak zmienne międzyosobniczo, że różnią się nawet u bliźniąt jednojajowych. Co istotne, ich struktura stabilizuje się pomiędzy 20 a 24 rokiem życia i pozostaje niezmienna, co czyni je jednym z najpewniejszych markerów tożsamości¹²⁷.

Analiza DNA i kooperacyjność baz genetycznych

²⁸ Gałczyńska-Snehi, A., *Kryminalistyczna rekonstrukcja wyglądu twarzy na podstawie czaszki*. Problemy

Kryminalistyki, nr 276, 2012, s. 47.

²⁹ Gałczyńska-Snehi, A., op.cit., s. 52-53.

¹²⁷ Gruza, E., Sołtyszewski, I., *Poszukiwania osób zaginionych*. Wolters Kluwer, 2022, s. 277-278

Analiza DNA jest jedną z najważniejszych i najbardziej wiarygodnych metod identyfikacji człowieka we współczesnej kryminalistyce. Aktualnie jest w fazie intensywnej przemiany technologicznej i prawnej. Nacisk kładzie się przede wszystkim na międzynarodową współpracę oraz usprawnienie procesów wymiany danych genetycznych. Przełomem w pracy służb zajmujących się poszukiwaniem osób zaginionych stały się uregulowania prawne i wdrożenie baz danych DNA. To narzędzie o ogromnej sile, pozwala bowiem na systemowe zestawianie profili genetycznych pobranych od rodzin zaginionych z danymi zabezpieczonymi podczas oględzin NN zwłok. Co istotne, system ten nie ogranicza się tylko do działań lokalnych. Dzięki międzynarodowej współpracy wymiana informacji genetycznych pozwala na identyfikację szczątków nawet daleko poza granicami kraju¹²⁸. Dzięki możliwości oznaczenia profilu DNA w różnorodnym materiale biologicznym, takim jak krew, ślina, włosy czy kości, a także dzięki możliwości przeprowadzenia badań na próbkach zabezpieczonych wiele lat wcześniej, badania genetyczne zajmują obecnie pierwszorzędną miejsce wśród stosowanych metod identyfikacji. Podstawą współczesnej genetyki sądowej jest analiza DNA jądrowego (genomowego). To właśnie tam zapisany jest niepowtarzalny kod każdego z nas, który jest najpewniejszym punktem odniesienia w procesach identyfikacyjnych. W sytuacjach bardziej skomplikowanych, gdzie materiał badawczy jest zdegradowany lub szczątkowy, śledczy sięgają po DNA mitochondrialne (mtDNA). Choć oferuje ono mniejszą rozdzielczość niż genom jądrowy, jego trwałość i liczne kopie w komórce bywają ostatnią szansą na ustalenie pochodzenia ofiary¹²⁹. Badania genetyczne nie mają w pełni indywidualnego charakteru, jednak umożliwiają jednoznaczne wykluczenie tożsamości zwłok. W sytuacji gdy wykluczenie nie następuje, identyfikacja opiera się na statystycznej analizie wyników porównawczych które określającą prawdopodobieństwo zgodności profili DNA. Jednakże w sytuacji gdy tradycyjne profilowanie nie daje jednoznacznych odpowiedzi, medycyna sądowa wykorzystuje analizę polimorfizmów chromosomów płciowych. Tu kluczową rolę pełnią markery chromosomu Y. Dzięki temu, że jest on przekazywany wyłącznie w linii męskiej, staje się nieomylnym narzędziem do weryfikacji pokrewieństwa między mężczyznami z tej samej gałęzi genealogicznej. W praktyce oznacza to, że możemy z dużą pewnością potwierdzić relację nie tylko między ojcem a synem, ale również odtworzyć więzi łączące dziadka z wnukiem. Jest to kluczowe przy badaniu starych szczątków. W ustaleniu prawdy o tożsamości NN zwłok nieocenione wsparcie dają chromosomy płci. Szczególny potencjał znajduje się w chromosomie Y, który pełni rolę unikatowego „genetycznego nazwiska” przechodzącego wyłącznie w linii ojcowskiej. Pozwala on na precyzyjne mapowanie relacji między mężczyznami z tej samej gałęzi rodu, od ojca i syna, aż po dziadka i wnuka. Zestaw ten uzupełnia analiza chromosomu X, która staje się kluczowym narzędziem przy weryfikowaniu pokrewieństwa w linii żeńskiej, pozwalając na pewne

¹²⁸Wojnicz, P., Sękowska, I., *Ustalenie tożsamości osoby. Procedury prawne, wybrane metody identyfikacyjne*. Prawo / Law, „Civitas et Lex” 2019 / 3(23), s.64.

¹²⁹Gruza, E., Goc, M., Moszczyński, J., *Kryminalistyka...*, s. 405-415.

wnioskowanie o relacji między matką a jej domniemanym potomstwem. W sytuacjach, gdy zaawansowany rozkład tkanek uniemożliwia badanie DNA jądrowego, jedyną drogą pozostaje sekwencjonowanie DNA mitochondrialnego (mtDNA). Analiza pętli D, a konkretnie jej trzech regionów hiperzmiennych staje się wówczas kluczem do identyfikacji najtrudniejszych próbek, od fragmentów kości i zębów, aż po włosy pozbawione cebulek. Należy jednak pamiętać, że interpretacja takich wyników to proces niezwykle wymagający. Musi ona opierać się na solidnej, populacyjnej bazie haplotypów, co jest absolutnie kluczowe przy ocenie rzadkich lub unikalnych wariantów genetycznych. Bez odpowiedniego tła statystycznego trudno bowiem o jednoznaczną konkluzję¹³⁰. Reasumując, genetyka sądowa jest obecnie jedną z najszybciej rozwijających się dziedzin. W obliczu braku próbek porównawczych, współczesna kryminalistyka sięga po fenotypowanie DNA. To przełomowe narzędzie pozwala nam wyjść poza klasyczną identyfikację i zacząć prognozować cechy fizyczne osoby, której szukamy. Zabezpieczony ślad biologiczny staje się źródłem informacji o kolorze oczu, włosów czy karnacji, a nawet o przybliżonym wieku ofiary. Dodając do tego możliwość określenia pochodzenia biogeograficznego, zyskujemy narzędzie, które potrafi nadać twarz bezimiennym szczątkom tam, gdzie tradycyjne bazy danych okazują się nieskuteczne¹³¹. Stosowanie fenotypowania DNA w postępowaniach przygotowawczych wiąże się jednak z pewnymi ograniczeniami. Do najistotniejszych należą trudności w interpretacji złożonych danych genetycznych, zagadnienia etyczne dotyczące ochrony prywatności a także uwarunkowania prawne regulujące dopuszczalność wykorzystania tej technologii. I-Familia jest pierwszą na świecie globalną bazą danych służącą identyfikacji osób zaginionych na podstawie międzynarodowego dopasowania DNA krewnych. System powstał w wyniku zaawansowanych badań naukowych i umożliwia identyfikację osób zaginionych lub niezidentyfikowanych szczątków ludzkich w sytuacjach, gdy bezpośrednie porównanie próbek DNA nie jest możliwe. Wykorzystując do tego próbki pochodzące od członków rodziny. Proces ten ma złożony charakter, szczególnie przy działaniach o charakterze międzynarodowym. W tym kontekście INTERPOL pełni istotną rolę, wykorzystując swoją globalną sieć do koordynacji wymiany danych i wspierania współpracy między państwami członkowskimi. Baza I-Familia, wspomaga nie tylko ustalanie tożsamości osób zaginionych, ale także umożliwia rodzinom uzyskanie odpowiedzi i zamknięcie sprawy. Ma to istotne znaczenie w procesie radzenia sobie z sytuacją związaną z zaginięciem bliskich¹³².

¹³⁰Żak, K., Sołtyśzewski, I., *Wykorzystanie analizy DNA do identyfikacji NN zwłok i szczątków ludzkich*, Problemy

Współczesnej Kryminalistyki, Tom 28, 2024.

¹³¹Kayser M., Branicki W., Parson W., Phillips C., Recent advances in forensic DNA phenotyping of appearance, ancestry and age, *Forensic Science International: Genetics*, 2023, t. 65, [on-line], dostęp: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37084623/>, [dostęp: 04.03.2026].

¹³² Interpol I-Familia [on-line], dostęp: <https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/I-Familia> [dostęp: 06.03.2026].

Rola AI i zintegrowanych baz danych w poszukiwaniach osób zaginionych

Współczesne postępowania dotyczące poszukiwań osób zaginionych w znacznym stopniu opierają się na analizie śladów cyfrowych (digital traces), czyli danych powstających w trakcie aktywności online lub korzystania z urządzeń cyfrowych, które mogą służyć do rekonstrukcji sekwencji zdarzeń. Dane te stanowią obiektywny materiał dowodowy, odporny na subiektywne błędy poznawcze świadków. Logi komunikacyjne, dane geolokalizacyjne oraz metadane materiałów wizualnych umożliwiają precyzyjną rekonstrukcję wydarzeń poprzedzających zaginięcie, co ma kluczowe znaczenie w tzw. „złoty godzinach” śledztwa¹³³. Integracja baz danych i wykrywanie anomalii w rozproszonych środowiskach danych, tzw. silosach informacyjnych, stanowi istotne wyzwanie dla analityków. Integracja logów pochodzących od operatorów telekomunikacyjnych, dostawców usług chmurowych oraz systemów IoT pozwala na identyfikację anomalii behawioralnych. Automatyczne zestawienie tych danych umożliwia wykrycie momentu, w którym kontrolę nad urządzeniem mogła przejąć osoba trzecia lub gdy użytkownik podjął nietypowe dla siebie działania. Taka analiza znacząco wzmacnia potencjał dowodowy w śledztwach¹³⁴. Aktywność cyfrowa w mediach społecznościowych oraz usługach online dostarcza istotnych wskazówek dotyczących zachowania i stanu psychicznego osoby zaginionej przed jej zniknięciem. Analiza tych danych pozwala ujawnić zmiany wzorców kontaktów, nagłe przerwy w komunikacji czy geotagowane lokalizacje, wspierając hipotezy dotyczące miejsca pobytu. Choć dane z mediów społecznościowych wymagają starannej walidacji, raporty branżowe pokazują ich skuteczność jako komplementarne źródła informacji w prowadzonych dochodzeniach¹³⁵. Obecnie algorytmy uczenia głębokiego rewolucjonizują analizę monitoringów wizyjnych. Systemy rozpoznawania twarzy (Facial Recognition Technology, FRT) oraz re-identyfikacji osób (Re-ID) pozwalają na automatyczne śledzenie sylwetki osoby zaginionej w gęstym tłumie, nawet przy braku wyraźnego wizerunku twarzy. Integracja tych systemów z bazami danych osób zaginionych drastycznie skraca czas potrzebny na weryfikację tysięcy godzin nagrań z kamer miejskich¹³⁶. Implementacja technologii cyfrowych i AI w poszukiwaniach musi być balansowana z rygorystycznymi wymogami ochrony prywatności i przepisami RODO. Skuteczność systemów zależy nie

¹³³Bérubé, M., Beaulieu, L.-A., Allard, S., & Denault, V. *From digital trace to evidence: Challenges and insights from a trial case study*. Science & Justice, 65(5), (2025). 101306, [on-line], dostęp: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1355030625000905> [dostęp: 06.06.2026].

¹³⁴Kara, I., Read the digital fingerprints: Log analysis for digital forensics and security. Computer Fraud & Security, 7, 2021, s. 11–16.

¹³⁵Eclipse Forensics, *Digital footprints: How investigators use data to trace activity*, 2025 [on-line], <https://eclipseforensics.com/digital-footprints-how-investigators-use-data-to-trace-activity/> [dostęp: 06.03.2026].

¹³⁶Nadeem, A., A novel integration of face-recognition algorithms with a soft voting scheme for efficiently tracking missing persons in crowds. SensorsMDPI, 2022, 22(3), 1153, [on-line], <https://www.mdpi.com/1424-8220/22/3/1153> [dostęp: 06.03.2026].

tylko od mocy obliczeniowej, ale także od szybkości uzyskiwania uprawnień do danych prywatnych oraz zdolności do skutecznego filtrowania szumu informacyjnego, co zapobiega paraliżowi decyzyjnemu analityków¹³⁷. Pomimo wysokiej skuteczności, systemy AI i analiza danych cyfrowych mają ograniczenia, mogą wystąpić błędy rozpoznania twarzy, fałszywe alarmy w analizie zachowań czy opóźnienia w dostępie do danych. Dlatego zawsze wymagają weryfikacji przez ekspertów, aby zapewnić rzetelność dowodową. Poszukiwania osób zaginionych to jedno z najbardziej wymagających działań dla służb ratunkowych i organów ścigania. Współczesne technologie lokalizacyjne pozwalają na szybkie i skuteczne ustalanie miejsca pobytu zaginionych osób, nawet w trudnym terenie. Do najważniejszych narzędzi należą stacje bazowe BTS (Base Transceiver Station), GPS, systemy GIS (Geographic Information System) oraz LiDAR, które razem umożliwiają tworzenie spójnych wizualizacji przestrzennych, wspierających planowanie działań poszukiwawczych oraz analizę danych historycznych. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie sposobów wykorzystania tych technologii w praktyce poszukiwawczej oraz omówienie ich integracji w procesie śledczym. Podstawą wielu działań poszukiwawczych jest rekonstrukcja ostatniej znanej lokalizacji (Last Known Location, LKL) osoby zaginionej. Analiza danych pochodzących z BTS, GPS i GIS pozwala określić przybliżoną trasę przemieszczania się osoby przed zaginięciem, a w niektórych przypadkach także w trakcie poszukiwań. LKL umożliwia określenie obszarów, które warto objąć działaniami terenowymi oraz przewidzenie potencjalnych miejsc pobytu lub ukrycia zwłok. Dane z BTS stanowią jedno z podstawowych narzędzi wspierających działania organów ścigania. Logi operatorów sieci komórkowych zawierają informacje o połączeniach telefonicznych, SMS-ach oraz części ruchu internetowego. Choć nie pozwalają na precyzyjne ustalenie położenia geograficznego, umożliwiają określenie strefy, w której mogło znajdować się urządzenie. Należy jednak uwzględnić zjawisko tzw. *overshootingu*, w którym urządzenie loguje się do stacji oddalonej o wiele kilometrów (np. ze względu na specyfikę propagacji fal lub przeciążenie najbliższego przekaźnika), co może prowadzić do błędnej interpretacji fizycznej pozycji obiektu. Dokładność wyznaczenia strefy zależy od ukształtowania terenu, zabudowy, konfiguracji anten, obciążenia sieci i wykorzystywanych pasm częstotliwości¹³⁸. Analiza logów wielu urządzeń w tym samym czasie pozwala określić kierunek przemieszczania się zaginionego oraz zidentyfikować osoby towarzyszące lub potencjalnych sprawców, choć w niektórych sytuacjach logi wskazują BTS, do którego urządzenie było przypisane,

¹³⁷Eclipse Forensics. Digital footprints: How investigators use data to trace activity, 2025, [on-line], dostęp: <https://eclipseforensics.com/digital-footprints-how-investigators-use-data-to-trace-activity/> [dostęp: 06.03.2026].

¹³⁸Duncan, I., Hoy, J., Fahey, A., Morgan, R., Nakhaeizadeh, S., & French, J. An investigation into the accuracy of follow-on GPRS/mobile data CDRs. Science & Justice, 2022, 62(2), 203–213 [on-line], dostęp: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1355030622000211> [dostęp 06.03.2026].

podczas gdy fizycznie znajdowało się ono w zasięgu innej stacji. Global Positioning System (GPS) dostarcza informacji o położeniu, z dokładnością rzędu kilku metrów w terenie otwartym. Każdy punkt GPS posiada znacznik czasowy, co umożliwia odtworzenie kolejności odwiedzanych miejsc, przybliżenie prędkości ruchu oraz czasu spędzonego w poszczególnych lokalizacjach¹³⁹. Integracja danych GPS z logami BTS i monitoringiem wideo pozwala tworzyć wizualizacje tras osób zaginionych lub podejrzanych, a także identyfikować obszary o wysokim prawdopodobieństwie ich przebywania. Dane GPS mogą być również zestawiane z informacjami środowiskowymi, np. mapami topograficznymi czy danymi LiDAR, co pozwala uwzględnić ukształtowanie terenu przy planowaniu działań poszukiwawczych, zwiększając ich skuteczność i bezpieczeństwo uczestników akcji. W urządzeniach mobilnych wykorzystuje się kilka metod lokalizacji jednocześnie: Assisted GPS (A-GPS), pozycjonowanie Wi-Fi oraz lokalizację komórkową opartą na BTS. A-GPS korzysta z sygnałów satelitarnych wspieranych przez serwery operatora, co zwiększa dokładność do kilku metrów w terenie otwartym. Pozycjonowanie Wi-Fi pozwala na lokalizację w środowisku miejskim lub wewnątrz budynków, natomiast lokalizacja komórkowa daje dane orientacyjne o strefie, w której może znajdować się urządzenie, lecz średni błąd wynosi setki metrów¹⁴⁰. Analiza tych danych w połączeniu z GIS umożliwia wizualizowanie tras przemieszczania się osób zaginionych, identyfikowanie miejsc potencjalnego przebywania i analizowanie wzorców ruchu, co wspiera skuteczne planowanie działań terenowych. Systemy GIS pozwalają na integrację różnorodnych danych przestrzennych, takich jak logi BTS, współrzędne GPS, nagrania wideo, dane środowiskowe i mapy topograficzne. Umożliwiają one wizualizację tras przemieszczania się osób, identyfikację obszarów o wysokim prawdopodobieństwie przebywania, analizę wzorców ruchu oraz integrację danych historycznych z bieżącymi w celu przewidywania zachowań¹⁴¹. Platformy takie jak ArcGIS pozwalają importować dane GPS i BTS, nakładać warstwy z monitoringu miejskiego czy danych z dronów oraz tworzyć heatmapy i obszary priorytetowe dla patroli poszukiwawczych. Dzięki temu analitycy mogą szybko identyfikować miejsca o najwyższym prawdopodobieństwie przebywania osoby zaginionej, planować akcje poszukiwawcze i koordynować działania jednostek terenowych¹⁴². Technologie LiDAR umożliwiają tworzenie dokładnych modeli 3D powierzchni terenu, co pozwala wykrywać subtelne zmiany ukształtowania, takie jak

¹³⁹Zandbergen, P.A., Accuracy of iPhone locations: A comparison of assisted GPS, WiFi and cellular positioning. Transactions in GIS, 2009, 13, [on-line], dostęp: <https://www.globe.gov/documents/2631933/6965868/42534991.pdf> [dostęp 06.03.2026].

¹⁴⁰Ibidem.

¹⁴¹Cedus, A. Chapter 1: GIS applications in environmental and criminal investigations, 2008, [on-line], dostęp: <https://www.cedus.it/files/9780387776491-c1.pdf> [dostęp 06.03.2026].

¹⁴²<https://www.arcanagis.pl/bezpieczenstwo-zapisane-na-mapie-czyli-gis-dla-polskiej-policji/> [dostęp: 06.03.2026].

spłaszczenia czy zagłębienia mogące wskazywać wykopy lub miejsca ukrycia szczątków. Połączenie LiDAR z GIS i innymi metodami zdalnego wykrywania zwiększa efektywność działań terenowych, szczególnie w gęsto zalesionych terenach, obszarach górskich lub zalanych¹⁴³. Integracja danych z BTS, GPS, GIS i LiDAR pozwala służbom tworzyć spójne wizualizacje przestrzenne, wspierające planowanie działań poszukiwawczych, analizę historycznych wzorców ruchu oraz identyfikację osób towarzyszących lub potencjalnych sprawców. Takie podejście skraca czas poszukiwań, zwiększa skuteczność działań i minimalizuje ryzyko pominięcia kluczowych obszarów. W polskiej Policji GIS stał się centralnym narzędziem w analizie przypadków osób zaginionych. Umożliwia on rekonstrukcję ostatnich znanych lokalizacji, identyfikację miejsc o wysokim prawdopodobieństwie pobytu osoby oraz wspomaga decyzje operacyjne w terenie. Integracja danych GPS, BTS, monitoringu oraz informacji chmurowych pozwala uzyskać kompletny obraz aktywności osoby zaginionej, nawet jeśli fizyczny kontakt z nią jest niemożliwy. Policja inwestuje również w rozwój kompetencji analityków poprzez projekty szkoleniowe w zakresie analizy geoprzestrzennej z użyciem ArcGIS, co zwiększa zdolność pozyskiwania, przetwarzania i wykorzystywania danych w analizach operacyjnych i strategicznych¹⁴⁴. Podsumowując, poszukiwania osób zaginionych w XXI wieku opierają się na kompleksowej integracji danych lokalizacyjnych, takich jak BTS, GPS, GIS i LiDAR. Każde z tych narzędzi wnosi unikalną wartość, od orientacyjnego określenia strefy po dokładną rekonstrukcję tras przemieszczania się i analizę ukształtowania terenu. Integracja wszystkich źródeł danych, pozwala stworzyć spójną wizualizację przestrzenną, która wspiera planowanie działań terenowych, analizę historycznych danych oraz identyfikację osób towarzyszących lub potencjalnych sprawców, zwiększając skuteczność poszukiwań.

AMBER Alert i Child Alert: narzędzia wczesnego powiadamiania i identyfikacji dzieci zaginionych.

W Polsce system AMBER Alert umożliwia Policji korzystanie z pomocy społeczeństwa w działaniach poszukiwawczych w przypadku uprowadzenia dzieci. System koordynowany jest przez Centralne Biuro Poszukiwań i Identyfikacji Osób Zaginionych Komendy Głównej Policji, które pełni rolę operatora krajowego. Do szybkiego powiadamiania społeczeństwa w ramach systemu AMBER Alert wykorzystywane są: telewizja, radio, poczta elektroniczna media społecznościowe czy cyfrowe ekrany informacyjne. Operator krajowy koordynuje cały proces uruchamiania i

¹⁴³Integration of Remote Sensing& GIS for Forensic Applications. International Journal of Computer Science and Mobile Technology, 2025, 11(3), 129–144, [on-line], dostęp:<https://www.iiardjournals.org/get/IJCSMT/VOL.%2011%20NO.%203%202025/Integration%20of%20Remote%20Sensing%20129-144.pdf> [dostęp: 06.03.2026].

¹⁴⁴Policja.pl, Szkolenie z obsługi oprogramowania ArcGIS dla analityków kryminalnych, 2021, [on-line], dostęp: <https://policja.pl/pol/kgp/bwik/aktualnosci-1/biezace-informacje/210531,Szkolenie-z-obslugi-oprogramowania-ArcGIS-dla-analitykow-kryminalnych.html>[dostęp: 06.03.2026].

rozpowszechniania alertu, zapewniając spójność informacji oraz współpracę z mediami i organami ścigania na poziomie lokalnym i krajowym¹⁴⁵. CHILD Alert to system natychmiastowego rozpowszechniania informacji i wizerunku zaginionego dziecka za pośrednictwem dostępnych kanałów medialnych. Program ma na celu zwiększenie szybkości i skuteczności działań poszukiwawczych w przypadku dzieci i młodzieży, dzięki stosowaniu wcześniej ustalonej, ustandaryzowanej procedury postępowania. Funkcjonowanie systemu opiera się na koordynowanej współpracy instytucji, przede wszystkim Policji oraz mediów, które dzięki sprawnej wymianie informacji mogą niemal natychmiast przekazać wizerunek zaginionego dziecka szerokiemu odbiorcy¹⁴⁶. Różnice pomiędzy tymi systemami dotyczą przede wszystkim zakresu geograficznego. W krajach europejskich, w większości państw członkowskich Unii Europejskiej, system ten funkcjonuje pod nazwą Child Alert i docelowo ma być wdrożony we wszystkich państwach członkowskich. W Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Meksyku odpowiedni system nosi nazwę AMBER Alert i stanowił praktycznie wzorzec dla rozwiązań przyjętych w Europie. Przygotowanie komunikatu oraz jego dystrybucja odbywają się za pośrednictwem specjalistycznej platformy informatycznej. W Polsce, w przypadku uruchomienia systemu Child Alert, funkcjonuje 30 linii telefonicznych, obsługiwanych przez pięciu operatorów oraz pięciu oficerów Centrum Poszukiwań Osób Zaginionych Komendy Głównej Policji. System umożliwia również identyfikację rozmówców oraz rejestrację rozmów telefonicznych. Komunikat jest rozpowszechniany przez media w ciągu maksymalnie 12 godzin od momentu zgłoszenia zaginięcia¹⁴⁷.

Termin „Child Alert” został formalnie zdefiniowany w Zarządzeniu nr 48 Komendanta Głównego Policji, z dnia 28 czerwca 2018¹⁴⁸.

Międzynarodowe regulacje i standardy oraz aspekty moralne w identyfikacji osób zaginionych.

Na poziomie globalnym nie istnieje jednolita ustawa regulująca całościowo poszukiwanie osób zaginionych. W praktyce, państwa opierają się na dokumentach modelowych i wytycznych międzynarodowych, takich jak *Guiding Principles / Model Law on the Missing* opracowane przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (ICRC), które stanowią rekomendacje dla krajowych ustawodawstw i procedur

¹⁴⁵AMBER Alert in your country - AMBER Alert Europe, [on-line], dostęp: <https://www.amberalert.eu/amber-alert-in-your-country> [dostęp 06.03.2026].

¹⁴⁶Portal Child Alert, [on-line], dostęp: <https://childalert.pl/> [dostęp: 06.03.2026].

¹⁴⁷Child Alert system alarmowy w przypadku zginięcia dziecka, Broszura informacyjna Fundacji ITAKA, [on-line], dostęp: file:///C:/Users/user/Downloads/child_alert.pdf. 3, http://www.zaginieni.pl/wp-content/uploads/2014/12/ulotka_child_alert-nowa.pdf [dostęp: 06.03.2026].

¹⁴⁸Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanego zwłok oraz szczątków ludzkich - INFORLEX Freemium [dostęp: 06.03.2026].

poszukiwawczych¹⁴⁹. Do najważniejszych instrumentów prawnych należą także konwencje międzynarodowe, w tym *Konwencja ONZ o ochronie wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem* (2006), która zobowiązuje państwa do podejmowania działań mających na celu zapobieganie, ściganie oraz dokumentowanie przypadków przymusowych zaginięć. W zakresie standardów proceduralnych kluczowa jest współpraca międzynarodowa, realizowana m.in. poprzez INTERPOL i Europol. Obejmuje ona wymianę informacji o osobach zaginionych oraz porównywanie profili DNA krewnych, czego przykładem jest system I-Familia¹⁵⁰. Wdrażanie ujednoliconych kryteriów klasyfikacji i raportowania zaginięć, pozwala na spójne prowadzenie rejestrów w bazach policyjnych i kryminalistycznych. Ponadto, w aspekcie technicznym i bezpieczeństwa danych, międzynarodowe standardy nakładają obowiązek zapewnienia bezpiecznego gromadzenia, przechowywania i porównywania materiału genetycznego. Standardy te mają na celu zarówno ochronę prywatności osób, jak i wiarygodność oraz integralność danych wykorzystywanych w procesie identyfikacji. Proces identyfikacji osób zaginionych wiąże się także z istotnymi kwestiami etycznymi, które należy uwzględniać w działaniach zarówno krajowych, jak i międzynarodowych. Do najważniejszych aspektów należy ochrona danych osobowych, w tym szczególnie wrażliwych informacji genetycznych oraz danych dotyczących wizerunku osób zaginionych¹⁵¹. Gromadzenie, przechowywanie i przetwarzanie takich informacji musi odbywać się zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi, w tym z zasadami ochrony prywatności i standardami RODO¹⁵². Istotnym elementem jest także minimalizacja ryzyka szkód psychologicznych i społecznych dla rodzin osób zaginionych. Publikacja wizerunku lub szczegółowych informacji o zaginięciu powinna być prowadzona w sposób rzetelny, z zachowaniem weryfikacji danych, aby uniknąć błędnych identyfikacji i stygmatyzacji osób lub rodzin. Etyczne aspekty obejmują także

¹⁴⁹International Committee of the Red Cross. Guiding Principles / Model Law on the Missing. ICRC. 2009, [on-line], dostęp: <https://missingpersons.icrc.org/library/guiding-principles-model-law-missing> [dostęp: 06.03.2026].

¹⁵⁰INTERPOL. *I-Familia: Identifying missing persons globally through family DNA matching*. INTERPOL, 2025, [on-line], dostęp: <https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/I-Familia> [dostęp: 06.03.2026].

¹⁵¹United Nations, *International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance* 2006, Art. 19–20, [on-line], dostęp: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf> [dostęp: 06.03.2026].

¹⁵²European Parliament & Council of the European Union. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union, 2016, L119, 1–88, [on-line], dostęp: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> [dostęp: 06.03.2026].

wspieranie rodzin w procesie poszukiwań i identyfikacji, zapewniając im dostęp do informacji, możliwość kontaktu z odpowiednimi instytucjami oraz wsparcie psychologiczne. Takie podejście zwiększa nie tylko skuteczność poszukiwań, ale również respektuje prawa człowieka i godność osób zaginionych oraz ich bliskich. W literaturze podkreśla się, że zapewnienie wsparcia psychospołecznego rodzinom osób zaginionych może przyczynić się do zmniejszenia objawów lękowych i depresyjnych oraz poprawy ich codziennego funkcjonowania w sytuacji niepewności co do losu bliskiego członka rodziny¹⁵³.

Wnioski końcowe.

Identyfikacja osób zaginionych to wielowymiarowe wyzwanie, które nie zna granic państwowych, dlatego tak kluczowa jest ścisła współpraca służb na szczeblu globalnym. W obliczu braku jednolitego ustawodawstwa międzynarodowego, podstawą działań pozostają dokumenty modelowe, wytyczne ICRC oraz konwencje ONZ. Nowoczesne instrumenty, takie jak system I-Familia oparty na analizie DNA krewnych czy mechanizmy natychmiastowego reagowania typu Child Alert, rewolucjonizują skuteczność poszukiwań. Musimy jednak pamiętać, że technologia nie działa w próżni. Jej wdrażanie wymaga nieustannego monitorowania pod kątem etyki oraz bezpieczeństwa danych. Ostatecznym celem pozostaje bowiem nie tylko efektywność operacyjna, ale przede wszystkim dobro rodzin ofiar, dla których czas i rzetelność procedur mają najważniejsze znaczenie.

Bibliografia:

1. Gomulka, J. Antropometria i metody badań cech człowieka. Warszawa PZWL, 2015.
2. Gruza, E., Sołtyszewski, I., Poszukiwania osób zaginionych, Wolters Kluwer 2022.
3. Ulijaszek, S. J. & Mascie-Taylor, C. G. N. Anthropometry: The Individual and the Population. Cambridge University Press 1994, American Journal of Human Biology, 1996.
4. Gruza, E., Goc, M., Moszczyński, J., Kryminalistyka czyli rzecz o metodach śledczych, Wyd. Łośgraf, 2011.
5. Moszczyński, J., Standardy identyfikacji daktyloskopijnej, Problemy Kryminalistyki 2008/261
6. Wochna, K., Smędra, A. K., Berent, J., & Szustowski, S., Ustalenie tożsamości NN zwłok na podstawie badań odontologicznych uzębienia – opis dwóch przypadków. Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminalistyki.
7. Buczek, A., Kryminalistyczne badania śladów zębów. Zeszyty Metodyczne KGMO 1980

¹⁵³ Andersen, I., Poudyal, B., Abeyapala, A., et al. *Mental health and psychosocial support for families of missing persons in Sri Lanka: A retrospective cohort study*. *Conflict and Health*, 2020, 14, 16, [on-line], dostęp: <https://doi.org/10.1186/s13031-020-00266-0> [dostęp: 06.03.2026]

8. Kasprzak, J., Młodziejowski, B., Brzęk, W., Moszczyński, J., *Identyfikacja śladów zębów*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze (2006)
9. Wójciszewicz, J., *Ekspertyza sądowa*. Zagadnienia wybrane, Warszawa 2007
10. Żak, K., Sołtyszewski, I., *Wykorzystanie analizy DNA do identyfikacji NN zwłok i szczątków ludzkich*, Problemy Współczesnej Kryminalistyki, Tom 28, 2024.

Netografia:

1. Nowoczesne narzędzia technologiczne w poszukiwaniach zaginionych osób - Zerwane więzi
2. Families of missing persons to call for global action
3. Number of missing people registered with the Red Cross and Red Crescent Movement up nearly 70% in five years | International Committee of the Red Cross
4. Zaginieni - Statystyka - Portal polskiej Policji
5. Incorporating non-genetic evidence in large scale missing person searches: A general approach beyond filtering - PubMed
6. Digital capture of fingerprints in a disaster victim identification setting: a review and case study - PubMed
7. Nail to Nail (N2N) Fingerprint Capture Challenge | NIST
8. I-Familia
9. From digital trace to evidence: Challenges and insights from a trial case study - PubMed
10. Digital Footprints: How Investigators Use Data to Trace Activity - Eclipse Forensics
11. A Novel Integration of Face-Recognition Algorithms with a Soft Voting Scheme for Efficiently Tracking Missing Person in Challenging Large-Gathering Scenarios | MDPI
12. An investigation into the accuracy of follow-on GPRS/mobile data CDRs - ScienceDirect
13. Szkolenie z obsługi oprogramowania ArcGIS dla analityków kryminalnych - Policja.pl - Portal polskiej Policji
14. AMBER Alert in your country - AMBER Alert Europe
15. Zarządzenie nr 48 komendanta głównego policji w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanego zwłok oraz szczątków ludzkich - INFORLEX Freemium
16. Guiding Principles / Model Law on the Missing | Missing Persons Platform
17. Regulation - 2016/679 - EN - gdpr - EUR-Lex

THE BASICS OF FORMULATING A FORENSIC VERSION IN PROCEEDINGS CONCERNING MISDEMEANOURS

Dr Karol Juszka

Assistant Professor

University of the National Education
Commission in Kraków

Institute of Law, Economics and
Administration

Orcid ID: 0000-0001-7547-2449

The rationale for addressing this topic lies in the need to identify the foundations for constructing a forensic case in proceedings concerning minor offences, which serve as a criminal law instrument for conducting such proceedings in accordance with the recommendations of forensic tactics. Polish tactical recommendations concerning offences may also serve as inspiration in criminal proceedings related to the ongoing war between Russia and Ukraine.

The aim of this article is to present the foundations of constructing a forensic version in proceedings concerning minor offences through the characteristics by which this construction can be described. As emphasised above, the forensic version in question is also applied in criminal proceedings.

The scope of this article covers the classifications of forensic versions to the extent necessary to present the subject matter of the title, in relation to their defining elements; it outlines the entities involved in constructing a forensic version; the steps taken prior to the construction of a forensic version; and highlights the need to adhere to the principles of objectivity and directness, the conditions for constructing a forensic version, and a description of all stages of constructing a forensic version. The article will present the views of legal doctrine on the subject matter. Accordingly, these views find application in criminal proceedings.

The research problem addressed in this article is to determine the extent to which the foundations of the forensic version in proceedings concerning minor offences influence the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The thesis of this article is as follows: The application of the principles underpinning the construction of a forensic version in proceedings concerning minor offences, in accordance with procedural rules and recommendations on forensic tactics, has a direct impact on the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The aim and scope of the article have been achieved. The research problem has been resolved. The thesis of the article has been positively verified and the research method correctly applied.

The article employs a method of analysing the recommendations of Polish criminal investigation tactics concerning the foundations of constructing a criminal investigation version and its use in the investigative process in proceedings concerning minor offences.

Therefore, strict adherence to the recommendations of criminal investigation tactics regarding the foundations of constructing a criminal investigation version, leading to the identification of the perpetrator and holding them accountable for the offence committed, should be recommended.

Keywords: *forensic science, proceedings in cases of minor offences, forensic account, principles of constructing a forensic account, stages of constructing a forensic account, investigative process, recommendations on forensic tactics*

Introduction

In proceedings concerning minor offences, with regard to the forensic version, due regard must be given to the relevant provisions of the Code of Criminal Procedure [1], even though the Code of Procedure for Minor Offences [2] (hereinafter: the Code of Procedure for Misdemeanours) nor the Code of Criminal Procedure (hereinafter: the Code of Criminal Procedure) [3, p. 11; 4, p. 92; 5, p. 82; 7, pp. 56–58; 9, pp. 196–197].

A forensic hypothesis is the result of the thought processes of law enforcement agencies, as applied during the course of an investigation—including in cases involving minor offences—taking the form of a hypothesis that constitutes an alternative attempt to explain a specific event, part of it, or its circumstances, or the mechanism by which it arose, and in particular the causative factor [3, p. 11; 6, pp. 56–57, 58; 4, p. 102; 5, pp. 79, 81; 8, p. 274; 12, pp. 92, 93, 102].

The rationale for addressing this topic is the necessity of identifying the foundations for constructing a forensic version in proceedings concerning offences, which serve as a criminal law instrument for conducting such proceedings in accordance with the recommendations of forensic tactics. Polish tactical recommendations concerning offences may also serve as inspiration in criminal proceedings related to the ongoing war between Russia and Ukraine.

The aim of this article is to present the foundations of constructing a forensic version in proceedings concerning minor offences through the characteristics by which this construction can be described. As emphasised above, the forensic version in question is also applied in criminal proceedings.

The scope of this article covers the classifications of the forensic version to the extent necessary to present the subject matter of the title, in relation to its defining elements; it outlines the entities involved in constructing the forensic version; the steps taken prior to the construction of the forensic version; and highlights the need to adhere to the principles of objectivity and directness, the conditions for constructing a forensic version, and a

description of all stages of constructing a forensic version. The article will present the views of legal doctrine on the subject matter. Accordingly, these views find application in criminal proceedings.

The research problem addressed in the article is to determine the extent to which the foundations of the forensic version in proceedings concerning minor offences influence the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The thesis of this article is as follows: The application of the principles underpinning the construction of a forensic account in proceedings concerning minor offences, in accordance with procedural rules and the recommendations of forensic tactics, has a direct impact on the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The article employs a method of analysing the recommendations of Polish criminal investigation tactics concerning the foundations of constructing a criminal investigation version and its use in the investigative process in proceedings concerning minor offences.

The Fundamentals of Constructing a Forensic Version in Proceedings Concerning Misdemeanours

The subject matter of this paper should begin with a classification of forensic versions concerning the foundations of constructing a version in proceedings concerning minor offences. From the perspective of the criterion of the degree of probability, one can construct a highly probable version, a probable version and an improbable version [6, p. 59; 8, pp. 274, 275, 276; 3, pp. 64–65; 4, pp. 92, 93, 102; 12, pp. 62–64–65; 7, pp. 57–58; 13, pp. 56, 60–61; 9, pp. 200–202; 10, pp. 155, 157; 12, pp. 87–90; 15, pp. 138–139]. The degree of probability of a given version may be significant for the process of its creation. The more probable a version's assumption is, the fewer mental operations are required to verify it, and the less complicated the process of creating the version will be. Version assumptions, consciously accepted as improbable, are of course much more difficult to verify, which must complicate the processes of constructing forensic versions based on such assumptions. The flow of data to be used as the basis for constructing a version facilitates and shortens the process of constructing a forensic version [3, 122; 8, pp. 273–276; 12, pp. 63–65; 4, pp. 92–95, 102; 16, p. 64; 5, pp. 79–81; 7, pp. 57–58, 61; 9, pp. 197, 200–202; 16, p. 64, 10, pp. 155, 156, 157; 6, pp. 57–60; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 11, pp. 90, 125–127, 131, 141–143, 180–184].

Depending on the subject matter of the version, we may consider the perpetrator or the event as a whole comprising all its elements [6, pp. 57–58; 3, 46, 81–83, 122; 17, p. 159; 5, p. 81; 7, p. 61; 16, p. 64; 9, p. 197] (so-called general versions) [3, p. 122; 4, pp. 92, 102–103; 8, pp. 274, 275; 10, p. 156; 11, p. 44], part of an event [6, pp. 57–58; 3, pp. 46, 81–83, 122; 16, p. 64; 3, p. 81; 7, p. 61]; (so-called partial versions) [3, p. 122; 8, pp. 274, 275; 4, pp. 92, 102–103; 16, p. 64; 5, p. 81; 13, pp. 60, 61; 9, pp. 200–202; 10, p. 156; 6, p. 57; 11, p. 44], the

circumstances of the incident, the mechanism by which the incident arose, and the causal factor as the phenomenon at the beginning of the chain of causality present here [6, pp. 57–58; 3, pp. 46, 81–83; 5, p. 81; 7, p. 61]. A version concerns only those events which are the subject of a legally justified interest on the part of law enforcement authorities, i.e. where it corresponds to a specific offence under the Misdemeanours Act and where the law requires the clarification of a particular event [6, p. 57; 3, pp. 46, 72–75; 5, p. 81]. When discussing an event as the subject of a version, one cannot overlook the very important and significant issue of selecting the criteria on the basis of which a version is created in relation to this particular event rather than another. This is an important matter because it defines the boundaries of versionary hypotheses and, at the same time, determines the combination of various facts into a single whole, referred to in criminalistics as an event [3, p. 74; 17, p. 159; 16, p. 64; 5, p. 81]. This is because the decision to begin constructing a version is based on knowledge of at least some part of the incident of interest to the law enforcement authorities. The remaining part must therefore become the subject of a forensic version as a hypothetically assumed fragment [3, pp. 70, 122; 8, pp. 274, 275, 4, p. 92; 16, p. 64; 5, p. 81; 13, pp. 60, 61; 9, pp. 200–202; 10, p. 155; 6, p. 57]. A partial version is created in a supplementary situation, when the authority has knowledge of part of the truth [6, p. 57; 8, pp. 274, 275; 4, pp. 92, 102–103; 16, p. 64; 5, p. 81; 13, pp. 60–61; 9, pp. 200–202; 10, pp. 156–157; 3, pp. 46, 76–77, 122–123; 11, p. 44]. Parts of an event may be the subject of a version when the body creating the versions has, at the outset, such a limited amount of information that it can only begin the process of constructing a version [6, p. 57; 8, pp. 274, 275; 4, p. 92; 5, p. 81; 13, pp. 60–61; 9, pp. 200–202; 10, p. 155; 3, pp. 46, 76–77, 122–123]. When constructing partial versions, it is important to take into account the connections and relationships between the part of the event under investigation and the remaining parts, as well as the hypothetically assumed whole. Significant contradictions often arise in this regard. The construction of partial versions is subject to the same rigours as the creation of a version concerning the entire event [3, pp. 77, 122; 8, pp. 273–276; 12, pp. 63–65; 4, pp. 92–95, 102–103; 16, p. 64; 10, pp. 155, 156, 157; 6, pp. 57–60; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 17, p. 159; 11, pp. 44, 90, 125–127, 131, 141–143, 180–184]. This is because the decision to begin constructing a version is based on knowledge of at least some part of the incident of interest to the law enforcement authorities. The remaining part must therefore become the subject of a forensic version as a hypothetically assumed fragment [3, pp. 70, 122; 8, pp. 274, 275, 4, p. 92; 16, p. 64; 5, p. 81; 13, pp. 60, 61; 9, pp. 200–202; 10, p. 155; 6, p. 57]. A partial version is created in a supplementary situation, when the authority has knowledge of part of the truth [6, p. 57; 8, pp. 274, 275; 4, pp. 92, 102–103; 16, p. 64; 5, p. 81; 13, pp. 60–61; 9, pp. 200–202; 10, pp. 156–157; 3, pp. 46, 76–77, 122–123; 11, p. 44]. Parts of an event may be the subject of a version when the body creating the versions has, at the outset, such a limited amount of information that it can only begin the process of constructing a version [6, p. 57; 8, pp. 274, 275; 4, p. 92; 5, p. 81; 13, pp. 60–61; 9, pp. 200–

202; 10, p. 155; 3, pp. 46, 76–77, 122–123]. When constructing partial versions, it is important to take into account the connections and relationships between the part of the event under investigation and the remaining parts, as well as the hypothetically assumed whole. Significant contradictions often arise in this regard. The construction of partial versions is subject to the same rigours as the creation of a version concerning the entire event [3, pp. 77, 122; 8, pp. 273–276; 12, pp. 63–65; 4, pp. 92–95, 102–103; 16, p. 64; 10, pp. 155, 156, 157; 6, pp. 57–60; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 17, p. 159; 11, pp. 44, 90, 125–127, 131, 141–143, 180–184]. From the perspective of the criterion of the scope of a version's basis, a distinction is made between versions created almost exclusively on the basis of information coming from 'outside' and versions in which the thought processes of the body creating them play a fundamental role [3, p. 122; 10, p. 155]. When the body creating the version relies almost exclusively on the effectiveness of its own thought processes, the process of constructing the version may become complicated, as almost every mental operation will have to be verified [3, p. 123; 10, p. 155].

Linked to the causal factor is the principle of objectivity in the construction of a version [18, p. 237; 7, pp. 29–30; 10, p. 157; 3, pp. 57, 59, 62–64; 10, p. 155; 6, p. 58; 14, pp. 87–88; 11, p. 107; 19, pp. 90, 91; 20; 21; 22; 23; 24; 25, p. 184]. This principle requires that, in every case, consideration be given to constructing a version that posits as the cause of the event a fact that does not constitute an offence [6, p. 58; 5, p. 81; 10, 155]. In relation to the causal factor, the principle of impartiality in constructing a forensic version must be observed [18, p. 237; 10, p. 157; 3, pp. 57, 59, 62–64, 112; 6, p. 58; 14, pp. 87–88; 11, pp. 106, 107–112, 126–127; 6, p. 58; 14, pp. 87–88; 11, p. 106; 19, pp. 90–91; 20; 21; 22; 23; 24; 25, p. 184; 26, pp. 238–239], which in this context manifests itself in three aspects of constructing a version: taking into account all circumstances that both support the existence of a specific act of commission and those that contradict the hypothesis pointing to such an act; taking into account both circumstances supporting the guilt of a specific person and those indicating their innocence; at least one of the versions should be constructed in a manner favourable to the accused, provided that the circumstances of the case do not preclude this [6, p. 58; 10, p. 155].

In this context, attention should be paid to the steps that must be taken prior to the formulation of forensic versions [5, p. 79; 7, p. 59; 13, p. 60; 16, pp. 62–63; 10, p. 155; 11, p. 136]. Bearing in mind that the basis of a version consists of information concerning its subject matter, the decision to create forensic versions and the direction of these versions can only be made after a series of steps have been carried out, which primarily include: an analysis of the source materials, which usually constitute the initial information available in the case in which the forensic versions are to be created forensic [5, pp. 79–80, 8; pp. 273–276; 12, pp. 64–65; 9, pp. 89, 196–197, 200–202; 16, pp. 62–63; 3, pp. 13, 45, 63–64, 84–88, 122, 123, 129–134, 141–161; 6; 56–57, 59–61; 4, p. 96; 7, pp. 30, 57–58, 60–61; 13, pp. 55–61; 14, 87–90; 15, pp. 90, 125, 131, 141–143, 180–184; 27; pp. 226–227; 3, p. 131; 13, p. 59] the

decision to supplement or verify these materials (as primary materials usually require supplementation and very often also direct verification) [5, pp. 79–80; 8, pp. 273–276; 12, pp. 64–65; 4, pp. 92, 93, 95–97; 16, p. 64; 9, pp. 89, 196–197, 200–202; 3, pp. 13, 45, 63–64, 84–88, 122, 123, 129–134, 141–161; 6, pp. 56–57, 59–61; 4, p. 96; 7, pp. 30, 57–58, 60–61; 4, p. 96; 13, pp. 55–61; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 10, pp. 156–157; 11, pp. 90, 125, 180–184; 27; 3, 131]; a decision regarding specialist knowledge, if such is necessary for the construction of forensic versions (this knowledge may be obtained through supplementary study of relevant materials or by consulting an expert) [5, pp. 79–80; 7, p. 59; 8, pp. 273–276; 12, pp. 92, 93, 95–97; 9, pp. 89, 196–197, 200–202; 3, pp. 13, 45, 63–64, 84–88, 122, 123, 129–134, 141–161; 6, pp. 56–57, 59–61; 4, p. 96; 7, pp. 30, 57–58, 60–61; 13, pp. 55–61; 10, p. 155; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 11, 90, 125; 27; 3, p. 131]; drawing up a plan and schedule for activities to verify the basic assumptions of forensic hypotheses, specifying the methods, sequence and deadlines for their implementation [5, pp. 79–80; 8, pp. 273–276; 12, pp. 63–65; 4, pp. 92–95; 16, pp. 64–67; 7, pp. 57–58, 61; 13, pp. 56, 60–61; 9, pp. 197, 200–202; 16, p. 64; 10, pp. 151–157; 3, pp. 13, 14, 46, 63–65, 76–78, 84–88, 113–114, 122–123, 135–138, 143; 6, pp. 57–60; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 11, pp. 90, 121–123; 125–127, 131, 180–184]; drawing a justified conclusion regarding the material circumstances of the incident, particularly concerning the perpetrator of the act [9, pp. 198–199; 4, p. 97], and their motive [9, pp. 198–199, 8, pp. 273–276; 12, pp. 64–65; 4, pp. 92, 93, 96–97; 3, pp. 13, 45, 63–64, 84–88, 122, 123, 129–134, 141–161, 6, pp. 56–57, 59–61; 5, pp. 79–81; 7, pp. 30, 57–58, 60–61] the method of committing the offence, the tools used, whether the offence was committed by a single perpetrator or by more than one, etc. [9, pp. 198–199; 4, p. 97].

Criminal investigation theories may be formulated by various entities depending on the stage of the proceedings. This may be the procedural authority conducting the preliminary investigation; the law enforcement agency (the Police) conducting operational and investigative activities; or the court in judicial proceedings, particularly where there are doubts regarding the versions adopted in the indictment [6, p. 58; 4, p. 102; 11, pp. 90, 136, 182; 9, pp. 37–60; 5, pp. 112–128; 34, pp. 135–143; 35; 36; 10, pp. 133–149; 37, pp. 93–104]]. From the perspective of the entity constructing the version, these can be divided into police, prosecution and court versions [10, p. 156].

The foundations of a forensic version are the information obtained by the authorities constructing the version through procedural and non-procedural activities, as well as other sources of information, e.g. the media and unconventional investigative methods [28, pp. 210–211; 29; 30, pp. 11–119; 31, pp. 131–138; 32, p. 294; 5, pp. 215–219; 7, pp. 168–171; 4, pp. 1078–1080; 32, pp. 110–11; 26, pp. 216–217; 10, pp. 155, 229–236; 33, pp. 299–304]; clairvoyance, telepathy, esoteric knowledge, etc.) [6, p. 58]. The literature indicates that the foundations of a forensic version are information synthesised from partial data, knowledge of the human psyche, knowledge of the environment, experience, analysis of traces, intuition, evidence, case proceedings, principles of logic, collected

materials, information, evidence, intelligence, and principles of experience [3, pp. 87–90; 8, pp. 273–276; 12, pp. 64–65; 4, pp. 92, 93, 95–97; 16, p. 64; 9, pp. 89, 196–197, 200–202; 6, pp. 56–57, 59–61; 4, p. 96; 5, pp. 79–81; 7, pp. 30, 57–58, 60–61; 13, pp. 55–61; 10, pp. 155, 157; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 11, pp. 90, 125; 127, 3, p. 131]. The principles of logic constitute the rules or guidelines for constructing a forensic version, whilst the case materials form the basis for constructing a forensic version [3, p. 37; 8, pp. 273–276; 12, pp. 64–65; 4, pp. 92, 93, 95–97; 9, pp. 89, 196–197, 200–202; 6, pp. 56–57, 59–61; 5, pp. 87–90; 13, pp. 55–61; 10, pp. 155, 157; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 11, pp. 90, 125, 131; 27; 3, p. 131].

The conditions for constructing a forensic version are divided into external conditions, internal conditions and situational conditions [6, p. 59; 3, p. 92; 7, p. 59; 10, p. 155]. External conditions relate to the foundations of constructing a version, i.e. to information, and these are: the condition of the multiplicity of information, the condition of the diversity of information sources, as well as the condition of the good quality of information sources [6, p. 59; 3, p. 92; 7, pp. 59, 60; 10, p. 155], the aim being for the information to be complete, reliable and consistent [3, p. 97; 7, pp. 59, 60; 10, p. 155]. Internal factors relate to the individual compiling the report, and include intelligence, imagination, objectivity, general knowledge, forensic knowledge, legal knowledge, familiarity with the local area and environment, life and professional experience, and intuition [6, p. 59; 3, p. 92; 7, p. 59; 8, p. 274; 10, p. 155; 11, p. 60]. Situational conditions relate to the circumstances in which a version is formed and include the person's state of health, their level of activity and well-being, their conviction that their actions in a given case are justified, and their sympathy or antipathy towards the victim, etc. [6, p. 59; 10, p. 155]. The less satisfied we are with external conditions – that is, the less and poorer the information we have – the greater the role and significance of internal conditions in the process of constructing a version; consequently, the higher the intelligence of the person creating the version must be, the greater their knowledge and the richer their life experience [7, p. 60; 3, 138; 8, p. 274; 10, p. 155; 11, p. 60].

The process of constructing a forensic version involves several stages, including the collection and evaluation of partial information, the formulation of the basis for the version, the formulation of the version's premises, the verification of the version, and the evaluation of the version [6, p. 60; 8, pp. 273–276; 12, pp. 63–65; 4, pp. 92–95; 16, p. 64; 5, pp. 79–81; 7, pp. 57–58, 61; 13, pp. 56, 60–61; 9, pp. 197, 200–202; 16, p. 64, 10, pp. 155, 156, 157; 3, pp. 13, 14, 46, 63–65, 76–78, 84–88, 113–114, 122–123, 135–138, 143; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 11, pp. 90, 125–127, 131, 141–143, 180–185]. At the stage of collecting and evaluating partial information, the authority assesses the initial information obtained, supplements it, endeavours to obtain further data relating to that information, and then carries out a further assessment, analysis, sorting and preliminary synthesis [6, p. 60; 3, pp. 125–127; 8, p. 274; 16, pp. 62, 63–64; 7, p. 61; 8, p. 273; 11, p. 185]. This stage concludes with a conclusion regarding the suitability of the data for constructing a version [3, p. 127,

8, p. 274; 7, p. 61; 10, p. 155; 11, p. 185]. The stage of establishing the foundations of the version involves the authority carrying out a number of mental operations, i.e. conducting a full synthesis of the partial data, evaluating them and specifying the subject of the version [6, p. 60; 4, p. 92; 16, p. 64; 3, pp. 127–129; 8, p. 274; 7, pp. 56–57; 11, pp. 141–143, 185] as well as the internal consistency of the individual foundations [3, p. 128, 8, p. 274]. In such a process of synthesis, it is necessary to verify the individual foundations as they are developed [3, p. 128, 8, pp. 273–276; 12, pp. 63–65; 4, pp. 92–95; 16, p. 64; 5, pp. 79–81; 7, pp. 57–58, 61; 13, pp. 56, 60, 61; 9, pp. 197, 200–202; 16, p. 64; 10, pp. 155, 156, 157; 6, pp. 57–60; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 11, pp. 90, 125–127, 131, 141–143, 180–184]. The formulation of a version hypothesis as the next stage in constructing a forensic version is achieved through: reductive, deductive and analogical reasoning; and through data analysis, data segregation, data selection and data synthesis [6, p. 60; 8, pp. 273–276; 12, pp. 64–65; 4, pp. 92, 93, 95–97; 16, p. 63; 9, pp. 89, 196–197, 200–202; 10, p. 155; 3, pp. 13, 45, 63–64, 84–88, 122, 123, 129–134, 141–161; 5, pp. 79–81; 7, pp. 30, 57–58, 60–61; 13, pp. 55–61; 14, pp. 87–90; 17, pp. 162–165, 15, pp. 138–139; 11, pp. 90, 125, 141–149, 180–184; 27; 3, p. 131]. The methods and means of verifying a version, constituting the next stage in version development, encompass the processes and mental operations of the body creating the version [6, p. 60; 3, pp. 135–138; 16, p. 64; 5, p. 81; 13, pp. 60–61; 10, p. 155] similar thought processes, but carried out by a different person [6, p. 60; 3, pp. 135–138; 5, p. 81; 13, pp. 60–61]; an open discussion of the version and its verification amongst those involved in the proceedings [6, p. 60; 3, pp. 135–138; 5, p. 81; 13, pp. 60–61]. The final stage of the process of constructing a forensic version is the evaluation of the version. This is a very important stage, but unfortunately one that is rarely applied. The evaluation of the version should consist of an assessment of the version's premises, an assessment of the basis for its creation, and an assessment of the reasoning employed in its creation [6, p. 60; 3, pp. 138–139; 10, p. 155; 11, pp. 90, 125–127, 141–143, 185].

The thought processes and operations of the body creating the version include, in particular, analyses and inferential reasoning, as well as secondary analysis and secondary examination of the data adopted as the basis for constructing the forensic version [3, pp. 135–136; 5, p. 81; 7, p. 57; 13, pp. 60–61; 9, pp. 200–202; 8, p. 273; 10, p. 155]. The issue of similar thought processes, but carried out by a different person, rightly deserves recognition, as it allows for an examination of the textual material by another individual, which can both eliminate the initial bias and address any lack of objectivity. Indeed, any perspective from another person may reveal elements that had previously gone unnoticed [3, p. 136; 8, pp. 273–276; 12, pp. 64–65; 4, pp. 92, 93, 95, 97; 9, pp. 89, 196–197, 200–202; 6, pp. 56–67, 59–61; 5, pp. 79–81; 7, pp. 30, 57–58, 60–61; 13, pp. 55–61; 5, pp. 79–81; 13, pp. 55–61; 14, pp. 87–90; 15, pp. 138–139; 11, pp. 90, 125; 27, 3, p. 131].

Conclusion

The significance and application of the principles underpinning the construction of a forensic version in proceedings concerning minor offences have a direct impact on the identification of the offender, the subsequent course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The aim of this article is to present the fundamentals of constructing a forensic version in proceedings concerning minor offences through the characteristics by which this structure can be described. As emphasised above, the forensic version in question is also applied in criminal proceedings.

The scope of the article covers the classifications of the forensic version to the extent necessary to present the subject matter in question, linked to definitional elements; the presentation of the entities involved in constructing the forensic version; the steps taken prior to commencing the construction of the forensic version; attention to compliance with the principles of objectivity and directness; the conditions for constructing a forensic version, and a description of all stages of constructing a forensic version. The article will present the views of legal doctrine on the subject matter. Accordingly, these views are applied in criminal proceedings.

The research question addressed in this article is to determine the extent to which the principles underpinning the construction of a forensic version in proceedings concerning minor offences influence the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The thesis of the article is as follows: In accordance with procedural regulations and the recommendations of criminal investigation tactics, the application of the principles of constructing a criminal investigation version in proceedings concerning minor offences directly influences the identification of the offender, the course of proceedings in such cases, and the form of the final judgment.

The aim and scope of the article have been achieved. The research problem has been resolved. The article's thesis has been positively verified and the research method correctly applied.

The article employs a method of analysing the recommendations of Polish criminal investigation tactics concerning the foundations of constructing a criminal investigation version and its use in the investigative process in proceedings concerning minor offences.

It is therefore recommended that the recommendations of criminal investigation tactics regarding the foundations of constructing a criminal investigation version be strictly adhered to, as these lead to the identification of the perpetrator and holding them accountable for the offence committed.

Bibliography:

[1] Act of 6 June 1997 – Code of Criminal Procedure (consolidated text: Journal of Laws of 2026, item 490).

- [2] Act of 24 August 2001 – Code of Procedure in Misdemeanour Cases (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 977, as amended).
- [3] Juszka K., Forensic Science, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1997.
- [4] Hołyst B., Forensic Science, Wolters Kluwer, Warsaw 2018.
- [5] Hanausek T., Forensic Science – Lecture Outline, 6th edition updated by Maciej Szostak, Warsaw 2009.
- [6] Juszka K., The Forensic Perspective, (in:) D. Wilk (ed.), Forensic Science. A Guide, TNOiK Dom Organizatora, Toruń 2013.
- [7] Hanausek T., An Outline of Forensic Tactics, Dom Wydawniczy ABC, Warsaw 1994.
- [8] Kasprzak J., Młodziejowski B., Kasprzak W., Forensic Science. An Outline of the System, Difin 2015.
- [9] Pikulski S., Basic Issues in Forensic Tactics, Temida 2 Publishing House, Białystok 1997.
- [10] Gruza E., Planning of Preliminary Proceedings. Forensic Hypotheses, (in:) E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, Forensic Science, or on Contemporary Methods of Proving Crimes, Wolters Kluwer, Warsaw 2020.
- [11] Girdwoyń P., Forensic Versions. On the Detection of Crimes, PWN Legal Publishing House, Warsaw 2001.
- [12] Gross H., A Handbook for the Investigating Judge: A System of Forensic Science, edited and translated by Jerzy Kasprzak, Difin 2021.
- [13] Hanausek T., An Outline of Forensic Detection Theory, Part II. The Detection Process, Department of Training and Professional Development, Ministry of the Interior, Warsaw 1987.
- [14] Juszka K., The Improbable Version, (in:) Science and Crime. A Festschrift in Honour of Professor Tadeusz Hanausek, edited by J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Institute of Forensic Expertise Publishing House, Kraków 2001.
- [15] Taracha A., Constructing Forensic Versions and Implementing the Investigation Plan, (in:) J. Wójcikiewicz (ed.), Iure et facto. Jubilee Volume Dedicated to Dr Józef Gurgul, ed. J. Wójcikiewicz, Institute of Forensic Research Press, Kraków 2006.
- [16] J. Widacki, The investigative version, (in:) J. Widacki, Forensic Science, 4th edition, C.H. Beck, Warsaw 2018.
- [17] Juszka K., The forensic version in the prosecution of insurance fraud (in:) J. Wójcikiewicz (ed.). Insurance Fraud, Institute of Forensic Expertise Publishing House, Kraków 2005
- [18] Waltoś S., Hofmański P., Criminal Procedure. An Outline of the System, Wolters Kluwer, Warsaw 2023.

[19] Rogalski M., Commentary on Article 8 of the Code of Procedure in Misdemeanour Cases, [in:] M. Rogalski (ed.), Code of Procedure in Misdemeanour Cases. Commentary, 2nd ed., Warsaw 2022.

[20] Dąbkiewicz K., The Code of Criminal Procedure in Misdemeanour Cases. Commentary, 2nd ed., Warsaw 2017, Article 8 of the Code of Criminal Procedure, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587597519/533135/dabkiewicz-krzysztof-kodeks-postepowania-w-sprawach-o-wykroczenia-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS> (accessed: 9 May 2026).

[21] Grzegorzczak T., The Code of Criminal Procedure in Misdemeanour Cases. Commentary, 5th ed., Warsaw 2012, Article 8 of the Code of Criminal Procedure, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587283486/132059/grzegorzczak-tomasz-kodeks-postepowania-w-sprawach-o-wykroczenia-komentarz-wyd-v?cm=URELATIONS> (accessed: 9 May 2026).

[22] Lewiński, J., The Code of Criminal Procedure in Misdemeanour Cases. Commentary, 7th ed., Warsaw 2011, Article 8 of the Code of Criminal Procedure, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587543598/281174/lewinski-janusz-kodeks-postepowania-w-sprawach-o-wykroczenia-komentarz-wyd-vii?cm=URELATIONS> (accessed: 9 May 2026).

[23] Skowron, A., The Code of Criminal Procedure in Misdemeanour Cases. Commentary, 2nd ed., Warsaw 2010, Article 8 of the Code of Criminal Procedure, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587230763/76688/skowron-andrzej-kodeks-postepowania-w-sprawach-o-wykroczenia-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS> (accessed: 9 May 2026)

[24] Kotowski, W., The Code of Criminal Procedure in Misdemeanour Cases. Commentary, Warsaw 2003, Article 8 of the Code of Criminal Procedure, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587280318/77758/kotowski-wojciech-kodeks-postepowania-w-sprawach-o-wykroczenia-komentarz?cm=URELATIONS> (accessed: 9 May 2026) [25] Marek A., Marek-Ossowska A., Law of Misdemeanours (Substantive and Procedural), 10th ed., C.H. Beck, Warsaw 2023.

[26] Marek A., Waltoś S., Fundamentals of Criminal Law and Procedure, LexisNexis Legal Publishing, Warsaw 2008.

[27] Locard E., The Investigation of Crimes Using Scientific Methods, Polish edition, Łódź 1937.

[28] Juszka K., Żywucka – Kozłowska E., Abramowicz M., Detection and Evidence Gathering Using Unconventional Investigative Methods, Review of Law and Administration 2005, vol. LXXII.

[29] Żywucka – Kozłowska E., Juszka K., Unconventional investigative methods – truth or myth?, OKP Publishing House of the West Pomeranian Educational Centre, Szczecin-Kraków 2003

[30] Juszka K., Abramowicz M., Effectiveness or Irrationality – A Source of Evidence or a Myth? (in:) K. Sławik, M.A. Wasilewska (eds.), *Unconventional Methods of Identification and Detection*, Hogben Publishing House, Szczecin 2003.

[31] Juszka K., Unconventional investigative methods in the training of lawyers (in:) K. Sławik, M.A. Wasilewska (eds.), *Unconventional methods of identification and investigation*, Hogben Publishing House, Szczecin 2003.

[32] Kiełtyka, A., Commentary on Article 39 of the Code of Procedure in Misdemeanour Cases (in:) M. Rogalski (ed.), *Code of Procedure in Misdemeanour Cases. Commentary*, Wolters Kluwer, Warsaw 2022.

[33] Widacki J., Confrontation (in:) J. Widacki (ed.), *Forensic Science*, C.H. Beck, Warsaw 2018.

[34] Kabzińska J., Search, (in:) D. Wilk (ed.), *Forensic Science. A Guide*, TNOiK Dom Organizatora, Toruń 2013.

[35] Widacki, J., Operational and Investigative Activities, (in:) J. Widacki (ed.), *Forensic Science*, C.H. Beck, Warsaw 2018.

[36] Taracha A., Operational and Investigative Activities: Forensic and Legal-Evidential Aspects, Maria Curie-Skłodowska University Press, Lublin, 2006.

[37] Szumiło-Kulczycka D., Operational and investigative activities and their relationship to criminal proceedings, Lexis Nexis Polska, Warsaw 2012.

[38] Stojer-Polańska, J., 'Operational and Investigative Activities', in D. Wilk (ed.), *Forensic Science: A Guide*, TNOiK Dom Organizatora, Toruń 2013.

УДК 343.148.5

**СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ДОКАЗ ПОЗОВНИХ ВИМОГ
ВETERANІВ ВІЙНИ У ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ СПОРАХ ЩОДО
ОТРИМАННЯ ПІЛГ ТА СОЦІАЛЬНИХ ВИПЛАТ**

**FORENSIC ECONOMIC EXAMINATION AS EVIDENCE OF VETERANS' CLAIMS
IN FINANCIAL AND LEGAL DISPUTES CONCERNING THE RECEIPT OF
BENEFITS AND SOCIAL PAYMENTS**

Петро Тимкович,

завідувач сектором економічних досліджень
лабораторії товарознавчих та економічних
досліджень, Львівський науково-дослідний
інститут судових експертиз Міністерства
юстиції України, м. Львів, Україна

Orcid ID: 0009-0004-6958-1031

У статті проаналізовано роль судово-економічної експертизи у процесі захисту соціальних прав ветеранів війни в Україні. Досліджено специфіку позовних вимог, пов'язаних із невиплатою або неправильним нарахуванням соціальних допомог в умовах воєнного стану. Визначено межі застосування спеціальних знань експертів-економістів для встановлення достовірних розмірів недоотриманих коштів.

Ключові слова: *судово-економічна експертиза, ветерани війни, учасники бойових дій, соціальні виплати, позовні вимоги, Пенсійний фонд України, воєнний стан.*

The article analyzes the role of forensic economic examination in the process of protecting the social rights of war veterans in Ukraine. The study investigates the specific nature of claims related to the non-payment or incorrect calculation of social benefits under martial law conditions. Particular attention is paid to disputes concerning pension provisions, one-time payments, compensation, and other forms of social support guaranteed by national legislation. The article examines the evidentiary significance of forensic economic expertise in court proceedings and highlights its contribution to establishing the accuracy of financial calculations and identifying discrepancies in the accrual and payment of benefits. The limits of applying the specialized knowledge of forensic economists to determine the actual amounts of underpaid funds are defined. It is argued that forensic economic examination serves as an important mechanism for ensuring the effective protection of veterans' social rights, enhancing the objectivity of judicial decisions, and strengthening legal guarantees for participants in hostilities during wartime.

Keywords: *forensic economic examination, war veterans, combatants, social benefits, legal*

claims, Pension Fund of Ukraine, martial law.

Постановка проблеми: Актуальність теми зумовлена значним зростанням кількості ветеранів війни та членів їхніх сімей в Україні, а також системними дисбалансами між задекларованими державою соціальними гарантіями і реальними фінансово-економічними можливостями їх виконання. Звуження соціальних гарантій та делегування Кабміну повноважень щодо розміру виплат призвело до збільшення фінансово-правових позовів ветеранів війни, при розгляді яких судово-економічна експертиза стає ключовим інструментом доказування.

Мета дослідження: Теоретичне обґрунтування та розробка методологічних засад щодо використання судово-економічної експертизи, як дієвого інструменту доказування у цивільних та адміністративних справах за позовами ветеранів війни, спрямованих на захист їхніх фінансових інтересів, соціальних виплат та відшкодування збитків.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день соціальна політика в Україні налаштовується до вирішення проблем, які виникають за наслідками повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році та характеризуються надзвичайно руйнівними впливами на економіку та суспільство України. Одним із пріоритетних напрямків такої роботи є забезпечення цілеспрямованої підтримки, яка відповідає потребам ветеранів та членів їхніх сімей.

Нагальність проведення роботи у даному напрямку соціальної політики обґрунтовується тим, що у майбутньому виклики війни будуть ще більшими через зростання чисельності українців, включаючи членів їхніх сімей, які можуть мати статус ветерана війни. А тому, раннє визначення потреб та швидке надання пов'язаних з ними соціальних допомог забезпечуватиме інтеграцію нових механізмів підтримки ветеранів та їхніх сімей до існуючої системи соціального захисту України, враховуючи при цьому індивідуальні та сімейні потреби даної категорії суспільства.

В умовах правового режиму воєнного стану та і в повоєнний період соціальний захист ветеранів війни набуває стратегічного значення. При цьому, на практиці виникає значна кількість фінансово-правових спорів між ветеранами та органами державної влади (органи соцзахисту). Основна проблема таких спорів полягає у невідповідності розмірів фактичних виплат нормам прямої дії Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [1].

Як зазначається в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [2, с. 38] пільги для ветеранів війни та членів їх сімей охоплюють такі соціально значущі аспекти життя:

- лікування та медичне забезпечення (забезпечення лікарськими засобами та медичними послугами);

- комунальні послуги (знижки на оплату та утримання житла);
- житло та нерухомість (питання забезпечення житлом, земельними ділянками, гаражами та іншою нерухомістю);
- транспорт (безоплатний проїзд у громадському транспорті та можливість періодичного придбання квитків на міжміський транспорт безкоштовно або зі знижкою);
- соціальні виплати (надбавки до пенсії чи одноразові виплати);
- трудові відносини (права на додаткову відпустку, збільшений обсяг виплат по тимчасовій непрацездатності);
- податки (звільнення від сплати податків чи податкові знижки);
- освіта (переважне право на вступ до освітніх закладів, державна підтримка у вигляді стипендій, оплати навчання, пільгових кредитів на навчання);
- зв'язок (першочергове / позачергове встановлення домашнього телефону та знижки на абонентську плату);
- інші соціальні пільги (першочергове / позачергове обслуговування установами, що надають соціальні послуги).

Проте, в силу різного роду обставин, в тому числі і воєнного стану в Україні має місце невиконання або неналежне виконання державою своїх зобов'язань перед ветеранами щодо належних їм соціальних виплат, зокрема не виплата, затримка або зменшення розміру гарантованих законом сум. З метою захисту своїх законних прав на відповідні соціальні гарантії ветерани війни звертаються із судовими позовами до відповідних державних органів.

Як правило, предметом таких позовів є невідповідність між розмірами виплат, встановленими законом і тими, що фактично виплачуються згідно із вимогами чинного законодавства.

До ключових причин подання ветеранами війни позовів до суду можна віднести:

- спори щодо індексації або перерахунку пенсійних виплат особам з інвалідністю внаслідок війни, які не відповідають вимогам чинного законодавства;
- вимоги стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні зі служби;
- оскарження бездіяльності комісій, стосовно відмови у наданні статусу учасника бойових дій, що відповідно перешкоджає отриманню відповідних пільг та виплат;
- вимоги щодо надання пільги на оплату житлово-комунальних послуг;
- спори з Пенсійним фондом України щодо нарахування та виплати пільг у грошовій формі.

Погоджуючись із висновками Роберта Погосяна ветерани війни мають право

на захист належних їм соціальних гарантій у суді, у тому числі право на захист своїх прав на пенсійне забезпечення, медичну допомогу, житло, компенсацію за збитки тощо, зазначаючи при цьому те, що захист юридичних прав є важливою складовою правової держави і гарантує забезпечення рівності всіх перед законом та справедливе вирішення правових спорів. Захист прав ветеранів війни важливий для їх соціальної та економічної безпеки. Це означає, що вони повинні мати доступ до необхідної медичної допомоги та пільгових медичних послуг, а також до пільгового житла, транспорту, продуктів харчування, засобів особистої гігієни та інших пільг [3, с. 112].

Відстоюючи свої права, ветеранам війни доводиться заявляти позови до відповідних державних органів, для розгляду яких суди потребують точних розрахунків заборгованості, а одним із найважливіших процесуальних засобів об'єктивного підтвердження суми збитків та недоотриманих вигод є судово-економічна експертиза. При цьому, ключовою проблемою є не лише розрахунок сум, а й документальне підтвердження права на конкретні пільги чи соціальні виплати.

У даному напрямку судово-експертної діяльності судовими експертами з економічного виду досліджень вирішуватимуться завдання, пов'язані із визначенням документальної обґрунтованості призначення пільг та виплат ветеранам (аналіз реєстрів, особових рахунків, наказів по військовій частині тощо), а також проведення дослідження механізмів трансформації нематеріальної пільги (наприклад, право на безоплатні ліки) у грошовий еквівалент (компенсацію). Такий системний підхід до проведення досліджень забезпечуватиме правильність проведення розрахунку втрат ветерана, внаслідок несвоєчасного або неповного надання пільг чи соціальних виплат.

Наукова новизна вищевказаного напрямку досліджень у судово-економічній експертизі полягає в адаптації методології економічної експертизи до специфічних умов «соціальних спорів», де об'єктом дослідження є не комерційний прибуток, а матеріальна чи фінансова форма державного соціального зобов'язання.

Основні напрямки застосування судово-економічної експертизи у справах за позовами ветеранів війни та членів їх сімей документальне підтвердження обґрунтованості наступних економічних показників:

- сум заборгованості, яку держава мала виплатити порівняно з реально виплаченою сумою;
- перевірка правильності обчислення відповідних нарахувань, включаючи аналіз відповідності виплат нормам, встановленим вимогами чинного законодавства;
- документального підтвердження суми недоотриманого доходу, внаслідок встановлених порушень соціальних прав ветерана війни чи членів його

сім'ї;

- підтвердження розміру збитків у справах від не нарахування чи несвоєчасного нарахування соціальних виплат, а також їх нарахування не в повному обсязі.

Вирішення судово-економічною експертизою вищенаведених завдань проводяться судовим експертом шляхом проведення досліджень із застосуванням спеціальних методів дослідження судово-економічної експертизи: документальної перевірки, моделювання та зіставлення, які визначені в експертній методиці за реєстраційним кодом 11.0.08 [4].

Згідно із вимогами нормативних документів, якими регламентовано порядок здійснення судово-експертної діяльності в Україні, а також виходячи із експертної практики проведення судово-економічних експертиз, експерт повинен базуватися виключно на спеціальних знаннях, уникаючи правової оцінки дій державних органів, яка належить суду.

При цьому, згідно із вимогами п.2.3. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: *«Експерту забороняється: ...вирішувати питання, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі з питань права»* [5].

Висновки. Судово-економічна експертиза є необхідним та ефективним процесуальним елементом у фінансово-правових спорах ветеранів війни, що забезпечує якісний доказовий матеріал у позовних вимогах ветеранів війни.

Використання висновків судово-економічних експертиз забезпечує функціонування процесу трансформації правових норм у точні цифрові показники, що дозволяє суду ухвалити обґрунтоване рішення. Висновок експерта дозволяє не лише підтвердити факт порушення соціальних прав, але й точно визначити належні до виплати ветеранам війни суми соціальних виплат, обчислити показники недоотриманих ними доходів через заниження нарахування сум соціальних виплат чи порушення строків їх виплати.

Ефективність захисту прав ветеранів залежить від використання судово-економічної експертизи для документального підтвердження заборгованості перед органами ПФУ. З огляду на ускладнення нормативної бази, роль судово-економічної експертизи у майбутньому лише зростатиме.

Література:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Державна політика щодо ветеранів війни : аналіт. доп. / [Власенко Р. В.,

Гуцук І. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2025. – 118 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04>.

3. Погосян, Роберт: Поняття та особливості захисту прав ветеранів війни. Актуальні проблеми правознавства, no. 1, June 2023, pp. 109-13, <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1569>.

4. Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз (реєстраційний код згідно Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України – 11.0.08) / Н. Водоп'ян, Т. Саніна, Т. Хрущ, Н. Кушакова, Н. Дондик, Є. Сидоренко, Т. Гузенко, О. Мороз, К. Раковець, А. Лисенко. - Дніпропетровськ: Дніпропетровський НДІСЕ, 2003.

5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 07.05.2026).

UDK: 343.2/.7:351.74(438)

WPŁYW KODEKSU KARNEGO NA PRZYPADKI UŻYCIA
BRONI PALNEJ ZAWARTE WE WSPÓLNEJ REGULACJI PRAWNEJ
DLA RÓŻNYCH FORMACJI WŁAŚCIWYCH W SPRAWACH BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO POLSKI

THE IMPACT OF THE PENAL CODE ON CASES OF FIREARM USE CONTAINED
IN THE COMMON LEGAL REGULATION FOR VARIOUS SECURITY FORCES IN
THE FIELD OF INTERNAL SECURITY IN POLAND

Dr Ireneusz Kobus

Akademia Policji w Szczytnie

Zastępca Dyrektora Instytutu Nauk Prawnych

Orcid ID: 0000-0002-5121-2017

Opracowanie „Wpływ kodeksu karnego na przypadki użycia broni palnej zawarte we wspólnej regulacji prawnej dla różnych formacji właściwych w sprawach bezpieczeństwa wewnętrznego Polski” podejmuje problematykę określenia ilości przypadków użycia broni palnej, które są możliwe do wyinterpretowania z tej regulacji oraz z wymienionych w niej przepisów kodeksu karnego.

Słowa kluczowe: przypadki użycia broni palnej, stopień skomplikowania regulacji prawnej, przymus bezpośredni, broń palna, kodeks karny.

The study "The impact of the Penal Code on cases of use of firearms contained in the common legal regulation for various formations competent in matters of internal security of Poland" addresses the issue of determining the number of cases of use of firearms that can be interpreted from this regulation and from the provisions of the Penal Code mentioned therein.

Keywords: cases of use of firearms, degree of complexity of legal regulations, direct coercion, firearms, penal code.

Określenie stopnia skomplikowania regulacji prawnej przypadków użycia broni palnej ma istotne znaczenie w zakresie oceny możliwości ich opanowania przez uprawnionego do jej stosowania, gdyż – dysponując (jedynie) czasem ograniczonym do trwania danej interwencji – nie ma on możliwości analizowania przepisów dotyczących użycia broni palnej, które mogłyby mieć do niej zastosowanie. Zatem ta regulacja, nie powinna być zbyt skomplikowana, ponieważ uprawnieni do użycia broni palnej nie opanują jej w stopniu umożliwiającym przestrzeganie (świadome) lub – dysponując

ograniczonym czasem – nie zastosują właściwie, co może wiązać się z konsekwencjami w postaci pociągnięcia ich do odpowiedzialności prawnej (karnej, cywilnej, dyscyplinarnej).

Podstawowym aktem prawnym (systemie polskiego prawa), na mocy którego formacje właściwe w sprawach bezpieczeństwa wewnętrznego używają broni palnej jest ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej [1, t.j. Dz.U. z 2026 r., poz. 244, dalej – u.ś.p.b.]. Regulacja dozwolonych przypadków użycia broni palnej jest zawarta w art. 45 tej ustawy, który odsyła do ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. [2, t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383 ze zm., dalej – k.k.] w następujący sposób:

„Broni palnej można użyć, gdy zaistnieje co najmniej jeden z następujących przypadków:

(...)

3) bezpośredni pościg za osobą, wobec której: (...)

b) istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo, o którym mowa w art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny;

4) konieczność:

a) ujęcia osoby: (...)

– wobec której istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo, o którym mowa w art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, (...)

b) ujęcia lub udaremnienia ucieczki osoby zatrzymanej, tymczasowo aresztowanej lub odbywającej karę pozbawienia wolności lub osoby, wobec której zarządzono zatrzymanie i doprowadzenie celem odbycia kary pozbawienia wolności, jeżeli: (...)

– pozbawienie wolności nastąpiło lub ma nastąpić w związku z uzasadnionym podejrzeniem lub stwierdzeniem popełnienia przestępstwa, o którym mowa w art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny,”.

Z powyższego wynika, że każde z wymienionych tam trzech odesłań wymienia te same przepisy k.k., tj. art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282, co oznacza, że ilości przypadków użycia broni palnej – możliwe do wyinterpretowania z tych przepisów – zwiększą liczbę tych przypadków w każdym z trzech ww. odesłań do k.k., odpowiednio o: 1, 1, 8 (łącznie o 10).

W monografii autora [3, I. Kobus, Broń palna. Regulacja i formacje, Szczytno 2023, s. 45 i n.] zaprezentowano już treść przypadków użycia broni palnej możliwych do wyinterpretowania z art. 45 u.ś.p.b. w oparciu o przyjęte tam założenia. Zgodnie z nimi treść każdego przypadku użycia broni palnej, powinna: 1) zawierać przesłanki, na podstawie których możliwe jest użycie broni palnej (przesłanki wystarczające); 2) być niemożliwa do podzielenia na elementy prostsze, które samodzielnie mogłyby stanowić podstawę użycia broni palnej (przesłanki konieczne); 3) uwzględniać każde odesłanie do k.k. (zawarte w art. 45 u.ś.p.b.) jako 1 niepodzielny element danego przypadku użycia broni palnej.

Przedstawiony w ww. monografii autor sposób określania stopnia skomplikowania przedmiotowej regulacji prawnej – w oparciu o ilość różnych przypadków użycia broni palnej, które można z niej wyinterpretować – wydaje się być trafniejszy, niż prezentowane w literaturze zachodniej opracowania naukowe poświęcone złożoności prawa [4, 5, 6, 7, 8], ponieważ oddaje istotę tego, z czym uprawniony do użycia broni palnej zmagać się musi. Przybliżenie przekazu tych publikacji przekracza ramy niniejszego opracowania, więc zostaną one pominięte.

W dalszej części niniejszego opracowania zostanie zaprezentowana analiza treści ww. przepisów k.k. pod kątem udzielenia odpowiedzi na pytanie – ile różnych przypadków użycia broni palnej można wyinterpretować z tych przepisów z zastosowaniem pierwszego i drugiego z ww. założeń? Mnożąc uzyskane w ten sposób wartości liczbowe przez odpowiednie ilości przypadków użycia broni palnej, które zostały odnotowane w ww. monografii można określić ile tych przypadków w ogóle jest, a tym samym doprecyzować określenie stopnia skomplikowania badanej regulacji (tj. przypadków użycia broni palnej).

Wspomnianą analizę można przeprowadzić na dwa sposoby. Pierwszy z nich polega na sformułowaniu całkowitej treści tych przypadków i ich zsumowaniu. Natomiast drugi polega na zamieszczeniu danego przepisu w tabeli, a potem na odnotowaniu w jego treści wszystkich tych elementów, które powodują, że dany przypis zawiera więcej niż jeden przypadek użycia broni palnej. Następnie (w danym przepisie) te elementy mogą być tylko dodane, albo dodane i pomnożone przez ilość innych uprzednio dodanych elementów – jeżeli pomiędzy tymi elementami takie relacje występują.

W ww. monografii zastosowano pierwszą metodę, co spowodowało, że prezentacja treści 334 przypadków użycia broni palnej – możliwych do wyinterpretowania z art. 45 u.ś.p.b. – zajęła aż 21 stron formatu A-4 (przy około 48 wierszach na stronę tekstu). Natomiast w niniejszym opracowaniu – ze względu na ograniczenia treściowe – zostanie zastosowana druga z ww. metod.

Zatem sporządzono tabelę (zatytułowaną: Przepisy k.k. tworzące przypadki użycia broni palnej), którą zamieszczono w końcowej części tego opracowania. Zawiera ona 7 kolumn. Patrząc z lewej strony – w pierwszej kolumnie odnotowano liczby porządkowe wierszy zawierających treść analizowanych przepisów. W drugiej odnotowano nr paragrafu, a w trzeciej punktu analizowanego artykułu z k.k. W czwartej kolumnie, w wierszach wyróżnionych kolorem odnotowano ogólnie przyjętą nazwę danego przestępstwa, a w pozostałych (wierszach) – całą jego treść zamieszczoną w k.k. Kolejne trzy kolumny dotyczą minimalnego wieku sprawcy, po ukończeniu którego może on ponieść odpowiedzialność karną w rozumieniu art. 10 k.k., a tym samym być sprawcą przestępstwa, wobec którego można użyć – z tego powodu – broni palnej. Pierwsza z tych trzech kolumn (z lewej) dotyczy sprawcy, który ukończył 14 lat, druga – 15 lat, a trzecia

17 lat. W każdej z tych kolumn odnotowano wartości liczbowe, które ustalono w danym wierszu i opisano w zamieszczonych w nim nawiasach kwadratowych, a następnie zsumowano odnotowując uzyskane wyniki – przypisane do danego przestępstwa – w wierszu wyróżnionym kolorem, w którym odnotowano jego nazwę. Pozwoliło to na ograniczenie wielkości załączonej tabeli do nieco ponad 5 stron.

Pierwsze z analizowanych przestępstw (lp. 1 – 5 załączonej tabeli), to przestępstwo o charakterze terrorystycznym (art. 115 § 20 k.k.). Jego treść wspomina o czynie zabronionym, zagrożonym karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat. Analiza pod tym kątem przepisów karnych również przekracza ramy niniejszego opracowania, więc ta powyżej przytoczona treść art. 115 § 20 k.k. zostanie potraktowana jako element każdego przypadku użycia broni palnej, który jest możliwy do wyinterpretowania na jego podstawie.

Pozostałe z ww. przepisów k.k., tj.: art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 – nie zawierają odesłań do innych przepisów, więc są możliwe do jednoznacznego zdiagnozowania w zakresie ilości przypadków użycia broni palnej, które są możliwe do wyinterpretowania na ich podstawie, aczkolwiek wymagają zwrócenia uwagi na trzy kwestie – potencjalnie – mogące mieć wpływ na wartości liczbowe możliwe do ustalenia na podstawie ww. przepisów k.k. W załączonej tabeli przepisy dotyczące tych kwestii przekreślono, a w obliczeniach – wartości liczbowe możliwe do ustalenia na ich podstawie – pominięto.

Pierwsza z tych kwestii dotyczy nieumyślnych typów przestępstw – które pominięto – ponieważ trudno wymagać od uprawnionego do użycia broni palnej, że będzie on dysponował informacjami powalającymi na rozeznanie w tym zakresie. Druga dotyczy zachowań sprawcy określanych jako typy kwalifikowane, czy uprzywilejowane – które pominięto – ponieważ nigdy nie wykraczają one poza zakres zachowania określanego jako typ podstawowy. Trzecia dotyczy przypadków czynnego żalu – które pominięto – ponieważ dotyczą sprawcy, który dobrowolnie odstępuje od realizacji przestępstwa, czy łagodzi jego skutki, co uniemożliwia użycie wobec niego broni palnej, traktowanej jako środek ostateczny (art. 7 ust. 4 u.ś.p.b.).

Powyższe treści oraz wykorzystanie załączonej tabeli pozwoliły na ustalenie, że łączenie ww. przepisy k.k. uzasadniają wyodrębnienie 332 różnych przypadków użycia broni palnej, w tym: a) art. 115 – przestępstwo o charakterze terrorystycznym – 26 przypadków; b) art. 148 – zabójstwo – 16 przypadków; c) art. 156 – ciężki uszczerbek na zdrowiu – 16 przypadków; d) art. 163 – spowodowanie zdarzenia powszechnie niebezpiecznego – 42 przypadków; e) art. 164 – spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa – 42 przypadków; f) art. 165 – spowodowanie stanów powszechnie niebezpiecznych – 72 przypadków; g) art. 197 – zgwałcenie i wymuszenie czynności seksualnej – 18 przypadków; h) art. 252 – wzięcie zakładnika – 28 przypadków; i) art. 280 – rozbój – 4 przypadków; j) art. 281 – kradzież rozbójnicza – 4 przypadków; k) art. 282 –

wymuszenie rozbójnicze – 64 przypadków – przy czym sprawcy, który ukończył: 14 lat – dotyczy 14 przypadków; 15 lat – dotyczy 83 przypadków; 17 lat – dotyczy 235 przypadków.

Na początku wspomniano, że zawarta w art. 45 u.s.p.b. regulacja dozwolonych przypadków użycia broni palnej – trzykrotnie odwołuje się do art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 k.k., tj. w art. 45 pkt 3 lit b, pkt 4 lit a tiret 2, pkt 4 lit b tiret 3. Więc ustaloną w tym opracowaniu ilość przypadków użycia broni palnej z uwzględnieniem k.k. (332) należy zwiększyć dziesięciokrotnie (suma z: 1, 1, 8) i zamiast wartości 110 (suma z: 11, 11, 88) odnotowanej w ww. monografii autora [3, s. 82 i 83] odnotować wartość 3320 (suma z: 332, 332, 2656), co zwiększa łączną ilość ustalonych tam przypadków użycia broni palnej z 344 do 3554.

Wyżej wspomniano również m.in., że regulacja prawna użycia broni palnej, nie powinna być zbyt skomplikowana, ponieważ uprawnieni w tym zakresie nie opanują jej w stopniu umożliwiającym przestrzeganie (świadome). Zatem można mieć zasadne wątpliwości – czy dla uprawnionego do użycia broni palnej z uwzględnieniem odwołań do ww. przepisów k.k. ustalenie treści dopuszczalnych przez polskie prawo 3554 przypadków użycia broni palnej – czyli oddania strzału w kierunku osoby z zastosowaniem amunicji penetracyjnej (art. 4 pkt 7 u.s.p.b.) oraz zapamiętanie ich treści i zastosowanie jest w ogóle możliwe.

Tabela 1. – Przepisy k.k. tworzące przypadki użycia broni palnej

Lp.	§	P	Nazwa przestępstwa albo treść przepisu	Sprawca – od lat		
				14	15	17
			Art. 115 – Przestępstwo o charakterze terrorystycznym	–	–	26
1	20	–	Przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełniony w celu:	–	–	–
2	20	1	poważnego zastraszenia wielu osób,	–	–	1
3	20	2	zmuszenia organu władzy publicznej (1) Rzeczypospolitej Polskiej lub (1) innego państwa albo (1) organu organizacji międzynarodowej [+3x] do (1) podjęcia lub (1) zaniechania określonych czynności [+2],	–	–	6
4	20	3	wywołania poważnych zakłóceń w (1) ustroju lub (1) gospodarce [+2x] (1) Rzeczypospolitej Polskiej, (1) innego państwa lub (1) organizacji międzynarodowej [+3]	–	–	6
5	20	–	– a także groźba popełnienia takiego czynu [+13].	–	–	13
			Art. 148 – Zabójstwo	14	1	1
6	1	–	Kto zabija człowieka, podlega karze (...)	–	1	–

7	2	-	Kto zabija człowieka:	-	-	-
8	2	1	ze szczególnym okrucieństwem,	1	-	-
9	2	2	w związku z (1) wzięciem zakładnika, (1) zgwałceniem albo (1) rozbojem [+3],	3	-	-
10	2	3	w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie,	1	-	-
11	2	4	z użyciem materiałów wybuchowych,	1	-	-
12	2	-	podlega karze (...)	-	-	-
13	3	-	Karze określonej w § 2 podlega, kto (1) jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub (1) był wcześniej prawomocnie skazany za zabójstwo [+2] oraz sprawca zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnionego (1) podczas lub (1) w związku [+2x] z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z (1) ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną (1) bezpieczeństwa lub (1) porządku publicznego [+3].	8	-	-
14	4	-	Kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, podlega karze (...)	-	-	-
15	5	-	Kto czyni przygotowania do przestępstwa określonego w § 1, 2 lub 3, podlega karze (...) [+1]	-	-	1
Art. 156 - Ciężki uszczerbek na zdrowiu				-	1 6	-
16	1		Kto powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu w postaci:	-	-	-
17	1	1	pozbawienia człowieka (1) wzroku, (1) słuchu, (1) mowy, (1) zdolności płodzenia [+4],	-	4	-
18	1	2	innego (1) ciężkiego kalectwa, ciężkiej choroby (1) nieuleczalnej lub (1) długotrwałej, (1) choroby realnie zagrażającej życiu, (1) trwałej choroby psychicznej, (1) całkowitej albo (1) znacznej trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego (1) zeszpecenia lub (1) zniekształcenia ciała [+9],	-	9	-
19	1	3	(1) wycięcia, (1) infibulacji lub (1) innego trwałego i istotnego okaleczenia żeńskiego narządu płciowego [+3],	-	3	-
20	1	-	podlega karze (...).	-	-	-
21	2	-	Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze (...).	-	-	-
22	3	-	Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 jest śmierć człowieka, sprawca podlega karze (...)	-	-	-
Art. 163 - Sprowadzenie zdarzenia niebezpiecznego				-	4 2	-
23	1	-	Kto sprowadza zdarzenie, które zagraża (1) życiu lub (1) zdrowiu wielu osób albo (1) mieniu w wielkich rozmiarach [+3x], mające postać:	-	-	-

24	1	1	pożaru,	-	3	-
25	1	2	(1) zawalenia się budowli, (1) zalewu albo obsunięcia się (1) ziemi, (1) skał lub (1) śniegu [+5],	-	1 5	-
26	1	3	eksplozji materiałów (1) wybuchowych lub (1) łatwopalnych albo innego (1) gwałtownego wyzwolenia energii, rozprzestrzeniania się substancji (1) trujących, (1) duszących lub (1) parzących [+6],	-	1 8	-
27	1	4	(1) gwałtownego wyzwolenia energii jądrowej lub (1) wyzwolenia promieniowania jonizującego [+2] ,	-	6	-
28	1	-	podlega karze (...)	-	-	-
29	2	-	Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze (...)	-	-	-
30	3	-	Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega (...)	-	-	-
31	4	-	Jeżeli następstwem czynu określonego w § 2 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega (...)	-	-	-
Art. 164 - Sprowadzenie niebezpieczeństwa				-	-	42
32	1	-	Kto sprowadza bezpośrednie niebezpieczeństwo zdarzenia określonego w art. 163 § 1 [+42], podlega karze (...)	-	-	42
33	2	-	Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze (...)	-	-	-
Art. 165 - Sprowadzenie stanów niebezpiecznych				-	-	72
34	1	-	Kto sprowadza niebezpieczeństwo dla (1) życia lub (1) zdrowia wielu osób albo dla (1) mienia w wielkich rozmiarach [+3x]:	-	-	-
35	1	1	powodując zagrożenie (1) epidemiologiczne lub (1) szerzenie się choroby zakaźnej albo zarazy (1) zwierzęcej lub (1) roślinnej [+4],	-	-	12
36	1	2	(1) wyrabiając lub (1) wprowadzając [+2x] do obrotu szkodliwe dla zdrowia (1) substancje, (1) środki spożywcze lub (1) inne artykuły powszechnego użytku lub też (1) środki farmaceutyczne nieodpowiadające obowiązującym warunkom jakości [+4],	-	-	24
37	1	3	powodując (1) uszkodzenie lub (1) unieruchomienie urządzenia użyteczności publicznej [+2], w szczególności urządzenia dostarczającego wodę, światło, ciepło, gaz, energię albo urządzenia zabezpieczającego przed nastąpieniem niebezpieczeństwa powszechnego lub służącego do jego uchylenia,	-	-	6
38	1	4	(1) zakłócając, (1) uniemożliwiając lub w (1) inny sposób wpływając [+3x] na automatyczne (1) przetwarzanie, (1) gromadzenie lub (1) przekazywanie [+3] danych informatycznych,	-	-	27

39	1	5	działając w inny sposób w okolicznościach szczególnie niebezpiecznych,	-	-	3
40	1	-	podlega karze (...)	-	-	-
41	2	-	Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega karze (...)	-	-	-
42	3	-	Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze (...)	-	-	-
43	4	-	Jeżeli następstwem czynu określonego w § 2 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, sprawca podlega karze (...)	-	-	-
Art. 197 – Zgwałcenie i wymuszenie czynności seksualnej				-	6	12
44	1	-	Kto doprowadza inną osobę do obcowania płciowego (1) <i>przemocą, (1) groźbą bezprawną, (1) podstępem lub (1) w inny sposób mimo braku jej zgody [+4]</i> , podlega karze (...).	-	4	-
45	1a	-	Tej samej karze podlega, kto doprowadza inną osobę do obcowania płciowego wykorzystując brak możliwości rozpoznania przez nią (1) <i>znaczenia czynu lub (1) pokierowania swoim postępowaniem [+2]</i> .	-	2	-
46	2	-	Jeżeli sprawca w sposób określony w § 1 lub 1a [+6x] doprowadza inną osobę do (1) <i>poddania się innej czynności seksualnej albo (2) wykonania takiej czynności [+2]</i> , podlega karze (...).	-	-	12
47	3	-	Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia:	-	-	-
48	3	1	wspólnie z inną osobą,	-	-	-
49	3	2	(uchylony),	-	-	-
50	3	3	wobec wstępnego, zstępного, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub,	-	-	-
51	3	4	posługując się bronią palną, nożem lub innym podobnie niebezpiecznym przedmiotem lub środkiem obezwładniającym albo działając w inny sposób bezpośrednio zagrażający życiu,	-	-	-
52	3	5	wobec kobiety ciężarnej,	-	-	-
53	3	6	utrwalając obraz lub dźwięk z przebiegu czynu,	-	-	-
54	3	-	podlega karze (...).	-	-	-
55	4	-	Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia wobec małoletniego poniżej lat 15 lub sprawca czynu określonego w § 1–3 działa ze szczególnym okrucieństwem lub następstwem tego czynu jest ciężki uszczerbek na zdrowiu, podlega karze (...).	-	-	-
56	5	-	Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1–4 jest śmierć człowieka, sprawca podlega karze (...).	-	-	-

		Art. 252 - Wzięcie zakładnika	-	14	14
57	1	- Kto (1) bierze lub (1) przetrzymuje zakładnika [+2x] w celu zmuszenia organu (1) państwowego lub (1) samorządowego, (1) instytucji, (1) organizacji, osoby (1) fizycznej lub (1) prawnej albo (1) grupy osób do określonego zachowania się [+7], podlega karze (...)	-	14	-
58	2	- Jeżeli czyn określony w § 1 łączył się ze szczególnym udręczeniem zakładnika, sprawca podlega karze (...)	-	-	-
59	3	- Kto czyni przygotowania do przestępstwa określonego w § 1,	-	-	14
60	4	- Nie podlega karze za przestępstwo określone w § 1, kto odstąpił od zamiaru wymuszenia i zwolnił zakładnika.	-	-	-
61	5	- Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary wobec sprawcy czynu określonego w § 2, który odstąpił od zamiaru wymuszenia i zwolnił zakładnika, a stosuje nadzwyczajne złagodzenie kary, jeżeli odstąpienie od zamiaru wymuszenia i zwolnienie zakładnika nastąpiło dobrowolnie.	-	-	-
	-	Art. 280 - Rozbój	-	4	-
62	1	- Kto kradnie, (1) używając przemocy wobec osoby lub (1) grożąc natychmiastowym jej użyciem albo doprowadzając człowieka do stanu (1) nieprzytomności lub (1) bezbronności [+4], podlega karze (...)	-	4	-
63	2	- Jeżeli sprawca rozboju posługuje się bronią palną, nożem lub innym podobnie niebezpiecznym przedmiotem lub środkiem obezwładniającym albo działa w inny sposób bezpośrednio zagrażający życiu lub wspólnie z inną osobą, która posługuje się taką bronią, przedmiotem, środkiem lub sposobem, podlega karze (...)	-	-	-
	-	Art. 281 - Kradzież rozbójnicza	-	-	4
64	1	- Kto, w celu utrzymania się w posiadaniu zabranej rzeczy, bezpośrednio po dokonaniu kradzieży, (1) używa przemocy wobec osoby lub (1) grozi natychmiastowym jej użyciem albo doprowadza człowieka do stanu (1) nieprzytomności lub (1) bezbronności [+4], podlega karze (...)	-	-	4
	-	Art. 282 - Wymuszenie rozbójnicze	-	-	64
65	1	- Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, (1) przemocą, groźbą zamachu na (1) życie lub (1) zdrowie albo (1) gwałtownego zamachu na mienie [+3x], doprowadza inną osobę do rozporządzenia mieniem (1) własnym lub (1) cudzym albo do (1)	-	-	16

			<i>zaprzestania lub (1) ograniczenia działalności gospodarczej [+4],</i> podlega karze			
66	2	-	Tej samej karze podlega, kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, groźbą ogłoszenia dotyczącej (1) <i>innej osoby</i> lub (1) <i>osoby dla niej najbliższej</i> [+2x] wiadomości (1) <i>uwłaczającej czci</i> lub (1) <i>istotnie naruszającej prywatność</i> lub zarzutu, który może (1) <i>poniżyć</i> w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego (1) <i>stanowiska</i> , (1) <i>zawodu</i> lub (1) <i>rodzaju działalności</i> [+6x], doprowadza inną osobę do rozporządzenia mieniem (1) <i>własnym</i> lub (1) <i>cudzym</i> albo do (1) <i>zaprzestania</i> lub (1) <i>ograniczenia działalności gospodarczej</i> [+4].	-	-	48
Razem 332				14	83	235
Objaśnienie: 1) liczba 1 w nawisie okrągłym – jeden punktowany element zaznaczony kursywą bezpośrednio po jego prawej stronie; 2) liczba ze znakiem „+” w nawiasie kwadratowym – ilość zsumowanych elementów, zaznaczonych kursywą przed tym znakiem, które występują od początku tekstu, albo za poprzednim nawiasem kwadratowym – w zależności od tego co występuje bliżej tego znaku; 3) znak „x” w nawiasie kwadratowym – iloczyn liczby odnotowanej bezpośrednio z lewej strony tego znaku i odnotowanej w kolejnym nawiasie; 3) wiersz bez nawiasów kwadratowych – tylko jeden przypadek w danym wierszu; 4) tekst przekreślony – tekst nieuwzględniony w obliczeniach; 5) pole tylko ze znakiem „-” – liczba zero; 6) P – punkt.						

Bibliografia:

1. Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j. Dz.U. z 2026 r., poz. 244).
2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 383 ze zm.).
3. I. Kobus, Broń palna. Regulacja i formacje, Szczytно 2023, s. 45 i n.
4. N. Appermont, A conceptual framework on legal complexity, The Theory And Practice Of Legislation vol.13 (2025), issue 2, s 236 – 263 (źródło: <https://doi.org/10.1080/20508840.2025.2515804>).
5. T. van den Belt, H. Prakken, 'Measuring the Complexity of Dutch Legislation'" in E. Francesconi, G. Borges and Ch. Sorge, Legal Knowledge and Information Systems in Frontiers in Artificial Intelligence and Applications (IOS Press 2022) 249–54"; (źródło: <https://ebooks.iospress.nl/doi/10.3233/FAIA220475>).
6. J.J.B. Ruhl, D. M. Katz, 'Measuring, Monitoring, and Managing Legal Complexity' [2015] Iowa Law Review, 191–244; (źródło: <https://ilr.law.uiowa.edu/sites/ilr.law.uiowa.edu/files/2023-02/ILR-101-1-RuhlKatz.pdf>).

7. D. M. Katz and M. J. Bommarito, 'Measuring the Complexity of the Law: the United States Code' [2014] Artificial Intelligence and Law, 337-74 (źródło: <http://dx.doi.org/10-.2139/ssrn.2307352>).

8. C. Coupette, J. Beckedorf, D. Hartung, M. Bommarito and D. M. Katz, 'Measuring Law Over Time: A Network Analytical Framework with an Application to Statutes and Regulations in the United States and Germany' [2021] Frontiers in Physics, 1-23." (źródło: https://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/4526).

ПРАВНИЧА НАУКА В УКРАЇНІ НА ШЛЯХУ ДО ІНТЕГРАЦІЇ В
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР

LEGAL SCIENCE IN UKRAINE ON THE PATH TO INTEGRATION INTO THE
EUROPEAN RESEARCH AREA

Іван Фельцан,

кандидат юридичних наук, викладач
Карпатського фахового коледжу
Університету «Україна», докторант
кафедри теорії та історії держави і права,
Ужгородський національний університет,
м. Хуст, Україна

У статті досліджується трансформація юридичної науки України в умовах пострадянського розвитку та європейської інтеграції. Обґрунтовано перехід до антропоцентричної та міждисциплінарної парадигми, водночас виявлено проблеми її віддаленості від правозастосовної практики. Проаналізовано інституційно-функціональні, парадигмальні та соціально-історичні чинники розвитку науки про право. Особливу увагу приділено інтеграції до Європейського дослідницького простору та необхідності підвищення практичної релевантності юридичних досліджень.

Ключові слова: юридична наука, антропоцентризм, євроінтеграція, правозастосування, міждисциплінарність.

The article examines the transformation of legal science in Ukraine in the context of post-Soviet development and European integration. The transition to an anthropocentric and interdisciplinary paradigm is substantiated, while issues of its detachment from law enforcement practice are identified. Institutional-functional, paradigmatic, and socio-historical factors influencing the development of legal science are analyzed. Particular attention is paid to integration into the European Research Area and the need to enhance the practical relevance of legal research.

Keywords: legal science, anthropocentrism, European integration, law enforcement, interdisciplinarity.

Вступ. Юридична наука після відновлення незалежності України в 1991 р. пройшла масштабну трансформацію, спрямовану на подолання наслідків радянського періоду, який тривав більше семи десятиліть. Сьогодні попередніми

підсумками її розвитку можна вважати «олюдненість» науки та виразну тенденцію до гуманізації, що проявляється у переосмисленні ролі людини в праві.

Якщо раніше, у межах нормативістських і державоцентричних підходів, людина часто розглядалася переважно як ресурс для досягнення публічних цілей, то нині відбувається поступове утвердження антропоцентричної парадигми. У її межах людина визнається не лише носієм прав і свобод, а й ключовою метою функціонування права та держави. Це «олюднення» юридичної науки виявляється у зростанні уваги до людських прав, принципу правовладдя, ідеї гідності особи, а також до забезпечення реальної, а не декларативної, захищеності індивіда. Юридична наука дедалі більше орієнтується на міждисциплінарні підходи, інтегруючи напрацювання філософії, соціології, психології та інших галузей знань, що дозволяє глибше осмислити потреби людини та механізми їх забезпечення за допомогою права.

Однак, незважаючи на досягнуті здобутки, юридичній науці в Україні досі не вдалося повною мірою подолати одну з ключових проблем пострадянського періоду — її віддаленість від потреб правозастосовної практики. Це проявляється в кількох аспектах.

Постановка завдання. По-перше, значна частина наукових досліджень залишається зосередженою на абстрактно-доктринальних питаннях, що мають обмежений прикладний потенціал і рідко трансформуються у конкретні рекомендації для законодавця чи правозастосовних органів. По-друге, зберігається інституційний розрив між науковими установами, органами державної влади та практикуючими юристами, що ускладнює ефективну комунікацію та впровадження наукових результатів у практику. По-третє, недостатній рівень міждисциплінарності обмежує здатність юридичної науки адекватно реагувати на складні соціальні виклики, які потребують комплексних і системних рішень.

Унаслідок цього юридична наука нерідко виконує переважно описово-пояснювальну функцію, не реалізуючи свого потенціалу як інструменту практичного вдосконалення права. Це актуалізує необхідність переорієнтації наукових досліджень у бік прикладної спрямованості, посилення взаємодії з практикою та формування дієвих механізмів імплементації наукових розробок у правотворчу і правозастосовну діяльність.

Як це не парадоксально, але виникненню кризи в праві сприяла традиційна, монодисциплінарна наука, яка у вирішенні всіх проблем, пов'язаних з людиною, виходила з визнання «розриву» суб'єкт-об'єктних відношень, по чергово абсолютизуючи або людину, або умови (середовище) її існування[1, с.78].

Результати дослідження. Вирішення всіх цих проблем не є новим завданням для європейського правничого простору. Ще у 2000 р., в контексті Лісабонської стратегії, було започатковано формування Європейського дослідницького простору

з метою подолання фрагментації національних наукових систем та створення єдиного ринку досліджень, інновацій і технологій. Ключовою ідеєю цієї ініціативи стало забезпечення вільного руху дослідників, знань і технологій у межах Європейського Союзу, що, у свою чергу, мало сприяти підвищенню конкурентоспроможності Європи на глобальному рівні.

У 2007 р. Європейський дослідницький простір отримав пряме визнання у статті 179(1) «Договору про функціонування Європейського Союзу», що закріпило його як одну з офіційних цілей інтеграції та надало процесу інституційної визначеності. Дана норма вступила в дію в 2009р. після набуття чинності Лісабонським договором.

У 2026 р. очікується ухвалення Європейського дослідницького акту (ERA Act), який покликаний запровадити більш чітке та юридично обов'язкове регулювання на науково-дослідницькому рівні. Документ передбачає гарантування свободи наукових досліджень, забезпечення інвестицій у розмірі 3 % ВВП, сприяння мобільності дослідників та формування ефективної системи управління Європейським дослідницьким простором.

У період після 1991 р. важливими етапами на шляху інтеграції України до Європейського дослідницького простору стало прийняття Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво (2002 р.) [2] – документ є чинним і періодично продовжується його дія на наступні 5 років (останнє оновлення відбулося 26 лютого 2026 р.); Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA), схваленої рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 22 березня 2018 р. № 3/1-7[3]; Дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору (ЄДП), затвердженої наказом МОН від 10 лютого 2021 р. № 167[4]; Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору на період до 2027 р., затвердженої наказом МОН від 31 грудня 2025 р. № 1732[5].

Незважаючи на підписання в 2002 р. Угоди між Україною та Європейським Союзом про наукове і технологічне співробітництво, значний період часу не здійснювалася системна інтеграція України до Європейського дослідницького простору, яка в Україні фактично розпочалася тільки в 2018 р.

Сучасний етап інтеграції України передбачає подальше наближення наукової та освітньої політик до європейських стандартів, розвиток наукових парків та інноваційних режимів, що сприятиме повноцінній участі країни в єдиному дослідницькому та інноваційному просторі. У цьому контексті важливим є врахування досвіду інших держав-членів Європейського Союзу, які приєдналися до Європейського Союзу раніше, зокрема Румунії та Болгарії.

Надалі доцільно детальніше розглянути одну з груп критеріїв — зовнішні, або інституційно-функціональні. Вони відображають взаємодію юридичної науки з державою, суспільством і практикою, а також проявляються у визначенні інституційної спроможності науки про право та її реального практичного впливу.

Що стосується критерію практичної релевантності юридичної науки, він охоплює кілька ключових аспектів: вплив на законодавство, законодавчі реформи; застосування наукових результатів у судовій та адміністративній практиці; а також соціальний ефект, який проявляється, зокрема, в усвідомленні цінності права для суспільства і кожної окремої особи.

В Україні однією з ключових проблем у сфері інституційно-функціональних критеріїв розвитку юридичної науки є її обмежений реальний вплив на законодавчий процес і законодавчі реформи, зокрема через формалізований характер експертних висновків та політичну домінанту у прийнятті рішень.

Другою проблемою виступає слабка інтеграція наукових результатів у судову та адміністративну практику, що проявляється у фрагментарному використанні доктринальних підходів судами, включно з практикою Верховного Суду. Навіть Конституційний Суд України у своїх рішеннях пройшов тривалий період до формування української формули правовладдя: від Рішення КСУ № 15-рп/2004, у якому вперше було сформульоване розуміння верховенства права як панування права в суспільстві, до сучасної української формули правовладдя, зафіксованої у Рішенні КСУ № 5-п(II)/2020.

Третьою проблемою є недостатній соціальний ефект юридичної науки — низький рівень усвідомлення цінності права та юридичної освіти населення, що частково зумовлено розривом між академічним дискурсом і потребами суспільства.

Четвертою можна назвати інституційну слабкість наукових установ і нестачу стабільної державної підтримки, у тому числі з боку Міністерства освіти і науки України, що знижує спроможність науки про право виконувати стратегічну функцію.

На парадигмальному рівні головною проблемою є незавершеність переходу від нормативістської та формально-догматичної моделі праворозуміння до функціональної, соціально орієнтованої парадигми, у межах якої юридична наука виступає не лише інтерпретатором норм, а й активним учасником правотворення та правозастосування.

Що стосується критерію інституційних умов розвитку юридичної науки, він відображає взаємодію науки про право з державою, суспільством і практикою. Насамперед цей критерій охоплює: державне регулювання та фінансування юридичних досліджень; роль професійних асоціацій, наукових спільнот і експертних середовищ; а також відповідність міжнародним стандартам наукової та освітньої діяльності.

В Україні інституційні умови розвитку юридичної науки залишаються суперечливими та недостатньо стабільними. Державне регулювання і фінансування юридичних досліджень часто має фрагментарний характер, залежить від бюджетних обмежень і не завжди орієнтоване на довгострокові наукові пріоритети. Значна частина рішень у сфері науки та освіти концентрується в межах Міністерства освіти і науки України, однак механізми підтримки фундаментальних юридичних досліджень залишаються обмеженими, що знижує конкурентоспроможність наукових шкіл і стимулює формалізацію наукової діяльності. Водночас роль професійних асоціацій, наукових спільнот і експертних середовищ ще не набула достатньої інституційної ваги у формуванні державної політики, що звужує простір для автономного розвитку доктрини.

У парадигмальному вимірі проблема полягає у незбалансованості між державно-адміністративною моделлю організації науки та принципом її академічної автономії й саморегуляції. Юридична наука перебуває між потребою відповідати міжнародним стандартам досліджень і освіти та збереженням внутрішньо орієнтованої, нормативістської традиції.

Раніше наука в Україні фінансувалася головним чином за кількістю посад і площ установ, а ефективність досліджень та потенціал розвитку враховувалися спорадично. З 2026 р. базове фінансування прив'язане до результатів державної оцінки, що дозволяє системно оцінювати діяльність установ, стимулює підвищення зарплат науковців, модернізацію лабораторій і обладнання, підтримку ініціативних проєктів та створює прозорий зв'язок між якістю досліджень і державною підтримкою, забезпечуючи стабільність і довгострокове планування розвитку науки.

Уряд запроваджує нову модель фінансування наукової сфери: понад 3 млрд. грн. додаткових коштів на основі державної оцінки. Раніше наука фінансувалася головним чином за кількістю посад і площ установ, а ефективність досліджень та потенціал розвитку враховувалися рідко. З 2026 р. базове фінансування прив'язане до результатів державної оцінки, що дозволяє системно оцінювати діяльність установ, стимулює підвищення зарплат науковців, модернізацію лабораторій і обладнання, підтримку ініціативних проєктів та створює прозорий зв'язок між якістю досліджень і державною підтримкою, забезпечуючи стабільність і довгострокове планування розвитку науки.

Що стосується критерію соціально-історичного контексту юридичної науки, він відображає взаємодію науки про право з державою, суспільством і практикою. Передусім цей критерій охоплює: історичну еволюцію юридичної науки та її традиції; вплив політичних, економічних та інтеграційних процесів; здатність науки адаптуватися до глобальних і регіональних викликів.

В українському соціально-історичному контексті розвитку юридичної науки можна виокремити кілька системних проблем. По-перше, зберігається незавершеність доктринальної трансформації від радянської нормативістської традиції до плюралістичної моделі розуміння, права, що поєднує природно-правові, соціологічні та аксіологічні підходи; це зумовлює інерційність методології та обмеженість інтерпретаційних ресурсів. По-друге, суттєвий вплив політичних і економічних трансформацій, включно з постсоціалістичною перебудовою та євроінтеграційним курсом, спричиняє фрагментарність правових реформ і нестабільність нормативного масиву, що ускладнює формування сталої наукової традиції. По-третє, адаптація до глобальних і регіональних викликів — зокрема гармонізація з правом Європейського Союзу — нерідко має рецептивний характер без достатньої теоретичної рефлексії, що знижує рівень внутрішньої системності доктрини. Нарешті, зберігається розрив між історично сформованими науковими школами та сучасними запитами суспільства, що послаблює соціальну легітимність юридичної науки.

На парадигмальному рівні головною проблемою є відсутність цілісної, концептуально інтегрованої моделі праворозуміння, здатної поєднати національну традицію права з вимогами глобалізованого юридичного простору. Наука про право в Україні перебуває у стані методологічної гібридності, коли різні підходи співіснують без належного теоретичного синтезу, що обмежує її прогностичну й системоутворюючу функцію.

Наразі Україна продовжує діяльність щодо імплементації європейських стандартів організації та проведення наукових досліджень в напрямку входження до Європейського дослідницького простору. Втім цей шлях є непростим та ускладнюються багатьма суб'єктивними та об'єктивними чинниками[6, с. 329].

Висновки. Отже, ключовим викликом є формування нової наукової парадигми, в межах якої право розглядається як складний соціальний феномен, а юридична наука — як автономний і водночас інтегрований у міжнародний дискурс інститут, здатний забезпечити концептуальну єдність юридичного розвитку держави.

Попри стратегічне значення, протягом тривалого часу Європейський дослідницький простір функціонував переважно на основі добровільних механізмів координації, які не змогли повністю усунути бар'єри між національними науковими системами. Обмежена обов'язковість цих інструментів, різний рівень інвестицій у науку та відмінності в регуляторних підходах створили необхідність переходу до нового етапу розвитку, що передбачає більш чітке та юридично обов'язкове врегулювання діяльності дослідницького простору. Вказана тенденція відображається і у підходах до оновлення порядку фінансування науки в Україні.

Література:

1. Теліженко Л. В. Трансдисциплінарний підхід у сучасному праві: антропологічний контекст. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки". 2023. № 4. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8817>
2. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво {Угоду ратифіковано Законом N 368-IV (368-15) від 25.12.2002}. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_194#Text
3. Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA), схвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 22 березня 2018 р. № 3/1-7. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf> (Дата звернення: 08.09.2025).
4. Дорожня карта інтеграції науково інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору (ЄДП), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 10 лютого 2021 р. №167. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/news/2021/12/17/Intehr.Ukr.do.Yevrop.doslidn.prostoru.17.12.pdf> (Дата звернення: 23.03.2026).
5. Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору на період до 2027 р., затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 31 грудня 2025 р. № 1732. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny/2026/01/final-doroznia-karta-jedp-30122025docx.pdf> (Дата звернення: 23.03.2026).
6. Пархоменко Н. Європейські стандарти організації та здійснення наукових досліджень та їх правове забезпечення в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 5, № 86. 2024. Розділ 11. Міжнародне право. С. 325–329. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.47>

UDC: 614.38:35.08(4-11)

**ZARZĄDZANIE PUBLICZNĄ SŁUŻBĄ KRWI W EUROPIE ŚRODKOWO -
WSCHODNIEJ. ANALIZA PORÓWNAWCZA MODELI ORGANIZACYJNYCH**

**PUBLIC BLOOD SERVICE MANAGEMENT IN CENTRAL AND EASTERN
EUROPE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF ORGANIZATIONAL MODELS**

Marcin Kubera

Pomorska Szkoła Wyższa w Starogardzie
Gdańskim

Orcid ID: 0000-0002-6163-0650

Celem niniejszego opracowania jest analiza i porównanie modeli organizacyjnych publicznej służby krwi w czterech krajach Europy Środkowo-Wschodniej: Polsce, Czechach, Słowacji i na Węgrzech. Badanie oparto na metodzie analizy porównawczej dokumentów normatywnych i danych instytucjonalnych, a jako ramy teoretyczne zastosowano typologię konfiguracji organizacyjnych Mintzberga oraz teorię kontyngencji. Zidentyfikowano cztery odmienne modele: formę dywizjonalną (Polska), profesjonalną biurokrację szpitalną (Czechy), biurokrację maszynową (Słowacja) oraz formę dywizjonalną o cechach biurokracji maszynowej (Węgry). Dla oceny odporności systemów w warunkach kryzysowych obliczono wskaźnik odporności donacyjnej (WOD) oraz przeprowadzono wielokryterialną ocenę sprawności organizacyjnej (WSO). Wyniki wskazują, że modele bardziej scentralizowane osiągają przewagę w zakresie koordynacji kryzysowej, efektywności informacyjnej i skalowalności systemu, natomiast model dywizjonalny (Polska) wykazuje większą odporność w zakresie utrzymania wolumenu donacji podczas kryzysu (WOD = 94,8%). Wskazano również potencjalny kierunek rozwoju polskiego systemu oparty na modelu skoordynowanej autonomii.

Słowa kluczowe: zarządzanie publiczne, służba krwi, modele organizacyjne, typologia Mintzberga, odporność organizacyjna

The aim of this study is to analyze and compare organizational models of public blood services in four Central and Eastern European countries: Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary. The study is based on a comparative analysis of legal regulations, institutional documents, and statistical data. Mintzberg's typology of organizational configurations and contingency theory were adopted as the theoretical framework. Four distinct organizational models were identified: the divisionalized form (Poland), professional bureaucracy (Czech Republic), machine bureaucracy (Slovakia), and a divisionalized form with characteristics of machine bureaucracy (Hungary).

To assess the resilience of blood service systems under crisis conditions, the Donation Resilience Index (DRI) was calculated, and a multicriteria assessment of organizational

performance (WSO) was conducted. The findings indicate that more centralized models demonstrate advantages in crisis coordination, information management, standardization of procedures, and system scalability. In contrast, the divisionalized model implemented in Poland showed the highest resilience in maintaining blood donation volume during the COVID-19 pandemic (DRI = 94.8%).

The study also suggests that a model of coordinated autonomy, combining regional operational independence with centralized information management and crisis coordination, may constitute a potential direction for the further development of the Polish public blood service system.

Keywords: public management, blood service, organizational models, Mintzberg's typology, organizational resilience

1. Wstęp

Publiczna służba krwi stanowi element infrastruktury krytycznej państwa oraz ważny komponent systemu ochrony zdrowia. Ze względu na ograniczony okres przechowywania krwi pełnej, wynoszący maksymalnie 42 dni, system ten wymaga ciągłej i niezakłóconej organizacji pobierania, przetwarzania oraz dystrybucji składników krwi. Zapewnienie bezpieczeństwa krwi i zapobieganie jej niedoborom stanowi zadanie z pogranicza zarządzania publicznego i bezpieczeństwa zdrowotnego. W tym kontekście istotne znaczenie mają modele organizacyjne instytucji odpowiedzialnych za realizację tych zadań, ponieważ wpływają one na efektywność działania, odporność organizacyjną oraz zdolność reagowania na sytuacje kryzysowe.

Pandemia COVID-19 ujawniła zróżnicowaną odporność systemów krwiodawstwa funkcjonujących w państwach europejskich. W Polsce, jak wskazuje Najwyższa Izba Kontroli (NIK, 2023), pomimo zdecentralizowanego charakteru systemu odnotowano jedynie około 5-procentowy spadek liczby donacji w 2020 roku. Na Węgrzech scentralizowany mechanizm koordynacji umożliwił stosunkowo szybką odbudowę bazy dawców po spadku liczby donacji wynoszącym około 13% (Matusovits et al., 2021; Dorner & Csordás, 2024). Z kolei na Słowacji wdrożenie centralnego systemu informatycznego IS Rubín przyczyniło się do zwiększenia integracji operacyjnej krajowej służby krwi (OECD Observatory of Public Sector Innovation, 2022). W Czechach natomiast, gdzie system opiera się na rozproszonych oddziałach szpitalnych pozbawionych centralnego koordynatora, problemy związane z koordynacją działań stawały się widoczne już w warunkach sezonowych niedoborów krwi i jej składników (Šálek, 2023).

Niniejszy artykuł stanowi kontynuację i rozszerzenie analizy struktur organizacyjnych Regionalnych Centrów Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa (RCKiK) w Polsce (Kubera, 2025). O ile wcześniejsze opracowanie koncentrowało się na zróżnicowaniu formalnych struktur organizacyjnych 21 polskich RCKiK, o tyle celem niniejszego badania jest porównanie modeli organizacyjnych publicznej służby krwi w wybranych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Artykuł wpisuje się w nurt badań nad zarządzaniem publicznym, odpornością organizacyjną oraz funkcjonowaniem

instytucji publicznych w warunkach kryzysowych. Jednocześnie odpowiada na lukę badawczą dotyczącą porównawczej analizy modeli organizacyjnych służby krwi w państwach regionu, która w dotychczasowej literaturze była podejmowana stosunkowo rzadko.

2. Ramy teoretyczne i przegląd literatury

2.1. Typologia struktur organizacyjnych Mintzberga

Analiza porównawcza modeli organizacyjnych publicznej służby krwi wymaga zastosowania ram teoretycznych umożliwiających systematyczne zestawienie heterogenicznych systemów instytucjonalnych. W niniejszym opracowaniu wykorzystano typologię konfiguracji organizacyjnych Henry'ego Mintzberga (1979, 1983), szeroko stosowaną w badaniach nad organizacjami publicznymi, w tym instytucjami ochrony zdrowia.

Mintzberg wyróżnił pięć podstawowych konfiguracji organizacyjnych: prostą strukturę, biurokrację maszynową, biurokrację profesjonalną, formę dywizjonalną oraz adhokrację. W kontekście systemów krwiodawstwa szczególne znaczenie mają biurokracja maszynowa – oparta na wysokiej standaryzacji procesów medycznych i logistycznych – oraz forma dywizjonalna, w której względnie autonomiczne jednostki regionalne są koordynowane przez centralny ośrodek za pomocą standaryzacji wyników i procedur.

Uzupełnieniem podejścia Mintzberga jest teoria kontyngencji (Lawrence i Lorsch, 1967; Thompson, 1967), zgodnie z którą nie istnieje jeden uniwersalnie optymalny model organizacyjny, a efektywność organizacji zależy od uwarunkowań otoczenia, wielkości organizacji oraz stosowanej technologii. W odniesieniu do publicznej służby krwi szczególnego znaczenia nabierają czynniki takie jak pandemia, konflikty zbrojne, kryzysy migracyjne czy zmiany demograficzne, które zwiększają znaczenie zdolności koordynacyjnych i odporności organizacyjnej systemu.

W literaturze dotyczącej odporności organizacyjnej sektora publicznego podkreśla się, że skuteczne funkcjonowanie organizacji w warunkach kryzysowych wymaga łączenia elementów centralizacji strategicznej z decentralizacją operacyjną. Koncepcja *coordinated autonomy* (skoordynowanej autonomii) opisuje systemy, w których jednostki lokalne zachowują zdolność elastycznego reagowania na problemy operacyjne, pozostając jednocześnie zintegrowane poprzez wspólny system informacyjny, jednolite procedury oraz centralne mechanizmy koordynacji kryzysowej.

2.2. Przegląd literatury

Dotychczasowe badania nad organizacją publicznej służby krwi koncentrowały się głównie na aspektach klinicznych, epidemiologicznych oraz logistycznych, natomiast znacznie rzadziej analizowano wpływ modeli organizacyjnych na odporność systemową i zdolność reagowania kryzysowego. Kubera (2025), analizując statuty 21 Regionalnych

Centrów Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa w Polsce, wykazał istotne zróżnicowanie struktur kierowniczych pomiędzy jednostkami, co pozwala interpretować polski model jako formę dywizjonalną w rozumieniu Mintzberga (1983).

W literaturze dotyczącej efektywności systemów ochrony zdrowia coraz częściej podkreśla się znaczenie sposobu organizacji i stopnia decentralizacji zarządzania. Kowalczuk i Ćwik (2025), wykorzystując metody DEA i MCDA do analizy systemów ochrony zdrowia Polski, Czech i Węgier, wykazali dodatnią zależność między decentralizacją a efektywnością techniczną systemu w badanych krajach. Autorzy podkreślili jednocześnie, że efektywność zależy nie tylko od poziomu finansowania, lecz również od jakości mechanizmów koordynacyjnych, integracji procesów oraz sposobu alokacji zasobów.

Problematyka odporności organizacyjnej i zarządzania kryzysowego stanowi obecnie jeden z głównych nurtów badań nad sektorem publicznym. Korda (2025) wskazuje, że skuteczne zarządzanie kryzysowe wymaga równowagi pomiędzy centralną mobilizacją zasobów a lokalną zdolnością adaptacyjną organizacji. Podobnie Kokocińska (2025) podkreśla znaczenie interoperacyjności instytucjonalnej, elastyczności proceduralnej oraz współpracy wielopodmiotowej jako warunku skutecznego funkcjonowania systemów ochrony zdrowia w sytuacjach kryzysowych.

W literaturze akcentuje się również rolę kompetencji zarządczych i procesów komunikacyjnych w budowaniu odporności organizacyjnej. Raport Rady Pracodawców RP (2023), odwołując się do klasycznej koncepcji ról menedżerskich Mintzberga, wskazuje na szczególne znaczenie funkcji informacyjnych i decyzyjnych menedżerów w warunkach wysokiej niepewności. Kompetencje związane z koordynacją przepływu informacji, zarządzaniem zmianą oraz komunikacją kryzysową uznawane są za kluczowe dla utrzymania ciągłości działania organizacji ochrony zdrowia.

Znaczenie elastyczności organizacyjnej podkreślają również badania dotyczące funkcjonowania systemów krwiodawstwa w warunkach wojennych i kryzysowych. Wilczyńska (2022), analizując procedurę *Walking Blood Bank*, wskazuje, że wysoki poziom formalizacji procedur transfuzjologicznych zwiększa bezpieczeństwo systemu w warunkach stabilnych, jednak może ograniczać jego zdolność adaptacji operacyjnej w sytuacjach nadzwyczajnych. Skuteczne funkcjonowanie systemu krwi w warunkach kryzysowych wymaga zatem uproszczonych procedur decyzyjnych, interoperacyjności logistycznej oraz zdolności szybkiej mobilizacji zasobów.

Istotnym obszarem badań pozostaje także logistyka ochrony zdrowia i integracja przepływu informacji. Jarosz i Młynarska (2022) wskazują, że skuteczność logistyki medycznej zależy od koordynacji przepływu materiałów, informacji i pacjentów oraz od zdolności monitorowania procesów w czasie rzeczywistym. W przypadku systemów krwiodawstwa szczególne znaczenie mają centralizacja danych, monitorowanie stanów magazynowych oraz sprawna komunikacja pomiędzy jednostkami systemu.

Współczesne badania nad transformacją organizacyjną ochrony zdrowia coraz częściej odwołują się do koncepcji adaptacyjnego i elastycznego zarządzania. Yildirim (2023) wskazuje, że skuteczność organizacji zdrowotnych zależy nie tylko od formalnego planowania strategicznego, lecz również od zdolności dostosowywania się do zmieniającego się otoczenia. Z kolei Dotsenko i współautorzy (2023), analizując transformację systemu ochrony zdrowia Ukrainy w warunkach wojennych, podkreślają znaczenie połączenia centralnej koordynacji, standaryzacji procesów oraz lokalnej zdolności adaptacyjnej organizacji. Autorzy, odwołując się do mechanizmów koordynacji Mintzberga, wskazują na kluczową rolę integracji danych, przepływu informacji oraz zaangażowania interesariuszy w procesach zarządzania zmianą.

W badaniach nad zasobami ludzkimi w ochronie zdrowia podkreśla się natomiast znaczenie organizacyjnych aspektów zarządzania personelem. Buchelt i współautorzy (2020) wskazują, że sposób organizacji pracy i zarządzania personelem stanowi jedną z głównych barier wdrażania koncepcji Healthcare 4.0. Pomaranik i Kludacz-Alessandri (2024) wykazują z kolei, że odpowiednie praktyki zarządzania kompetencjami i rozwojem personelu mogą istotnie wpływać na efektywność pracowników publicznego sektora ochrony zdrowia.

Znaczenie centralizacji dla skuteczności koordynacji kryzysowej podkreślają również badania Bermiana i współautorów (2024) dotyczące doświadczeń Kolumbii Brytyjskiej podczas pandemii COVID-19. Autorzy wskazują, że bardziej scentralizowane systemy zdrowia publicznego mogą zapewniać większą spójność działań oraz skuteczniejszy przepływ informacji w sytuacjach kryzysowych. Jednocześnie literatura wskazuje, że decentralizacja może zwiększać zdolność adaptacyjną organizacji, szczególnie gdy system dysponuje sprawnymi mechanizmami komunikacji i integracji danych (European Observatory on Health Systems and Policies, 2024).

Raport Najwyższej Izby Kontroli (2023) wskazuje natomiast na istotną wrażliwość polskiego systemu krwiodawstwa na sytuacje kryzysowe, zwracając uwagę na brak w pełni zintegrowanego systemu operacyjnego zarządzania danymi oraz zróżnicowane poziomy rezerw krwi pomiędzy regionalnymi jednostkami. Problem ten nabiera szczególnego znaczenia w kontekście prognozowanego wzrostu zapotrzebowania na krew i osocze w Europie. Simonetti i współautorzy (2024) szacują, że Europa potrzebuje ponad dwóch milionów dodatkowych dawców, a skuteczność ich pozyskania zależy między innymi od spójności strategii komunikacyjnych oraz zdolności koordynacyjnych systemu.

Pomimo rosnącej liczby badań dotyczących odporności organizacyjnej oraz logistyki medycznej w ochronie zdrowia, nadal brakuje pogłębionych analiz porównawczych modeli organizacyjnych publicznej służby krwi w Europie Środkowo-Wschodniej. Luka badawcza dotyczy przede wszystkim oceny wpływu stopnia centralizacji oraz przyjętego modelu organizacyjnego na odporność systemową, zdolność

koordynacji kryzysowej oraz utrzymanie ciągłości donacji. Niniejsze opracowanie stanowi próbę uzupełnienia tej luki poprzez analizę porównawczą modeli organizacyjnych publicznej służby krwi w Polsce, Czechach, na Słowacji i Węgrzech.

3. Metodyka badania

Badanie oparto na metodzie porównawczej analizy dokumentów normatywnych, uzupełnionej analizą danych statystycznych. Materiał empiryczny stanowiły:

1. akty prawne regulujące organizację publicznej służby krwi w badanych krajach;
2. oficjalne dokumenty organizacyjne: Národná transfúzna služba Slovenskej republiky (NTS SR, Słowacja), Országos Vérellátó Szolgálat / Hungarian National Blood Transfusion Service (OVSz/HNBTS, Węgry), Státní ústav pro kontrolu léčiv (SÚKL) oraz Czech Red Cross (Czechy);
3. dane statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego (GUS, Polska), Národné centrum zdravotníckych informácií (NCZI, Słowacja), Hungarian National Blood Transfusion Service (HNBTS, Węgry) oraz raporty European Directorate for the Quality of Medicines & HealthCare (EDQM) z lat 2020–2023;
4. literaturę naukową oraz raporty instytucjonalne.

Analiza objęła dziesięć wymiarów organizacyjnych dla każdego z czterech krajów: model organizacyjny w typologii Mintzberga, liczbę szczebli zarządzania, mechanizm koordynacji, autonomię decyzyjną (strategiczną i operacyjną), specjalizację kierowniczą, liczbę jednostek organizacyjnych, system informatyczny, nadzór właścicielski oraz podstawę prawną.

Dla oceny ilościowej zastosowano dwa wskaźniki syntetyczne.

Pierwszy z nich – wskaźnik odporności donacyjnej (WOD) – mierzy stopień utrzymania aktywności donacyjnej w warunkach kryzysowych:

$$WOD = \frac{D_{2020}}{D_{2019}} \times 100\%$$

gdzie:

- D2020 – liczba donacji lub aktywnych dawców w roku kryzysowym (2020),
- D2019 – liczba donacji lub aktywnych dawców w roku bazowym (2019).

Ze względu na ograniczoną dostępność danych historycznych dla części państw wskaźnik obliczano na podstawie liczby donacji lub liczby aktywnych dawców, w zależności od dostępności danych źródłowych.

Drugim wskaźnikiem jest wskaźnik sprawności organizacyjnej (WSO), oparty na wielokryterialnej ocenie punktowej przedstawionej w tabeli 3. Dla każdego kryterium przyznawano następujące wartości punktowe:

- wysoka ocena (W) – 3 pkt,
- średnia ocena (S) – 2 pkt,
- niska ocena (N) – 1 pkt,
- brak danych (b.d.) – 0 pkt.

Wskaźnik obliczono według wzoru:

$$WSO = \frac{\Sigma \text{punktów}}{27} \times 100\%$$

gdzie:

- Σ punktów – suma punktów uzyskanych w dziewięciu kryteriach oceny,
- 27 – maksymalna możliwa liczba punktów (9 kryteriów $\times$ 3 pkt).

Wskaźnik WSO ma charakter heurystyczny i eksploracyjny. Jego celem jest umożliwienie syntetycznego porównania analizowanych modeli organizacyjnych, a nie stworzenie uniwersalnej miary efektywności organizacyjnej.

Ograniczenia badania obejmują:

1. brak centralnych danych statystycznych dla Czech wynikający z rozproszonej organizacji systemu;
2. heterogeniczność definicji donacji stosowanych w poszczególnych krajach;
3. koncentrację analizy na formalnych rozwiązaniach organizacyjnych wynikających z regulacji prawnych i dokumentów instytucjonalnych, a nie na praktyce funkcjonowania systemów w ujęciu operacyjnym.

4. Modele organizacyjne - charakterystyki krajowe

4.1. Polska - forma dywizjonalna

Polski system publicznej służby krwi oparty jest na Ustawie z dnia 22 sierpnia 1997 roku o publicznej służbie krwi. Sieć 21 Regionalnych Centrów Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa (RCKiK) stanowi formę dywizjonalną w ujęciu Mintzberga - autonomiczne jednostki o odrębnej osobowości prawnej, koordynowane przez normy ustawowe i nadzór Narodowego Centrum Krwi (NCK). Każde RCKiK posiada własnego dyrektora jako jednoosobowy organ zarządzający oraz - w zależności od wielkości - od 1 do 3 zastępców dyrektora. Kubera (2025) wykazał, że liczba zastępców dyrektora istotnie różnicuje duże i małe RCKiK (test U Manna-Whitneya, $U = 39,50$; $p = 0,038$). Wynik ten potwierdza występowanie wewnętrznego zróżnicowania poszczególnych jednostek organizacyjnych, charakterystycznego dla formy dywizjonalnej w ujęciu Mintzberga. Mechanizmem koordynacji jest tu standaryzacja efektów (wspólne normy prawne, standardy NCK, systemy zarządzania jakością) przy zachowanej autonomii procesów i decyzji operacyjnych poszczególnych RCKiK.

W 2023 roku pobrano łącznie 1 501 400 donacji (GUS, 2024), co przy populacji 38 milionów daje wskaźnik ok. 39,5 donacji na 1000 mieszkańców. Liczba dawców wyniosła 640 200. Wysoki poziom donacji wskazuje na utrzymanie stabilnej bazy dawców oraz zdolność systemu do zaspokajania krajowego zapotrzebowania na krew i jej składniki.

4.2. Czechy - profesjonalna biurokracja szpitalna

Spośród analizowanych państw Czechy jako jedyne nie posiadają centralnego organu odpowiedzialnego za koordynację publicznej służby krwi. Nadzór nad bezpieczeństwem produktów leczniczych i procedur transfuzjologicznych sprawuje Státní ústav pro kontrolu léčiv (SÚKL), jednak instytucja ta nie pełni funkcji centralnego koordynatora systemu krwiodawstwa i krwiolecznictwa. Model organizacyjny Czech odpowiada biurokracji profesjonalnej w typologii Mintzberga, czyli konfiguracji organizacyjnej, w której kluczową rolę odgrywa rdzeń operacyjny tworzony przez wysoko wykwalifikowanych specjalistów. W przypadku czeskiej służby krwi funkcję tę pełnią transfuzjologzy działający w oddziałach szpitalnych, a koordynacja opiera się przede wszystkim na standaryzacji kwalifikacji zawodowych i wzajemnym dostosowaniu, a nie na centralnym planowaniu.

Słabością biurokracji profesjonalnej w tej konfiguracji pozostaje jedno z ograniczeń wskazywanych przez Mintzberga (1983) – trudność koordynacji działań oraz ograniczona zdolność wdrażania zmian systemowych. Latem 2023 roku niedobory krwi zgłaszały jednocześnie ośrodki w Uściu nad Łabą, Przybramie, Karlowych Warach, Ołomuńcu i Ostrawie, a Czeski Czerwony Krzyż był zmuszony do pozyskiwania danych od ponad 90 niezależnych jednostek systemu (Šálek, 2023). Rozproszony model organizacyjny oraz brak centralnego systemu informacji utrudniają bieżącą koordynację działań i efektywną redystrybucję zasobów krwi pomiędzy regionami.

Pomimo ograniczeń koordynacyjnych model czeski osiąga bardzo dobre wyniki w zakresie pozyskiwania osocza. Czechy należą do państw o najwyższym poziomie pobrań osocza per capita w Europie, co wiąże się m.in. z rozwiniętym systemem plazmaferazy. Obok Austrii, Niemiec i Węgier są również jednym z krajów dopuszczających finansową rekompensatę dla dawców osocza, co sprzyja utrzymaniu wysokiego poziomu donacji. Jednocześnie brak centralnych danych dotyczących donacji krwi pełnej ogranicza możliwość pełnego porównania efektywności systemu w tym obszarze. Należy jednak zauważyć, że wysoka autonomia oddziałów szpitalnych sprzyja dostosowywaniu działań do lokalnych potrzeb i uwarunkowań, co Mintzberg (1983) wskazuje jako jedną z kluczowych zalet biurokracji profesjonalnej.

4.3. Słowacja - biurokracja maszynowa

W Słowacji funkcjonuje Národná transfúzna služba Slovenskej republiky (NTS SR), powołana 1 stycznia 2004 roku jako jednolita organizacja państwowa, która stanowi

przykład biurokracji maszynowej w typologii Mintzberga. Kluczowym elementem systemu jest centralny system informatyczny IS Rubín, integrujący 12 placówek NTS SR w czasie rzeczywistym. System ten pełni funkcję charakterystycznej dla biurokracji maszynowej technostruktury, umożliwiając standaryzację procesów, procedur oraz przepływu informacji na poziomie całej organizacji. Jak podkreślają twórcy rozwiązania, dzięki wdrożeniu IS Rubín „NTS SR przestała funkcjonować jako zbiór niezależnych placówek, a zaczęła działać jako wzajemnie powiązany system” (ICZ Group, 2021).

Centralny rejestr IS Rubín umożliwia ewidencję ponad 100 tys. dawców wraz z historią donacji, monitorowanie stanów magazynowych w skali całego kraju, redystrybucję zasobów krwi między placówkami w czasie rzeczywistym oraz generowanie natychmiastowych ostrzeżeń o niedoborach. Rozwiązanie to zwiększa zdolność koordynacyjną systemu, usprawnia zarządzanie zasobami krwi oraz ogranicza asymetrię informacyjną pomiędzy jednostkami regionalnymi.

Pandemia COVID-19 doprowadziła na Słowacji do spadku liczby dawców z około 324 tys. w 2017 roku do 258 tys. w 2020 roku. Dzięki scentralizowanemu modelowi organizacyjnemu oraz integracji danych możliwa była szybka identyfikacja niedoborów oraz kierowanie działań rekrutacyjnych do regionów najbardziej zagrożonych deficytem krwi. W rezultacie liczba dawców została odbudowana do poziomu 301 571 osób w 2023 roku (NCZI, 2024).

4.4. Węgry - forma dywizjonalna o cechach biurokracji maszynowej

Hungarian National Blood Transfusion Service (HNBTS/OVSz), funkcjonujący w obecnej formie od 1 lipca 2000 roku, stanowi przykład formy dywizjonalnej w typologii Mintzberga. Jak wskazuje Mintzberg (1983), forma dywizjonalna może stanowić rozszerzenie biurokracji maszynowej lub składać się z kilku biurokracji maszynowych funkcjonujących w ramach jednej organizacji. Model ten odpowiada organizacji HNBTS, w której regionalne jednostki (5 centrów regionalnych i 24 stacje transfuzjologiczne) funkcjonują według jednolitych, scentralizowanych standardów ogólnokrajowych.

Kluczową cechą modelu węgierskiego jest pełna centralizacja dystrybucji składników krwi. HNBTS pozostaje jedynym podmiotem uprawnionym do dostarczania krwi i jej składników do szpitali, a poszczególne centra regionalne nie mogą prowadzić niezależnej dystrybucji poza systemem krajowym. Dodatkowo zaawansowane badania laboratoryjne wykonywane są wyłącznie w dwóch spośród pięciu centrów regionalnych – w Budapeszcie i Debreczynie – co podkreśla wysoki poziom centralizacji systemu (European Blood Alliance, 2024).

W 2019 roku na Węgrzech zarejestrowano 376 744 donacje krwi, natomiast pandemia COVID-19 spowodowała spadek do 329 192 donacji w 2020 roku (Matusovits et al., 2021), co odpowiada wskaźnikowi odporności donacyjnej WOD = 87,4%. Do 2023 roku liczba donacji wzrosła ponownie do poziomu 355 455, co wskazuje na częściową

odbudowę systemu po okresie kryzysowym (Dorner & Csordás, 2024). Pomimo spadku liczby donacji w okresie pandemii system zachował zdolność utrzymania ciągłości zaopatrzenia szpitali, co potwierdza znaczenie centralnej koordynacji w warunkach kryzysowych.

5. Analiza porównawcza modeli struktury organizacyjnej

Zebrany materiał analityczny pozwala na systematyczne zestawienie czterech modeli organizacyjnych służby krwi w badanych krajach. Tabela 1 przedstawia porównanie strukturalne z identyfikacją konfiguracji Mintzberga.

Tabela 1. Porównanie modeli organizacyjnych publicznej służby krwi w Polsce, Czechach, na Słowacji i Węgrzech

Wymiar analizy	Polska	Czechy	Słowacja	Węgry
Model organizacyjny (Mintzberg)	Forma dywizjonalna (21 autonomicznych RCKiK)	Profesjonalna biurokracja szpitalna (ok. 90 niezal. oddz.)	Biurokracja maszynowa (1 NTS SR + 12 placówek)	Forma dywizjonalna o cechach biurokracji maszynowej
Liczba szczebli zarządzania	3 (Minister Zdrowia - NCK - dyrektor RCKiK)	2 (dyrektor szpitala - kierownik oddziału transfuzjologii)	3 (dyrektor generalny - med. dyrektor - placówki)	4 (zarząd centralny - reg. Centra - stacje - jednostki)
Mechanizm koordynacji	Standaryzacja efektów (statut, ustawa) + dozór NCK	Standaryzacja umiejętności zawodowych + wzajemne dostosowanie	Standaryzacja procesów (IS Rubín) + bezpośredni nadzór	Standaryzacja procesów + centralne planowanie strategiczne
Decyzje strategiczne	Autonomia dyrektora RCKiK	Autonomia dyrektora szpitala	Centralnie przez NTS SR	Centralnie przez HNBTS / zarząd
Decyzje operacyjne	Autonomia RCKiK	Autonomia oddziału szpitalnego	Koordynowane centralnie za pośrednictwem systemu IS Rubín	Centralne - dystrybucja tylko przez HNBTS

Wymiar analizy	Polska	Czechy	Słowacja	Węgry
Specjalizacja kierownicza	Wysoka - zróżnicowana struktura kierownicza (1-3 zastępców dyrektora w zależności od wielkości jednostki; $p < 0,05$)	Brak systematycznej specjalizacji ponad szpitalnej	Wysoka - wyspecjalizowane funkcje medyczne, informatyczne i jakościowe	Wysoka - funkcjonalna specjalizacja centrów regionalnych
Liczba jednostek organizacyjnych	Krajowy Rejestr Dawców Krwi (KRDK) oraz system e-Krew; regionalna organizacja centrów krwiodawstwa	Brak centralnego rejestru i systemu zarządzania; dane agregowane przez Czech Red Cross	12 placówek NTS SR	5 centrów + 24 stacje regionalne
System informatyczny / rejestr	Krajowy Rejestr Dawców Krwi (KRDK) oraz system e-Krew; regionalna organizacja centrów krwiodawstwa	SÚKL - nadzór nad procedurami; brak nadzoru systemowego	Centralny IS Rubín - 12 placówek, real-time, 100 000+ dawców	Centralny system - laboratoria tylko w 2 centach (Budapeszt, Debreczyn)
Nadzór właścicielski	Minister Zdrowia za pośrednictwem NCK	SÚKL - nadzór nad procedurami; brak nadzoru systemowego	Zákon č. 579/2004 Z. z. - NTS SR jako organ państwowy	Dekret Rządowy 323/2006 - nadzór rządowy
Podstawa prawna	Ustawa z 22.08.1997 r. o publicznej służbie krwi	Zákon č. 378/2007 Sb. oraz Zákon č. 372/2011 Sb.; brak centralnego organu służby krwi	Zákon č. 579/2004 Z. z. - NTS SR jako organ państwowy	Dekret Rządowy 323/2006 (XII.23)

Źródło: opracowanie własne na podstawie aktów prawnych, dokumentów instytucjonalnych i Kubera (2025)

Tabela 2 przedstawia zmiany liczby donacji krwi oraz aktywności dawców w analizowanych krajach w okresie obejmującym pandemię COVID-19 i lata bezpośrednio po niej. Analiza pozwala ocenić zdolność systemów do utrzymania ciągłości zaopatrzenia w krew oraz odbudowy potencjału donacyjnego po kryzysie. Należy jednak podkreślić, że dostępność i zakres danych różnią się pomiędzy państwami, co wynika z odmiennych systemów sprawozdawczości i organizacji służby krwi.

Tabela 2. Dane ilościowe dotyczące skali działania i dynamiki donacji krwi (2019-2023)

Wskaźnik	Polska	Czechy	Słowacja	Węgry
Populacja (2023, mln)	38,0	10,9	5,5	9,9
Donacje krwi / aktywni dawcy 2019 (rok bazowy WOD)	1 261 000	b.d.*	324 000 aktywnych dawców	376 744
Donacje krwi / aktywni dawcy 2020 (rok pandemii)	1 196 000	b.d.*	258 000 aktywnych dawców	329 192
WOD 2020 (rok bazy 2019)	94,8%	b.d.	79,6%	87,4%
Donacje krwi 2022	1 302 900	b.d.*	ok. 160 000 donacji	343 643
Donacje krwi 2023	1 501 400	b.d.*	ok. 163 000 donacji**	355 455
Donacje na 1000 mieszk. (2023)	~39,5	133***	~29,7	~35,9
Liczba dawców (2022 / 2023)	622 100 / 640 200	b.d.	293 442 / 301 571	ok. 380 000
Rok powrotu do poziomu sprzed pandemii	2021/2022	b.d.	2023	2022/2023 (częściowy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, NCZI, HNBTS/OVSz oraz raportów EDQM (2020–2023).

Uwaga: Dane dla Słowacji dotyczą częściowo liczby aktywnych dawców, a częściowo liczby donacji. Ze względu na ograniczoną dostępność danych historycznych wskaźniki należy interpretować ostrożnie.

* Czechy nie prowadzą centralnej ewidencji donacji krwi pełnej - brak centralnej służby transfuzyjnej uniemożliwia gromadzenie danych krajowych. Sam brak danych jest dowodem strukturalnej słabości modelu i jednym z kluczowych argumentów niniejszego artykułu.

** Szacunek na podstawie danych NTS SR: ok. 13 500 odberow miesięcznie x 12 miesięcy.

*** Wskaźnik 133 donacji na 1000 mieszkańców dla Czech (EDQM, 2021) uwzględnia komercyjne donacje osocza płatnego. Czechy, Austria, Niemcy i Węgry dopuszczają wynagradzanie dawców osocza, co znacząco zawyża wskaźnik per capita w stosunku do krajów opartych wyłącznie na honorowym krwiodawstwie. Porównanie tego wskaźnika z danymi dla Polski, Słowacji i Węgier należy interpretować ostrożnie ze względu na różnice metodologiczne.

5.1. Wskaźnik odporności donacyjnej (WOD)

Na podstawie danych z Tabeli 2 obliczono wskaźnik WOD dla trzech krajów z dostępnymi danymi, przyjmując rok 2019 jako bazowy. Dla Czech obliczenie WOD jest niemożliwe z powodu braku centralnej ewidencji donacji - co samo w sobie stanowi empiryczny przesłankę wskazującą na potencjalne ograniczenia strukturalne modelu rozproszonego:

$$\text{WOD(Polska)} = 1\,196\,000 / 1\,261\,000 \times 100\% = \text{WOD} = 94,8\%$$

$$\text{WOD(Węgry)} = 329\,192 / 376\,744 \times 100\% = \text{WOD} = 87,4\%$$

$$\text{WOD(Słowacja)} = 258\,000 \text{ aktywnych dawców} / 324\,000 \text{ aktywnych dawców} \times 100\% = \text{WOD} = 79,6\%$$

W przypadku Słowacji wskaźnik obliczono na podstawie liczby aktywnych dawców, a nie liczby donacji, co ogranicza pełną porównywalność danych między krajami.

WOD(Czechy) = niemożliwy do obliczenia - brak centralnej ewidencji donacji krwi pełnej (przesłankę wskazującą na potencjalne ograniczenia strukturalne modelu)

Polska osiągnęła najwyższy wskaźnik WOD (94,8%), co wskazuje na wysoka odporność wolumenu donacji na zakłócenia kryzysowe w modelu dywizjonalnym. Należy jednak podkreślić dwa czynniki leżące u podstaw tego wyniku: (1) Polska posiadała przed pandemią stosunkowo niską bazę donacji per capita, co ograniczało skalę ewentualnych strat; (2) regionalna autonomia RCKiK umożliwiła szybką, elastyczną adaptację planów zbiórek do lokalnych warunków. Węgry odnotowały głębszy spadek (87,4%), spowodowany m.in. zamknięciem mobilnych punktów pobierania krwi. Niższa odporność Słowacji (79,6%) wynika m.in. ze startowej bazy -- kraj odbudowywał bazę dawców po wcześniejszym trendzie spadkowym (z 324 000 w 2017 do ok. 270 000 w 2019). Scentralizowany system IS Rubín umożliwił jednak szybszą i bardziej ukierunkowaną odbudowę.

5.2. Wskaźnik sprawności organizacyjnej (WSO) - ocena wielokryterialna

Tabela 3 przedstawia wielokryterialną ocenę sprawności organizacyjnej analizowanych modeli organizacyjnych na podstawie dziewięciu kryteriów związanych z koordynacją, przepływem informacji, standaryzacją procesów oraz zdolnością funkcjonowania w warunkach kryzysowych. Dla każdego kryterium przyznano ocenę: wysoka (W = 3 pkt), średnia (S = 2 pkt), niska (N = 1 pkt) lub brak danych (b.d. = 0 pkt). Wskaźnik sprawności organizacyjnej (WSO) obliczono według wzoru:

$$WSO = (\Sigma \text{ punktów} / 27) \times 100\%$$

gdzie 27 oznacza maksymalną liczbę punktów możliwą do uzyskania (9 kryteriów $\times$ 3 pkt).

Tabela 3. Wielokryterialna ocena sprawności organizacyjnej (WSO)

Kryterium zarządcze	Polska	Czechy	Słowacja	Węgry
1. Koordynacja kryzysowa	Średnia (ograniczona integracja operacyjna KRDK/e-Krew)	Niska (brak koordynatora)	Wysoka (IS Rubín, real-time)	Wysoka (HNBTS jako jedyny dystrybutor)
2. Odporność donacyjna (WOD 2020)	Wysoka (94,8%)	Nieznana (b.d.)	Niska (79,6%)	Średnia (87,4%)
3. Szybkość odbudowy po kryzysie	Średnia (2021/22)	Nieznana (b.d.)	Wysoka (2023, ukierunkowana)	Średnia (2022/23, częściowa)
4. Elastyczność lokalna	Wysoka (autonomia dyrektora RCKiK)	Wysoka (pełna autonomia szpitala)	Niska (centralne procedury NTS SR)	Średnia (centra reg. + central. dystrybucja)
5. Efektywność informacyjna	Średnia (KRDK/e-Krew; ograniczona integracja operacyjna)	Niska (brak centralnych danych)	Wysoka (IS Rubín, centralny rejestr 100 000+)	Wysoka (centralny system)

Kryterium zarządcze	Polska	Czechy	Słowacja	Węgry
6. Skalowalność systemu	Średnia (ekspansja wymaga uzgodnień 21 RCKiK)	Niska (brak podmiotu wdrażającego systemowe zmiany)	Wysoka (jednoośrodkowe wdrożenia)	Wysoka (centralnie planowana rozbudowa sieci)
7. Standaryzacja procedur	Średnia (normy NCK, ale różna formalizacja statutów)	Niska (każde centrum stosuje własne procedury)	Wysoka (jednolite procedury we wszystkich 12 placówkach)	Wysoka (jednolite standardy HNBTS)
8. Dostępność danych statystycznych	Średnia (GUS co rok, bez danych per RCKiK)	Niska (brak centralnych danych krajowych)	Wysoka (NCZI + dane NTS SR)	Wysoka (dane HNBTS dostępne publicznie)
9. Przejrzystość dla interesariuszy	Średnia (BIP dostępne, brak jednolitego formatu)	Niska (dane rozproszone w 90+ ośrodkach)	Wysoka (jedna instytucja, jednolita sprawozdawczość)	Wysoka (HNBTS jako centralna instytucja)
ŁĄCZNIE (W=3, S=2, N=1, b.d.=0)	17 / 27	9 / 27*	23 / 27	21 / 27

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przedstawionych w rozdziałach 4.1-4.4 oraz źródeł wskazanych w bibliografii.

Legenda: W - wysoka (3 pkt), S - średnia (2 pkt), N - niska (1 pkt), b.d. - 0 pkt.

Dla Czech dwa kryteria pozostają bez danych (b.d. = 0 pkt). Pozostałe kryteria oceniono na podstawie dostępnych danych jakościowych.

Wyniki WSO wskazują na przewagę modeli o wyższym stopniu centralizacji i integracji organizacyjnej. Najwyższy wynik uzyskała Słowacja (23/27 pkt; WSO = 85,2%), następnie Węgry (21/27 pkt; WSO = 77,8%), Polska (17/27 pkt; WSO = 63,0%) oraz Czechy (9/27 pkt; WSO = 33,3%). Szczególnie wysokie oceny modeli słowackiego i węgierskiego wynikają z funkcjonowania scentralizowanych systemów informacyjnych, jednolitych procedur oraz sprawnej koordynacji działań w skali krajowej.

Polska osiągnęła wynik pośredni. Mocną stroną systemu pozostaje relatywnie wysoka odporność donacyjna oraz autonomia regionalnych centrów, natomiast niższe oceny dotyczą przede wszystkim integracji informacyjnej, stopnia standaryzacji oraz przejrzystości systemu. Z kolei najniższy wynik Czech odzwierciedla ograniczenia

koordynacyjne charakterystyczne dla rozproszonego modelu profesjonalnej biurokracji, przy jednoczesnym zachowaniu wysokiej elastyczności i autonomii jednostek lokalnych.

Należy podkreślić, że WSO ma charakter pomocniczego wskaźnika analitycznego służącego porównaniu cech organizacyjnych badanych systemów i nie stanowi bezpośredniej miary ich efektywności klinicznej ani jakości leczenia.

6. Dyskusja

Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że najbardziej efektywny organizacyjnie model publicznej służby krwi nie jest ani w pełni scentralizowany, ani w pełni zdecentralizowany, lecz opiera się na rozwiązaniach łączących autonomię jednostek terenowych z centralną koordynacją procesów informacyjnych i kryzysowych. Polska forma dywizjonalna osiągnęła najwyższy wskaźnik odporności donacyjnej (WOD = 94,8%), co może potwierdzać tezę o zdolności modeli zdecentralizowanych do utrzymania ciągłości działania w warunkach kryzysowych (Korda, 2025; European Observatory on Health Systems and Policies, 2024). Jednocześnie umiarkowany wynik wskaźnika sprawności organizacyjnej (WSO = 63,0%) wskazuje na ograniczenia związane z integracją systemów informacyjnych, standaryzacją procedur oraz dostępnością danych na poziomie krajowym.

Z perspektywy teorii kontyngencji różnica pomiędzy wynikami WOD i WSO może odzwierciedlać specyfikę otoczenia funkcjonowania polskiej służby krwi. W warunkach względnie stabilnych decentralizacja sprzyja elastyczności działania i dostosowaniu do lokalnych potrzeb, natomiast w sytuacjach kryzysowych większego znaczenia nabierają mechanizmy centralnej koordynacji. Przykładem rozwiązania łączącego oba podejścia jest słowacki model oparty na systemie IS Rubín, w którym jednostki terenowe zachowują samodzielność operacyjną, funkcjonując jednocześnie w ramach jednolitego systemu informacyjnego i wspólnych procedur zarządzania.

Przypadek Czech wskazuje natomiast na ograniczenia związane z wysokim stopniem decentralizacji. Profesjonalna biurokracja oparta na autonomii szpitalnych oddziałów transfuzjologicznych funkcjonuje efektywnie w warunkach stabilnych, jednak w sytuacjach wymagających koordynacji międzyorganizacyjnej może napotykać trudności charakterystyczne dla tej konfiguracji organizacyjnej opisywanej przez Mintzberga (1983). Brak centralnego podmiotu koordynującego utrudnia redystrybucję zasobów pomiędzy regionami, co może zwiększać podatność systemu na zakłócenia w sytuacjach nadzwyczajnych.

Jednocześnie model czeski zapewnia wysoki poziom autonomii lokalnej i zdolności dostosowawczych do specyficznych potrzeb poszczególnych ośrodków. Wnioski płynące z raportu Najwyższej Izby Kontroli (2023) dotyczącego funkcjonowania polskiej służby krwi oraz wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że potencjalnym kierunkiem dalszego rozwoju systemu mogłoby być zwiększenie poziomu integracji informacyjnej i koordynacyjnej przy zachowaniu autonomii regionalnych centrów. W szczególności

dotyczy to pełniejszego wykorzystania systemu KRDK/e-Krew, wzmocnienia funkcji koordynacyjnej Narodowego Centrum Krwi oraz opracowania jednolitych procedur zarządzania kryzysowego dla całej publicznej służby krwi.

7. Wnioski

Przeprowadzona analiza porównawcza modeli organizacyjnych publicznej służby krwi w Polsce, Czechach, Słowacji i na Węgrzech, z wykorzystaniem typologii konfiguracji organizacyjnych Mintzberga oraz teorii kontyngencji, pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. W Europie Środkowo-Wschodniej funkcjonują co najmniej cztery odmienne modele organizacyjne publicznej służby krwi, które odpowiadają konfiguracjom organizacyjnym wyróżnionym przez Mintzberga: formie dywizjonalnej (Polska), profesjonalnej biurokracji (Czechy), biurokracji maszynowej (Słowacja) oraz formie dywizjonalnej o cechach biurokracji maszynowej (Węgry) (Mintzberg, 1983). Modele te odzwierciedlają różne ścieżki rozwoju systemów ochrony zdrowia po 1989 roku.
2. Wskaźnik odporności donacyjnej (WOD) w pandemicznym roku 2020 wyniósł: Polska – 94,8%, Węgry – 87,4%, Słowacja – 79,6%. Model dywizjonalny funkcjonujący w Polsce wykazał najwyższą odporność w zakresie utrzymania wolumenu donacji, co może potwierdzać tezę o wysokiej zdolności adaptacyjnej modeli zdecentralizowanych w sytuacjach nagłych zakłóceń.
3. Wielokryterialna ocena sprawności organizacyjnej (WSO) wskazuje na przewagę modeli bardziej scentralizowanych: Słowacja osiągnęła wynik 85,2%, Węgry 77,8%, Polska 63,0%, a Czechy 33,3%. Najwyższe wyniki uzyskały systemy charakteryzujące się wysokim poziomem integracji informacyjnej, standaryzacji procedur oraz centralnej koordynacji działań.
4. Polska forma dywizjonalna wykazuje dwoistość organizacyjną. Z jednej strony osiąga bardzo dobre wyniki w zakresie utrzymania ciągłości donacji (WOD), z drugiej natomiast ujawnia ograniczenia w obszarze integracji informacyjnej, standaryzacji oraz koordynacji działań na poziomie krajowym (WSO = 63,0%). Wynik ten jest zgodny z założeniami teorii kontyngencji, zgodnie z którą skuteczność danego modelu zależy od warunków otoczenia i rodzaju wyzwań, przed którymi stoi organizacja.
5. Analiza wskazuje, że potencjalnym kierunkiem rozwoju polskiej służby krwi może być model skoordynowanej autonomii, zakładający zachowanie sieci 21 Regionalnych Centrów Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa przy jednoczesnym zwiększeniu poziomu integracji informacyjnej i koordynacyjnej. Mogłoby to obejmować pełniejsze wykorzystanie systemu KRDK/e-Krew, wzmocnienie roli Narodowego Centrum Krwi w zakresie koordynacji systemowej oraz opracowanie jednolitych procedur zarządzania kryzysowego dla całej publicznej służby krwi.

Dalsze badania powinny obejmować: (1) analizę efektywności kosztowej badanych modeli organizacyjnych; (2) ocenę gotowości systemów służby krwi do funkcjonowania w warunkach konfliktu zbrojnego, z uwzględnieniem doświadczeń Ukrainy; (3) analizę wpływu rozporządzenia UE dotyczącego krwi, tkanek i komórek na krajowe modele organizacyjne służby krwi.

Bibliografia:

1. Anderson, J., Ross, A., Macrae, C., & Wiig, S. (2020). Defining adaptive capacity in healthcare: A new framework for researching resilient performance. *Applied Ergonomics*, 87, 103111.
2. Berman, P., Cheng, M., Brubacher, L. J., Ruck, C., et al. (2024). *How public health organizational structure affected COVID-19 response in British Columbia*. *International Journal of Public Health*.
3. Buchelt, B., Frączkiewicz-Wronka, A., & Dobrowolska, M. (2020). *The organizational aspect of human resource management as a determinant of the potential of Polish hospitals to manage medical professionals in Healthcare 4.0*. *Sustainability*, 12(12), 5118. <https://doi.org/10.3390/su12125118>
4. Chandler, T., et al. (2021). *Blood donation in times of crisis: impact of COVID-19*. *Vox Sanguinis*, 116(10), 1031–1041.
5. Dorner, L., & Csordás, G. (2024). Psychological Determinants of Blood Donation During the COVID-19 Pandemic in Hungary. *Indian Journal of Hematology and Blood Transfusion*, 41(2), 363–369. <https://doi.org/10.1007/s12288-024-01867-y>
6. Dotsenko, N., Husieva, Y., Chumachenko, I., Galkin, A., Kuchuk, H., Padalko, H., & Bondrenko, A. (2023). *Application of coordination approach to change management in medical industry Agile transformation projects*.
7. European Blood Alliance. (2024). *Hungary – Country Profile*.
8. European Observatory on Health Systems and Policies. (2024). *Centralization and decentralization in health systems*.
9. GUS. (2023). *Krwiodawstwo w 2022 roku*. Warszawa.
10. GUS. (2024). *Krwiodawstwo w 2023 roku*. Warszawa.
11. Hungarian National Blood Transfusion Service. (2024). *Service*.
12. ICZ Group. (2021). *Národná transfúzna služba SR – case study systému IS Rubín*.
13. Jarosz, K., & Młynarska, A. (2022). *Zastosowanie logistyki w szpitalach*. *Współczesne Pielęgniarstwo i Ochrona Zdrowia*, 11(1–4), 13–18.
14. Jończyk, J. A. (2023). *Wykaz kluczowych kompetencji zarządczych w opiece zdrowotnej z uwzględnieniem funkcjonowania systemu w warunkach kryzysowych*. Rada Pracodawców RP.
15. Klupiec, R. (2021). *Służba krwi w systemie bezpieczeństwa zdrowotnego*. Warszawa.

16. Korda, R. (2025). *Odporność gospodarcza i zarządzanie kryzysowe: Polska i Wielka Brytania w perspektywie wyzwań globalnych*. Zeszyty Naukowe ZPSB Firma i Rynek, 68(2), 105–116.
17. Kowalczyk, M., & Ćwik, K. (2025). Efektywność zarządzania systemem ochrony zdrowia w krajach o podobnym poziomie rozwoju: analiza porównawcza Polski, Czech i Węgier w latach 2010–2023. W: S. Skrzypek-Ahmed (red.), *Przedsiębiorczość, bezpieczeństwo i przemysł 4.0* (s. 347–367). Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji.
18. Kubera, M. (2025). *Wpływ struktury organizacyjnej na zarządzanie regionalnymi centrami krwiodawstwa i krwiolecznictwa w Polsce*. Materiał konferencyjny nieopublikowany.
19. Lawrence, P. R., & Lorsch, J. W. (1967). *Organization and Environment*. Harvard Business School Press.
20. Lunenburg, F. C. (2012). *Organizational Structure: Mintzberg Framework*. International Journal of Scholarly Academic Intellectual Diversity, 14(1).
21. Mintzberg, H. (1979). *The Structuring of Organizations*. Prentice Hall.
22. Mintzberg, H. (1983). *Structure in Fives: Designing Effective Organizations*. Prentice Hall.
23. Matusovits, A., Nagy, S., Baróti-Tóth, K., Nacs, J., Lázár, M., Marton, I., Andrikovics, H., Vokó, Z., & Tordai, A. (2021). National level adjustments to the challenges of the SARS-CoV2 pandemic on blood banking operations. *Transfusion*, 61(5), 1404–1411. <https://doi.org/10.1111/trf.16346>.
24. Najwyższa Izba Kontroli. (2023). *System krwiodawstwa wrażliwy na kryzysy*. Warszawa: NIK.
25. NCZI. (2024). *Statistiky krviodarcovstva v SR 2022–2023*. Bratislava.
26. OECD Observatory of Public Sector Innovation. (2022). *Stabilization of blood supply and demand for the National Transfusion Service of the Slovak Republic*.
27. Pal, S., et al. (2025). *Specific Trends in Blood Utilization During the COVID-19 Pandemic: A Retrospective Analysis of a Hungarian Clinical Centre*. Journal of Clinical Medicine, 14(22), 7943.
28. Pomaranik, W., & Kludacz-Alessandri, M. (2024). *Talent management practices and other factors affecting employee performance in the public healthcare sector*. BMC Health Services Research, 24, 1667.
29. Rehacek, V. (2006). *Blood Transfusion Service in the Czech Republic – Organization, Regulation and Guidelines, Quality and Safety, Perspectives and Challenges*. Transfusion Medicine and Hemotherapy, 33(5), 407–413.
30. Rehacek, V. (2022). *Plasma Collection and PDMP Supply in the Czech Republic*.
31. Simonetti, A., & Smit, C. (2024). *Europe needs 2 million extra donors of blood and plasma: How to find them?* Vox Sanguinis, 119(2), 121–127.
32. Šálek, T. (2023). *Give the blood that you want to receive*. Radio Prague International.
33. Thompson, J. D. (1967). *Organizations in Action*. McGraw-Hill.

34. Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o publicznej służbie krwi (Dz.U. z późn. zm.).
35. Vuletic Cugalj, D., et al. (2023). *Blood Donation in the EU: Exploring behavioural insights*.
36. Wilczyńska, J. (2022). *Przegląd przepisów prawa i wytycznych na świecie w sprawie procedury Chodzącego Banku Krwi*. *Anestezjologia i Ratownictwo*, 16(4), 381–386.
37. Yildirim, S. (2023). *Strategic Management Concept in Health Institutions*. *German International Journal of Modern Science*, 58.
38. Zeidler, T., et al. (2022). *The impact of COVID-19 on blood donations*. *PLOS ONE*.

УДК: 621.311.25:504.5:613(477)

**ВПЛИВ РОБОТИ ГЕНЕРАТОРІВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА
ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ КИЇВСЬКОЇ, ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ТА
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ**

**THE IMPACT OF GENERATOR USE ON THE ENVIRONMENT AND PUBLIC
HEALTH IN KYIV, DNIPROPETROVSK, AND ZAKARPATTIA REGIONS**

Ірина Коняшина,

старший викладач циклової комісії
економіки та журналістики,
Центральноукраїнський фаховий коледж
Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна
Orcid ID: 0000-0001-5507-1832;

Валерія Пустовіт,

здобувачка фахової передвищої освіти
Центральноукраїнського фахового коледжу
Університету «Україна», м. Кропивницький,
Україна

У доповіді проаналізовано вплив масового використання генераторів на довкілля та здоров'я населення Київської, Дніпропетровської та Закарпатської областей. Розглянуто зміни екологічного стану до війни та в сучасний період, демографічні втрати, зростання респіраторних і серцево-судинних захворювань через викиди та шум. Запропоновано шляхи зменшення негативних наслідків: перехід на газові генератори та сонячні панелі, дотримання безпечної відстані розміщення, посилення контролю та інформування населення.

Ключові слова: генератори, забруднення повітря, здоров'я населення, Київська область, Дніпропетровська область, Закарпатська область, викиди, шум, респіраторні захворювання, урбанізація, чадний газ, оксиди азоту.

Постановка проблеми: Восени 2022 року, коли російські ракетні удари почали системно руйнувати енергетичну інфраструктуру України, та сьогоднішнім у країні сформувався новий феномен – масова впровадження власних джерел живлення. Генератори, які раніше сприймалися як вузькоспеціалізоване обладнання для промислових об'єктів чи будівельних майданчиків, стали критичним елементом виживання міст, лікарень, шкіл та приватних господарств. Однак ця вимушена енергетична незалежність має зворотний бік, який досі залишається недостатньо

дослідженням. Йдеться про комплексний вплив роботи тисячі генераторів на стан повітря, рівень шуму та, як наслідок, на здоров'я людей, які змушені дихати продуктами згоряння палива просто у дворах власних осель.

Стан екології до повномасштабного вторгнення в кожному з наведених трьох регіонів мав свої специфічні риси. На Дніпропетровщині через десятиліття роботи важкої промисловості, гірничо-збагачувальних комбінатів та переробки уранової руди сформувався стійкий фон забруднення, який позначався на показниках онкологічних захворювань серед населення. Київщина, попри відносно кращу екологічну ситуацію порівняно зі сходом, потерпала від вихлопних газів та смогу в години пік. Закарпатська область вважалась одним із найчистіших регіонів України, маючи велику кількість лісових насаджень. Нині ж до цих усталених проблем додалися нові виклики, пов'язані з роботою генераторів, – і їхній вплив на здоров'я населення потребує окремого, детального аналізу.

Мета цієї доповіді зіставити екологічні чинники та загрози здоров'ю, що виникли через інтенсивне використання генераторів у воєнний період, із довоєнним станом довкілля у трьох областях України: Київській, Дніпропетровській та Закарпатській. Вибір саме цих регіонів зумовлений одразу кількома чинниками. По-перше, це області відрізняються концентрацією промисловості та населення, де антропогенне навантаження на довкілля було високим ще до початку повномасштабного вторгнення. По-друге, ці регіони демонструють різний рівень бойових дій та руйнувань, від майже повністю зруйнованої енергетики Дніпра та Києва до відносно стабільнішої ситуації в Ужгороді.

Виклад основного матеріалу: Для аналізу впливу генераторів на довкілля та здоров'я населення необхідно передусім охарактеризувати три досліджувані регіони – Київську, Дніпропетровську та Закарпатську області з огляду на їхні демографічні показники, рівень урбанізації та динаміку екологічного стану в період до 2022 року та після нього.

Київська область до початку повномасштабної війни належала до регіонів із найбільшою чисельністю населення. Станом на 1 січня 2022 року тут проживало 1 795 100 осіб [13]. Область демонструвала стійку тенденцію до зростання населення – за попередні п'ять років цей показник збільшився на понад 40 тисяч осіб. Високий рівень урбанізації визначався значною часткою міських жителів, яка у 2021 році досягала 45% [11]. Разом із тим Київщина зазнала найбільших міграційних змін унаслідок бойових дій. Після 2022 року населення Києва зросло на 48,1% за рахунок внутрішньо переміщених осіб [4], що суттєво збільшило антропогенне навантаження на область.

Дніпропетровська область традиційно посідала одне з провідних місць в Україні за чисельністю населення. На початок 2022 року в області проживало 3 096 500 осіб, причому щорічне скорочення населення пришвидшувалося – від 0,12% у 2022

році до 1,45% порівняно з попередніми періодами [12]. Регіон вирізнявся найвищим в Україні рівнем урбанізації – 84,1% жителів проживали в міських поселеннях, що зумовлювало найвищу щільність населення – 98,4 особи на квадратний кілометр [9]. Війна внесла свої зміни, але Дніпропетровщина залишається одним із найбільш густонаселених регіонів із високою концентрацією промисловості та критичної інфраструктури.

Закарпатська область зазнала найменших демографічних втрат. До 2022 року в області населення Ужгорода становило **115 449 осіб**. Місто залишалося найменшим обласним центром України. Станом на 2025 рік населення Ужгорода стабілізувалося на рівні близько **160–220 тисяч осіб**, що значно перевищує довоєнний показник у 115 тисяч [4]. Населення збільшилося приблизно на 40–50 тисяч осіб за офіційними даними, деякі джерела вказують на ще вищі показники. Місто перетворилося на великий хаб для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та релокованого бізнесу, причому активне зростання супроводжується інтенсивною житловою забудовою. Це створює додаткові виклики для забезпечення енергетичних потреб міської інфраструктури.

До 2022 року екологічна ситуація в кожному з трьох регіонів формувалася під впливом різних факторів. Найбільш складний стан спостерігався в Дніпропетровській області, де домінував промисловий тиск. Потужні гірничо-збагачувальні комбінати Кривбасу, металургійні та інші підприємства створювали сталий фон забруднення. За даними Державної екологічної інспекції, на майже 40% стаціонарних джерел викидів підприємств області були зафіксовані відхилення від установлених нормативів [8, с. 237]. У повітрі міст регіону, зокрема Дніпра, фіксували підвищений вміст пилу та інших забруднюючих речовин [1].

У Закарпатській області до війни основний екологічний вплив створював автотранспорт, спричиняючи забруднення повітря та загальнодержавною проблемою залишалося забруднення водойм та питання якості питної води. Загалом, екологічна ситуація характеризувалася низьким промисловим навантаженням та великою кількістю зелених зон.

Київська область вирізнялася домінуванням транспортного фактора в структурі забруднення. Автотранспорт залишався головним джерелом викидів – мільйони машин щоденно викидали вихлопні гази на міських магістралях. У 2021 році обсяги викидів від пересувних джерел збільшилися на 5,6% порівняно з попереднім роком, що становило 188,1 тис. тонн [10, с. 6]. У щільно забудованих районах спостерігалось підвищене накопичення забруднюючих речовин у приземному шарі повітря.

Після 2022 року до цих усталених екологічних проблем додався новий фактор – масове використання генераторів. У періоди тривалих відключень електроенергії в містах одночасно працюють сотні генераторів, у повітря потрапляють оксид вуглецю,

оксида азоту, тверді частинки [5]. Токсичний вплив посилюється тим, що генератори, на відміну від автомобілів, нерухомі, а отже їхні викиди накопичуються локально [2]. У містах із високою щільністю забудови, зокрема в Києві, Дніпрі це призводить до значного погіршення якості повітря саме в тих місцях, де люди проводять найбільше часу – біля житлових будинків, лікарень і шкіл [18]. В Ужгороді до 2022 року не велись масові забудови. Зафіксовано, що концентрації шкідливих домішок після атак на енергосистему зростали в середньому на 100-400%, а в окремих випадках – більш ніж на 1000% [16]. Таким чином, три досліджувані регіони опинилися в ситуації, коли існуючі екологічні проблеми не лише не були вирішені, але й посилилися через появу численних децентралізованих джерел забруднення.

Узагальнене порівняння наведено в **Таблиці 1**.

Таблиця 1. – Загальнопорівняльна таблиця

Область	Населення до 2022 (тис. осіб)	Населення після 2022 (тис. осіб) (орієнтовно)	Рівень урбанізації (%)	Перевищення забруднення від генераторів (умовні бали, 0-10)
Закарпатська	1160	1600 (зросло за рахунок ВПО)	40-50	7
Київська	1795	2650 (зросло за рахунок ВПО)	45	8
Дніпропетровська	3097	3000 (незначне зменшення)	84	9

Теплові двигуни внутрішнього згоряння, що працюють на бензині чи дизелі, при спалюванні палива вивільняють складну суміш хімічних речовин. За своїм складом ці вихлопні гази аналогічні до викидів старої автівки і містять чадний газ (CO), оксиди азоту, вуглеводні та дрібнодисперсний пил [7]. Окрему небезпеку становить чадний газ, який не має запаху, кольору та смаку, що робить його особливо небезпечним. Разом з ним у повітря потрапляють оксиди азоту, діоксид сірки та дрібнодисперсний пил PM2.5 і PM10, який здатен проникати глибоко в легені людини [6].

Паралельно з хімічним забрудненням діє потужний акустичний фактор. Дизельні та бензинові генератори, які українці масово використовують в реаліях війни, створюють шум на рівні 88-95 дБ, при нормативних показниках до 55 дБ вдень та 45 дБ вночі [3]. Масове використання спричиняє суттєве шумове забруднення, яке є однією з форм фізичного, хвильового забруднення атмосфери. Таке шумове

навантаження в умовах повномасштабної війни в двічі посилює стрес, впливає на слух та психіку людини і спричиняє зниження продуктивності.

Вплив цих факторів на здоров'я населення є комплексним і проявляється як у гострих, так і в хронічних формах. Оксиди азоту викликають сильний кашель, блювоту та головний біль. Викиди генераторів також містять дрібнодисперсний пил і сажу. Ці частинки накопичуються в організмі, ушкоджуючи судини та органи дихання [15]. Тривале вдихання забрудненого повітря провокує подразнення дихальних шляхів, загострення хронічних захворювань, зокрема бронхіальної астми, а також сприяє розвитку серцево-судинних патологій. Науковці застерігають, що чим довше працюють генератори, тим вищою стає ймовірність небезпечних фізіологічних проблем, серед яких високий тиск та хвороби серцево-судинної й травної систем[7].

Особливо вразливими до цього впливу є кілька категорій населення. У дітей вища частота дихання, тому вони отримують відносно більшу дозу токсичних речовин. Для літніх людей імовірнішим є пошкодження мозку, а вагітним жінкам токсини загрожують впливом на клітини крові плода. Також до груп ризику належать люди, які мають анемію або серцево-судинні та респіраторні захворювання [17].

Наведена **Таблиця 2** узагальнює ключові відмінності між трьома досліджуваними регіонами за основними факторами впливу генераторів на довкілля та здоров'я населення.

Таблиця 2. –Порівняльна характеристика регіональних особливостей впливу генераторів на довкілля та здоров'я населення

Показник	Київська область	Дніпропетровська область	Закарпатська область
Концентрація генераторів	Висока, особливо в містах-супутниках Києва та самій столиці	Дуже висока, зосереджена навколо промислових підприємств та у великих містах	Невисока відносно наявного населення
Умови забудови	Щільна багатоповерхова забудова з внутрішніми дворами-колодязями, де накопичуються вихлопи	Поєднання щільної міської забудови з великими промисловими зонами	З 2022 року ведеться масова забудова

Накопичення забруднень	Через архітектуру дворів вихлопні гази затримуються біля перших-других поверхів, проникають у під'їзди	Викиди генераторів накладаються на сталий промисловий смог, погіршуючи його в мікрорайонах	Частинки пилу від генераторів змішуються з бетонним пилом
Шумовий вплив	Гул від десятків генераторів у дворах спричиняє хронічне порушення сну мешканців	Цілодобове акустичне навантаження у спальних районах	Періодичний гул спричиняє хронічне порушення сну мешканців
Поєднання з іншими факторами	Домінує транспортне забруднення, генератори підсилюють його в години пік	Генератори стають додатковим канцерогенним фактором	Домінує транспортне забруднення, забруднення ґрунтів та комунальні і стічні води
Загальне екологічне навантаження	Високе в межах міської агломерації, значне зростання у віддалених районах через масове використання генераторів бізнесом	Найвище серед трьох регіонів через кумулятивний ефект промислових викидів та вихлопів генераторів	Вкрай нерівномірне: нижче у відносно безпечних районах
Ризики для здоров'я населення	Переважають гострі респіраторні симптоми та отруєння чадним газом через щільність забудови	Зростання хронічних захворювань легень, підвищення онкологічної захворюваності	Поєднання посттравматичного стресового розладу з інтоксикацією, підвищення серцево-судинної смертності

Найбільш уразливі верстви населення	Мешканці перших поверхів багатоповерхівок, люди похилого віку, які рідко виходять на вулицю	Працівники промислових підприємств, які отримують подвійне навантаження на роботі та вдома	Внутрішньо переміщені особи, які проживають у непристосованих укриттях поряд із генераторами
-------------------------------------	---	--	--

Порівняльний аналіз показників респіраторної захворюваності населення в трьох досліджуваних регіонах засвідчує стійку тенденцію до зростання після 2022 року (**Рисунок 1**). За даними медичної статистики, найбільші зміни відбулися саме в тих областях, де використання генераторів набуло наймасовішого характеру через критичні пошкодження енергетичної інфраструктури.

У Київській області кількість зареєстрованих випадків хвороб органів дихання на 100 тисяч населення зростає зі 124 у 2021 році до 187 у 2024 році. Збільшення на 63 випадки або на 51% фахівці пояснюють постійною роботою генераторів у щільній житловій забудові столичного регіону, де продукти згоряння накопичуються в приземному шарі повітря.

Дніпропетровська область демонструє найвищі абсолютні показники респіраторної захворюваності серед трьох регіонів – зі 156 випадків до 2022 року до 234 випадків у 2024 році. Зростання на 78 випадків (50%) накладається на вже існуючий високий промисловий фон забруднення, що створює кумулятивний ефект для здоров'я населення.

Найбільша динаміка спостерігається в Дніпропетровській області, де показник підскочив зі 152 до 240 випадків на 100 тисяч населення. Збільшення на 77 випадків (54%) є найвищим відносним приростом, що пов'язано з майже повним знищенням енергетичної інфраструктури регіону та, відповідно, найінтенсивнішим використанням автономних джерел живлення.

У Закарпатській області найнижчий показник, де показник підскочив зі 148 до 151 випадків на 100 тисяч населення. Збільшення незначне, що пов'язано з майже повним збереженням енергетичної інфраструктури регіону та, відповідно, найнижчим використанням автономних джерел живлення, це пов'язано з найбільшою концентрацією сонячної генерації та відносно теплим кліматом [19].

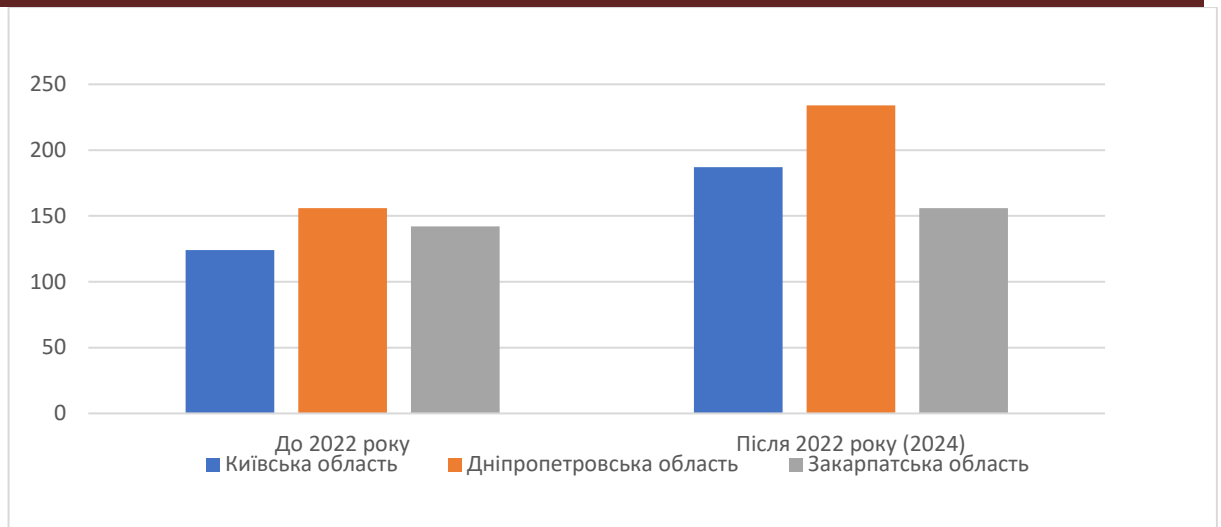

Рисунок 1. Порівняльна діаграма показників респіраторних захворювань

Переходячи до шляхів вирішення проблеми, насамперед варто звернути увагу на технічні та природні альтернативи. Інверторні генератори створюють значно менше шуму та викидають у повітря менше шкідливих речовин порівняно з традиційними дизельними чи бензиновими аналогами. Газові генератори, які працюють на природному газі або пропан-бутані, також є менш токсичними, оскільки процес згоряння газу відбувається повніше, з меншою кількістю твердих частинок та оксидів азоту. Однак варто розуміти, що навіть найсучасніший генератор залишається джерелом забруднення, тому більш радикальним рішенням є перехід на альтернативні джерела енергії.

Сонячні панелі в поєднанні з акумуляторними системами зберігання енергії дозволяють повністю відмовитися від спалювання палива, а отже – від викидів та шуму. Закарпаття першим в Україні масово перейшло на модель prosumer (просьюмер) – коли мешканець не просто купує світло, а й виробляє його. Завдяки акумуляторам, що заряджаються вдень, тисячі будинків не навантажують систему у вечірні піки [19].

Правильне розміщення генераторів може суттєво знизити їхній негативний вплив. Згідно з нормативними вимогами, генератори слід встановлювати на відстані не менше шести метрів від інших будівель та на рівному майданчику, бажано з навісом для захисту від опадів. Також варто враховувати, що дерева та інші рослини здатні поглинати та розсіювати шум – крони листяних дерев поглинають до 26% звукової енергії, а густі чагарники можуть знизити рівень шуму на 17–23 дБ [14].

Посилення екологічного контролю є ще одним важливим напрямом. На сьогодні законодавство України дозволяє використовувати генератори без отримання дозволів на викиди на період воєнного стану на підставі подання декларації. Однак після завершення воєнного стану суб'єкти господарювання зобов'язані отримати відповідні дозвільні документи, що дозволить систематизувати та контролювати

викиди. Варто запровадити вимоги щодо обов'язкового вимірювання рівня шуму від генераторів у житлових зонах, навіть в умовах надзвичайних ситуацій, адже нині «під час ліквідації аварійних та надзвичайних ситуацій норми щодо допустимого рівня шуму, зокрема від генераторів, не застосовуються».

Інформування населення про безпечне використання генераторів є критично важливим, оскільки більшість проблем пов'язана не з самими генераторами, а з порушенням правил їх експлуатації. Люди мають знати, що чадний газ, який не має запаху, може спричинити важке отруєння аж до летального кінця, тому генератори категорично заборонено використовувати в закритих приміщеннях або підвалах. Для захисту від шуму можна використовувати беруші або шумозахисні навушники. Інформаційні кампанії мають проводитися через місцеві адміністрації, медичні заклади та засоби масової інформації, з акцентом на конкретні рекомендації для мешканців кожного з трьох досліджуваних регіонів.

Висновки:

Січень 2026 року став справжнім іспитом для української енергосистеми. Поєднання масових ударів по підстанціям та аномальних морозів до -20 С створило критичний дефіцит потужності. Аналіз засвідчив, що масове використання генераторів після 2022 року стало вимушеною відповіддю на руйнування енергетики, однак у Київській та Дніпропетровській областях цей процес посилив існуючі екологічні проблеми. До війни Дніпропетровщина вже мала високий промисловий тиск, поєднання промислових і транспортних навантажень, Київщина – перевищення забруднення від вихлопів. Після 2022 року викиди від генераторів підвищили концентрацію шкідливих домішок на 100–400%, а в окремих випадках – більш ніж на 1000%. Проте, враховуючі кліматичні умови, саме Закарпаття сьогодні демонструє унікальну модель виживання – «сонячну децентралізацію», область офіційно стала лідером України за кількістю приватних сонячних електростанцій (СЕС). Досвід Закарпаття можна вивчати та застосовувати як нову енергетичну стратегію всієї України. Розосереджена генерація – це єдина відповідь на енергетичний терор.

Найгостріші наслідки – зростання респіраторних захворювань, хронічний стрес від шуму 60–75 дБ, порушення сну та серцево-судинні ризики, особливо серед дітей і літніх людей. Вирішення потребує переходу на газові генератори, сонячні панелі з акумуляторами, дотримання безпечної відстані (від 6 метрів) та інформування населення. Правові прогалини під час воєнного стану ускладнюють контроль. Подальші дослідження мають зосередитися на довгострокових онкологічних ризиках у промислових регіонах, зокрема на Дніпропетровщині.

Література:

1. Arnika досліджує екологічні ризики війни та промислового спадку на Дніпропетровщині. *Чисте повітря для України*. URL : <https://cleanair.org.ua/18779/reportag-robota-arniki-na-dnipropetrovshini/> (дата звернення 04.04.2026).
2. Бердник З. Де в Україні найбільше забруднювали повітря у 2020-му. Інфографіка. *Екополітика*. URL : <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/de-v-ukraini-najbilshe-zabrudnjuvali-povitrya-u-2020-mu-infografika/> (дата звернення 31.03.2026).
3. Белоусова К. Українцям пояснили, яку шкоду для здоров'я несуть генератори. *Екополітика*. URL : <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ukraincyam-poyasnili-yaku-shkodu-dlya-zdorov-ya-nesut-generatori/> (дата звернення 01.04.2026).
4. Венгрин Д. Оцінка сталої урбанізації в регіонах України. *Часопис соціально-економічної географії*. 2024. № 37. С. 84–90.
5. Генератори та якість повітря – що ми вдихаємо? *Державна екологічна інспекція Південного округу*. URL : <https://www.pivden.dei.gov.ua/post/6138> (дата звернення: 08.04.2026).
6. Генератори та якість повітря у Запоріжжі: чим небезпечні викиди під час відключень світла. URL : <https://zprz.city/news/view/generatori-ta-yakist-povitrya-u-zaporizhzhim-chim-nebezpechni-vikidi-pid-chas-vidklyuchen-svitla> (дата звернення: 06.04.2026).
7. Гуде та димить: чим небезпечні генератори для здоров'я українців. *Рух ЧЕСНО*. URL : <https://www.chesno.org/post/6041/> (дата звернення: 06.04.2026).
8. Дніпропетровська область. Регіональні профілі громадського здоров'я, 2021. URL : https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/PHC_profili_regioniv_Dnipropetrovsjka_2021 (дата звернення 31.03.2026).
9. Екологічний паспорт Дніпропетровської області за 2021 рік. Дніпро, 2022. 241 с.
10. Звіт про стратегічну екологічну оцінку проєкту Комплексної міської цільової програми «Столична культура: 2025–2027 роки». Київ, 2024. 44 с.
11. Населення Києва та області зросло на 50% після початку війни – дослідження. *Слово про Слово*. URL : <https://slovoproslovo.info/naselennya-kyeva-ta-oblasti-zroslo-na-50-pislya-pochatku-viyny-doslidzhennya> (дата звернення 02.04.2026).
12. Населення України Дніпропетровська обл. *Мінфін*. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/dnepropetrovskaya/> (дата звернення 05.04.2026).
13. Населення України Київська обл. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/kiyevskaya/> (дата звернення 01.04.2026).

14. Особливо небезпечні в туман. Як викиди генераторів впливають на здоров'я та де їх краще встановлювати. URL : <https://life.nv.ua/ukr/ukraine/events/generator-u-chomu-nebezpeka-dlya-zhittya-i-yak-vplivaye-na-zdorov-ya-ekspert-novini-ukrajini-50289850.html> (дата звернення: 04.04.2026).
15. Світло від генераторів: яка від них шкода довкіллю та як захиститися від отруєння. *Суспільне новини*. URL : <https://suspilne.media/762719-svitlo-vid-generatoriv-aka-vid-nih-skoda-dovkillu-ta-ak-zahistitisa-vid-otruenna/> (дата звернення: 31.03.2026).
16. Урбанізаційні процеси в Україні. *Вікіпедія*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Урбанізаційні_процеси_в_Україні (дата звернення 04.04.2026).
17. Чи безпечно ставити генератори та акумулятори в домівках – відповідають львівські фахівці. URL : <https://dyvys.info/2025/12/12/chy-bezpechno-stavyty-generatory-ta-akumulyatory-v-domivkah-vidpovidayut-lvivski-fahivtsi/> (дата звернення: 05.04.2026).
18. Як війна вплинула на якість повітря: українські вчені провели перше ґрунтовне дослідження. *УКРІНФОРМ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4094983-ak-vijna-vplinula-na-akist-povitrya-ukrainski-vceni-proveli-perse-gruntovne-doslidzenna.html> (дата звернення: 04.04.2026).
19. <https://transkarpatia.net/transcarpathia/social/198004-energetichnij-schit-ukrajini-jak-5000-sonjachnih-stancij-rjatujut-zakarpattja-vid-blekautu-2026/>

FAŁSZYWE DOKUMENTY JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO PAŃSTWA

FALSE DOCUMENTS AS A THREAT TO THE INTERNAL SECURITY OF THE STATE

mgr Monika Hurko - Nesterowicz

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we
Wrocławiu **Orcid ID: 0009-0001-8649-49X**

Fałszywe dokumenty stanowią jedno z istotnych współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, podważając wiarygodność systemów identyfikacji oraz stabilność obrotu prawnego. Artykuł analizuje skalę i dynamikę zjawiska fałszowania dokumentów, ukazując jego ścisłe powiązania z działalnością zorganizowanych grup przestępczych, nielegalną migracją oraz cyberprzestępczością. Przedstawiono ewolucję metod fałszerskich - od klasycznych form fałszu materialnego po zaawansowane techniki cyfrowe, w tym generowanie syntetycznych treści typu deepfake. Omówiono również krajowe ramy prawne oraz rozwiązania kryminalistyczne służące przeciwdziałaniu temu procederowi, wskazując na wyzwania związane z wykrywaniem, analizą i zapobieganiem wykorzystaniu fałszywych dokumentów w praktyce organów ścigania.

Słowa kluczowe: fałszerstwo dokumentów, bezpieczeństwo wewnętrzne, przestępczość zorganizowana, cyberprzestępczość.

False documents constitute one of the significant contemporary threats to the internal security of the state, undermining the credibility of identification systems and the stability of legal transactions. This article examines the scale and dynamics of document forgery, highlighting its close links with the activities of organised criminal groups, illegal migration, and cybercrime. It presents the evolution of forgery methods—from traditional forms of material falsification to advanced digital techniques, including the generation of synthetic deepfake content. The article also discusses national legal frameworks and forensic solutions aimed at counteracting this phenomenon, emphasising the challenges related to detecting, analysing, and preventing the use of false documents in the practice of law enforcement agencies.

Keywords: document forgery, internal security, organised crime, cybercrime, deepfake

Wstęp

Współczesne państwa funkcjonują w warunkach rosnącej złożoności procesów społecznych, gospodarczych i technologicznych, które w istotny sposób wpływają na poziom bezpieczeństwa wewnętrznego. Jednym z kluczowych elementów infrastruktury zaufania publicznego są dokumenty identyfikacyjne oraz urzędowe, stanowiące podstawę

potwierdzania tożsamości, nabywania praw, realizacji obowiązków i uczestnictwa w obrocie prawnym. Ich autentyczność i wiarygodność warunkują stabilność systemów państwowych, a wszelkie naruszenia w tym obszarze generują poważne ryzyka dla funkcjonowania instytucji publicznych oraz bezpieczeństwa obywateli.

Fałszywe dokumenty - zarówno w formie tradycyjnej, jak i cyfrowej - stały się narzędziem wykorzystywanym przez zorganizowane grupy przestępcze, sprawców przestępstw transgranicznych, a także podmioty działające w cyberprzestrzeni. Umożliwiają nielegalne przekraczanie granic, wyłudzenie świadczeń, pranie pieniędzy, tworzenie fikcyjnych tożsamości oraz infiltrację systemów administracji publicznej. Rozwój technologii, w tym narzędzi do generowania syntetycznych treści, znacząco zwiększył skalę i dostępność zaawansowanych metod fałszowania, co stawia przed państwami nowe wyzwania w zakresie wykrywania i przeciwdziałania temu zjawisku.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że problem fałszywych dokumentów ma charakter wielowymiarowy - obejmuje aspekty prawne, kryminalistyczne, organizacyjne i technologiczne. Wymaga zatem interdyscyplinarnego podejścia oraz ścisłej współpracy instytucji krajowych i międzynarodowych. Celem niniejszego artykułu jest analiza fałszerstw dokumentów jako zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji metod fałszerskich, powiązań z przestępczością zorganizowaną i cyberprzestępczością oraz oceny skuteczności obowiązujących ram prawnych i narzędzi kryminalistycznych.

Analiza literatury naukowej dowodzi, iż dokumenty, pomimo postępującej cyfryzacji, wciąż pełnią kluczową funkcję jako nośniki informacji o znaczeniu prawnym. W polskim systemie prawnym, ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny w art. 115 § 14 definiuje dokument jako *„każdy przedmiot lub inny zapisany nośnik informacji, z którym jest związane jest określone prawo, albo który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne”*¹⁵⁴. Zapewnienie wiarygodności dokumentów jest warunkiem niezbędnym dla pewności obrotu prawnego i zaufania społecznego do organów państwa. Dlatego ustawodawca penalizuje zachowania polegające na *„fizycznym zamachu na autentyczność dokumentu”*¹⁵⁵, w art. 270 k.k. „Przestępstwa związane z różnymi formami fałszerstw dokumentów i ich wykorzystania do działań przestępnych zostały ujęte w kodeksie karnym w dwóch rozdziałach: w rozdziale XXXIV, który nosi tytuł przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów oraz rozdziale

¹⁵⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, (Dz.U. 1997 nr 88, poz. 553, z późn. zm.).

¹⁵⁵ J. Lachowski, M. Andrzej, *Prawo Karne. Zarys problematyki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2023, s. 415.

XXXVII zatytułowanym przestępstwa przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi¹⁵⁶.

Stwierdzić należy, iż fałszerstwa dotyczą niemalże wszystkich rodzajów dokumentów. Problem ten pojawia się, poczynając od fałszerstw najbardziej trywialnych, np. biletów, przez dokumenty cywilnoprawne, komunikacyjne, związane z obrotem towarowym i działalnością gospodarczą, oświadczenia skarbowe, rachunki, dokumenty firmowe, zaświadczenia o zarobkach i zatrudnieniu, dokumenty legalizujące działalność gospodarczą itp., aż po fałszerstwa z dziedziny bankowości, na fałszerstwach pieniędzy i dokumentów tożsamości kończąc¹⁵⁷.

W praktyce fałsz materialny często pełni rolę przestępstwa umożliwiającego popełnienie innych czynów lub prowadzenie innej działalności kryminalnej, takiej jak np.: handel ludźmi, przemyt narkotyków, broni czy terroryzm. Sfałszowany dokument jest najczęściej narzędziem umożliwiającym prowadzenie innej działalności kryminalnej.

2. Skala zagrożeń w wymiarze ekonomicznym i społecznym

Fałszowanie dokumentów należy wiązać z rolą, jaką odgrywają w obrocie publicznym poszczególne rodzaje dokumentów. Tych funkcji jest wiele, nawet w odniesieniu do jednego rodzaju dokumentu. Przykładowo, sfałszowane dowody osobiste mogą być wykorzystane przez przestępców do:

- założenia firmy, która może m.in. prowadzić działalność w sferze wyłudzeń towarów i kredytów, zajmować się przemytem, legalizować wprowadzone na rynek wyłudzone, przemycone lub podrobione towary, dokonywać tzw. pustych obrotów związanych z wyłudzeniem zwrotu podatku VAT, przeprowadzać operacje prania brudnych pieniędzy itp.;

- wyłudzenia kredytów i towarów w ramach sprzedaży ratalnej;
- ukrywania się krajowych lub obcych przestępców;
- tworzenia pozorów legalności przy zatrudnianiu cudzoziemców;
- legalizowania pobytu nielegalnych imigrantów¹⁵⁸;

Wyłudzenia finansowe z wykorzystaniem cudzej tożsamości powodują zagrożenia ekonomiczne dla banków, firm i pojedynczych osób. Do patologii skutkujących daleko idącymi następstwami społecznie negatywnymi, zagrażającymi równowadze finansowej, a co za tym idzie gospodarczej państwa należą fałszerstwa dokumentów. Ich skutki generują kolejne patologie, zwłaszcza w sferze ustrojowo-ekonomicznej. Zagrożenie fałszerstwami dokumentów publicznych, w szczególności poświadczających tożsamość obywateli danego państwa (dokument personalne), dokumentów finansowych, znaków pieniężnych,

¹⁵⁶ M. Goc, *Przestępczość przeciwko dokumentom więź groźna*, „Człowiek i Dokumenty”, 2016, nr 43, s. 29.

¹⁵⁷ R. Łuczak, *Ogólne aspekty fałszowania dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty” 2006, nr 1, s. 17.

¹⁵⁸ M. Goc, *Przestępczość przeciwko dokumentom więź groźna*, op. cit., s. 33.

papierów wartościowych ma wpływ nie tylko na pojedyncze osoby, ale także na całe systemy państwowe, urastając do miana jednego z najpoważniejszych problemów współczesnego świata¹⁵⁹.

Ponadto, fałszowanie dokumentów towarzyszy różnego rodzaju malwersacjom i defraudacjom, przestępczej upadłości, ukrywaniu mienia oraz wielu innym zachowaniom przestępczym. Coraz większym problemem stają się przestępstwa związane z kradzieżą tożsamości¹⁶⁰.

Położenie geopolityczne Polski warunkuje ryzyko związane ze zwiększonym przepływem osób przez terytorium kraju z zewnętrzną granicą UE. Sytuacja ta wymaga szczególnego zaangażowania służb bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz nadaje nowe znaczenie zagadnieniu wiarygodnej identyfikacji osób oraz efektywnej oceny ich intencji w związku z pobytem w naszym kraju i w strefie Schengen¹⁶¹. Szczególnym problemem jest fałszowanie dokumentów poświadczających pochodzenie, w celu wyłudzenia prawa pobytu.

W świetle powyższego, nie może więc budzić wątpliwości spostrzeżenie, zgodnie z którym problem przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów, w tym, w szczególności dokumentów podróży, nabrał jeszcze większego znaczenia we współczesnych czasach, w których mobilność międzynarodowa społeczeństwa wzrasta w szybkim tempie¹⁶².

Niekontrolowany przepływ osób, zwłaszcza osób chcących ukryć swoją tożsamość oraz intencje, może mieć poważne reperkusje dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Nielegalne działania transgraniczne, działania zorganizowanych grupy przestępczych, a także związane z sytuacją międzynarodową zagrożenie terrorystyczne¹⁶³ w znaczący sposób wpływają na poczucie bezpieczeństwa. Obecnie, szczególnie terroryzm jako zjawisko będące narzędziem realizacji celów o charakterze politycznym stanowi zagrożenie dla każdego ze współczesnych państw, ponieważ każde państwo, niezależnie od reżimu panujących w nim rządów, ma swój wymiar polityczny. Terroryzm jest nie tylko zjawiskiem, które stwarza zagrożenie powszechne w wymiarze geograficznym i

¹⁵⁹ G. Pieszko, *Spółeczno-prawne aspekty penalizacji fałszowania dokumentów*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2015, nr 29, s. 173.

¹⁶⁰ M. Goc, *Przestępczość przeciwko dokumentom wiąże groźna*, op. cit. s. 32.

¹⁶¹ S. Cisowski, Ł. Świerczewski, *Doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy służb policyjnych w obszarze identyfikacji dokumentów tożsamości osób na przykładzie inicjatyw podejmowanych przez Komendę Stołeczną Policji w latach 2016–2020*, Dokumenty w systemie bezpieczeństwa - bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna, Ł. Świerczewski (red.), Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2021, s.8.

¹⁶² D. Semków, *Fałszerstwo dokumentów podróży - skala, charakter i zapobieganie zjawisku w działaniach Unii Europejskiej*, „Ius et Administratio”, 2019, 1–4/2019–2020 (43/1), s.40.

¹⁶³ S. Cisowski, Ł. Świerczewski, *Doskonalenie zawodowe...*, op. cit. s.8.

wielopłaszczyznowym, którego zwalczanie musi odbywać się na wielu płaszczyznach, aby zapewnić jego skuteczność i długofalowe skutki¹⁶⁴.

Badanie fałszywego dokumentu polega na określeniu narzędzia i materiału pisarskiego użytego do sporządzenia takiego dokumentu. Celem badania jest wykazanie, czy są one tożsame, czy różne. W tym celu stosuje się liczne techniki, począwszy od podstawowych badań optycznych związanych z analizą mikroskopową oraz poznaniem właściwości absorpcyjnych i luminescencyjnych materiałów kryjących i podłoża, a skończywszy na wykorzystaniu często bardzo skąp likowanych technik analitycznych¹⁶⁵.

Rosnącej skali zjawiska fałszerstwa dokumentów sprzyja postęp oraz łatwy dostęp do najnowocześniejszych technologii, który stwarza fałszerzom nieustające możliwości doskonalenia ich przestępczej działalności dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technologii, sprzętu i materiałów. Tym samym proceder ten stanowi coraz to nowe wyzwanie dla eksperckich służb kryminalistycznych oraz jeden z głównych problemów organów ścigania tak w poszczególnych państwach, jak również w skali europejskiej czy światowej¹⁶⁶.

Dostępność i rozwój sieci internetowej oprócz swoich niezaprzeczalnych zalet niesie za sobą również szereg zagrożeń, które z biegiem czasu ulegają „ewolucji”. Współczesny przestępca wykorzystuje rozwijające się środowisko jako narzędzie do popełnienia przestępstwa, a tym samym cyberprzestrzeń jako miejsce jego popełnienia. Społeczeństwo przyjęło do swej codzienności udogodnienia, jakie stanowią usługi internetowe. Należy jednak pamiętać, że cyberprzestrzeń jest pojęciem szerokim, które obejmuje swoim zakresem materię wirtualną, w skład której wchodzi zarówno Internet, jak i sieci telefoniczne, sieci komputerowe oraz inne urządzenia teleinformatyczne, które mają możliwość przechowywania, odbierania i wysyłania materiałów w formie cyfrowej, także danych osobowych¹⁶⁷. Powszechnie za kradzież tożsamości (impersonation) uważa się podszywanie się pod ofiarę, jak również kradzież tożsamości ofiary on-line (*catfishing*) w celu odtworzenia jej społecznej sieci powiązań w Internecie, a w konsekwencji zdobycia informacji o ofierze lub o jej znajomych¹⁶⁸.

4. Mechanizmy ochrony i rola kryminalistyki

¹⁶⁴ K. Liedel, *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2010, s. 17.

¹⁶⁵ E. Fabiańska, M. Kunicki, *Ekspertyza dokumentów*, [w:] *Ekspertyza Sądowa. Wybrane zagadnienia*, M. Kała i in. (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2023.

¹⁶⁶ D. Semków, *Fałszerstwo dokumentów podróży – skala, charakter i zapobieganie ...*, op. cit., s.42.

¹⁶⁷ M. Chudek, *Metody kradzieży tożsamości w sieci*, Dokumenty w systemie bezpieczeństwa – bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna, Ł. Świerczewski (red.), Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2021, s. 77.

¹⁶⁸ M. Chudek, *Metody kradzieży tożsamości ...*, op. cit., Warszawa 2021 s. 78.

W odpowiedzi na rosnące zagrożenia, państwo wprowadziło zmiany legislacyjne porządkujące problematykę dokumentów publicznych oraz wdraża zintegrowane systemy bezpieczeństwa.

Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych¹⁶⁹ wprowadziła podział dokumentów na trzy kategorie, uzależniając je od ich znaczenia dla bezpieczeństwa państwa. Oto szczegółowa charakterystyka tych kategorii:

I kategoria – obejmuje dokumenty **najistotniejsze z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa**, których wytwarzanie wymaga stosowania szczególnych środków bezpieczeństwa. Zaliczają się do nich m.in.: **dowód osobisty** oraz **paszport**, **dokumenty wydawane przez urzędy stanu cywilnego** (np. odpisy aktów urodzenia, małżeństwa i zgonu), **Karta Polaka**, **prawo jazdy** oraz profesjonalny dowód rejestracyjny; dokumenty wydawane cudzoziemcom oraz członkom misji dyplomatycznych, **legitymacje służbowe** funkcjonariuszy m.in. Policji, Straży Granicznej, ABW, SOP, CBA oraz Żandarmerii Wojskowej.

II kategoria – dokumenty ważne ze względu na **bezpieczeństwo państwa, obrót gospodarczy i prawny**. Do tej grupy należą m.in.: dokumenty dotyczące **broni**, dokumenty związane z międzynarodowym przewozem towarów niebezpiecznych, **dyplomy potwierdzające wykształcenie wyższe** oraz świadectwa dojrzałości.

III kategoria – dokumenty mające wpływ na **bezpieczeństwo obrotu gospodarczego i prawnego**. Są to m.in.: koncesje, pozwolenia, licencje i certyfikaty związane z bezpieczeństwem transportu, dokumenty potwierdzające kwalifikacje zawodowe oraz świadectwa ukończenia szkoły, **legitymacje szkolne i studenckie** oraz dokumenty uprawniające do różnych ulg¹⁷⁰.

Współczesna kryminalistyka w badaniu dokumentów przechodzi ewolucję od tradycyjnych metod optycznych w stronę zaawansowanych technik nieniszczących, wykorzystujących modelowanie trójwymiarowe, spektroskopię oraz analizę składu pierwiastkowego. W nowoczesnych badaniach kryminalistycznych eksperci wykorzystują zaawansowane techniki, takie jak mikroskopia cyfrowa, spektroskopia Ramana czy modelowanie 3D, aby określić kolejność nanoszenia elementów graficznych na dokument lub różnicować materiały pisarskie.

W zakresie działań systemowych państwa m.in. działa aplikacja Obywatel. Jako element cyfryzacji państwa, aplikacja ta wprowadza ruchome zabezpieczenia cyfrowe mające utrudnić okazanie przerobionych zrzutów ekranu, choć i one mogą być kopiowane za pomocą edytorów zdjęć.

5. Podsumowanie

¹⁶⁹ Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych, (Dz. U. 2024, poz. 1669).

¹⁷⁰ Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych, op. cit.

Falszerstwo dokumentów jest dynamicznie ewoluującym procederem, który bezpośrednio uderza w stabilność systemów prawnych i bezpieczeństwo obywateli. Skuteczna walka z tym zjawiskiem wymaga nie tylko zaawansowanych technicznych zabezpieczeń dokumentów, ale przede wszystkim ścisłej współpracy międzynarodowej, nowoczesnej edukacji społeczeństwa oraz ciągłego rozwoju metodologii badań kryminalistycznych. Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa w dużej mierze zależy od zdolności organów ścigania do szybkiego wykrywania nieautentycznych nośników informacji w świecie rzeczywistym i wirtualnym.

Bibliografia:

1. Chudek M., *Metody kradzieży tożsamości w sieci*, Dokumenty w systemie bezpieczeństwa – bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna, Ł. Świerczewski (red.), Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2021.
2. Cisowski S., Świerczewski Ł., *Doskonalenie zawodowe funkcjonariuszy służb policyjnych w obszarze identyfikacji dokumentów tożsamości osób na przykładzie inicjatyw podejmowanych przez Komendę Stołeczną Policji w latach 2016–2020*, Dokumenty w systemie bezpieczeństwa – bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna, Ł. Świerczewski (red.), Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2021.
3. Fabiańska E., Kunicki M., *Ekspertyza dokumentów*, [w:] *Ekspertyza Sądowa. Wybrane zagadnienia*, M. Kała i in. (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2023.
4. Goc M., *Przestępczość przeciwko dokumentom wciąż groźna*, „Człowiek i Dokumenty”, 2016, nr 43.
5. Lachowski J., Marek A., *Prawo Karne. Zarys problematyki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2023.
6. Liedel K., *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2010.
7. Łuczak R., *Ogólne aspekty fałszowania dokumentów*, „Człowiek i Dokumenty” 2006, nr 1.
8. Pieszko G., *Spółeczno-prawne aspekty penalizacji fałszowania dokumentów*, „Studia Prawnoustrojowe”, 2015.
9. Semków D., *Falszerstwo dokumentów podróży - skala, charakter i zapobieganie zjawisku w działaniach Unii Europejskiej*, „Ius et Administratio”, 2019, 1–4/2019–2020 (43/1).

Źródła prawa:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, (Dz. U. 1997 nr 88, poz. 553, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych, tekst jednolity (Dz. U. 2019, poz. 53).

УДК: 343.132.5

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

FEATURES OF THE APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES AT THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

Марина Трегубенко,

старший викладач кафедри права та
соціально-економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

Діана Брижата,

здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Стаття присвячена дослідженню особливостей застосування запобіжних заходів на стадії досудового розслідування. Розглядаються підстави, порядок обрання, зміни та скасування запобіжних заходів відповідно до кримінального процесуального законодавства України. Особлива увага приділяється принципам обґрунтованості, пропорційності та необхідності при їх застосуванні, а також аналізуються проблеми правозастосовної практики.

Ключові слова: запобіжні заходи, досудове розслідування, кримінальне провадження, підозрюваний, тримання під вартою, процесуальний примус.

The article is devoted to the study of the peculiarities of applying preventive measures at the stage of pre-trial investigation. It examines the grounds, procedure for application, modification and cancellation of preventive measures in accordance with Ukrainian criminal procedure legislation. Special attention is paid to the principles of reasonableness, proportionality and necessity, as well as to issues of law enforcement practice.

Key words: *preventive measures, pre-trial investigation, criminal proceedings, suspect, detention, procedural coercion.*

Постановка проблеми. На стадії досудового розслідування особливого значення набуває застосування запобіжних заходів як інструменту забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного. Водночас їх застосування пов'язане з обмеженням конституційних прав особи, що зумовлює необхідність чіткого дотримання законності та пропорційності.

Метою дослідження виступає всебічне осмислення інституту запобіжних заходів як одного з визначальних інструментів забезпечення належної ефективності кримінального провадження. Їх застосування на стадії досудового розслідування набуває особливої ваги, оскільки спрямовується на недопущення ухилення підозрюваного від органів слідства та суду, унеможливлення перешкоджання встановленню фактичних обставин кримінального правопорушення, а також запобігання вчиненню нових протиправних діянь. Функціональне призначення зазначених процесуальних засобів полягає у забезпеченні належної процесуальної поведінки особи та гарантуванні досягнення цілей кримінального судочинства.

Водночас аналіз правозастосовної практики в Україні засвідчує наявність низки системних недоліків, що негативно впливають на дотримання прав і свобод людини. Спостерігається недостатній рівень аргументації клопотань, які подаються слідчими та прокурорами, що ускладнює об'єктивну оцінку необхідності застосування відповідних обмежувальних заходів. Значна частина судових рішень характеризується формалізованим підходом до їх обрання, що знижує рівень індивідуалізації процесуального примусу та не забезпечує належного балансу між публічними інтересами і правами особи. Виявлені проблеми зумовлюють потребу поглибленого наукового аналізу, спрямованого на вдосконалення теоретичних засад і практичних механізмів застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні України ґрунтується на необхідності мінімізації процесуальних ризиків, які можуть перешкоджати досягненню завдань кримінального судочинства та ефективній реалізації його функцій. Нормативна модель передбачає використання відповідних засобів впливу за наявності обставин, що свідчать про ймовірність ухилення особи від органів досудового розслідування, здійснення неправомірного впливу на учасників процесу, знищення або спотворення

доказової інформації, а також вчинення нових кримінальних правопорушень. Зазначені ризики формують підґрунтя для процесуального реагування, спрямованого на забезпечення належної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого та недопущення ускладнення перебігу кримінального провадження.

Застосування запобіжних заходів детермінується нормами Кримінально процесуальним кодексом України, відповідно до яких необхідною умовою їх обрання виступає наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення у поєднанні з установленими ризиками, що мають реальний, а не гіпотетичний характер [3, ст.177]. Вказаний підхід відображає прагнення законодавця забезпечити баланс між інтересами правосуддя та дотриманням фундаментальних прав особи, запобігаючи безпідставному обмеженню її свободи та особистої недоторканності.

Система запобіжних заходів характеризується диференційованістю та передбачає різні за ступенем інтенсивності форми процесуального примусу, що дає змогу обирати оптимальний варіант реагування з урахуванням конкретних обставин справи, особи підозрюваного чи обвинуваченого, а також характеру й тяжкості інкримінованого діяння. Практика їх застосування свідчить про необхідність індивідуалізованого підходу, орієнтованого на досягнення процесуальної мети без надмірного втручання у сферу особистих прав.

Наукова позиція В. М. Тертишник акцентує увагу на значущості запобіжних заходів як інструменту забезпечення ефективності кримінального провадження, водночас підкреслюючи обов'язковість їх належного обґрунтування та відповідності принципу пропорційності, що передбачає співмірність обраного обмеження із поставленою процесуальною метою та недопущення надмірного втручання у права людини [6, с. 215].

Вагомого значення у площині застосування запобіжних заходів на етапі досудового розслідування набуває належна організація судового контролю, спрямованого на гарантування дотримання прав і свобод людини. Функціональне призначення слідчого судді полягає у запобіганні свавільному втручання у сферу особистої свободи підозрюваного, що реалізується через ухвалення рішень щодо обрання, зміни або припинення дії відповідних процесуальних обмежень. Процедура прийняття таких рішень передбачає не лише формальну перевірку наявності передбачених законом підстав, але й оцінювання їх достатності, належного обґрунтування та відповідності принципу пропорційності, який виступає ключовим критерієм допустимості обмеження прав особи у кримінальному провадженні.

Водночас орієнтиром для національної правозастосовної практики слугують правові позиції Європейського суду з прав людини, у межах яких сформульовано чіткі стандарти щодо допустимості обмеження права на свободу та особисту недоторканність. Підхід зазначеного судового органу ґрунтується на визнанні

тримання під вартою як виняткового заходу, застосування якого допускається лише за відсутності ефективних альтернатив, здатних забезпечити досягнення процесуальної мети. Вказані орієнтири зумовлюють обов'язок національних судів виходити за межі декларативного переліку ризиків і наводити конкретні фактичні обставини, що свідчать про їх реальність та актуальність у кожному окремому випадку.

Аналіз судової практики виявляє проблему шаблонного характеру ухвал, що стосуються застосування запобіжних заходів. Поширення стандартних формулювань без належної індивідуалізації фактичних обставин справи свідчить про формалізацію судового контролю, яка суперечить як положенням кримінального процесуального законодавства, так і усталеним міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини. Подібна практика нівелює змістовне наповнення принципу змагальності та підриває довіру до судових рішень.

Окремого розгляду потребує застосування альтернативних запобіжних заходів, серед яких особисте зобов'язання, особиста порука, застава та домашній арешт. Використання зазначених інструментів спрямоване на мінімізацію втручання у права особи за умови забезпечення належної процесуальної поведінки. Однак правозастосовна діяльність демонструє обмежене використання таких заходів порівняно із триманням під вартою, що свідчить про збереження консервативних підходів у практиці обрання запобіжних заходів.

Питання застосування застави як самостійного запобіжного заходу характеризується особливою складністю, оскільки її ефективність безпосередньо залежить від правильного визначення розміру. Встановлення суми застави має здійснюватися з урахуванням майнового стану підозрюваного, аби зберегти її альтернативний характер. Невиправдано високий розмір фактично трансформує зазначений інструмент у приховану форму тримання під вартою, що суперечить принципу пропорційності та загальним засадам кримінального процесу.

Проблематика строків застосування запобіжних заходів також набуває суттєвого значення у контексті дотримання прав особи. Законодавче встановлення чітких часових меж покликане запобігати надмірному обмеженню свободи, проте практика їх продовження нерідко супроводжується недостатнім рівнем обґрунтування. Кожне рішення про продовження строку має базуватися на нових або додатково підтверджених фактах, які свідчать про збереження відповідних ризиків, що виправдовують подальше застосування обмежувальних заходів.

Значущість процесуальних гарантій сторони захисту проявляється у забезпеченні її реальної участі у вирішенні питання про застосування запобіжного заходу. Повноваження захисника включають право на подання доказів, висловлення заперечень, участь у судовому розгляді відповідних клопотань та оскарження ухвал слідчого судді. Ефективність реалізації зазначених прав безпосередньо впливає на

дотримання принципів змагальності та рівності сторін, формуючи належний баланс інтересів у кримінальному провадженні.

Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу характеризуються активним впровадженням цифрових технологій, що відкриває нові можливості у сфері застосування запобіжних заходів. Використання електронних засобів контролю, зокрема електронних пристроїв моніторингу, сприяє досягненню процесуальних цілей із мінімальним втручанням у сферу особистих прав. Зазначений підхід відповідає загальній тенденції гуманізації кримінального судочинства та підвищення ефективності правозастосування.

Комплексне вдосконалення механізму застосування запобіжних заходів передбачає узгодження нормативних приписів із практикою їх реалізації, підвищення рівня аргументованості процесуальних рішень, розширення застосування альтернативних форм обмеження, а також посилення ролі судового контролю як ключового гаранта прав і свобод людини. Досягнення оптимального співвідношення між інтересами правосуддя та правами особи можливе лише за умови системного підходу до вирішення зазначених проблем, що забезпечить відповідність національного кримінального процесу сучасним стандартам правової держави.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дає підстави констатувати визначальний вплив інституту запобіжних заходів на досягнення цілей кримінального провадження та забезпечення гарантій прав і свобод людини. Своєчасність і належна обґрунтованість їх застосування безпосередньо пов'язані з ефективністю правосуддя, а реалізація відповідних повноважень органами досудового розслідування та судом має здійснюватися за умов дотримання принципів законності, належної аргументації та пропорційності втручання, що передбачає відповідність між обраним заходом і характером процесуальних ризиків.

Водночас аналіз правозастосовної практики виявляє системні недоліки, які знижують ефективність функціонування зазначеного інституту. Значна частина клопотань сторони обвинувачення характеризується недостатнім рівнем обґрунтування, що проявляється у використанні узагальнених формулювань без належного фактичного підґрунтя та індивідуалізованої оцінки обставин. Подібний підхід ускладнює здійснення судового контролю та сприяє формалізації процесу прийняття рішень.

Проблематика посилюється практикою переважного застосування тримання під вартою, що не завжди узгоджується із принципом пропорційності та винятковості. Обмежене використання альтернативних заходів свідчить про інерційність правозастосування та ускладнює досягнення балансу між публічними інтересами і правами особи. Вдосконалення механізму застосування запобіжних заходів потребує підвищення якості обґрунтування рішень, посилення судового контролю та

ширшого використання менш обмежувальних заходів, що сприятиме зміцненню гарантій прав людини у кримінальному провадженні.

Література:

1. Гловюк І. В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні: теорія і практика застосування. Одеса : Юридична література, 2018. 420 с.
2. Капліна О. В. Кримінальний процес : підручник. Харків : Право, 2019. 584 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417#Text> (дата звернення: 01.05.2026).
4. Справа «Невмержицький проти України». ЛІГА: ЗАКОН. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO1153> (дата звернення: 01.05.2026).
5. Справа «Харченко проти України». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 01.05.2026).
6. Тертишник В. М. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Алерта, 2020. 576 с.

**NOWOCZESNE TECHNOLOGIE KRYMINALISTYCZNE W PRAKTYCE
ORGANÓW ŚCIGANIA -WPŁYW NA EFEKTYWNOŚĆ W SPRAWACH
PRZESTĘPSTW I ZAGINIĘĆ**

**MODERN FORENSIC TECHNOLOGIES IN LAW ENFORCEMENT PRACTICE:
IMPACT ON EFFECTIVENESS IN CRIMINAL CASES AND MISSING PERSON
INVESTIGATIONS**

podkom. mgr inż. Tomasz Kosiorowski
Komenda Wojewódzka Policji w Krakowie
doktorant
Orcid ID: 0009-0005-1290-4079

Współczesna przestępczość przybiera coraz bardziej złożone formy, co utrudnia jej ujawnianie i zwalczanie, zwłaszcza w sprawach dotyczących zagrożeń dla życia i zdrowia. Szczególnym wyzwaniem pozostają zaginięcia osób, które niosą ze sobą nie tylko dramat rodzin, lecz także ryzyko wystąpienia czynów przestępczych. W takich sytuacjach kluczową rolę odgrywają nowoczesne techniki kryminalistyczne, umożliwiające obiektywną analizę danych, rekonstrukcję przebiegu zdarzeń oraz weryfikację hipotez śledczych w oparciu o materiał naukowy, a nie jedynie zeznania świadków czy przypuszczenia. Z praktyki i doświadczenia autora wynika, że wdrażanie zaawansowanych technologii w postępowaniach przygotowawczych nie tylko usprawnia przebieg czynności procesowych, lecz przede wszystkim zwiększa ich rzetelność, odporność na błędy interpretacyjne oraz podatność na manipulacje. Rozwój technologii kryminalistycznych przekłada się tym samym na wyższy poziom bezpieczeństwa społecznego, skuteczniejsze przeciwdziałanie przestępczości oraz szybsze odnajdywanie osób zaginionych.

Słowa klucze: technika, kryminalistyka, technologie, przestępstwo, zaginięcie osoby, poszukiwanie.

Contemporary crime is becoming increasingly complex, which significantly hinders its detection and prevention, particularly in cases involving threats to life and health. A specific challenge remains the disappearance of persons, which entails not only the emotional burden for families but also the potential involvement of criminal activity. In such situations, modern forensic technologies play a crucial role by enabling objective data analysis, reconstruction of events, and verification of investigative hypotheses based on scientific evidence rather than solely on witness statements or assumptions. The author's professional experience indicates that the implementation of advanced technologies in preparatory proceedings not only streamlines procedural activities but, above all, enhances their reliability, resistance to interpretative errors, and vulnerability to manipulation. The development of forensic technologies therefore contributes to a higher level of public safety, more effective crime prevention, and faster location of missing persons.

Keywords: *forensic technology, criminalistics, modern technologies, crime, missing person, search operations.*

Wprowadzenie

Współczesny świat stawia przed społeczeństwem nowe wyzwania związane z przestępczością, która staje się coraz bardziej skomplikowana i trudniejsza do jednoznacznego rozpoznania. Szczególnie niepokojące są czyny wymierzone w życie i zdrowie człowieka, ponieważ godzą one w podstawowe wartości i poczucie bezpieczeństwa. Dynamiczny rozwój technologiczny ostatnich dekad w sposób istotny zmienił charakter współczesnej przestępczości oraz metody jej zwalczania. Organy ścigania funkcjonują dziś w środowisku, w którym tradycyjne formy działań operacyjnych i procesowych okazują się niewystarczające wobec rosnącej złożoności zdarzeń kryminalnych, zwłaszcza tych dotyczących przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu oraz zaginięć osób¹⁷¹. Zjawiska te stanowią jedne z najpoważniejszych wyzwań dla bezpieczeństwa publicznego, wymagając od służb nie tylko szybkiej reakcji, lecz także precyzyjnych, obiektywnych i odpornych na błędy metod analitycznych.

W odpowiedzi na te potrzeby coraz większe znaczenie zyskują nowoczesne technologie kryminalistyczne, obejmujące m.in. analizę śladów cyfrowych, wykorzystanie zaawansowanych baz danych, systemów monitoringu wizyjnego, narzędzi biometrycznych, a także dronów i technik teledetekcyjnych w działaniach poszukiwawczych¹⁷². Technologie te umożliwiają rekonstrukcję przebiegu zdarzeń, identyfikację osób, weryfikację hipotez śledczych oraz szybkie pozyskiwanie i zabezpieczanie materiału dowodowego, co znacząco wpływa na efektywność prowadzonych postępowań.

Z perspektywy praktyki zawodowej autora, który jako technik kryminalistyki wielokrotnie uczestniczył w czynnościach służbowych związanych z poszukiwaniem osób zaginionych, szczególnie widoczna jest rola technologii w przyspieszaniu i usprawnianiu działań terenowych¹⁷³. Doświadczenia te potwierdzają, że wykorzystanie nowoczesnych narzędzi - takich jak drony, systemy geolokalizacyjne czy analiza danych teleinformatycznych - znacząco zwiększa skuteczność poszukiwań, zwłaszcza w pierwszych, kluczowych godzinach od zgłoszenia zaginięcia. Praktyka pokazuje również, że technologie te minimalizują ryzyko błędów ludzkich oraz umożliwiają prowadzenie działań w sposób bardziej systematyczny, udokumentowany i zgodny z obowiązującymi standardami procesowymi.

¹⁷¹ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2009, s. 21.

¹⁷² V.Kwiatkowska - Wójcikiewicz, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, *Kryminalistyka a nowoczesne technologie*, Kraków 2019, s. 110-115.

¹⁷³ P. Wojnicz, *Zmiana regulacji prawnych dotyczących poszukiwań osób zaginionych*, „Zeszyty Naukowe GSW” 2018, nr 3, s. 188-190.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że skuteczność organów ścigania w dużej mierze zależy od zdolności do integrowania tradycyjnych metod pracy z możliwościami oferowanymi przez współczesną technologię¹⁷⁴. W praktyce oznacza to nie tylko usprawnienie czynności procesowych, lecz także zwiększenie ich rzetelności, obiektywizmu i odporności na manipulację. Szczególne znaczenie ma to w sprawach zaginięć, gdzie czas reakcji oraz precyzja działań mogą decydować o życiu i zdrowiu poszukiwanych osób.

W ramach niniejszego opracowania skoncentrowano się na uzyskaniu odpowiedzi na następujące pytania:

- w jakim stopniu wykorzystanie nowoczesnych metod kryminalistycznych zwiększa szanse wykrycia sprawców przestępstw i ustalenia losu osób zaginionych?
- które technologie okazują się kluczowe w praktyce dochodzeniowej i czy ich zastosowanie usprawnia identyfikację sprawców przestępstw?
- jakie różnice w wartości dowodowej obserwuje się między tradycyjnymi metodami, zwłaszcza zeznaniami świadków, a wynikami osiąganymi dzięki naukowym technikom kryminalistycznym?

Sformułowano również hipotezy badawcze, oparte na analizie literatury przedmiotu oraz doświadczeniach praktycznych autora. Hipoteza główna zakłada, że w latach 2015-2025 w Małopolsce, zastosowanie nowoczesnych technologii kryminalistycznych w trakcie prowadzonych postępowań przyczyniło się do istotnego wzrostu efektywności działań organów ścigania, w szczególności w zakresie wykrywania sprawców przestępstw, zapobiegania przestępczości oraz prowadzenia poszukiwań osób zaginionych.

Jako rozwinięcie przyjętej hipotezy głównej ustalono następujące hipotezy szczegółowe:

- zakładam, że wykorzystanie zaawansowanych metod kryminalistycznych znacząco zwiększa szanse wykrycia sprawców przestępstw oraz umożliwia skuteczniejsze ustalenie losu osób zaginionych w porównaniu do metod tradycyjnych.
- przyjmuję, że technologie takie jak analiza DNA, identyfikacja daktyloskopijna oparta na technologiach informatycznych, monitoring wizyjny oraz analiza danych cyfrowych istotnie usprawniają identyfikację sprawców przestępstw i skracają czas prowadzenia czynności procesowych.
- zakładam, że dowody uzyskane dzięki naukowym technikom kryminalistycznym są bardziej obiektywne i mają wyższą wartość dowodową niż tradycyjne dowody oparte na zeznaniach świadków.

1. Technologie kryminalistyczne w postępowaniach dotyczących przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu

¹⁷⁴ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2023, Wyd.14, s. 389.

Sprawcy coraz częściej wykorzystują nowoczesne technologie, działają w sposób przemysłany i często pozostają długo nieuchwytni, co utrudnia skuteczne przeciwdziałanie takim zjawiskom.

Jednym z najbardziej poruszających problemów są zaginięcia ludzi. Każde z nich to osobna historia pełna niepewności i cierpienia bliskich, którzy przez długi czas nie wiedzą, co stało się z ich krewnymi. Chociaż część zaginięć ma związek z dobrowolnym oddaleniem się lub problemami osobistymi, nie można pominąć tych przypadków, które wynikają z działań przestępczych. W takich sytuacjach techniki kryminalistyczne stają się narzędziem do ustalenia okoliczności zaginięcia poprzez wykorzystanie baz i przeprowadzanie badań identyfikacyjnych a także poprzez wykorzystanie możliwości opartych na analizie śladów cyfrowych, monitoringów i zastosowaniem bezzałogowych statków powietrznych w działaniach poszukiwawczych¹⁷⁵.

W ramach bezpieczeństwa wewnętrznego niezwykle istotne jest tworzenie takich warunków, które ograniczają ryzyko popełniania czynów zabronionych, a w sytuacji ich wystąpienia umożliwiają szybkie ustalenie sprawców oraz pociągnięcie ich do odpowiedzialności. Obejmuje to zarówno sprawność procesową służb, jak i dostęp do nowoczesnych narzędzi techniki kryminalistycznej, które pozwalają na obiektywne ustalenie przebiegu zdarzenia i identyfikację sprawcy. Z perspektywy bezpieczeństwa wewnętrznego ważne jest również to, że skuteczne zwalczanie przestępstw wpływa bezpośrednio na poczucie bezpieczeństwa obywateli. Wysoka wykrywalność najpoważniejszych czynów oraz nieuchronność kary zmniejszają poziom strachu i budują zaufanie do instytucji publicznych. Bezpieczeństwo wewnętrzne w kontekście zwalczania przestępczości należy postrzegać szeroko jako system składający się z działań prawnych, organizacyjnych, społecznych oraz zastosowania nowoczesnych technologii w ramach techniki kryminalistycznej. To współdziałanie i profesjonalizm służb, czynności prewencyjne oraz zastosowanie zaawansowanych metod kryminalistycznych pozwala skutecznie ograniczać skalę najgroźniejszych przestępstw¹⁷⁶.

W Polsce ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego należy do ustawowych zadań Policji, a poziom ich realizacji uwarunkowany jest poprzez prawidłową organizację, koordynację poszczególnych działań, a także optymalne wykorzystanie sił i środków technicznych gdyż współczesne zagrożenia mają charakter dynamiczny i

¹⁷⁵ V.Kwiatkowska – Wójcikiewicz, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, *Kryminalistyka a nowoczesne technologie*, Kraków 2019. s. 98-102.

¹⁷⁶ K. Liedel, P. Piasecka, T. R. Aleksandrowicz, *Sieciocentryczne Bezpieczeństwo*, Wyd. Difin, Warszawa 2014, s.45-50. E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 15-28.

nieprzewidywalny, co wymaga od Policji podejmowania działań nie tylko wykrywczych, ale również zapobiegawczych¹⁷⁷.

Zastosowanie technik kryminalistycznych w zakresie zwalczania przestępczości oraz w sprawach zaginięć ma swoje uzasadnienie praktycznie na każdym etapie prowadzonych przez Policję czynności. Począwszy od uzyskania informacji o możliwości popełnienia przestępstwa, poprzez czynności sprawdzające i oględziny miejsca zdarzenia, aż do końcowego etapu prowadzonego postępowania procesowego. Ważnym elementem jest adekwatne wdrożenie technik kryminalistycznych w odpowiednim momencie, gdyż niewłaściwe ich zastosowanie może spowodować utratę ważnych informacji. Istotnym jest również przeprowadzanie analizy wpływu stosowanych technik kryminalistycznych w trakcie czynności procesowych na efektywność prowadzonego postępowania i ustalenie sprawcy. Należy pamiętać, że pewne działania procesowe są niepowtarzalne i chociaż prawnie dopuszczalne jest dokonywanie czynności uzupełniających, to prawidłowo przeprowadzone pierwotne działania mają tutaj kluczowe znaczenie. Optymalnie i prawidłowe wykorzystanie techniki kryminalistycznej na poszczególnych etapach działań warunkuje jak najbardziej wierne odtworzenie przebiegu zdarzenia, przyjęcie trafnych wersji kryminalistycznych, podjęcie dalszych kierunków działań w celu obiektywnego wyjaśnienia sprawy, wykrycie sprawcy czy ustalenia losu osoby zaginionej¹⁷⁸.

Przestępstwa, zwłaszcza te o dużym ciężarze gatunkowym, charakteryzują się coraz większą złożonością, co wymaga od organów ścigania nie tylko doświadczenia, lecz także precyzyjnych, obiektywnych i szybko działających metod wykrywania sprawców. Dynamiczny rozwój technologii w sposób zasadniczy zmienia jakość prowadzenia postępowań przygotowawczych i sądowych. To właśnie technika kryminalistyczna jest jednym z niewielu obszarów, w którym postęp naukowy bezpośrednio przekłada się na realne zwiększenie bezpieczeństwa obywateli. Dzięki zastosowaniu nowoczesnych technik kryminalistycznych możliwe staje się szybkie ustalenie sprawców oraz skuteczne zapobieganie kolejnym przestępstwom. Przedmiotowe zagadnienie jest szczególnie istotne również dlatego, że łączy aspekt naukowy z praktycznym wymiarem bezpieczeństwa publicznego. Pokazuje, jak wiedza z zakresu biologii, chemii, informatyki czy medycyny sądowej, wykorzystywana przy wsparciu najnowszych narzędzi technicznych staje się elementem budowania zaufania do organów ścigania oraz fundamentem sprawnego systemu wymiaru sprawiedliwości. Należy tutaj zwrócić uwagę na element edukacyjny, który polega na nieustannym i systematycznym uaktualnianiu wiedzy w zakresie nowoczesnych technologii przez funkcjonariuszy, biegłych i śledczych gdyż dopiero

¹⁷⁷ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2024, poz. 145 z późn. zm.), art. 1-2; S. Pieprzny, *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 45-60.

¹⁷⁸ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 45-68; T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 89-105.

wówczas daje to gwarancję sprawnego i efektywnego przeprowadzenia skutecznych czynności wykrywczych.

2. Wykorzystanie technologii w poszukiwaniach osób zaginionych

Jednym z najważniejszych osiągnięć współczesnej kryminalistyki jest rozwój badań DNA. Możliwość identyfikacji sprawcy na podstawie niewielkiej ilości materiału biologicznego zrewolucjonizowała postępowania karne. Dzięki tej dziedzinie wiedzy nie tylko łatwiej wykrywa się sprawców, ale również wyniki mogą świadczyć o braku związku podejrzewanej osoby ze zdarzeniem. Co istotne, bazy danych DNA pozwalają na łączenie spraw, które wcześniej wydawały się niepowiązane, co zwiększa efektywność działań śledczych. W perspektywie naukowej rozwój kryminalistycznej analizy DNA jest przykładem synergii technologii, biologii molekularnej i prawa, w której precyzyjne metody laboratoryjne stają się narzędziem sprawiedliwości. Zastosowanie technik takich jak PCR (reakcja łańcuchowa polimerazy), sekwencjonowanie DNA czy analiza markerów STR (Short Tandem Repeats) pozwala na uzyskanie wyników o wyjątkowej wiarygodności i powtarzalności, nawet w przypadku próbek o niskiej jakości lub ilości. W efekcie współczesna kryminalistyka oparta na genetyce nie tylko zwiększa efektywność wykrywania sprawców, ale także podnosi standardy ochrony praw jednostki w procesie karnym¹⁷⁹.

Kolejnym istotnym elementem są zaawansowane techniki analizy śladów, takie jak badania daktyloskopijne, analiza balistyczna czy rekonstrukcja miejsca zdarzenia przy użyciu technologii 3D. Dzięki nim możliwe jest odtworzenie przebiegu zdarzenia z dużą dokładnością. Nowoczesne oprogramowanie umożliwia wizualizację zdarzeń, co wspiera zarówno śledczych, jak i sądy w podejmowaniu trafnych decyzji.

Nie można również pominąć znaczenia monitoringu wizyjnego oraz zaawansowanych systemów analizy obrazu w kontekście zaginięć osób. Kamery miejskie, prywatne rejestratory czy nagrania z telefonów komórkowych bardzo często okazują się niezastąpione w odtwarzaniu ostatnich chwil przed zaginięciem. Dzięki nim możliwe jest ustalenie, gdzie dana osoba była widziana po raz ostatni, z kim miała kontakt oraz w jakim kierunku się przemieszczała. W przypadku zaginięć technologia rozpoznawania twarzy oraz narzędzia oparte na sztucznej inteligencji mogą znacząco przyspieszyć działania poszukiwawcze. Analiza dużej liczby nagrań w krótkim czasie pozwala na wychwycenie konkretnych osób lub pojazdów, które mogły mieć związek ze zdarzeniem. To szczególnie istotne w pierwszych godzinach od zgłoszenia zaginięcia, kiedy każda minuta ma ogromne znaczenie dla bezpieczeństwa zaginionego. Co więcej, monitoring często pomaga nie tylko

¹⁷⁹ Stanley U.N. et al., *Forensic DNA Profiling: Autosomal Short Tandem Repeat as a Prominent Marker in Crime Investigation*, *Malaysian Journal of Medical Sciences*, 27(4), 22-35 (2020) - przegląd znaczenia markerów STR w profilowaniu DNA, ich zastosowania w identyfikacji sprawców oraz roli baz danych DNA w postępowaniach kryminalnych.

w odnalezieniu osoby, ale również w ustaleniu, czy doszło do przestępstwa. W sytuacjach, gdy zaginięcie jest wynikiem działania osób trzecich, zapis wideo może dostarczyć bezpośrednich dowodów lub wskazówek prowadzących do sprawcy. Dzięki temu możliwe jest szybsze podjęcie odpowiednich działań przez służby oraz zwiększenie szans na szczęśliwe zakończenie poszukiwań.

Ważnym aspektem jest również rozwój technologii informatycznych, które pozwalają analizować dane z urządzeń elektronicznych. W wielu przypadkach dokonanie przestępstwa poprzedzone jest komunikacją elektroniczną, planowaniem w sieci czy śladami aktywności w mediach społecznościowych. Umiejętne wykorzystanie tych danych może dostarczyć ważnych informacji o motywach sprawcy oraz jego działaniach przed i po popełnieniu przestępstwa.

Na podstawie badań przeprowadzonych przez autora i analizy prowadzonych postępowań można wykazać, że w latach 2015-2025 w województwie małopolskim kluczową rolę w wykrywaniu oraz zapobieganiu przestępstwom odegrały nowoczesne techniki kryminalistyczne takie jak: badania DNA, narzędzia informatyczne wspierające identyfikację daktyloskopijną i traseologiczną, badania z zakresu informatyki śledczej oraz wykorzystanie systemów monitoringu wizyjnego. Ich zastosowanie, znacząco zwiększyło skuteczność identyfikacji sprawców, umożliwiło wiązanie faktów w różnych sprawach i zdarzeniach, a także przyczyniło się do działań prewencyjnych i ograniczenia ryzyka popełniania kolejnych przestępstw. Wykazano również, że w sprawach gdzie postępowanie opierało się jedynie na tradycyjnych metodach w postaci zeznań świadków lub domniemaniach dowody te stawały się często zawodnym źródłem informacji, gdyż świadkowie ulegali niejednokrotnie wpływom emocjonalnym lub społecznym, a w niektórych sytuacjach stwierdzono celowe wprowadzanie w błąd organu procesowego¹⁸⁰.

Podsumowanie

W związku z powyższym konieczne staje się, aby śledczy zawsze jeśli to możliwe korzystali z osiągnięć nowoczesnych technologii kryminalistycznych, gdyż pozwalają one na obiektywne weryfikowanie hipotez i wersji śledczych na podstawie naukowych danych, co znacząco zwiększa wiarygodność postępowania. Należy również stwierdzić, że stosowanie technologii kryminalistycznych nie jest jedynie usprawnieniem procesu, lecz koniecznością w celu zapewnienia rzetelności procesu karnego. Policjanci, funkcjonariusze służb oraz przedstawiciele instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne powinni być systematycznie szkoleni w zakresie stosowania nowoczesnych technologii kryminalistycznych, aby zapewnić najwyższy standard prowadzonych działań. Równie

¹⁸⁰ Badania własne w trakcie służby jako biegły i zastępca naczelnika Laboratorium Kryminalistycznego KWP w Krakowie oraz w ramach pełnionego nadzoru nad komórkami techniki kryminalistycznej.

istotne jest wyposażenie ich w specjalistyczny, aktualny technologicznie sprzęt, który umożliwia skuteczne prowadzenie czynności operacyjnych, procesowych i poszukiwawczych. Stałe podnoszenie kwalifikacji oraz modernizacja wyposażenia stanowią fundament profesjonalnego i zgodnego z prawem wykonywania zadań w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego.

Bibliografia:

1. Literatura

1. Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka, czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008.
2. Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2009.
3. Hołyst B., *Kryminalistyka*, Warszawa 2023.
4. V.Kwiatkowska – Wójcikiewicz, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, *Kryminalistyka a nowoczesne technologie*, Kraków 2019.
5. Liedel K., Piasecka P., Aleksandrowicz T. R., *Sieciocentryczne Bezpieczeństwo*, Wyd. Difin, Warszawa 2014
6. Pieprzny S., *Policja. Organizacja i funkcjonowanie*, Warszawa 2018.
7. P. Wojnicz, *Zmiana regulacji prawnych dotyczących poszukiwań osób zaginionych*, „Zeszyty Naukowe GSW” 2018, nr 3.
8. Stanley U.N. et al., *Forensic DNA Profiling: Autosomal Short Tandem Repeat as a Prominent Marker in Crime Investigation*, Malaysian Journal of Medical Sciences, 27(4), 2020.

2. Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2024 poz. 17).
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2024 poz. 37).
4. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2024 poz. 145 z późn. zm.).

3. Źródła własne

1. Badania własne autora prowadzone w trakcie służby jako biegły oraz zastępca naczelnika Laboratorium Kryminalistycznego KWP w Krakowie, a także w ramach nadzoru nad komórkami techniki kryminalistycznej.

ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

SOURCES OF CRIMINAL PROCEDURAL LAW

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

Станіслав Снисаренко,

здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Наукова стаття присвячена здійсненню комплексного теоретико-правового аналізу джерел кримінально-процесуального права, з'ясуванню їх правової природи, сутності та системних характеристик, визначенню критеріїв їх класифікації. В роботі буде досліджено особливості взаємодії національних і міжнародних правових актів у сфері кримінального провадження з метою обґрунтування напрямів удосконалення відповідного законодавства та практики його застосування.

Ключові слова: кримінально-процесуальне право, джерела права, кримінальне провадження, кримінальний процес, нормативно-правовий акт, міжнародні договори.

The scientific article is devoted to the implementation of a comprehensive theoretical and legal analysis of the sources of criminal procedural law, the clarification of their legal nature, essence and systemic characteristics, the definition of the criteria for their classification. The work will examine the peculiarities of the interaction of national and international legal acts in the field of criminal proceedings in order to substantiate the directions of improving the relevant legislation and the practice of its application.

***Keywords:** criminal procedural law, sources of law, criminal proceedings, criminal process, regulatory legal act, international treaties.*

Постановка проблеми. Актуалізація питань, пов'язаних із визначенням джерел кримінально-процесуального права, зумовлена трансформаційними процесами, що відбуваються у правовій системі України. Модернізація кримінального судочинства, гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та поступове утвердження європейських правових підходів вимагають переосмислення усталених наукових позицій щодо сутності та складу відповідних джерел.

У правозастосовній діяльності спостерігається неоднозначність у підходах до визначення кола правових актів, які регулюють кримінальне провадження. Поряд із нормативно-правовими актами дедалі більшого значення набувають міжнародні договори, практика міжнародних судових установ, а також рішення національних судів. Така багаторівнева структура зумовлює виникнення дискусій щодо їх співвідношення, юридичної сили та ролі у механізмі правового регулювання.

Метою дослідження є комплексний аналіз джерел кримінально-процесуального права, визначення їх сутності, характерних ознак і системної структури, дослідження особливостей співвідношення національних і міжнародних правових актів, а також обґрунтування напрямів удосконалення правового регулювання у сфері кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Джерела кримінально-процесуального права є однією з ключових категорій правової системи, оскільки саме вони визначають порядок та форми правового регулювання кримінального провадження. Вивчення цієї проблеми набуває особливої актуальності в умовах реформування національного кримінального процесу та імплементації міжнародних стандартів у сфері правосуддя. Незважаючи на значну кількість наукових праць, у юридичній науці досі не сформовано єдиного підходу до визначення поняття «джерело права», що пояснюється складністю та багатозначністю цього терміна.

Для ґрунтового аналізу доцільно розпочати з розгляду семантики кожного слова, що складає поняття «джерело права», оскільки саме від чіткого визначення термінології залежить правильне розуміння правової категорії та її практичне застосування.

Множинність форм вираження права розглядається як характерна риса, що засвідчує належність правової системи України до романо-германської правової сім'ї. У цьому контексті показовою є позиція Р. Давид та К. Жоффре-Спінозі, які відзначають, що для держав зазначеної правової традиції спільним виступає існування системи джерел у вигляді «закону, звичаю, судової практики, доктрини та деяких вищих принципів» [3, с. 78]. Науковці акцентують увагу на специфіці розуміння правової норми, яка в межах романо-германської правової системи інтерпретується крізь призму як законодавчого, так і доктринального виміру [3, с. 77].

За таких методологічних орієнтирів доцільним видається звернення до проблематики диференціації галузей права, зокрема кримінального процесуального, залежно від місця юридичної доктрини у структурі джерел права, що передбачає її сприйняття або як повноцінного джерела, або як елемента, чия нормативна значущість не заперечується. Критеріальним підґрунтям відповідного розмежування постає ступінь впливу наукових праць правників на формування моделей правового регулювання у межах конкретної національної правової системи.

Поряд із нормативними положеннями Кримінально процесуального кодексу України [2], а також законами й підзаконними актами, що визначають процесуальні засади здійснення кримінального провадження, у сучасній правовій доктрині обґрунтовується розширене розуміння системи джерел кримінального процесуального права України, до якої включаються правові звичаї, судова практика, загальні принципи права, загальновизнані норми та принципи міжнародного права, а також юридична доктрина як результат наукового осмислення закономірностей розвитку правової системи. Зазначені елементи не лише доповнюють нормативно визначену регламентацію кримінального процесу, але й виконують функцію інтерпретаційного та методологічного орієнтира, забезпечуючи узгодженість правозастосовної діяльності з фундаментальними цінностями права.

Функціональне значення таких джерел виявляється у здатності заповнювати прогалини законодавчого регулювання, уточнювати зміст правових норм і сприяти їх адаптації до динамічних суспільних відносин, що виникають у сфері кримінального судочинства. Практика судових органів, зокрема узагальнення правозастосування, відіграє важливу роль у формуванні єдності тлумачення норм, тоді як правові звичаї та загальні принципи права відображають усталені уявлення про справедливість, добросовісність і розумність, які мають бути враховані у процесі здійснення правосуддя. Значущість міжнародно-правових стандартів зумовлена інтеграцією України до європейського правового простору та необхідністю дотримання загальновизнаних гарантій прав людини, що знаходять своє відображення у практиці міжнародних інституцій.

Обґрунтування багаторівневого характеру системи джерел кримінального процесуального права узгоджується з положеннями частини першої статті 22 Конституції України, відповідно до яких закріплені в Основному Законі права і свободи людини і громадянина не мають вичерпного характеру [1]. Нормативне закріплення такої відкритості правового каталогу зумовлює необхідність їх гарантування та ефективного захисту не лише шляхом формального застосування актів національного законодавства, але й через залучення ширшого спектра правових регуляторів, сформованих у межах національної правової традиції та міжнародної правової системи. Подібна інтерпретація сприяє утвердженню людиноцентричного підходу у кримінальному процесі, орієнтованого на забезпечення реального, а не

декларативного характеру прав і свобод, а також підвищує рівень легітимності та ефективності правозастосовної діяльності.

Джерела права можна розглядати з двох аспектів: матеріального та формального (ідеологічного).

1. У матеріальному аспекті під джерелами права розуміють передумови, підстави та чинники його формування: волю панівного класу, економічний базис, діяльність держави у сфері правотворчості, суспільні відносини тощо.

2. У формальному (ідеологічному) аспекті джерела права – це способи прояву державної волі, форми закріплення правил поведінки, яким держава надає правової сили.

Поряд із положеннями процесуального закону істотне значення у регламентації кримінального провадження належить законам України, зокрема «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судову експертизу», «Про попереднє ув'язнення» та іншим нормативно-правовим актам, що визначають окремі аспекти організації та здійснення кримінального судочинства.

У наукових дослідженнях О. М. Дроздова обґрунтовано віднесення до джерел кримінально-процесуального права підзаконних нормативних актів, зокрема наказів Генерального прокурора України, актів органів внутрішніх справ, Служба безпеки України та Міністерство юстиції України. Зазначені акти спрямовані на врегулювання процедурних аспектів реалізації законодавчих приписів, деталізуючи порядок вирішення окремих питань, пов'язаних з організаційним забезпеченням кримінального провадження, у зв'язку з чим їх доцільно розглядати як спеціалізовані норми відповідної галузі права [4, с. 42].

Складовою національної правової системи виступають міжнародні договори, ратифіковані Верховна Рада України, що узгоджується з положеннями статті 9 Конституція України та статті 19 Закон України «Про міжнародні договори України». У площині кримінального процесуального регулювання провідне значення мають міжнародно-правові акти, спрямовані на визначення механізмів співробітництва держав у межах кримінального провадження.

Юрисдикційна практика Європейський суд з прав людини визнається джерелом кримінально-процесуального права відповідно до статті 17 Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що передбачає обов'язковість застосування національними судами положень Конвенції та сформованих у межах діяльності цього суду правових позицій як орієнтира для правозастосування.

Окремого значення набувають акти Верховний Суд України, зокрема постанови Пленуму, які формально не мають імперативного характеру для судів нижчих інстанцій, однак фактично визначають усталені підходи до тлумачення норм права. Практична орієнтація на відповідні правові позиції зумовлена передбачуваністю

результатів перегляду судових рішень, що підсилює їх авторитет і вплив на формування єдності судової практики.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дає підстави розглядати джерела кримінально-процесуального права України як офіційно визнані форми об'єктивації правових норм, завдяки яким здійснюється регулятивний вплив на сферу кримінального провадження, окреслюються межі компетенції органів правосуддя та забезпечується належний рівень гарантування прав і свобод його учасників.

Внутрішня організація системи таких джерел відзначається ієрархічною складністю та функціональною взаємозумовленістю її елементів, у центрі якої перебуває Кримінальний процесуальний кодекс України як кодифікований акт, що закріплює фундаментальні засади, визначає процесуальні форми й установлює порядок здійснення кримінального провадження. Нормативний зміст відповідної системи розширюється завдяки законодавчим актам спеціального характеру, спрямованим на конкретизацію повноважень уповноважених суб'єктів і врегулювання окремих аспектів процесуальної діяльності, що забезпечує належну деталізацію правового регулювання.

Забезпечення практичної реалізації законодавчих приписів відбувається через підзаконний нормативний масив, сформований актами органів публічної влади, зокрема Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України та Міністерство юстиції України, зміст яких спрямований на конкретизацію положень законів і впорядкування організаційних аспектів їх застосування, що у сукупності сприяє ефективності функціонування кримінального процесуального механізму.

Література:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/вр#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show#Text> (дата звернення: 04.04.2026).
3. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основні правові системи сучасності : пер. з франц. В. А. Туманова. Київ : Міжнародні відносини, 2024. 400 с.
4. Дроздов О.М. Джерела кримінально-процесуального права України: монографія. Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук. 2021. 208 с
5. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка». 2022. 336 с.

CRIMINALIZATION OF HUMAN TRAFFICKING IN HISTORICAL PERSPECTIVE

dr Agnieszka Sadło-Nowak

Akademia Policji w Szczytnie, Polska

Orcid ID: 0000-0001-6252-6161

dr Aneta Kamińska-Nawrot

Uniwersytet Pomorski w Słupsku, Polska

Orcid ID: 0000-0003-0270-2447

Human trafficking constitutes one of the most serious violations of human rights and remains among the most profitable forms of transnational crime. The aim of this article is to present the development of legal regulations concerning the criminalization of human trafficking from a historical perspective, with particular emphasis on international law and Polish criminal legislation. The study analyzes the most significant legal instruments that have shaped the system for combating human trafficking, ranging from the first international agreements of the early twentieth century, through the conventions adopted by the League of Nations and the United Nations, to contemporary legal instruments developed by the Council of Europe and the European Union. Particular attention is devoted to the evolution of domestic legal regulations, beginning with the provisions in force following Poland's regaining of independence, through the solutions adopted in the Criminal Codes of 1932, 1969, and 1997, and culminating in the introduction of a statutory definition of human trafficking into the Polish Criminal Code in 2010. The analysis demonstrates a gradual expansion of the scope of legal protection and the adaptation of legal provisions to the evolving forms of human exploitation. Contemporary regulations encompass not only sexual exploitation but also forced labor, slavery, begging, and organ trafficking. The development of both domestic and international legislation confirms the growing importance of a comprehensive approach to combating human trafficking, taking into account not only the prosecution of perpetrators but also the protection and support of victims of this criminal practice.

Keywords: *human trafficking, criminalization, criminal law, organized crime, human rights, Palermo Protocol, victims of human trafficking, international legislation, Criminal Code, human exploitation.*

The phenomenon of human trafficking became the subject of international legal regulation at the beginning of the twentieth century. The first legal instrument in this area was the **International Agreement for the Suppression of the White Slave Traffic** of 18 May 1904, which obliged states to establish supervisory mechanisms over internal and cross-

border movements in order to detect the transportation of so-called "white slaves." The Agreement was signed by thirteen European states. It required the establishment of a central authority responsible for collecting information on the recruitment of women and girls for foreign brothels. States were also expected to provide assistance to victims of traffickers through appropriate institutions and private organizations, such as railway station missions and shelters for women¹⁸¹.

Another important international legal instrument was the International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic of 4 May 1910. Its adoption was considered necessary because the legislation of certain countries did not recognize trafficking in women as a criminal offense. The Convention obliged its parties to supplement their criminal legislation with provisions criminalizing the trafficking of women. Under the Convention, any person who, for the gratification of another person's passions, procured, abducted, or enticed a minor woman or girl for immoral purposes was subject to punishment. In the case of adult victims, the offense required the use of fraud, violence, threats, abuse of authority, or any other form of coercion. In both cases, the victim's consent was considered legally irrelevant to the existence of the offense¹⁸².

The 1904 Agreement and the 1910 International Convention were subsequently published in the League of Nations Treaty Series.

Following the First World War, Poland ratified these international instruments. This occurred pursuant to the so-called Minority Treaty of Versailles, specifically Article 19 of the Treaty between the Principal Allied and Associated Powers and Poland of 28 June 1919, under which Poland undertook to accede to international agreements concerning the suppression of the traffic in women and children¹⁸³.

Following the establishment of the League of Nations, pursuant to Article 23 of the Covenant of the League of Nations of 28 June 1919, the member states entrusted the newly created organization with general supervision over international agreements concerning the traffic in women and children¹⁸⁴.

After the First World War, legislation concerning the trafficking of women gradually expanded to cover new areas and forms of exploitation. Another important international legal instrument was the Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children, signed in Geneva on 30 September 1921. Unlike earlier instruments, this Convention referred to women in general, without any racial qualification, whereas previous documents had specifically referred to "white women." The Convention also raised the age threshold for minors to twenty-one years (Article 5). Furthermore, criminal

¹⁸¹ A. Krempleski, *O przestępstwie handlu kobietami*, [w:] *Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji dzisiaj. Księga jubileuszowa*, red. M. Porowski, Warszawa 1998, s. 208.

¹⁸² Tamże, s. 209.

¹⁸³¹⁸³ Oświadczenie rządowe z dnia 8 września 1922 r. w przedmiocie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Międzynarodowego Porozumienia z dn. 18 maja 1904 roku i do Międzynarodowej Konwencji z dn. 4 maja 1910 roku, podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem, Dz. U. z 1922r., Nr 87, poz. 783.

¹⁸⁴ Dz. U. z 1920r., Nr 35, poz. 200.

liability was extended not only to attempted offenses but also to preparatory acts undertaken with a view to committing the offense (Article 3)¹⁸⁵. The Convention was ratified by Poland in 1924.¹⁸⁶

Another international convention concerning the suppression of the trafficking of adult women was adopted in Geneva on 11 October 1933 by the Assembly of the League of Nations. Article 1 of the Convention expressly required the punishment of any person who, for the gratification of the passions of another person, procures, abducts, or entices an adult woman or girl, even with her consent, for the purpose of engaging her in prostitution in another country, regardless of whether the constituent elements of the offense were committed in different states.

The Convention also obliged states to exchange information concerning convictions for international trafficking in women and children (Article 3). Its significance in combating the trafficking of women was further enhanced by Article 5, which provided that the Convention could be signed not only by member states of the League of Nations but also by any non-member state represented at the conference that drafted the instrument, as well as by any state to which the Council of the League of Nations had transmitted a copy of the Convention¹⁸⁷. Poland ratified this Convention in 1937.¹⁸⁸

The legal regulations developed by the member states of the League of Nations were subsequently replaced by the United Nations Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution¹⁸⁹ of Others, adopted on 2 December 1949, which was ratified by the majority of states. In Poland, the Convention was ratified in 1952.

By ratifying the Convention, States Parties undertook to punish any person who, for the gratification of the passions of another, procures, entices, or abducts another person for purposes of prostitution, or who exploits the prostitution of another person. In both cases, the consent of the victim is legally irrelevant to the existence of the offense. In order to establish criminal liability, it must be proven that the perpetrator acted with the intent to compel or induce another person to engage in prostitution. Consequently, the offense is classified as a specific-intent crime. Similar provisions were adopted with regard to persons who keep, manage, or knowingly finance brothels, as well as those who knowingly rent or lease a building, premises, or any part thereof for the purpose of the prostitution of others.

¹⁸⁵ Dz. U. z 1925r, Nr 125, poz. 893.

¹⁸⁶ Ustawa z dnia 13 lutego 1924 r. w przedmiocie ratyfikacji konwencji międzynarodowej, dotyczącej zwalczania handlu kobietami i dziećmi, podpisanej w Genewie dnia 30 września 1921 r., Dz. U. z 1924r, Nr 20, poz. 211.

¹⁸⁷ Dz. U. z 1938r. Nr 7, poz. 37.

¹⁸⁸ Ustawa z dnia 13 marca 1937 r. o ratyfikacji konwencji międzynarodowej, dotyczącej zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi, podpisanej w Genewie dnia 11 października 1933 r. Dz. U.

¹⁸⁹ Dz. U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278.

Pursuant to Article 8 of the Convention, both of the aforementioned offenses were deemed extraditable offenses.¹⁹⁰

Another important legal instrument was the Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others¹⁹¹, ratified by Poland pursuant to the Act of 29 February 1952 and entering into force on 26 March 1952. This Convention addressed human trafficking exclusively in the context of prostitution and sexual exploitation.

A complementary instrument is the Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, adopted by the United Nations General Assembly on 15 November 2000 and ratified by Poland on 26 September 2003.¹⁹² Although the Protocol does not specifically regulate human trafficking, migrant smuggling may be closely linked to trafficking activities and therefore remains relevant in the broader framework of combating transnational exploitation.

A particularly significant legal instrument in the fight against human trafficking is the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, commonly referred to as the Palermo Protocol¹⁹³, which entered into force on 25 December 2003. The Protocol broadened the concept of trafficking by including exploitation for forced labor, practices similar to slavery, servitude, and the removal of human organs. It also imposed specific obligations upon States Parties to adopt legislative, administrative, and preventive measures aimed at combating human trafficking and protecting victims.

Another important legal instrument is the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings¹⁹⁴, which entered into force on 1 March 2009. The Convention incorporates a definition of human trafficking derived from the Palermo Protocol and establishes a comprehensive framework for the prevention of trafficking, the protection of victims, and the prosecution of offenders.

Human trafficking, particularly in relation to children, is also addressed by the Council Framework Decision 2004/68/JHA of 22 December 2003 on combating the sexual exploitation of children and child pornography¹⁹⁵. This instrument contains, inter alia, a definition of child pornography and introduces criminal liability for knowingly accessing or downloading child pornographic material from websites. It forms an important element of the European Union's efforts to combat the trafficking and sexual exploitation of children.

¹⁹⁰ M. J. Sokołowska-Walewska, *Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego*, „Prokuratura i Prawo” nr 5, 2012, s. 86.

¹⁹¹ Dz. U. z 1952r., Nr 41, poz. 278.

¹⁹² Dz. U. z 2005r., Nr 18, poz. 162

¹⁹³ Dz. U. z 2005r., Nr 18, poz. 160.

¹⁹⁴ Dz. U. z 2009r., Nr 20, poz. 107

¹⁹⁵ Dz. Urz. UE L 13 z 20 stycznia 2004r.

The interests of third-country nationals who are or have been victims of human trafficking are protected by Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004¹⁹⁶ on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration and who cooperate with the competent authorities. The Directive provides a legal framework enabling victims to obtain temporary residence permits in exchange for cooperation with law enforcement authorities.

Subsequently, Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims¹⁹⁷ replaced Council Framework Decision 2002/629/JHA.¹⁹⁸ This Directive strengthened the legal framework for combating human trafficking by adopting a victim-centered approach, introducing enhanced protection measures, and promoting more effective prevention and prosecution mechanisms.

An analysis of the aforementioned legal instruments in force within Europe demonstrates that human trafficking is regarded as a matter of considerable importance and that there is a continuing need to improve legislation so that it may serve as an increasingly effective tool in combating this form of criminal activity.

In Poland, following the restoration of independence in 1918, the legal system initially continued to rely on criminal legislation inherited from the former partitioning powers. These included the so-called Tagantsev Code (the Russian Criminal Code of 1903) in the territories of the former Russian partition, the German Criminal Code of 1871 in the territories formerly under German rule, and the Austrian Criminal Act on Felonies, Misdemeanors and Petty Offenses of 1852 in the territories of the former Austrian partition. Of these legal acts, only the Criminal Code of 1903 contained provisions criminalizing the trafficking of women.

The situation changed with the adoption of the Decree of the President of the Republic of Poland of 29 July 1927 on Penalties for the Trafficking of Women and Children and Other Forms of Promoting Prostitution. Nevertheless, this legislation did not fully unify the provisions concerning the trafficking of women, nor did it repeal the criminal regulations inherited from the partitioning powers. Consequently, legal fragmentation in this area persisted until the broader codification of Polish criminal law.¹⁹⁹

This complex legal situation was fundamentally changed in 1932 with the introduction of the Polish Criminal Code of 11 July 1932.²⁰⁰ Although the Code did not contain a legal definition of human trafficking, the offense was criminalized under Article 211, which provided for a penalty of up to ten years' imprisonment and a fine for anyone

¹⁹⁶ Dz. Urz. UE L 261 z 6 sierpnia 2004r.

¹⁹⁷ Dz. Urz. UE L 101/1 z 15 kwietnia 2011r

¹⁹⁸ *Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*, Warszawa 2007.

¹⁹⁹ A. Kręplewski, *O przestępstwie...* dz. cyt., s. 209.

²⁰⁰ Dz. U. z 1932r., Nr 60, poz. 571.

who transported another person abroad for the purpose of engaging that person in professional prostitution.

Where the offense concerned the perpetrator's own spouse, child, stepchild, grandchild, a person entrusted to the perpetrator's care, supervision, or upbringing, or a minor under the age of twenty-one, the offender was subject to imprisonment for a term of not less than three years, in addition to a fine.

If the perpetrator transported a person by means of violence or unlawful deprivation of liberty, the act constituted a concurrence of offenses under Articles 211 and 248 of the Criminal Code. The victim's consent was legally irrelevant to the existence of the offense.²⁰¹

The next major reform of criminal law took place in 1969. However, the new Criminal Code of 1969 likewise failed to introduce a legal definition of human trafficking. Similar to its predecessor, the Code criminalized various forms of the exploitation of prostitution, including pimping (deriving financial benefits from another person's prostitution), procuring (facilitating another person's prostitution), and brokering prostitution (acting as an intermediary between a person engaged in prostitution and a person deriving benefits from it). Incitement to prostitution was also punishable.

At the same time, the legislature introduced provisions intended to comply with the requirements of the Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others of 2 December 1949. In particular, the provisions introducing the 1969 Criminal Code criminalized conduct consisting of procuring, enticing, or abducting another person for the purpose of prostitution (Article IX § 1 of the Introductory Provisions to the Criminal Code of 1969).

Importantly, the legislature did not limit prostitution to its professional or commercial form, as had been the case under the Criminal Code of 1932. Consequently, the constituent elements of the offense set forth in Article IX § 1 of the Introductory Provisions to the 1969 Criminal Code were formulated much more broadly than those contained in Article 211 of the 1932 Criminal Code. Furthermore, it was legally irrelevant whether the prostitution occurred with or without the consent of the victim.²⁰²

Following a subsequent reform, the Criminal Code of 1997 likewise did not contain a legal definition of human trafficking, although it included provisions that could be applied in cases involving such conduct. In particular, Article 204 § 4 criminalized the act of enticing or abducting a person for the purpose of engaging in prostitution abroad.²⁰³

A statutory definition of human trafficking was introduced into the Polish Criminal Code only through the amendment of 2010. Pursuant to Article 115 § 22, *human trafficking* is defined as the recruitment, transportation, transfer, harboring, or receipt of a person through the use of violence or unlawful threats, abduction, deception, misleading conduct,

²⁰¹ A. Kreplewski, dz. cyt., s. 211.

²⁰² M. J. Sokołowska-Walewska, *Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego*, „Prokuratura i Prawo” nr 5, 2012, s. 90.

²⁰³ Ustawa z dnia 6 czerwca Kodeks Karny, Dz. U. z 1997r., Nr 88, poz. 533, z późn. zm.

exploitation of an error or a person's inability to properly comprehend the undertaken action, abuse of a relationship of dependency, exploitation of a critical situation or state of helplessness, or the giving or receiving of financial or personal benefits, or a promise thereof, to a person exercising care or supervision over another person, for the purpose of exploiting that person, even with the victim's consent. Such exploitation includes, in particular, prostitution, pornography or other forms of sexual exploitation, forced labor or services, begging, slavery or practices degrading human dignity, as well as the removal of cells, tissues, or organs contrary to statutory provisions. Where the victim is a minor, the conduct constitutes human trafficking even if none of the methods or means listed above have been employed.²⁰⁴

The Polish Criminal Code, in Article 189a, provides the following penalties for this offense:

- § 1 – Any person who commits the offense of human trafficking shall be subject to imprisonment for a term of not less than three years.
- § 2 – Any person who makes preparations to commit the offense specified in § 1 shall be subject to imprisonment ranging from three months to five years.

An important legislative change was the relocation of the provision criminalizing human trafficking from the chapter concerning offenses against public order to the chapter concerning offenses against personal liberty. At the same time, the offense of human trafficking was separated from the provision concerning the organization of adoptions contrary to statutory regulations. The former Article 253 § 2 of the Criminal Code was transferred to the chapter concerning offenses against the family and guardianship (as Article 211a). In this way, the legislature clearly distinguished between these two offenses.²⁰⁵

In order to align domestic law with European Union standards, particularly in the field of combating human trafficking, two important legislative amendments were adopted. The first was the Act Amending the Act on Foreigners and the Act on Granting Protection to Foreigners within the Territory of the Republic of Poland, enacted in 2005²⁰⁶. The second was the Act Amending the Social Assistance Act, enacted in 2007²⁰⁷. Together, these legal instruments established a framework for the protection of victims of human trafficking and created mechanisms enabling victims to receive assistance and support.

Poland is also a party to numerous international legal instruments concerning the prevention and suppression of human trafficking. These instruments regulate various aspects of the phenomenon, including its definition, the scope of criminalized conduct, and the rights afforded to victims. By ratifying these international agreements, Poland has

²⁰⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tj. Dz. U. z 2025r, poz.383.

²⁰⁵ D. Gajewska i in., *Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie*, Warszawa 2012, s. 7.

²⁰⁶ Dz. U. z 2005r., nr 94, poz. 788.

²⁰⁷ Dz. U. z 2007r., nr 48, poz. 320.

undertaken to comply with the standards they establish, both in the investigation and prosecution of trafficking offenses and in the treatment, protection, and assistance provided to victims of human trafficking.

Bibliography:

1. Krempleski, A., *O przestępstwie handlu kobietami*, [w:] *Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji dzisiaj. Księga jubileuszowa*, red. M. Porowski, Warszawa 1998,
2. Sokołowska-Walewska, M. J. *Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego*, „Prokuratura i Prawo” nr 5, 2012,
3. D. Gajewska i in., *Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie*, Warszawa 2012.

УДК: 351.74:159.9

ПРОЯВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЯ ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

MANIFESTATIONS OF PROFESSIONAL DEFORMATION AMONG EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN WARTIME CONDITIONS

Оксана Ляска,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки, кандидат психологічних наук,
доцент, доцент Харківського національного
університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна

Orcid ID: 0000-0001-6943-8957

Артем Лисюк,

курсант ННП1-24-203Пр Харківського
національного університету внутрішніх
справ,
м. Харків, Україна

У статті досліджено особливості професійної деформації поліцейських під впливом повномасштабної війни, що виявляється через емоційне вигорання, дегуманізацію та комунікативний стрес. Проаналізовано вплив екстремальних навантажень і травматичних подій на ефективність службової діяльності та психологічне здоров'я особового складу. Обґрунтовано необхідність впровадження обов'язкових програм психологічної реабілітації для запобігання особистісній деструкції працівників в умовах воєнного стану.

Ключові слова: професійна деформація, працівник поліції, воєнний стан, емоційне вигорання, дегуманізація, психологічний стрес, правоохоронна діяльність.

The article examines the features of professional deformation among police officers under the influence of the full-scale war, manifested through emotional burnout, dehumanization, and communicative stress. The impact of extreme workloads and traumatic events on the effectiveness of official duties and the psychological health of personnel is analyzed. The necessity of implementing mandatory psychological rehabilitation programs to prevent personal destruction among employees under martial law conditions is substantiated.

Keywords: professional deformation, police officer, martial law, emotional burnout, dehumanization, psychological stress, law enforcement activity.

У сучасних умовах повномасштабного вторгнення рф на Україну, значно змінилися умови діяльності правоохоронних органів. У цих умовах професійна деформація працівника Національної поліції України набуває особливого значення, оскільки її прояви та наслідки посилюються під впливом постійного стресу, ризику для життя та безпосередньої участі в ліквідації наслідків бойових дій. Ця проблема виходить за межі суто психологічної та впливає на ефективність виконання службових обов'язків, ставлення до цивільного населення, а також на особистісне життя та здоров'я самих поліцейських.

Як зазначив Ю. Александров, що професійна деформація є наслідок розбіжностей людини суспільній професійній нормі, появи жорстких професійних стереотипів, перенесення професійної ролі до сфери побутових стосунків або впливу специфіки службової діяльності [1, с. 324]. З цього ми можемо сказати, що саме професійна деформація у працівників Національної поліції України саме в умовах війни – це результат постійного стресу, екстремальних ситуацій, травматичних подій та інших причин, які поліцейський отримав під час виконання службових обов'язків.

Професійний стрес є головним фактором професійної деформації. За класифікацією О. І. Шинкаренко, існує 3 основні види професійного стресу. Перший - інформаційний стрес, що виникає через обмеження часу та в умовах високої відповідальності завдань. Інформаційний стрес супроводжується невизначеністю ситуації та постійними змінами інформації. Другий - емоційний стрес, спричинений в умовах реальної або потенційної небезпеки, що може вплинути на установки та цінності поліцейського. Враховуючи це, одним із факторів професійної придатності працівника поліції є емоційна врівноваженість. Третій - комунікативного стресу, який пов'язаний із труднощами у діловому спілкуванні, що проявляється у підвищеній конфліктності та втраті самоконтролю. Поліцейському доводиться спілкуватися з різними категоріями громадян, ще й у різних емоційних станах, тому надзвичайно важливим є розвиток комунікативної компетентності [2, с. 334].

Ще не менш важливою ознакою професійної деформації працівника Національної поліції України є емоційне вигорання. Емоційне вигорання поліцейського визначаємо як наслідок перенесеного працівником поліції стану фізичного або психологічного виснаження, спричинене тривалим впливом у психологічну травму середнього ступеня інтенсивності [3, с. 68].

Важливо зазначити, що дослідники по-різному трактують емоційне вигорання - як про професійну деформацію, яка негативно відбивається на професійній діяльності або як про механізм психологічного захисту, який дозволяє регулювати психіку і захищати її від негативних емоційних дій. Незважаючи на ці відмінності в підходах, наукова спільнота згодна, що синдром емоційного вигорання є одним зі ключових проявів професійної деформації [4, с. 84].

З цього ми можемо виділити, що в умовах воєнного стану цей синдром набуває специфічних рис. До основних проявів вигорання ми можемо виділити емоційне і фізичне виснаження, де поліцейський працюючи в екстремальних умовах, що призводить до хронічної втоми, порушень сну, апатії та зниження мотивації. Вигорання також призводить до зниження професійної ефективності, що може становити загрозу як оточуючим так і самому поліцейському.

Також ми ще можемо виділити такий прояв професійної деформації працівника Національної поліції України як дегуманізація. Цей процес, також відомий як деперсоналізація, що характеризується розвитком негативного, бездушного, цинічного ставлення до інших людей (контакти стають безособовими і формальними, з'являється внутрішнє стримане роздратування, яке згодом виринається назовні) [5, с. 183]. В умовах війни, дегуманізація у поліцейського може проявлятися по-різному. Поліцейський може сприймати людину не як жертву воєнного злочину, а як об'єкт, як матеріал для протоколу, як свідка для допиту. Також дегуманізація в поліцейського може і поширюватись на колег, що може призвести до ізоляції та труднощів у побудові довіри в команді, що є важливим в екстремальних умовах.

За словами міністра внутрішніх справ, генерала поліції 1 рангу Ігоря Клименка, що навантаження на поліцейських з початком повномасштабного вторгнення зросло на 80%. Водночас чисельність поліції не зростає, так само, як і відсутні нові набори до лав поліції [6].

У сучасних умовах повномасштабної війни, професійна деформація працівників Національної поліції є надзвичайно актуальною проблемою, що впливає на їхнє здоров'я, ефективність та ставлення до людей. Постійний стрес, ризик для життя та участь у бойових діях посилюють її прояви: емоційне вигорання, дегуманізацію та підвищену конфліктність. Це, в свою чергу, ускладнюється значним зростанням навантаження на поліцейських за відсутності нових кадрів. Для ефективної протидії цьому явищу, доцільно було б розробити детальний план психологічної підтримки для поліцейських, а саме розроблення програм, які могли б допомогти подолати ці проблеми, і щоб це було обов'язково для кожного працівника Національної поліції України.

Література:

1. Александров Ю. В. Проблеми професіоналізації та професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 323-328. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d74580c7-1c76-44fd-a5a2-d4f5e637d231/content>. (дата звернення: 15.06.2026)
2. Шинкаренко І. О. Психологічні наслідки впливу на особистість правоохоронця надзвичайних обставин. *Науковий вісник Дніпропетровського державного*

університету внутрішніх справ. 2022. № 3. С. 326-335. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10488>. (дата звернення: 15.06.2026)

3. Кісіль, З. Р., Кісіль Р.-В. В., Перепелиця А. В. Особливості синдрому емоційного вигорання у працівників національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*. 2018. № 2. С. 57-71. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/article/view/59>. (дата звернення: 15.06.2026)

4. Діденко І. Дослідження емоційного вигорання у поліцейських підрозділу поліції особливого призначення «корд». *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки*. 2018. №3. С. 83-88. URL: http://www.psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/3_2018/11.pdf. (дата звернення: 15.06.2026)

5. Сопронюк П. Професійна деформація поліцейських, вплив війни, методи боротьби. Збірник тез VII міжвідомчого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 17 квітня 2025 року). С. 182-185. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4aefe235-9b2d-4881-bff2-bae0a03a7290/content>. (дата звернення: 15.06.2026)

6. Функціонал поліції з початком повномасштабного вторгнення зріс на 80%, водночас чисельність поліції не зросла, - Ігор Клименко. Just a moment... URL: <https://mvs.gov.ua/news/funkcional-policiyi-z-pocatkom-povnomasstabnogo-vtorgnennia-zris-na-80-vodnocas-ciselnist-policiyi-ne-zrosla-igor-klimenko>. (дата звернення: 15.06.2026)

DOKUMENTY TOŻSAMOŚCI JAKO NARZĘDZIE WERYFIKACJI
OBYWATELI I CUDZOZIEMCÓW W POLSCE

IDENTITY DOCUMENTS AS A TOOL FOR VERIFYING CITIZENS AND
FOREIGNERS

mgr Monika Hurko - Nesterowicz

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we
Wrocławiu

Orcid ID: 0009-0001-8649-49X

Artykuł przedstawia dokumenty tożsamości jako podstawowe narzędzie weryfikacji obywateli i cudzoziemców w systemie administracji publicznej oraz bezpieczeństwa państwa. Omówiono funkcje identyfikacyjne i kontrolne dokumentów, w szczególności dowodu osobistego, paszportu oraz dokumentów wydawanych cudzoziemcom. Analizie poddano obowiązujące regulacje prawne, w tym ustawę o dowodach osobistych, ustawę o cudzoziemcach, ustawę o dokumentach publicznych oraz ustawę o aplikacji mObywatel.

W artykule wskazano również na nowoczesne technologie, takich jak dane biometryczne, warstwa elektroniczna dokumentów oraz systemy teleinformatyczne wykorzystywane przez administrację i Straż Graniczną. Zwrócono uwagę na rolę dokumentów tożsamości w przeciwdziałaniu fałszerstwom, nielegalnej migracji oraz zagrożeniom dla bezpieczeństwa państwa.

Kluczowe słowa: dokument tożsamości, dowód osobisty, cudzoziemiec, bezpieczeństwo państwa, e-dowód, mObywatel.

The article presents identity documents as a fundamental tool for verifying citizens and foreigners within the system of public administration and state security. It discusses the identification and control functions of documents, particularly identity cards, passports, and documents issued to foreigners. The analysis includes applicable legal regulations, including the Act on Identity Cards, the Act on Foreigners, the Act on Public Documents, and the Act on the mObywatel application.

The article also highlights the importance of modern technologies such as biometric data, electronic document layers, and ICT systems used by public administration and the Border Guard. Attention is paid to the role of identity documents in combating forgery, illegal migration, and threats to state security.

Keywords: identity document, identity card, foreigner, state security, e-ID card, mObywatel.

Dokumenty tożsamości stanowią jeden z podstawowych instrumentów identyfikacji osób fizycznych we współczesnym państwie prawa. Ich zasadniczą funkcją jest potwierdzenie tożsamości, obywatelstwa oraz uprawnień określonej osoby. W praktyce administracyjnej i prawnej dokumenty tożsamości pełnią także funkcje zabezpieczającą obrót prawny, przeciwdziałają przestępczości związanej z oszustwami i umożliwiają skuteczną kontrolę migracji i przekraczania granic państwowych. W Polsce system dokumentów tożsamości opiera się na licznych aktach prawnych rangi ustawowej i wykonawczej a także regulacjach unijnych. Szczególne znaczenie mają dokumenty wydawane obywatelom polski, takie jak: dowód osobisty i paszport oraz dokumenty wydawane cudzoziemcom, w tym karty pobytu, dokumenty podróży dla cudzoziemców, czy dokumenty wydawane obywatelom Unii Europejskiej.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie roli dokumentów tożsamości jako narzędzia weryfikacji obywateli i cudzoziemców z uwzględnieniem obowiązujących regulacji prawnych rozwiązań administracyjnych oraz praktyki organów państwowych.

1. Pojęcie i funkcje dokumentu tożsamości

Dokument tożsamości jest dokumentem urzędowym umożliwiającym identyfikację osoby fizycznej na podstawie określonych danych osobowych i cech zabezpieczających tego dokumentu. Podstawowe funkcje dokumentów tożsamości to: funkcja identyfikacyjna, legalizacyjna, kontrolna, bezpieczeństwa państwa i międzynarodowa.

Dokumentem potwierdzającym tożsamość i obywatelstwo polskie jest dowód osobisty. Art. 4 ust.1 ustawy z dnia 6 sierpnia 2010 r. *o dowodach osobistych*, stanowi, że: „Dowód osobisty jest dokumentem stwierdzającym tożsamość i obywatelstwo polskie osoby na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz innych państw członkowskich Unii Europejskiej, państw Europejskiego Obszaru Gospodarczego nienależących do Unii Europejskiej oraz państw niebędących stronami umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, których obywatele mogą korzystać ze swobody prze pływu osób na podstawie umów zawartych przez te państwa ze Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi oraz na podstawie jednostronnych decyzji innych państw, uznających ten dokument za wystarczający do przekraczania ich granic”²⁰⁸. Obowiązkiem każdego pełnoletniego obywatela RP, zamieszkującego na terytorium Polski, jest posiadanie dowodu osobistego, potwierdzającego tożsamość i obywatelstwo i umożliwiającego przekroczenie granic państw w Unii Europejskiej i Schengen. Współczesny dowód, zawiera warstwę elektroniczną i wyposażony jest w certyfikat identyfikacji, podpis osobisty, mechanizmy kryptograficzne, zabezpieczenie biometryczne i optyczne.

Drugim podstawowym dokumentem identyfikacyjnym jest paszport. Art. 3 ustawy z dnia 27 stycznia 2022 r. *o dokumentach paszportowych* stanowi, że: „Dokument paszportowy

²⁰⁸ Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 r. *o dowodach osobistych*, (Dz. U. 167, poz.1131, z póź. zm.).

jest dokumentem uprawniającym do przekraczania granicy oraz potwierdzającym obywatelstwo polskie i tożsamość posiadacza”²⁰⁹.

Dokumenty tożsamości cudzoziemców zostały wymienione w ustawie z dnia 12 grudnia 2013 roku *o cudzoziemcach*²¹⁰. Do najważniejszych dokumentów należą: karta pobytu, polski dokument podróży dla cudzoziemca, tymczasowy polski dokument podróży dla cudzoziemca, dokument pobytowy dla obywatela Unii Europejskiej. Dokumenty te potwierdzają legalność pobytu i umożliwiają identyfikację w cudzoziemcu. Zgodnie z ustawą z dnia 22 listopada 2018 roku *o dokumentach publicznych*²¹¹ dokumenty wydawane cudzoziemcom należą do dokumentów publicznych najwyższej kategorii bezpieczeństwa, podobnie jak dowód osobisty i paszport.

Myśl przepisów ustawy z dnia 22 listopada 2018 roku *o dokumentach publicznych* wyżej wymienione dokumenty tożsamości mają zabezpieczenia w postaci: mikrodruku, hologramów, elementów warstwy elektronicznej, danych biometrycznych i chipa RFID (ang. **Radio-Frequency Identification**). W dobie powszechnej cyfryzacji zostały wprowadzone również elektroniczne dokumenty tożsamości m.in. e-dowód. Warstwa elektroniczna umożliwia: elektroniczną identyfikację obywatela, składanie podpisu osobistego, korzystanie z usług e-administracji. Istotnym elementem cyfryzacji dokumentów tożsamości jest utworzenie aplikacji mObywatel i wdrożenie funkcji m-dowodu. Rozwiązanie to zwiększa dostępność usług publicznych, upraszcza proces identyfikacji, wspiera cyfryzację administracji. Powyższe zostało wdrożone przepisami ustawy z dnia 26 maja 2023 roku *o aplikacji m obywatel*²¹² i pozwala, aby dokument cyfrowy służył do potwierdzenia tożsamości na terytorium RP.

Znaczenie dokumentów tożsamości dla bezpieczeństwa państwa

Dokumenty tożsamości stanowią jeden z fundamentów systemu bezpieczeństwa państwa ich znaczenie obejmuje przeciwdziałanie terroryzmowi, zwalczanie nielegalnej migracji, przeciwdziałanie kradzieżom tożsamości, ochronę obrotu finansowego i identyfikację osób poszukiwanych. Nowoczesne technologie biometryczne powodują, że dokumenty tożsamości stają się elementem europejskiego systemu bezpieczeństwa wewnętrznego.

Dokumenty, których przerabianie lub podrabianie generuje najwyższe ryzyko dla bezpieczeństwa państwa i obywateli, w tym w szczególności bezpieczeństwa identyfikacyjnego, powinny być bowiem zabezpieczone w sposób adekwatny do zagrożeń fałszerstwami i funkcji pełnionej przez dany rodzaj dokumentu w obrocie gospodarczym lub prawnym. Największy wpływ na bezpieczeństwo publiczne oraz ekonomiczne państwa mają dokumenty potwierdzające tożsamość i dokumenty podróży, a zatem przede

²⁰⁹ Ustawa z dnia 27 stycznia 2022 r. *o dokumentach paszportowych*, (Dz. U. 2022, poz. 350).

²¹⁰ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. *o cudzoziemcach*, (Dz. U. 2013, poz. 1650, z późn. zm.).

²¹¹ Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. *o dokumentach publicznych*, (Dz. U. 2019, poz. 53, z późn. zm.).

²¹² Ustawa z dnia 26 maja 2023 r. *o aplikacji m Obywatel*, (Dz. U. 2023, poz. 1234).

wszystkim te, które ujęto w pierwszej kategorii ²¹³ zabezpieczeń opisanych ustawie z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych.

Nielegalna imigracja jest dużym wyzwaniem dla wielu państw oraz organizacji międzynarodowych, w tym m.in. Unii Europejskiej. Proceder ten w dużej mierze oparty jest na fałszerstwie dokumentów. Wystarczy w tym zakresie wspomnieć, że fałszerstwo dokumentów oraz kradzież tożsamości to sprawdzone sposoby ułatwiające uzyskanie chociażby zgody na pobyt stały na terytorium UE²¹⁴.

Dlatego też, obywatele państw trzecich podlegają szczegółowej odprawie zarówno przy wjeździe, jak i wyjeździe do kraju. Straż Graniczna weryfikuje posiadanie przez obywatela państwa trzeciego ważnego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy oraz – w stosownych przypadkach – wymaganej wizy lub dokumentu pobytowego. Dokumenty te sprawdzane są również pod kątem śladów sfalszowania lub podrobienia²¹⁵. Sprawdzane są również środki transportu i przewożone przez obywatela państwa trzeciego przedmioty pod kątem, czy nie stanowią prawdopodobnego niebezpieczeństwa dla porządku publicznego.

bezpieczeństwa wewnętrznego, zdrowia publicznego lub stosunków międzynarodowych któregośkolwiek z państw członkowskich. Sprawdzenie dokonywane jest w krajowych bazach danych oraz w SIS.

Zakończenie

Dokumenty tożsamości pełnią kluczową rolę w systemie prawnym i administracyjnym państwa. Stanowią podstawowe narzędzia identyfikacji obywateli i cudzoziemców. Umożliwiających organom publicznym skuteczną realizację zadań związanych z bezpieczeństwem, kontrolą migracją, ochroną porządku publicznego. Współczesny rozwój technologii cyfrowych powoduje stopniową transformację dokumentów tradycyjnych w rozwiązania elektroniczne i biometryczne proces ten zwiększa skuteczność weryfikacji tożsamości, ale jednocześnie rodzi nowe zagrożenia związane z cyberbezpieczeństwem i ochroną danych osobowych. Należy podkreślić, że skuteczność systemu identyfikacji zależna nie tylko od jakości dokumentów, lecz również od sprawności organów państwa.

²¹³ R. Lewandowski, T. Goliński, *Nielegalna migracja a bezpieczeństwo identyfikacyjne*, [w:] *Dokumenty a prawo. Prawne oraz praktyczne aspekty korzystania z dokumentów i e-dokumentów*, M. Tomaszewska-Michalak, T. Tomaszewski (red.), SAWPiA UW, Warszawa 2015, s. 112–113.

²¹⁴ D. Semków, *Falszerstwo dokumentów podróży - skala, charakter i zapobieganie zjawisku w działaniach Unii Europejskiej*, „Ius et Administratio”, 2019, 1–4/2019–2020 (43/1), s.41.

²¹⁵ A. Kawecki, „Wataha w akcji” – przestępczość graniczna w zasięgu działania Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej, [w:] *Dokumenty w systemie bezpieczeństwa - bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna*, Ł. Świerczewski, Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2021, s. 42.

Bibliografia:

1. Kawecki A., *„Wataha w akcji” – przestępczość graniczna w zasięgu działania Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej*, [w:] *Dokumenty w systemie bezpieczeństwa - bezpieczeństwo i kontrola, w tym kontrola taktyczna*, Ł. Świerczewski, Uczelnia Techniczno-Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2021.
2. Lewandowski R., Goliński T., *Nielegalna migracja a bezpieczeństwo identyfikacyjne*, [w:] *Dokumenty a prawo. Prawne oraz praktyczne aspekty korzystania z dokumentów i e-dokumentów*, M. Tomaszewska-Michalak, T. Tomaszewski (red.), SAWPiA UW, Warszawa 2015.
3. Semków D., *Fałszerstwo dokumentów podróży - skala, charakter i zapobieganie zjawisku w działaniach Unii Europejskiej*, „Ius et Administratio”, 2019, 1-4/2019-2020 (43/1).

Źródła prawa:

1. Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych, (Dz. U. 167, poz. 1131, z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, (Dz. U. 2013, poz. 1650, z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych, (Dz. U. 2019, poz. 53, z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 27 stycznia 2022 r. o dokumentach paszportowych, (Dz. U. 2022, poz. 350).
5. Ustawa z dnia 26 maja 2023 r. o aplikacji m Obywatel, (Dz. U. 2023, poz. 1234).

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ

THEORETICAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF LIABILITY FOR HUMAN TRAFFICKING

Софія Дротенко,

здобувачка фахової передвищої освіти
спеціальності «Право»

Центральноукраїнського фахового коледжу
Університету «Україна», м. Кропивницький,
Україна

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

Стаття присвячена дослідженню поняття торгівлі людьми, її основних ознак та форм прояву. У ній розглядається визначення цього явища відповідно до чинного законодавства України, зокрема положення Закону України «Про протидію торгівлі людьми», а також проаналізовано склад кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, та його ключові елементи.

Автор досліджує найбільш поширені види торгівлі людьми, серед яких: залучення до жебракування, незаконне вилучення органів, трудова та сексуальна експлуатація, а також використання осіб для створення продукції порнографічного характеру. Окрема увага приділяється історичним передумовам виникнення та поширення цього явища, а також розвитку міжнародно-правових механізмів протидії торгівлі людьми.

У роботі здійснено узагальнення теоретичних і практичних аспектів проблеми, що дозволило систематизувати знання щодо правової природи торгівлі людьми, визначити рівень її суспільної небезпечності та обґрунтувати необхідність комплексного підходу до запобігання і протидії цьому злочину.

Ключові слова: експлуатація, торгівля людьми, права людини, сексуальна експлуатація, кримінальне правопорушення, злочин, міжнародне законодавство, відповідальність за торгівлю людьми.

The article is devoted to the study of the concept of human trafficking, its main features, and forms of manifestation. It examines the definition of this phenomenon under the current legislation of Ukraine, in particular the provisions of the Law of Ukraine "On Combating Human Trafficking," and analyzes the elements of the criminal offense related to human trafficking and its key components.

The author investigates the most common forms of human trafficking, including forced begging, illegal organ removal, labor and sexual exploitation, as well as the use of persons in the production of pornography. Special attention is paid to the historical background of the emergence and spread of this phenomenon, as well as the development of international legal mechanisms for combating human trafficking.

The study summarizes theoretical and practical aspects of the problem, which allows systematizing knowledge about the legal nature of human trafficking, determining its level of social danger, and substantiating the need for a comprehensive approach to preventing and combating this crime.

Keywords: exploitation, human trafficking, human rights, sexual exploitation, criminal offense, crime, international law, liability for human trafficking.

Постановка проблеми. Питання торгівлі людьми в умовах глобалізації посідає одне з провідних місць серед загроз правам і свободам людини, що зумовлює необхідність його ґрунтовного наукового дослідження. Незважаючи на розвиток законодавчої бази та впровадження механізмів протидії, рівень поширення цього небезпечного суспільного явища залишається високим.

Наведене вказує на існування комплексу невирішених проблем як у сфері правового регулювання, так і в практиці запобігання та протидії зазначеному злочину.

Складність досліджуваної проблематики обумовлена різноманітністю форм прояву торгівлі людьми, що включають різні види експлуатації, а також особливостями її вчинення та прихованого характеру. Відсутність єдиного підходу до визначення окремих ознак цього кримінального правопорушення та недостатній рівень систематизації знань у цій сфері ускладнюють ефективну боротьбу з ним. З огляду на зазначене, посилюється значущість комплексного дослідження видів, форм і ознак торгівлі людьми, а також обґрунтування ефективних механізмів протидії її поширенню в умовах сучасного суспільства.

Метою дослідження є комплексний аналіз правової природи торгівлі людьми, її основних ознак та форм прояву, а також визначення ключових аспектів правового регулювання у цій сфері. Дослідження спрямоване на систематизацію видів торгівлі

людьми, виявлення особливостей механізмів протидії цьому злочину та узагальнення сучасної правозастосовної практики з урахуванням чинного законодавства України.

Результати дослідження покликані сприяти формуванню цілісного уявлення про дане кримінальне правопорушення, підвищенню ефективності заходів запобігання та протидії торгівлі людьми, а також удосконаленню правових підходів до захисту прав і свобод людини у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ст. 1 ЗУ «Про протидію торгівлі людьми» визначає торгівлю людьми, як: «... – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином» [5].

Законодавство дає визначення торгівлі людьми як незаконна дія, у якій особа втрачає свої права та стає об'єктом без надання активної згоди. Особа позбувається особистої недоторканості та свободи. В деяких випадках особа втрачає статеву недоторканість. Особливою складовою такого протиправного діяння є мотив незаконної експлуатації людини сторонніми особами. Торгівля людьми може мати різні форми прояву: сексуальна експлуатація, примусова праця, залучення до жебракування, торгівля органами, а також викрадення та подальший продаж на «чорному ринку». У багатьох випадках змінюється місце знаходження постраждалої людини, або створюються умови, за яких її точне місцезнаходження важко або неможливо встановити.

С. Басалик та О.Туз зазначають, що описані незаконні дії можуть реалізуватися як у межах країни, де знаходиться потерпілий, так і через державний кордон, охоплюючи різні способи експлуатації. Наслідки для потерпілих є значними: психічні, фізичні та соціальні обмеження. Тому, торгівля людьми залишається поширеним і небезпечним злочином у сучасному світі, а боротьба з ним вимагає системного підходу, ефективного правового регулювання та комплексних заходів щодо запобігання і захисту постраждалих [1].

Відомим прикладом є експлуатація дітей-інвалідів з Румунії у м. Рим, коли дітей збирали під приводом реабілітації та змушували жебракувати в туристичних місцях, перебуваючи в повній залежності від злочинців.

За результатами дослідження багатьох вчених, найпоширенішими видами торгівлі людьми є: сексуальна експлуатація, коли жертвами найчастіше стають малолітні та неповнолітні жінки, а також діти з малозабезпечених або неповних родин; трудова експлуатація [2], яка документально зафіксована як на території України, так і за кордоном у країнах, таких як Польща, Португалія, Чехія та росія; та

експлуатації людей для жебракування, що особливо стосується дітей, інвалідів і людей похилого віку.

Інші види торгівлі людьми мають такий елемент як використання у багатьох випадках дітей різної статі та віку для виготовлення порнопродукції, і часто відбувається на нелегальних студіях з метою подальшого збуту за кордон, а також незаконне вилучення органів, найбільш поширеним є вилучення нирок, що пов'язано з глобалізацією медицини та відносною простотою трансплантації цього органу. Усі ці види злочинів показують значний рівень поширеності видів проявів торгівлі людьми. Це означає, що необхідним є глибоке дослідження цієї проблеми.

Гавриленко О. А. та Реньов Є. В. у своїй науковій статті «Становлення та розвиток передумов міжнародно-правового захисту вразливих груп населення: історико-юридичний дискурс» визначили, що вже в стародавньому світі проблема торгівлі людьми була поширеною: «До нашого часу збереглися виявлені археологами глиняні таблички, датовані кінцем III тис. до н.е., з переліком жінок та підлітків, які у нелюдських умовах утримувалися в таборах для полонених у Шумері. Багато з них зазнавали насильства з боку наглядачів, помирали від голоду та хвороб» [3 с. 204] Археологічні знахідки, зокрема глиняні таблички кінця III тис. до н.е., свідчать про утримання жінок та підлітків у поганих та складних умовах у таборах для полонених у Шумері, де вони зазнавали хвороб, застосування фізичного насильства та голоду. Постраждали особи у таборах, ставали повністю залежними від осіб, які здійснювали контроль і нагляд.

Полонені були позбавлені основних свобод та прав людини, проживали без достатнього харчування та відсутністю медичної допомоги. Історичні дані підтверджують, що навіть у стародавні часи жертвами торгівлі людьми ставали найбільш вразливі верстви населення – діти, жінки та підлітки.

Формування міжнародно-правових механізмів захисту соціально вразливих категорій населення на межі XIX–XX століть ознаменувалося укладенням перших як багатосторонніх, так і двосторонніх угод, що заклали підґрунтя для подальшого розвитку відповідних інститутів. Зазначені міжнародні акти були орієнтовані на забезпечення підтримки найбільш незахищених груп, які потребували особливого правового захисту в умовах соціально-економічної нестабільності того часу.

У науковій літературі О. А. Гавриленко та Є. В. Реньов підкреслюють, що в означений історичний період було сформовано значний масив міжнародних договорів, спрямованих на підтримку соціально вразливих верств населення. Зокрема, йдеться про угоди, які передбачали взаємну допомогу злидненим морякам, особам із тяжкими захворюваннями, покинутим дітям та іншим категоріям, що перебували у складних життєвих обставинах. Ілюстративним прикладом подібного нормативного врегулювання виступає німецько-швейцарський договір від 31 травня

1890 року, який відображає характерні риси міжнародно-правової співпраці у сфері соціального захисту [3, с. 207].

Важливе місце у цьому процесі займали двосторонні та багатосторонні угоди, що стали початком для розвитку законодавчих шляхів для охорони та захисту жінок, а також протидії торгівлі людьми, зокрема жінками та тими, хто не міг без сторонньої допомоги відстоювати свої права. Наприклад, німецько-швейцарський договір від 31 травня 1890 р. став одним із перших міжнародних документів, спрямованих на охорону вразливих верств населення та регулювання їхніх прав.

Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами посідає вагоме місце у становленні міжнародно-правових підходів до протидії експлуатації людини, а в умовах глобалізаційних процесів її значення лише посилюється. Нормативні положення цього акта суттєво вплинули на формування національного законодавства України у сфері протидії торгівлі людьми, заклавши концептуальні засади криміналізації відповідних діянь.

Зміст Конвенції передбачає встановлення кримінальної відповідальності за будь-які форми залучення особи до проституції з метою задоволення інтересів третіх осіб, незалежно від наявності чи відсутності добровільної згоди потерпілої сторони. У частинах першій і другій статті 1 закріплено обов'язок держав-учасниць застосовувати санкції до осіб, які здійснюють вербування, схиляння або спонукання до проституції, а також експлуатацію іншої особи у цій сфері, навіть за умов формального погодження останньої на такі дії [4]. Подібний підхід відображає пріоритет захисту людської гідності над формальним волевиявленням, яке часто формується під впливом вразливого становища.

Нормативна конструкція Конвенції охоплює не лише питання криміналізації, а й передбачає створення ефективних механізмів державного контролю, визначає коло зобов'язань щодо надання допомоги постраждалим особам, а також акцентує увагу на необхідності підвищення рівня суспільної обізнаності щодо проблематики торгівлі людьми. Комплексний характер таких приписів свідчить про прагнення міжнародної спільноти забезпечити всебічний захист прав людини в умовах поширення транснаціональних злочинів.

Імплементация положень зазначеного міжнародного акта в національну правову систему України після проголошення незалежності 24 серпня 1991 року сприяла формуванню відповідних кримінально-правових норм, зокрема статей 149, 150, 152, 153 та 154 Кримінального кодексу України [6]. Подальший розвиток правового регулювання у цій сфері зберігає актуальність з огляду на сучасні глобальні виклики, включаючи інтенсифікацію міграційних процесів та збройні конфлікти, що підвищують ризики експлуатації вразливих категорій населення.

Структура об'єкта кримінального правопорушення, пов'язаного з торгівлею людьми, характеризується поєднанням двох взаємозалежних складових, що

відображають багатовимірність посягання. Ключове місце належить основному безпосередньому об'єкту, яким виступають людська гідність і свобода, адже їх обмеження фактично позбавляє особу можливості самостійно реалізовувати належні їй права та визначати власну поведінку. Внаслідок такого впливу формується стан повної залежності від правопорушника, що свідчить про глибоке порушення базових засад правового статусу людини.

Поряд із цим, у межах аналізованого складу правопорушення виокремлюється додатковий факультативний об'єкт, який охоплює життя та здоров'я особи, що додатково підсилює характеристику суспільної небезпечності відповідного діяння. Наслідки для потерпілих мають комплексний характер і проявляються як у фізичній, так і у психічній площині. Порушення фізичного стану обумовлюється умовами утримання, що часто включають обмеження свободи пересування, примусове виконання роботи, відсутність належного медичного забезпечення, дефіцит харчування та невідповідні санітарно-побутові умови.

Психоемоційна сфера зазнає не менш інтенсивного деструктивного впливу, що зумовлюється ізоляцією від соціального середовища, систематичним застосуванням психологічного тиску, погроз та різних форм насильства. Тривале перебування у таких обставинах спричиняє формування стійких негативних наслідків, серед яких домінують депресивні стани, тривожні розлади та загальна дестабілізація психічного функціонування. Подібні зміни суттєво ускладнюють процес подальшої соціальної адаптації осіб навіть після припинення протиправного впливу, що підкреслює довготривалий характер шкоди, завданої внаслідок вчинення зазначеного кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона торгівлі людьми проявляється через конкретні дії правопорушника, які включають примус до проституції, примусову працю, переховування викраденої особи з метою її подальшої експлуатації та передачу потерпілої третім особам з такою самою метою. Об'єктивна сторона також передбачає застосування різних способів переміщення потерпілих, у тому числі через державний кордон або всередині країни, що ускладнює або робить неможливим встановлення їх місцезнаходження. Суб'єктом цього злочину є фізична особа, яка досягла 16-річного віку, здатна усвідомлювати протиправність своїх дій та нести кримінальну відповідальність. Суб'єктивна сторона включає прямий умисел – злочинець свідомо планує та реалізує протиправні дії, спрямовані на заволодіння матеріальними чи іншими благами потерпілої особи. Мотивом є корисливий інтерес, бажання матеріальної вигоди та встановлення контролю над жертвою, що реалізується через маніпуляції, шантаж, фізичне насильство, обман та інші способи примусу.

Правовий склад цього злочину охоплює посягання на основні права та свободи людини, її честь і гідність, життя та здоров'я, а також передбачає високий рівень суспільного ризику. Методи здійснення злочину можуть варіюватися від фізичного

насилюства та примусової експлуатації до психологічного тиску та ізоляції потерпілих.

До найпоширеніших форм експлуатації відносять сексуальну та трудову експлуатацію, примус до жебракування, незаконне використання для створення порнопродукції, незаконне вилучення органів та транспортування потерпілих для продажу на «чорному ринку». Структурна характеристика цих складових підкреслює необхідність цілісного підходу до правового регулювання, включаючи системи превентивних заходів, швидкого реагування правоохоронних органів, ефективного впровадження правозахисних програм та освітньо-просвітницьких ініціатив. Такий комплексний підхід дозволяє державі та громадянам ефективніше захищати права потерпілих, запобігати повторенню подібних злочинів та мінімізувати їхні наслідки для окремих осіб і суспільства загалом.

Ефективна протидія торгівлі людьми передбачає формування розгалуженої системи міжнародно-правового регулювання, що охоплює укладення як багатосторонніх, так і двосторонніх угод, спрямованих на встановлення уніфікованих стандартів захисту потерпілих та налагодження координації між державами. Вагоме значення у цьому контексті мають нормативні акти, прийняті в межах Рада Європи та Організація Об'єднаних Націй, які визначають комплекс зобов'язань держав щодо криміналізації відповідних діянь, забезпечення належного розслідування, а також організації системи допомоги постраждалим і запобігання поширенню цього явища шляхом інформаційно-просвітницьких заходів.

Національне законодавство України у зазначеній сфері формувалося з урахуванням положень ключових міжнародних документів, серед яких особливе місце посідає Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами, що стала концептуальною основою для закріплення норм, передбачених статтями 149–154 Кримінального кодексу України [6].

Інтеграція міжнародних стандартів із національними правовими механізмами сприяє підвищенню ефективності реагування держави на випадки торгівлі людьми, водночас забезпечуючи розвиток превентивних інструментів. Практична реалізація такого підходу виявляється у впровадженні систем моніторингу, посиленні діяльності правоохоронних органів, а також у проведенні освітніх кампаній, спрямованих на підвищення рівня обізнаності населення та зміцнення захисту вразливих соціальних груп в умовах глобалізаційних процесів.

Висновки. Аналіз сучасного стану протидії торгівлі людьми в Україні свідчить про активізацію відповідної діяльності, що проявляється у вдосконаленні кримінально-правових норм, розширенні інструментів ідентифікації потерпілих та інтенсифікації міжнародного співробітництва. Поряд із позитивними зрушеннями зберігається низка проблем, пов'язаних із недостатньою ефективністю практичної реалізації законодавчих приписів, складністю доведення фактів експлуатації та

обмеженими можливостями забезпечення належного рівня захисту постраждалих осіб.

Актуалізується потреба подальшого вдосконалення як нормативної бази, так і правозастосовної практики з метою усунення наявних прогалин і формування узгодженого підходу до протидії зазначеному явищу. Узагальнення міжнародного досвіду демонструє наявність різноманітних ефективних моделей, адаптація яких здатна сприяти підвищенню результативності національної правової системи України у сфері боротьби з торгівлею людьми.

Література:

1. Басалик С., Туз О. Торгівля людьми в Україні: сучасний стан, проблеми та шляхи їх подолання. *Наукові перспективи*. 2025. № 10(64). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-764-773](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-764-773) (дата звернення: 07.04.2026).
2. Вичавка В., Доманський О. Торгівля людьми під час збройної агресії: нові ризики та шляхи протидії. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. №9(19). URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-9\(19\)-26-37](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-9(19)-26-37) (дата звернення: 07.04.2026).
3. Гавриленко О. А., Реньов Є. В. Становлення та розвиток передумов міжнародно-правового захисту вразливих груп населення: історико-юридичний дискурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 76. 2023. С. 204–207.
4. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами (укр): Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 02.12.1949. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
5. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show-17#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
6. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-#n2583> (дата звернення: 07.04.2026).

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТАТЕВІ ЗЛОЧИНИ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

CRIMINAL LIABILITY FOR SEXUAL OFFENSES AGAINST MINORS: PROBLEMS
OF THEORY AND PRACTICE

Юлія Вус,

здобувачка фахової передвищої освіти
спеціальності «Право»

Центральноукраїнського фахового коледжу
Університету «Україна», м. Кропивницький,
Україна

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

Статтю присвячено дослідженню кримінальної відповідальності за статеві злочини щодо неповнолітніх, аналізу теоретико-правових засад, особливостей складів відповідних кримінальних правопорушень, а також проблем правозастосовної практики та шляхів удосконалення законодавства у цій сфері.

Ключові слова: статеві злочини, неповнолітні, кримінальна відповідальність, статеві свободи, статеві недоторканість, доказування, судова практика, кримінальне право.

The article is devoted to the study of criminal liability for sexual offenses against minors, the analysis of theoretical and legal foundations, the specific features of the constituent elements of the relevant criminal offenses, as well as the problems of law enforcement practice and ways to improve legislation in this area.

Keywords: sexual offenses, minors, criminal liability, sexual freedom, sexual inviolability, evidence, judicial practice, criminal law.

Постановка проблеми. Захист прав і свобод дитини є одним із ключових завдань сучасної правової держави. Особливої актуальності набуває проблема

протидії статевим злочинам щодо неповнолітніх, що зумовлено зростанням кількості таких правопорушень та їх високою латентністю.

Статеві злочини щодо дітей становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки посягають не лише на фізичну недоторканість, а й на психічний, моральний та соціальний розвиток особи. Наслідки таких діянь мають довготривалий характер і можуть суттєво впливати на формування особистості потерпілого.

Попри вдосконалення кримінального законодавства України, практика його застосування виявляє низку проблем, пов'язаних із кваліфікацією злочинів, доказуванням та забезпеченням ефективного захисту прав потерпілих. Це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу зазначеної проблематики.

Метою статті є дослідження кримінально-правових засад відповідальності за статеві злочини щодо неповнолітніх, аналіз складів таких злочинів, виявлення проблем правозастосовної практики та обґрунтування напрямів удосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Статеві кримінальні правопорушення щодо неповнолітніх у системі кримінального права України утворюють відокремлену групу діянь, які вирізняються підвищеним ступенем суспільної небезпечності та особливою чутливістю об'єкта посягання. Зміст їхньої небезпечності полягає не лише у посяганні на статеву свободу чи статеву недоторканість особи, а й у створенні реальних загроз для гармонійного фізичного, психічного та морального формування дитини, що перебуває під посиленням правовим захистом як на національному рівні, так і в межах міжнародних стандартів охорони прав людини. Подібна багатовимірність шкоди обумовлює особливий підхід до кримінально-правової оцінки відповідних діянь, а також зумовлює необхідність диференційованого застосування норм відповідальності.

Нормативну основу притягнення до кримінальної відповідальності за зазначені посягання формують приписи Розділу IV Особливої частини Кримінального кодексу України, який системно охоплює злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. До цієї категорії віднесено, зокрема, зґвалтування (стаття 152 ККУ), сексуальне насильство (стаття 153 ККУ), примушування до вступу у статевий зв'язок (стаття 154 ККУ), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (стаття 155 ККУ), розбещення неповнолітніх (стаття 156 ККУ), а також домагання дитини для сексуальних цілей (стаття 156-1 ККУ) [6]. Системність зазначених норм відображає прагнення законодавця забезпечити комплексний підхід до охорони сексуальної сфери особи, особливо коли йдеться про неповнолітніх як соціально вразливу категорію.

Підвищена кримінальна відповідальність у випадках, коли потерпілими виступають малолітні або неповнолітні особи, виступає закономірним наслідком

усвідомлення їхньої обмеженої здатності до самозахисту та оцінки характеру посягання. Законодавчий акцент на посиленому захисті дитинства відображає як внутрішньодержавні пріоритети, так і зобов'язання, що випливають із міжнародних актів у сфері прав людини, орієнтованих на забезпечення найвищого рівня охорони інтересів дитини.

У науковому дискурсі підходи до визначення сутності статевих злочинів щодо неповнолітніх характеризуються певною варіативністю, що зумовлено складністю та багатогранністю досліджуваного явища. Ю. Ю. Левченко розглядає такі діяння як суспільно небезпечні прояви сексуального характеру, здатні порушувати нормальний процес розвитку дитини та спричиняти довготривалі психологічні наслідки [9, с. 27]. Подібний підхід акцентує увагу на наслідковому аспекті, який виходить за межі безпосереднього моменту вчинення правопорушення.

Іншу площину аналізу пропонує Л. М. Руденко, який пов'язує зазначені посягання з порушенням статевої свободи або недоторканості неповнолітніх за наявності сексуальної мотивації [12, с. 78]. Такий підхід дозволяє підкреслити внутрішній психологічний компонент поведінки винного, що відіграє важливу роль при кримінально-правовій кваліфікації.

Комплексний характер досліджуваної категорії злочинів відзначає А. В. Бойко, який підкреслює одночасне посягання на декілька соціальних благ, серед яких статевая свобода, здоров'я, моральність і соціальний розвиток особи. Багатовекторність шкоди зумовлює підвищену суспільну небезпечність таких діянь і потребує застосування більш суворих механізмів правового реагування [2, с. 322]. Подібна характеристика відображає складність структури об'єкта та багаточисельність негативних наслідків.

Об'єкт зазначених кримінальних правопорушень представлений суспільними відносинами, що забезпечують реалізацію статевої свободи та гарантують недоторканість особи у відповідній сфері. Водночас структура об'єкта не обмежується лише цими елементами. Г. С. Буга наголошує на наявності додаткової складової, пов'язаної із забезпеченням нормального фізичного та психічного розвитку дитини [3, с. 145]. Розширене розуміння об'єкта дозволяє адекватніше оцінювати ступінь суспільної небезпечності посягання та його наслідки.

Доповнюючи зазначене, С. С. Кузьменко звертає увагу на посягання таких злочинів також на моральні засади суспільства, що формують етичні орієнтири поведінки та визначають межі допустимого у взаємодії між особами [7, с. 29]. Подібний підхід розширює розуміння соціальної шкоди, яка виходить за межі індивідуального рівня і впливає на суспільні цінності загалом.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень аналізованої категорії полягає у вчиненні дій сексуального характеру за відсутності добровільної згоди потерпілої особи або щодо суб'єкта, який не має здатності її надати. Сучасна редакція кримінального законодавства України імплементує європейські стандарти,

відповідно до яких саме відсутність добровільного волевиявлення є ключовим критерієм криміналізації. Подібний підхід відображає тенденцію до гуманізації правового регулювання та посилення захисту особистої автономії.

Значення способу вчинення діяння підкреслює О. М. Зайцев, який зазначає, що кваліфікація значною мірою залежить від використання насильства, погроз, залежного стану або безпорадності потерпілого [5, с. 98]. У випадках, що стосуються неповнолітніх, безпорадний стан часто має вікову та психологічну природу, що обмежує можливість адекватного усвідомлення ситуації та прийняття самостійних рішень.

Віковий критерій виступає визначальним фактором у встановленні здатності особи до надання усвідомленої згоди на статеві контакти. Н. В. Левченко підкреслює, що саме цей аспект зумовлює законодавче встановлення абсолютної заборони щодо вчинення сексуальних дій стосовно малолітніх осіб [8, с. 39]. Така заборона має імперативний характер і не допускає жодних винятків, що додатково підкреслює пріоритет охорони дитинства.

Розвиток сучасних технологій сприяє трансформації форм вчинення статевих злочинів, зокрема через використання інформаційно-комунікаційних засобів. Д. П. Ющенко звертає увагу на поширення практик встановлення контактів із неповнолітніми через мережу Інтернет з метою подальшої сексуальної експлуатації [15, с. 65]. Подібні прояви вимагають удосконалення кримінально-правових механізмів реагування та адаптації правового регулювання до умов цифрового середовища, що характеризується високим рівнем анонімності та транскордонності.

Суб'єкт кримінальних правопорушень зазначеної категорії визначається як осудна фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, встановленого кримінальним законодавством. Правова конструкція суб'єкта базується на загальних положеннях кримінального права, проте у практичному вимірі набуває специфічних рис, пов'язаних із характером вчинюваних діянь. Дослідження емпіричних даних свідчить про те, що значна частина осіб, які вчиняють такі правопорушення, перебуває у близьких або довірливих взаєминах із потерпілими, що створює додаткові перешкоди для своєчасного виявлення та належного розслідування. На це звертає увагу Г. В. Попов, підкреслюючи, що саме фактор довіри або соціальної залежності істотно ускладнює фіксацію фактів протиправної поведінки [11, с. 120]. Подібні обставини зумовлюють підвищену латентність відповідної категорії злочинів і потребують удосконалення механізмів їх виявлення.

Суб'єктивна сторона аналізованих кримінальних правопорушень характеризується наявністю прямого умислу, що передбачає усвідомлення суспільно небезпечного характеру власних дій та бажання їх вчинити. Психологічна спрямованість поведінки винного відіграє ключову роль у кримінально-правовій оцінці діяння, оскільки дозволяє встановити внутрішнє ставлення особи до наслідків.

О. В. Белова наголошує на значущості встановлення мотиву та мети злочину як елементів, що мають визначальний вплив на кваліфікацію та індивідуалізацію покарання [1, с. 41]. Глибокий аналіз цих характеристик сприяє більш точному розумінню криміногенної поведінки та забезпечує справедливий підхід до оцінки ступеня вини.

Суттєвий вплив на формування національної системи протидії статевим злочинам щодо неповнолітніх справляють норми міжнародного права, які виступають орієнтиром для вдосконалення внутрішнього законодавства. Участь держави у міжнародних договорах зобов'язує враховувати загальновизнані стандарти захисту прав дитини та імплементувати їх у національну правову систему. Особливе значення у цьому контексті має Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка закріплює обов'язок держав забезпечувати захист дітей від усіх форм сексуальної експлуатації та насильства, формуючи базові принципи державної політики у відповідній сфері.

Не менш важливим міжнародно-правовим актом є Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, відома як Ланцаротська конвенція. Її положення передбачають необхідність криміналізації широкого спектра діянь сексуального характеру щодо дітей, а також запровадження ефективних превентивних та захисних механізмів. Комплексний підхід, закладений у цьому документі, орієнтований не лише на каральну функцію, а й на запобігання правопорушенням шляхом формування належної інституційної та соціальної бази реагування.

Наукова думка підкреслює позитивний вплив імплементації міжнародних стандартів на розвиток національного законодавства. І. В. Жук відзначає, що адаптація міжнародних норм сприяє удосконаленню правового регулювання та підвищенню рівня захисту прав дитини [4, с. 114]. У свою чергу Ю. С. Федоренко звертає увагу на позитивні зміни у діяльності правоохоронних органів, які отримують більш чіткі орієнтири для здійснення своїх повноважень [14, с. 59]. Узгодження національних підходів із міжнародними стандартами забезпечує більш ефективну координацію дій у сфері протидії злочинності.

Водночас науковці наголошують на необхідності збереження балансу між міжнародними вимогами та національними особливостями правової системи. С. М. Назаренко підкреслює, що реформування законодавства повинно здійснюватися комплексно, із урахуванням специфіки правової традиції та соціально-економічних умов держави [10, с. 74]. Такий підхід запобігає формальному запозиченню норм і сприяє їх ефективному застосуванню у практичній площині.

Незважаючи на поступове вдосконалення нормативної бази, правозастосовна діяльність стикається з низкою суттєвих труднощів. Однією з ключових проблем залишається доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії, що

обумовлено високим рівнем латентності злочинів, психологічними особливостями потерпілих та обмеженістю доказової бази. Отримання належних і допустимих доказів ускладнюється як обставинами вчинення діяння, так і специфікою взаємин між учасниками кримінального процесу. Подолання зазначених труднощів потребує вдосконалення методик розслідування та підвищення професійного рівня суб'єктів правозастосування.

Збалансований підхід до протидії статевим злочинам щодо неповнолітніх передбачає поєднання каральних та превентивних заходів. І. П. Сорока наголошує, що посилення кримінальної відповідальності повинно супроводжуватися неухильним дотриманням принципів законності та справедливості, а ефективність боротьби з такими правопорушеннями досягається лише за умови інтеграції кримінально-правових і соціально-профілактичних інструментів [13, с. 36]. Вказаний підхід відображає сучасні тенденції розвитку кримінальної політики, орієнтовані на комплексне вирішення проблеми.

Висновки. Регулювання у сфері кримінально-правового захисту неповнолітніх від статевих посягань характеризується динамічністю та багаторівневістю, що зумовлено впливом як внутрішніх факторів розвитку правової системи, так і міжнародних зобов'язань держави. Подальший розвиток нормативної бази та практики її застосування має бути спрямований на підвищення ефективності охорони прав дитини, удосконалення механізмів виявлення та розслідування правопорушень, а також адаптацію правових інструментів до сучасних соціальних і технологічних викликів.

Література:

1. Белова О. В. Міжнародно-правові стандарти захисту дітей від сексуального насильства. *Вісник міжнародного права*. 2019. № 2, С. 34–45.
2. Бойко А. В. Кримінально-правова характеристика сексуального насильства у контексті внесення змін до кримінального законодавства України. *Молодий вчений*. 2019. № 12. С. 321–325.
3. Буга Г. С. Кримінально-правовий аналіз насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Юридичний науковий журнал*. 2024. С. 144–148.
4. Жук І. В. Міжнародно-правові механізми протидії сексуальній експлуатації дітей. *Право України*. 2020. № 6. С. 112–118.
5. Зайцев О. М. Кримінальне право України: Особлива частина. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 512 с.
6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 липня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14#Text> (дата звернення: 06.04.2026).

7. Кузьменко С. С. Зарубіжний досвід попередження насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. С. 27–31.
8. Левченко, Н. В. Проблеми кваліфікації та докази у справах про сексуальні злочини проти дітей. *Право і держава*, 2019, № 6, С. 34–47.
9. Левченко Ю. Ю. Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 26–33.
10. Назаренко С. М. Кримінальна політика щодо захисту дітей від сексуального насильства в Україні. Київ: Центр соціально-правових досліджень, 2019. 184 с.
11. Попов Г. В. Особливості досудового розслідування злочинів проти статевої недоторканості дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 75. С. 118–122.
12. Руденко Л. М. Сексуальні злочини проти неповнолітніх: порівняльно-правовий аналіз. Київ: Алерта, 2020. 224 с.
13. Сорока І. П. Статеві злочини проти дітей: теорія та практика. Львів: Астролябія, 2021. 276 с.
14. Федоренко Ю. С. Особливості призначення покарання за статеві злочини проти дітей в Україні. *Юридичний вісник*, 2021, № 3, с. 55–68.
15. Ющенко Д. П. Профілактика злочинів проти статевої недоторканності дітей. Київ: Центр сучасної освіти, 2020. 188 с.

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

PROTECTION OF PERSONAL DATA IN CIVIL PROCEDURE

Інна Криворучко,

здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
Центральноукраїнського інституту
розвитку людини «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Олександр Жила,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та соціально-
економічних відносин
Центральноукраїнського інституту
розвитку людини «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Наукова стаття присвячена здійсненню комплексного теоретико-правового аналізу захисту персональних даних у цивільному судочинстві, з'ясуванню правової природи цього інституту, його сутності та системних характеристик, а також визначенню критеріїв і механізмів забезпечення конфіденційності інформації в процесі розгляду цивільних справ. У роботі буде досліджено особливості регулювання обробки та захисту персональних даних у межах цивільного процесу, зокрема взаємодію національного законодавства та міжнародних стандартів у цій сфері, з метою обґрунтування напрямів удосконалення правового регулювання та практики його застосування.

Ключові слова: захист персональних даних, цивільне процесуальне право, цивільне судочинство, персональні дані, конфіденційність інформації, обробка персональних даних, нормативно-правові акти, міжнародні стандарти.

The scientific article is devoted to a comprehensive theoretical and legal analysis of personal data protection in civil proceedings, clarifying the legal nature of this institution, its essence and systemic characteristics, as well as determining the criteria and mechanisms for ensuring confidentiality of information during the consideration of civil cases. The paper examines the peculiarities of regulating the processing and protection of personal data within civil procedure, in

particular the interaction between national legislation and international standards in this field, with the aim of substantiating directions for improving legal regulation and its practical application.

Keywords: personal data protection, civil procedural law, civil proceedings, personal data, information confidentiality, personal data processing, regulatory legal acts, international standards.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства питання захисту персональних даних набуває особливої актуальності, оскільки практично всі сфери суспільних відносин пов'язані зі збиранням, використанням та зберіганням інформації про фізичну особу. Не є винятком і сфера правосуддя, де під час розгляду цивільних справ суд безпосередньо оперує значним обсягом відомостей, що стосуються приватного життя учасників процесу [1, с. 72].

Модернізація цивільного судочинства, гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та поступове утвердження європейських підходів до забезпечення права на приватність вимагають переосмислення усталених наукових позицій щодо сутності та механізмів захисту персональних даних у межах цивільного процесу.

У правозастосовній діяльності спостерігається неоднозначність у підходах до забезпечення захисту персональних даних під час розгляду цивільних справ. Поряд із нормативно-правовими актами дедалі більшого значення набувають міжнародні стандарти у сфері захисту даних, практика міжнародних судових установ, а також рішення національних судів. Така багаторівнева система зумовлює виникнення дискусій щодо їх співвідношення, юридичної сили та ролі у механізмі забезпечення конфіденційності інформації та захисту персональних даних у цивільному судочинстві.

Метою дослідження є комплексний аналіз правового регулювання захисту персональних даних у цивільному судочинстві, визначення його сутності, ознак та системної структури, дослідження особливостей співвідношення національних і міжнародних правових актів у цій сфері, а також обґрунтування напрямів удосконалення правового регулювання та практики забезпечення конфіденційності інформації під час розгляду цивільних справ.

Виклад основного матеріалу.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про захист персональних даних», персональні дані становлять відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [2]. До таких відомостей належать дані про місце проживання, сімейний стан, фінансове становище, стан здоров'я, листування, телефонні переговори та інша інформація особистого характеру.

Конституційною гарантією їх захисту виступає стаття 32 Конституції України, згідно з якою не допускається збирання, зберігання, використання та поширення

конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, прямо визначених законом [3].

У межах цивільного судочинства обробка персональних даних здійснюється фактично на кожному етапі розгляду справи. Уже з моменту подання позовної заяви до суду надходять документи, що містять особисту інформацію про сторін, свідків, третіх осіб, а іноді й про осіб, які безпосередньо не є учасниками процесу. Надалі ці відомості досліджуються у судовому засіданні, відображаються у протоколах, судових ухвалах та рішенні по суті спору.

Отже, суд у такому випадку виступає не лише органом правосуддя, а й суб'єктом, який здійснює обробку персональних даних, що покладає на нього обов'язок дотримуватися спеціальних гарантій захисту права на приватне життя.

Особливість правового регулювання полягає в необхідності забезпечення балансу між двома фундаментальними цінностями: правом особи на приватність та принципом гласності судового процесу. Так, стаття 7 Цивільного процесуального кодексу України закріплює відкритість судового розгляду, однак допускає можливість проведення закритого судового засідання у випадках, коли існує ризик розголошення конфіденційної інформації або інших відомостей, що охороняються законом [4].

На практиці це створює чимало труднощів. Наприклад, під час розгляду спорів щодо стягнення кредитної заборгованості суд неминуче досліджує інформацію про банківські рахунки, фінансовий стан особи, умови кредитування, що фактично становить банківську таємницю. Аналогічна ситуація виникає у справах про поділ майна подружжя, стягнення витрат на лікування, відшкодування моральної шкоди, де досліджуються медичні документи, листування, особисті папери або інші чутливі відомості.

Формально процесуальне законодавство дозволяє проводити закриті судові засідання з метою недопущення розголошення конфіденційної інформації. Проте проблема полягає в тому, що закон не визначає чітких критеріїв, коли саме суд зобов'язаний перейти до закритого режиму, а коли може обмежитися лише частковим нерозголошенням певних відомостей. Унаслідок цього на практиці однакові категорії справ різними судами розглядаються по-різному.

Не менш важливим є питання долучення доказів до матеріалів справи. Досить часто сторони подають значну кількість документів, що містять надмірну персональну інформацію, яка не має прямого значення для встановлення юридично значущих обставин. Ідеться, зокрема, про медичні карти, приватне листування, відомості про психічний стан особи, фото- та відеоматеріали особистого характеру. За загальним правилом суд має досліджувати лише належні та допустимі докази, однак фактично нерідко долучається весь масив поданих документів, що збільшує ризик безпідставного поширення конфіденційної інформації [1, с. 76].

Особливу небезпеку становить використання так званих чутливих персональних даних, до яких закон відносить інформацію про стан здоров'я, політичні чи релігійні переконання, біометричні та генетичні дані, відомості про притягнення до кримінальної відповідальності тощо. Навіть якщо такі дані подаються стороною для захисту своєї правової позиції, суд повинен оцінювати, наскільки їх дослідження є дійсно необхідним для вирішення спору.

Міжнародно-правовий підхід до цієї проблеми сформовано у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на повагу до приватного і сімейного життя [5]. Європейський суд з прав людини у справі «Пантелеєнко проти України» наголосив, що зберігання та використання органами влади інформації про особисте життя людини є втручанням у сферу приватності, а тому таке втручання повинно бути законним, пропорційним та виправданим суспільною необхідністю [6]. Тому навіть у межах здійснення правосуддя національні суди повинні дотримуватися балансу між суспільним інтересом у відкритості судового розгляду та індивідуальним правом особи на конфіденційність.

Ще однією проблемою є зміст судового рішення. Хоча Закон України «Про доступ до судових рішень» передбачає обов'язкове знеособлення інформації про фізичну особу, що підлягає оприлюдненню в Єдиному державному реєстрі судових рішень [7]. Однак проста заміна прізвищ умовними позначеннями далеко не завжди забезпечує реальну анонімність особи. Якщо в рішенні зазначаються місце роботи, специфічні сімейні обставини, назва навчального закладу, діагноз чи інші деталізовані відомості, ідентифікувати особу все одно не становить труднощів.

Таким чином, проблема полягає не лише у формальному приховуванні імен, а й у визначенні меж цієї інформації, яка взагалі повинна відображатися у мотивувальній частині рішення. На нашу думку, суд має керуватися принципом мінімальної достатності, тобто зазначати лише ті персональні дані, без яких неможливо обґрунтувати висновки по суті спору.

Отже, суд при викладенні мотивів рішення має дотримуватися принципу мінімальної достатності, тобто включати лише той обсяг персональних даних, який є необхідним для обґрунтування висновків по суті спору.

Висновок. Отже, захист персональних даних у цивільному судочинстві України є складним багаторівневим правовим інститутутом, що перебуває на перетині норм конституційного, цивільного, процесуального та міжнародного права. Суд, здійснюючи правосуддя, одночасно виконує функцію суб'єкта обробки персональної інформації, а тому зобов'язаний забезпечувати належний баланс між принципом відкритості судового розгляду та правом особи на приватність.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що чинне процесуальне законодавство містить низку прогалин і суперечностей щодо порядку використання, дослідження та оприлюднення персональних даних у цивільних справах. Зокрема,

потребують уточнення підстави для проведення закритих судових засідань, межі допустимості долучення конфіденційних доказів, а також правила анонімізації судових рішень.

Удосконалення законодавства в цій сфері повинно бути спрямоване на запровадження більш чітких критеріїв пропорційності обробки персональних даних, мінімізацію надмірного поширення чутливої інформації та приведення національної судової практики у відповідність до європейських стандартів захисту права на приватне життя.

Література:

1. Нижний А. Захист персональних даних у цивільному судочинстві в контексті статей 6 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Слово Національної школи суддів України. 2018. № 3 (24). С. 72–81.
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 01.05.2026).
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.05.2026).
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.05.2026).
5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04 November 1950. Rome : Council of Europe, 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (date of access: 01.05.2026).
6. Case of Panteleyenko v. Ukraine (Application no. 11901/02) : Judgment of the European Court of Human Rights of 29 June 2006. HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76114> (date of access: 01.05.2026).
7. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15> (дата звернення: 01.05.2026).

ВИДИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

TYPES OF ECONOMIC ACTIVITY AND THEIR LEGAL REGULATION

Ольга Дригула,

здобувачка вищої освіти першого

(бакалаврського) рівня

Центральноукраїнського інституту розвитку

людини Університету «Україна»,

м. Кропивницький, Україна

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри права та соціально-

економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку

людини Університету «Україна»,

м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

У статті досліджено види господарської діяльності в умовах трансформації національної правової системи України та втрати чинності Господарського кодексу України. Проаналізовано особливості правового регулювання економічних відносин у контексті фрагментації законодавства, євроінтеграційних процесів та цифровізації економіки. Обґрунтовано необхідність формування оновленої концепції класифікації господарської діяльності з урахуванням сучасних правових і економічних викликів.

Ключові слова: господарська діяльність, правове регулювання, господарське законодавство, декодифікація, євроінтеграція, економічні відносини, цифровізація, види господарської діяльності.

The article examines the types of economic activity under the transformation of Ukraine's national legal system and the repeal of the Commercial Code of Ukraine. It analyzes the peculiarities of legal regulation of economic relations in the context of fragmented legislation, European integration processes, and economic digitalization. The study substantiates the need to develop an updated conceptual framework for classifying economic activity in light of current legal and economic challenges.

Keywords: economic activity, legal regulation, commercial legislation, decodification, European integration, economic relations, digitalization, types of economic activity.

Актуальність дослідження зумовлена докорінною трансформацією правового регулювання господарської сфери в Україні, що відбувається в умовах втрати чинності Господарського кодексу України та формування нової нормативної моделі економічних відносин. Перехід до оновленої системи правового регулювання супроводжується фрагментацією законодавства, наявністю колізій та відсутністю єдиного концептуального підходу до визначення видів господарської діяльності. Посилення євроінтеграційних процесів та необхідність імплементації стандартів Європейського Союзу актуалізують потребу у переосмисленні класифікації господарських відносин і механізмів їх правового забезпечення. Складність сучасних економічних процесів, зокрема цифровізації та інноваційного розвитку, вимагає адаптації правових конструкцій до нових форм господарювання. Вказані чинники зумовлюють необхідність комплексного наукового аналізу видів господарської діяльності та особливостей їх правового регулювання.

Метою дослідження є комплексний науковий аналіз видів господарської діяльності в умовах трансформації національної правової системи, а також визначення особливостей їх правового регулювання з урахуванням втрати чинності Господарського кодексу України та євроінтеграційних процесів.

Класифікаційна характеристика господарської діяльності в сучасних умовах набуває багатовимірного характеру, оскільки відображає не лише економічний зміст відповідних процесів, а й особливості їх правового опосередкування в межах оновленої нормативної системи. Втрата чинності кодифікованого акта, що раніше виконував системоутворюючу функцію, зумовила необхідність реконцептуалізації підходів до виокремлення видів господарської активності, орієнтуючи правову доктрину на більш гнучкі та міжгалузеві критерії диференціації.

Виробнича господарська діяльність традиційно посідає базове місце в структурі економічних процесів, оскільки пов'язана зі створенням матеріальних благ, виконанням робіт і наданням послуг, що формують матеріальну основу суспільного відтворення. Її правове регулювання охоплює питання організації виробничих процесів, технічних стандартів, безпеки праці, екологічних вимог та відповідальності за порушення встановлених нормативів. У межах сучасної економіки зазначений вид діяльності дедалі більше інтегрується з інноваційними технологіями, що зумовлює трансформацію виробничих циклів та ускладнення правового супроводу [4].

Комерційна господарська діяльність характеризується спрямованістю на обіг товарів, послуг і результатів інтелектуальної праці в умовах ринку. Правове регулювання охоплює договірні конструкції, механізми постачання, збуту, посередництва та захисту прав споживачів. У межах оновленої нормативної парадигми особливого значення набуває забезпечення добросовісної конкуренції, недопущення монополізації ринку та дотримання принципів прозорості

економічних операцій. Зміна регуляторної моделі спричинила посилення ролі загальних цивільно-правових конструкцій у регулюванні комерційних відносин.

Фінансова господарська діяльність охоплює процеси акумулювання, розподілу та використання грошових ресурсів, що забезпечують функціонування економічної системи. До цього виду належать банківські операції, страхування, інвестиційна діяльність, емісійні та розрахункові операції. Правове регулювання вирізняється високим рівнем імперативності, що зумовлено необхідністю підтримання фінансової стабільності та захисту інтересів учасників ринку. Нормативне забезпечення фінансового сектору значною мірою формується під впливом міжнародних стандартів та вимог фінансового моніторингу.

Посередницька господарська діяльність виступає важливим елементом ринкової інфраструктури, забезпечуючи взаємодію між виробниками та споживачами економічних благ. До неї належать агентські, комісійні, брокерські та інші форми посередництва. Правове регулювання зосереджується на договірних засадах діяльності, визначенні обсягу повноважень посередника, порядку винагороди та відповідальності за неналежне виконання зобов'язань. Посилення значення цифрових платформ спричиняє появу нових моделей посередницьких відносин, що потребують оновлення правових підходів.

Інноваційна господарська діяльність охоплює процеси створення, впровадження та комерціалізації нових технологічних рішень, продуктів і управлінських моделей. Її правове регулювання тісно пов'язане з інститутами інтелектуальної власності, інвестиційного права та державної підтримки науково-технічного розвитку. Умови цифрової трансформації економіки зумовлюють зростання значення правового захисту результатів інтелектуальної діяльності, а також формування спеціальних режимів стимулювання інновацій [3].

Зовнішньоекономічна господарська діяльність відображає участь суб'єктів господарювання у міжнародному економічному обміні. Її правове регулювання здійснюється з урахуванням міжнародних договорів, митного законодавства, валютного контролю та вимог торговельної політики держави. Інтеграційні процеси, пов'язані з європейським курсом України, зумовлюють поступову гармонізацію національних правил із стандартами міжнародної торгівлі, що впливає на лібералізацію зовнішньоекономічних операцій.

Інфраструктурна господарська діяльність спрямована на забезпечення функціонування базових систем економіки, зокрема транспорту, енергетики, зв'язку, логістики та інформаційних мереж. Правове регулювання має комплексний характер і поєднує публічно-правові та приватноправові механізми, враховуючи стратегічне значення відповідних сфер для національної безпеки та економічної стабільності. Особливого значення набуває державне регулювання природних монополій та критичної інфраструктури.

Соціально орієнтована господарська діяльність пов'язується з наданням суспільно значущих послуг у сфері охорони здоров'я, освіти, житлово-комунального господарства та соціального забезпечення. Її правове регулювання базується на поєднанні економічних механізмів із соціальними гарантіями, що забезпечують доступність відповідних благ для населення. Умови трансформації соціальної політики держави зумовлюють поступове розширення партнерських моделей взаємодії між публічним та приватним секторами [5].

Окреме місце посідає цифрова господарська діяльність, що охоплює функціонування електронної комерції, платформних сервісів, обробки даних та надання цифрових послуг. Правове регулювання цієї сфери перебуває на етапі активного формування, що зумовлено стрімким розвитком технологій та появою нових економічних моделей. Важливого значення набувають питання кібербезпеки, захисту персональних даних та регулювання штучного інтелекту.

Висновки. Видова структура господарської діяльності в умовах трансформації національної правової системи характеризується ускладненням, диверсифікацією та поступовим переходом до функціональної класифікації, де визначальними стають не лише традиційні економічні критерії, а й технологічні, інституційні та міжнародно-правові фактори. Зазначені зміни формують передумови для подальшого розвитку комплексної моделі правового регулювання господарських відносин, здатної забезпечити узгодженість і стабільність економічного середовища.

Література:

1. Возна Ю.І. Закордонний досвід дерегуляції господарської діяльності в контексті українських реалій. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 2. URL: <https://doi.org/10.51547>(дата звернення: 29.04.2026).
2. Даценко Г. Аналіз господарської діяльності. Вінниця : Київ. нац. торг.-екон. ун-т; Вінниц. торг.-екон. ін-т, 2021. 416 с.
3. Деренська Я., Соколова Л., Гладкова О. Концептуальні аспекти аналізу господарської діяльності. *Київський економічний науковий журнал*. 2025. № 8. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-8-4>
4. Кірін Р. С. Правові виклики на шляху спрощення умов ведення господарської діяльності. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17003945>(дата звернення: 28.04.2026).
5. Колеватова А. В. Методологічні основи аналізу господарської діяльності на різних етапах розвитку суспільства. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10291> (дата звернення: 28.04.2026).

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
КРАДІЖКИ: ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ**

**CRIMINAL-LAW CHARACTERIZATION OF THEFT: PROBLEMS OF
CLASSIFICATION**

Вікторія Кукуленко,

здобувачка фахової передвищої освіти
спеціальності «Право»

Центральноукраїнського фахового коледжу
Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна
Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

У статті досліджено юридичну природу крадіжки як найбільш масового злочину проти власності в Україні. Проаналізовано елементи складу кримінального правопорушення, особливості таємного способу викрадення та проблеми відмежування від суміжних діянь. Особливу увагу приділено трансформації предмета крадіжки в умовах цифровізації та воєнного стану.

Ключові слова: крадіжка, власність, таємне викрадення майна, кримінальна відповідальність, кваліфікація, об'єкт злочину.

The article examines the legal nature of theft as the most common crime against property in Ukraine. It analyzes the elements of the criminal offense, the features of the secret method of property appropriation, and issues of differentiation from related acts. Special attention is paid to the transformation of the object of theft in the context of digitalization and martial law.

Keywords: theft, property, secret appropriation of property, criminal liability, qualification, object of crime.

Постановка проблеми. Питання захисту права власності є фундаментом правопорядку будь-якої держави. В Україні крадіжка традиційно залишається

найпоширенішим видом кримінальних правопорушень, складаючи понад 40% від усієї зареєстрованої злочинності за останні роки. Сучасні умови – воєнний стан, економічна нестабільність та стрімка цифровізація – створюють нові ризики та вимагають переосмислення класичних підходів до кваліфікації таємного викрадення майна.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі кримінально-правових ознак крадіжки, дослідженні її місця в системі злочинів проти власності та виявленні проблемних питань правозастосування на основі аналізу законодавства та наукових поглядів.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правова характеристика крадіжки як найбільш масового злочину проти власності вимагає глибокого аналізу її юридичної природи. Відповідно до статті 185 Кримінального кодексу України, крадіжка визначається як таємне викрадення чужого майна [3].

Лаконічність наведеного дефінітивного підходу, на чому акцентує М. І. Мельник, фактично маскує багаторівневу сукупність ознак, формування яких відбувалося у тісному зв'язку з трансформаціями соціально-економічних відносин і розвитком інституту власності [5, с. 124]. Змістовне наповнення відповідної категорії виявляє значно ширшу конструкцію, ніж може здаватися на перший погляд, оскільки відображає не лише юридичну, а й соціальну природу посягання.

Еволюція нормативного регулювання відповідальності за крадіжку демонструє сталу орієнтацію держави на забезпечення недоторканності майнової сфери. У різні історичні періоди змінювалися підходи до кваліфікації протиправних діянь, однак домінантною залишалася ідея гарантування стабільності відносин володіння, що виступає однією з базових передумов функціонування правопорядку. Посилення кримінально-правового захисту відповідних суспільних відносин зумовлювалося як економічними викликами, так і необхідністю протидії новим формам посягань.

У науковому дискурсі окреме місце посідає характеристика способу вчинення крадіжки. В. О. Навроцький обґрунтовує, що таємний характер викрадення традиційно інтерпретується як прояв особливої підступності, яка полягає в уникненні безпосереднього контакту з власником за одночасної реалізації злочинного наміру. Подібна поведінка відображає стійку антисоціальну спрямованість суб'єкта, що прагне досягти протиправного результату шляхом прихованих дій. Сучасні умови розвитку інформаційного суспільства істотно ускладнюють розмежування приватного і публічного простору, унаслідок чого традиційне розуміння таємності вимагає переосмислення з урахуванням новітніх технологічних реалій [6, с. 215].

Родовий об'єкт крадіжки охоплює сукупність суспільних відносин у сфері власності, проте питання визначення безпосереднього об'єкта залишається предметом наукових дискусій. В. Я. Тацій аргументовано доводить, що ключове значення має не матеріальна річ як така, а правомочності власника щодо володіння,

користування та розпорядження нею. Порушення зазначених правомочностей унаслідок незаконного вилучення майна дестабілізує відповідні правовідносини, підриваючи їхню внутрішню рівновагу та гарантованість [8, с. 96].

Суттєвого значення набуває визначення предмета крадіжки, який у традиційному розумінні ототожнюється з матеріальними об'єктами. Водночас розвиток цифрових технологій спричинив розширення змісту цієї категорії. О. М. Литвинов звертає увагу на можливість віднесення до предмета крадіжки специфічних нематеріальних об'єктів, що мають вартісне вираження. Йдеться, зокрема, про грошові кошти, доступ до яких отримується шляхом неправомірного використання конфіденційної інформації, що у практиці нерідко кваліфікується як крадіжка попри відсутність фізичного контакту з матеріальним носієм. Обов'язковими ознаками залишаються належність майна іншій особі, наявність економічної цінності та факт вибуття з фактичного володіння власника внаслідок протиправних дій [4, с. 58].

Об'єктивна сторона крадіжки характеризується діями, спрямованими на таємне вилучення майна. О. О. Дудоров виділяє два критерії таємності:

1. Об'єктивний: викрадення відбувається за відсутності власника, осіб, у віданні яких перебуває майно, або сторонніх спостерігачів.
2. Суб'єктивний: винна особа переконана, що діє непомітно для оточуючих [2, с. 197].

Суттєвого значення набуває оцінка ситуацій, за яких сторонні особи фактично присутні під час вчинення протиправного посягання, однак суб'єкт переконаний у відсутності усвідомлення ними характеру його поведінки. Подібні обставини можливі, зокрема, за участю малолітніх або осіб, чий психічний стан унаслідок значного сп'яніння перешкоджає адекватному сприйняттю подій. За таких умов вирішального значення набуває не формальна наявність свідків, а суб'єктивне уявлення винного щодо здатності цих осіб оцінити протиправність вчинюваних дій.

Наукова позиція Ю. Ю. Орлов ґрунтується на тому, що за відсутності усвідомлення сторонніми особами факту посягання відповідне діяння зберігає ознаки таємного викрадення. Натомість зміна фактичної ситуації у процесі реалізації злочинного наміру, коли правопорушника викрито, але він продовжує протиправну поведінку вже без приховування, трансформує юридичну природу вчиненого. Відбувається своєрідна еволюція складу правопорушення, унаслідок чого крадіжка переростає у грабіж, що зумовлює принципово інший підхід до кримінально-правової кваліфікації та відповідні правові наслідки [7, с. 99].

Суб'єкт крадіжки є загальним – це фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку. Знижений вік відповідальності (порівняно із загальним у 16 років) обумовлений високою суспільною небезпекою та поширеністю цього злочину серед підлітків.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом та обов'язковою наявністю корисливого мотиву. М. І. Хавронюк зазначає, що за відсутності

корисливого мотиву (наприклад, коли особа бере річ, щоб тимчасово нею скористатися і повернути) склад крадіжки відсутній. Винний має на меті не просто заволодіти майном, а отримати можливість розпоряджатися ним як своїм власним, завдаючи збитків законному володільцю [9, с. 147].

Проблематика розмежування крадіжки та шахрайства належить до числа найбільш дискусійних у правозастосовній діяльності, оскільки обидва види посягань пов'язані із протиправним заволодінням майном, проте відрізняються за способом реалізації злочинного наміру. О. М. Джужа обґрунтовує, що визначальним критерієм виступає механізм набуття контролю над майном: за умов шахрайства передача відбувається з ініціативи потерпілого, який діє під впливом введення в оману, тоді як при крадіжці вилучення здійснюється безпосередньо суб'єктом посягання, без будь-якого волевиявлення з боку власника, спрямованого на відчуження речі [1, с. 69]. Вказана відмінність має принципове значення для правильної кримінально-правової кваліфікації, оскільки відображає різну юридичну природу відповідних діянь.

Не менш складною залишається оцінка випадків привласнення знайдених речей, що перебувають у сфері фактичного контролю власника, хоча й тимчасово випали з його поля зору. І. С. Яковець акцентує увагу на тому, що виявлення предмета у місці, де його власник може легко встановити місцезнаходження, покладає на особу обов'язок вжити заходів для повернення. Ігнорування такого обов'язку та подальше заволодіння річчю набуває ознак протиправного вилучення, що за певних умов межує з конструкцією таємного викрадення. Судова практика демонструє тенденцію до визнання подібних дій крадіжкою у разі, коли майно фактично не вибуло з володіння власника, незважаючи на тимчасову втрату ним безпосереднього контролю [10, с. 159].

Чинне кримінальне законодавство передбачає систему кваліфікуючих ознак, що посилюють відповідальність за відповідні правопорушення, серед яких повторність, вчинення за попередньою змовою групою осіб, а також незаконне проникнення до житла чи іншого володіння. Особливого значення набуло запровадження ознаки вчинення крадіжки в умовах воєнного стану, що істотно трансформувало підхід до оцінки суспільної небезпечності діяння. Наявність зазначеної обставини зумовлює віднесення відповідного посягання до більш тяжкої кваліфікації, відображаючи посилену превентивну спрямованість державної кримінальної політики [3].

У науковій літературі підкреслюється, що посилення відповідальності в умовах суспільної нестабільності має об'єктивне підґрунтя, пов'язане з необхідністю захисту майнових інтересів осіб, які через надзвичайні обставини втратили можливість належного контролю за своїм майном. В. О. Навроцький зазначає, що відповідна тенденція є виправданою з позицій охорони прав власності, водночас наголошується на потребі забезпечення індивідуалізованого підходу при призначенні покарання з

метою уникнення непропорційного застосування кримінально-правових заходів до правопорушень незначної тяжкості [6, с. 125].

Інтенсивний розвиток цифрових технологій спричинив появу нових форм посягань на майнові права, які виходять за межі традиційних уявлень про крадіжку. В. Я. Тацій характеризує такі діяння як інтелектуальні, підкреслюючи їхню специфіку, зумовлену використанням інформаційних ресурсів та технічних засобів для доступу до фінансових активів. Практика застосування методів на кшталт скімінгу чи фішингу актуалізує питання визначення моменту закінчення злочину, оскільки фактичне заволодіння коштами відбувається у віртуальному середовищі. Встановлення моменту, з якого суб'єкт отримує реальну можливість розпоряджатися незаконно набутими ресурсами, набуває особливої складності, що обумовлює необхідність удосконалення методичних підходів до розслідування відповідних кримінальних правопорушень [8, с. 248].

Крадіжка залишається динамічним складом злочину. Незважаючи на сталість базових ознак (таємність, чуже майно, користь), методи її вчинення та соціальний контекст постійно змінюються. Розуміння цих процесів крізь призму поглядів провідних правознавців є ключовим для правильної правової оцінки дій винних осіб та забезпечення справедливості у сфері захисту власності.

Крадіжка як різновид посягання на майнові відносини характеризується передусім прихованим способом вилучення речі, що надає відповідному діянню специфічних ознак серед інших форм протиправного заволодіння. Зміст категорії таємності розкривається через поєднання об'єктивного та суб'єктивного вимірів: відсутність осіб, здатних усвідомити факт вчинення правопорушення, поєднується із внутрішньою переконаністю суб'єкта у непомітності власної поведінки. Вказаний підхід формує підґрунтя для чіткого відмежування крадіжки від відкритих способів розкрадання, зокрема грабежу, оскільки визначальним стає не лише зовнішній прояв дій, а й психічне ставлення винного до обставин їх реалізації.

Висновки. Сучасна правова дійсність засвідчує поступове розширення змісту предмета крадіжки, що виходить за межі традиційного розуміння матеріальних об'єктів. Інтенсивний розвиток цифрових технологій зумовив включення до сфери кримінально-правового захисту безготівкових коштів, цифрових активів та інформаційних ресурсів, які мають економічну цінність і можуть виступати об'єктом протиправного посягання. Вказана тенденція об'єктивно потребує подальшого вдосконалення нормативного регулювання з метою забезпечення належного рівня охорони майнових прав незалежно від форми існування відповідних благ.

Ключове значення у процесі кваліфікації має встановлення моменту та характеру переходу майна під фактичний контроль винного. Наявність обману або зловживання довірою трансформує юридичну природу посягання, що обумовлює віднесення діяння до іншого складу правопорушення. Водночас визначення моменту

закінчення злочину зберігає актуальність як складне теоретико-прикладне питання, вирішення якого безпосередньо впливає на межі кримінальної відповідальності та ступінь суворості покарання.

Результативність протидії крадіжкам обумовлюється не стільки інтенсивністю санкційного впливу, скільки точністю доктринального осмислення елементів складу відповідного правопорушення та їх належною інтерпретацією у правозастосовній діяльності. Подальший розвиток кримінального законодавства доцільно пов'язувати з уніфікацією підходів до визначення розміру заподіяної шкоди, а також із деталізацією ознак вчинення крадіжок у співучасті із використанням сучасних технічних засобів, що відповідає актуальним викликам правового регулювання.

Література:

1. Джужа О.М. Кримінологія: підручник. Київ: Атіка, 2023. 400 с.
2. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. Київ: Ваіте, 2021. 768 с.
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24#Text> (дата звернення: 31.03.2026).
4. Литвинов О.М. Злочини проти власності: теоретико-правові аспекти. Харків: Право, 2018. 300 с.
5. Мельник М.І., Хавронюк М. І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2019. 640 с.
6. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 720 с.
7. Орлов Ю.Ю. Проблеми кваліфікації крадіжки у кримінальному праві України. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 95–101.
8. Тацій В.Я. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. Харків: Право, 2021. 768 с.
9. Хавронюк М.І. Кримінальне право України: посібник для підготовки до іспитів. Київ: Ваіте, 2022. 408 с.
10. Яковець І.С. Кримінально-правова кваліфікація злочинів проти власності. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 156–160.

УДК 343.131.5

**ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА,
ОБОВ'ЯЗКИ ТА РОЛЬ**

**DEFENSE COUNSEL IN CRIMINAL PROCEEDINGS: PROCEDURAL RIGHTS,
DUTIES, AND ROLE**

Меланія Івасюк,

здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

Стаття присвячена дослідженню правового статусу захисника у кримінальному провадженні України. Розглядаються його процесуальні права, обов'язки та функціональна роль у забезпеченні права захисту. Проаналізувала положення кримінально процесуального законодавства, що регулюють участь захисника, опрацювала практичні аспекти реалізації захисника своїх повноважень. Особливу увагу приділяється значенню захисника як гаранта дотримання прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого та інших учасників процесу.

Ключові слова. захисник, кримінальне провадження, право на захист, адвокат, процесуальні права, обов'язки.

The article is devoted to the study of the legal status of a defense counsel in criminal proceedings in Ukraine. It examines procedural rights, duties, and the functional role of a defense counsel in ensuring the right to defense. The provisions of criminal procedural legislation regulating the participation of defense counsel are analyzed, as well as practical aspects of exercising their powers. Special attention is paid to the importance of defense counsel as a guarantor of human rights and freedoms.

Keywords. defense counsel, criminal proceedings, right to defense, lawyer, procedural rights, duties.

Постановка проблеми. Забезпечення права на захист є однією з базових гарантій справедливого кримінального судочинства та невід'ємною складовою принципу верховенства права. Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу, а у випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно [7]. Реалізація цього права у кримінальному провадженні безпосередньо пов'язана з діяльністю захисника, який виступає гарантом дотримання прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого.

В умовах реформування кримінальної юстиції України, адаптації національного законодавства до європейських стандартів та практики Європейського суду з прав людини, роль захисника істотно зростає. Саме від його професійності, активності та реальної процесуальної спроможності залежить не лише результат конкретного кримінального провадження, а й рівень довіри суспільства до правосуддя загалом.

Разом з тим, попри наявність достатньо чіткої нормативної регламентації процесуального статусу захисника у Кримінальному процесуальному кодексі України, на практиці існує низка суттєвих проблем, що ускладнюють повноцінну реалізацію права на захист. Серед таких проблем варто виокремити формальний характер участі захисника у деяких кримінальних провадженнях, обмеження або несвоєчасне надання доступу до матеріалів справи, створення перешкод для участі у слідчих (розшукових) діях, а також випадки процесуального тиску з боку органів досудового розслідування.

Підвищеної наукової уваги потребує питання результативності функціонування системи безоплатної правової допомоги, призначення якої полягає у гарантуванні доступу до професійного захисту для осіб, позбавлених можливості самостійно фінансувати участь адвоката. Обмеженість бюджетного забезпечення, істотне професійне навантаження на адвокатів, залучених до цієї системи, поряд із дефіцитом організаційних і матеріально-технічних ресурсів, детермінують зниження стандартів якості наданих правничих послуг.

Водночас актуалізується проблема неповної імплементації засади змагальності сторін у кримінальному провадженні, що проявляється у дисбалансі процесуальних можливостей між стороною обвинувачення та стороною захисту, зокрема у сфері збирання та подання доказів. За таких обставин діяльність захисника ускладнюється необхідністю подолання додаткових процесуальних перешкод, що об'єктивно ускладнює належне виконання покладених на нього функцій.

Метою дослідження стало комплексне з'ясування правового статусу захисника у кримінальному провадженні України, всебічний аналіз його процесуальних прав і

обов'язків, а також визначення функціональної ролі захисника у забезпеченні конституційного права особи на захист.

Дослідження спрямоване на розкриття сутності інституту захисника як одного з ключових елементів механізму реалізації принципів змагальності сторін, верховенства права та справедливого судочинства. Особлива увага приділяється аналізу норм кримінального процесуального законодавства, що регламентують участь захисника, а також вивченню практичних аспектів реалізації ним своїх повноважень на різних стадіях кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Інститут захисника у кримінальному провадженні посідає центральне місце у механізмі забезпечення конституційно гарантованого права особи на правову допомогу та ефективний захист від кримінального переслідування. Нормативне закріплення відповідних положень у Кримінального процесуального кодексу України визначає захисника як суб'єкта, уповноваженого здійснювати представництво прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, а також надавати необхідну юридичну підтримку на всіх стадіях кримінального провадження [1, ст.45]. Переважна більшість випадків передбачає виконання означених функцій адвокатом, що обумовлюється вимогами щодо наявності спеціалізованих знань, належного рівня професійної компетентності, гарантій незалежності та неухильного дотримання стандартів адвокатської етики, сформованих як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Правовий статус захисника характеризується складною структурою, яка інтегрує процесуальні повноваження, обов'язки та систему гарантій здійснення професійної діяльності. Визнання захисника самостійним учасником кримінального провадження виключає його підпорядкованість органам досудового розслідування або судовим інституціям, що забезпечує можливість реалізації функції захисту виключно в інтересах особи, якій надається правова допомога. Незалежність у здійсненні професійних повноважень набуває визначального значення, оскільки створює передумови для формування неупередженої правової позиції, спрямованої на максимальний захист прав клієнта [5].

Нормативно визначений обсяг процесуальних прав захисника, закріплений у нормах КПК України, орієнтований на забезпечення його активної участі у всіх етапах кримінального провадження [1, ст.48]. Вагоме місце у зазначеній системі посідає право на конфіденційне спілкування з підзахисним без обмеження кількості контактів і тривалості побачень, що передбачено ст. 48 КПК України. Реалізація означеного права формує підґрунтя для встановлення довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, сприяє узгодженню правової позиції, а також забезпечує належну підготовку до процесуальних дій і вироблення ефективної стратегії захисту.

Суттєвий вплив на ефективність діяльності захисника справляє його участь у проведенні слідчих (розшукових) дій. Присутність адвоката під час допитів, обшуків, оглядів, пред'явлення для впізнання, проведення слідчих експериментів та інших процесуальних заходів виконує функцію гарантування дотримання вимог кримінального процесуального законодавства. Контрольний аспект такої участі полягає у запобіганні можливим порушенням прав підозрюваного, своєчасному виявленні процесуальних відхилень і належній їх фіксації. Виявлення порушень супроводжується реалізацією права на подання зауважень, заявлення клопотань та оскарження неправомірних дій посадових осіб, що забезпечує можливість оперативного реагування на будь-які прояви процесуальної недобросовісності.

Вагомого значення набуває право захисника на формування власної доказової бази, що свідчить про активний характер його участі у процесі доказування. Можливість витребування документів, отримання висновків спеціалістів, проведення опитування осіб за їх згодою, ініціювання призначення експертиз та інших процесуальних дій формує належний інструментарій для відстоювання позиції сторони захисту. Наявність таких повноважень забезпечує реальну, а не декларативну реалізацію принципу змагальності, сприяючи встановленню відносного балансу процесуальних можливостей між сторонами кримінального провадження.

Особливу роль у забезпеченні ефективності захисту відіграє право на доступ до матеріалів кримінального провадження. Ознайомлення з доказами, зібраними стороною обвинувачення, створює передумови для їх ґрунтовного аналізу, виявлення недоліків досудового розслідування та формування обґрунтованих процесуальних позицій. Зазначений етап характеризується високим рівнем інтелектуального навантаження, оскільки від якості проведеного аналізу залежить подальша стратегія захисту, включаючи підготовку клопотань, заперечень та інших процесуальних документів. Виявлені порушення можуть набувати вирішального значення у контексті подальшого визнання доказів недопустимими [6].

Функціонування інституту захисника передбачає не лише надання широкого спектра процесуальних прав, але й покладення значного обсягу професійних обов'язків. Сумлінність, належний рівень професійної підготовки, використання всіх передбачених законом засобів для захисту інтересів клієнта становлять базові вимоги до діяльності адвоката. Дотримання принципів адвокатської етики, зокрема конфіденційності отриманої інформації, виступає необхідною умовою формування довірчих відносин із підзахисним. Інститут адвокатської таємниці забезпечує захист інформації, отриманої у процесі професійної діяльності, від будь-якого неправомірного втручання.

Відмова від виконання функцій захисту без наявності належних підстав суперечить як вимогам законодавства, так і етичним стандартам професії, що підкреслює підвищений рівень відповідальності адвоката перед клієнтом і

суспільством. Соціальна значущість діяльності захисника зумовлює необхідність дотримання високих стандартів професійної поведінки, спрямованих на забезпечення якісної правової допомоги.

Найбільш повно функціональне призначення захисника розкривається на стадії судового розгляду, де відбувається безпосереднє дослідження доказів і формування внутрішнього переконання суду. Активна участь у допитах свідків та експертів, заявлення процесуальних клопотань і заперечень, участь у судових дебатах формують ключові механізми впливу на остаточне рішення у справі. Ефективність реалізації зазначених повноважень значною мірою залежить від рівня професійної підготовки захисника, його здатності до аналітичного мислення та аргументованого викладення правової позиції.

Контрольна функція захисника набуває особливого значення у контексті забезпечення законності кримінального провадження. Постійна присутність адвоката у процесі виступає фактором стримування можливих порушень з боку органів досудового розслідування та суду, сприяючи підвищенню рівня процесуальної дисципліни. Такий вплив опосередковано забезпечує дотримання принципів верховенства права, прозорості та справедливості кримінального судочинства.

Значення діяльності захисника виходить за межі національного правового регулювання та кореспондується із міжнародними стандартами захисту прав людини. Положення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначають право на справедливий судовий розгляд як одну з фундаментальних гарантій, реалізація якої неможлива без ефективної правової допомоги. Участь захисника у кримінальному провадженні виступає необхідною передумовою дотримання зазначених стандартів, забезпечуючи належний рівень процесуальних гарантій для особи, яка піддається кримінальному переслідуванню.

Комплексний характер діяльності захисника свідчить про її багатовимірність, що охоплює як процесуальні, так і етичні аспекти професійної реалізації. Сукупність прав, обов'язків і гарантій формує цілісну систему, спрямовану на досягнення балансу між інтересами сторін кримінального провадження. Забезпечення реального, а не декларативного характеру права на захист виступає ключовим критерієм ефективності функціонування інституту захисника, від якого залежить рівень довіри до правосуддя та ступінь реалізації принципів справедливого судочинства.

Висновки. Підсумки проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що інститут захисника посідає визначальне місце у структурі кримінального провадження, оскільки саме через його діяльність забезпечується не декларативне, а фактичне здійснення конституційного права особи на правову допомогу та належний захист від кримінального переслідування. Сукупність процесуальних

повноважень і обов'язків, закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві, спрямовується на формування збалансованої моделі взаємодії сторін обвинувачення і захисту, що кореспондується із засадою змагальності та гарантує належний рівень процесуальної рівноваги.

Результати аналізу засвідчують багатовимірність функціонального призначення захисника, діяльність якого охоплює гарантійний, процесуальний, контрольний і представницький виміри. Реалізація зазначених напрямів забезпечує не лише відстоювання інтересів підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, але й формує належні умови для дотримання стандартів справедливого судового розгляду, закріплених як у національній правовій системі, так і в міжнародно-правових актах. Значущість ролі захисника проявляється у здатності впливати на якість процесуального контролю, запобігати порушенням прав особи та сприяти утвердженню принципу верховенства права.

Водночас узагальнення правозастосовної практики виявляє наявність системних проблем, що негативно позначаються на ефективності реалізації функції захисту. Формалізація участі захисника у певних категоріях проваджень, обмеження доступу до матеріалів справи, прояви процесуального тиску, а також недостатній рівень ресурсного забезпечення системи безоплатної правової допомоги істотно ускладнюють належне виконання професійних обов'язків. Наявність зазначених чинників свідчить про потребу вдосконалення нормативних і організаційних механізмів, спрямованих на забезпечення реальної, а не формальної реалізації процесуальних прав захисника, а також на посилення гарантій його професійної незалежності.

Ефективність функціонування інституту захисника визначається не лише обсягом передбачених законодавством повноважень, але й умовами їх практичної реалізації, що формуються під впливом як правових, так і інституційних факторів. Подальший розвиток кримінального процесуального регулювання у зазначеній сфері має орієнтуватися на підвищення якості правозастосування, зміцнення гарантій дотримання прав людини та забезпечення відповідності національної практики міжнародним стандартам справедливого судочинства, що у сукупності сприятиме підвищенню довіри до системи правосуддя в Україні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show51-17#Text> (дата звернення: 01.05.2026).
2. Бандурка О. М. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 576 с.

3. Топчій В. В. Адвокат у кримінальному процесі: монографія. Харків: Право, 2020. 256 с.
4. Малетова О. С., Тригуб О. М. Процесуальний статус захисника у кримінальному провадженні: права, обов'язки та гарантії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Т. 3. № 2. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.17> (дата звернення: 12.04.2026).
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 5 липня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 12.04.2026).
6. Денисовський М.Д., Ярошович А.Ю. Роль адвоката як захисника у кримінальному провадженні. *Галицькі студії*. 2024. № 6. С. 50–56. URL: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-6-8 (дата звернення: 11.04.2026).
7. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ТА НОВІ ФОРМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ

DIGITAL PLATFORMS AND NEW FORMS OF VOLUNTEER SOLIDARITY

Наталія Седова,

старший викладач кафедри фізичної
терапії, ерготерапії Центральноукраїнського
інституту розвитку людини Університету
«Україна»,

м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0009-0007-6341-2984

Тетяна Купрєєнкова,

здобувачка фахової передвищої освіти,
Цentrальноукраїнський фаховий коледж
Університету «Україна», м. Кропивницький,
Україна

У статті розглянуто вплив цифрових платформ на розвиток волонтерської діяльності та створення нових форм соціальної солідарності.

Проаналізовано роль соціальних мереж у процесі організації волонтерських ініціатив, об'єднанні незнайомих людей у спільноти та переході від індивідуальної допомоги до масштабних громадських рухів.

Досліджено, як онлайн-майданчики допомагають у формуванні мобілізації суспільства, поширенню громадської активності та перетворенню волонтерства на важливу соціальну норму сучасного українського суспільства.

Ключові слова: волонтерство, цифрові платформи, соціальні мережі, громадські організації, онлайн-майданчики.

The article examines the impact of digital platforms on the development of volunteer activities and the emergence of new forms of social solidarity. Particular attention is paid to the role of digital technologies in transforming traditional approaches to volunteering and expanding opportunities for civic engagement.

The role of social media in organizing volunteer initiatives, connecting previously unfamiliar individuals into communities, and facilitating the transition from individual assistance to large-scale

civic movements is analyzed. The study highlights how digital communication tools enable rapid information exchange, coordination of volunteer efforts, and effective interaction among volunteers, beneficiaries, and civil society organizations.

The research explores how online platforms contribute to social mobilization, the dissemination of civic activity, and the institutionalization of volunteering as an important social norm in contemporary Ukrainian society. It is emphasized that digital platforms not only simplify the organization of volunteer initiatives but also strengthen social cohesion, encourage collective action, and increase public participation in addressing social challenges.

The findings demonstrate that the integration of digital technologies into volunteer practices has become a significant factor in enhancing the effectiveness of volunteer movements and fostering the development of civil society, particularly under conditions of social transformation and external challenges.

Keywords: *volunteering, digital platforms, social media, civic organizations, online platforms, social solidarity, civic engagement, digital communication, social mobilization, civil society.*

Постановка проблеми. У сучасному світі волонтерство відіграє важливу роль в громадській активності та соціальній взаємодії. Особливо актуальною ця тема стала під час воєнного стану, коли швидка згуртованість людей, масова взаємодопомога та підтримка армії і цивільного населення перетворили волонтерський рух на одну з основ суспільної стійкості. Новітні платформи та соціальні мережі полегшили процес об'єднання людей, поширення інформації і координації волонтерських ініціатив. Вони стали не тільки засобом комунікації, а і важливим інструментом формування нових видів соціальної солідарності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розглянути ролі цифрових платформ у розвитку волонтерської діяльності, проаналізувати їхній вплив на створення форм соціальної солідарності, громадської активності та самоорганізації суспільства в умовах сучасних соціальних проблем.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні цифровізація суспільства змінила громадську діяльність, вона почала набувати нових видів організації та взаємодії. Соціальні мережі, месенджери та онлайн-майданчики стали засобом для комунікації та швидкої взаємодії людства.

Волонтерство є основним чинником у єднанні суспільства, допомоги захисникам і відчуття потреби. Особливо актуальним стало під час повномасштабної війни, де почало демонструватися у повсякденному житті. Люди почали масово допомагати військовим і цивільним: плести маскувальні сітки, готувати їжу, збирати кошти на автомобілі, дрони та ліки.

Як зазначає О. Семененко «волонтерство сьогодні пронизує всі сфери нашого суспільного життя – від соціальної підтримки й громадянської активності до

культурних, політичних та економічних процесів – і формує нові моделі соціальної поведінки та взаємодії» [6, с. 28]. Волонтерська комунікація передається, як через інформацію, так і через якості відповідальності та цілісності.

Практичний досвід діяльності громадських організацій, зокрема ГО «Добромир», показує, що цифрові інструменти є основним засобом оперативного інформування. Через соціальні мережі волонтери дізнаються про графік фасування допомоги та актуальні збори. Наприклад, зміна локації організації, дати та часу або перехід від приготування сухих борщових наборів до виготовлення смаколиків, потребували швидкого оновлення інформації в мережі і дало можливість, читачам дізнаватися про організаційні моменти, а також залучати нових учасників до цього процесу.

О. Семененко звертає увагу на маркери прозорості – фінансові звіти, фото закупівель, скріншоти переказів, відеозвіти, які допомагають формувати довіру до волонтерів [6].

Також важливими є емоційні звернення: слова подяки, підтримки, співпереживання. Наприклад, «дякуємо нашим захисникам», «ми з вами», «тримаємо стрій» та інші, завдяки цим виразам виникає відчуття згуртованості та спільного обов'язку.

У нашому світі набули головного значення і соціальні мережі, які доповнюють інформацією про події, які відбувалися у суспільстві, зокрема пов'язані з волонтерством.

Як підкреслює К. Руссо «цифрові технології волонтери використовують для автоматизації процесів різного роду, цифрові інструменти допомагають зменшити адміністративне навантаження, автоматизуючи рутинні завдання, які виконують волонтери та волонтерські групи» [5, с. 386]..

О. Панькова та О. Касперович зауважують, що «волонтерство – це гнучкий та ефективний внутрішній механізм соціальної самоорганізації громадян України» [4, с. 113].

Якщо порівнювати дослідників, то волонтерство з онлайн елементами є основним аспектом, адже завдяки цим майданчикам є більше можливостей повідомляти, комунікувати та розповідати про ініціативи у світі.

Цифрові платформи створюють ефект «миттєвого впливу» – коли за лічені хвилини після публікації посту про збір на потребу ЗСУ або інгредієнти для наборів, починають більшість незнайомих людей надсилати кошти, чи приносити продукти особисто. Отже, онлайн-комунікація створює умови для підтримки на гуманітарну допомогу та участь у благодійних ярмарках, де кожен має змогу долучитися та реалізувати потреби на користь.

К. Руссо виділяє основні якості інтернет-мереж – оперативність, прозорість, гнучкість та масштабованість. Завдяки звітам, які надають організації, суспільство

бачить реальну картину, і розуміє, куди саме спрямовані кошти, а також виникають різні емоції, як почуття значущості, радості та цілеспрямованості.

Приклади досвіду використання волонтерами платформ:

- платформа «Повернись живим» – поєднує аналітику і фінансову звітність. Через сайт та соціальні мережі фонд щоденно накопичує значні суми на потреби армії;

- Telegram-спільноти та Signal-групи – через них організовуються евакуації, пошук житла для ВПО, перевезення ліків та гуманітарної допомоги;

- ініціативи «Паляниця», «Help Ukraine Center», «СпівДія», «Zgraya», «Ліга волонтерів» – висвітлюють швидке опрацювання заявок, цифрове відстеження процесів та зручне поєднання, хто очікує допомогу [2].

А. Трофименко та І. Макаров наголошують, що «діджиталізація волонтерської діяльності сприяла підвищенню її ефективності, зокрема через використання соціальних мереж, краудфандингових платформ та мобільних застосунків» [7, с. 139]. Цифрові технології дозволили волонтерам швидше реагувати на виклики, краще контролювати дії та залучати більше ресурсів для допомоги постраждалим.

Головним фактором стало онлайн-волонтерство, яке активно використовують блогери, громадські діячі та звичайні користувачі соціальних мереж. Через Telegram, Instagram, Facebook та інші майданчики поширюється інформація про термінові збори, потреби військових підрозділів, лікарень чи переселенців.

Важливою складовою цифрової солідарності є зворотний зв'язок. Фотозвіти від військових, які отримують допомогу, викликають сильні емоційні відгуки – від радості до відчуття спільного болю.

Волонтерство у цифрову епоху постає не просто інформуванням чи засобом технологій, а і бажанням єдності, яке робить акцент на добрих справах де ми допомагаємо людям, які постраждали. Онлайн-платформи виступають медійним каталізатором, який дає змогу відчувати, що навіть маленька частина праці іде на користь великій спільній меті.

Як описують В. Воронкова, В. Нікітенко та Н. Метеленко, що «Зелена» цифрова трансформація як чинник сталого розвитку регіону є вкрай важливою для розуміння майбутнього повоєнного відновлення регіонів України та формування зеленої філософії, яка б сприяла сталому розвитку» [1, с. 25].

Цифровізація волонтерства постає чинником екологічної та ресурсної оптимізації. Якщо раніше для поширення інформації про благодійні ініціативи потрібно було витрачати час на поїздки, друкувати паперові оголошення та здійснювати велику кількість дзвінків, то сьогодні соціальні мережі швидко поширюють актуальні дані. Завдяки цьому виникла змога заощаджувати папір та паливо, знижувати навантаження на довкілля, і при цьому робити його

збалансованим та чистим. Також люди можуть оперативно приймати рішення після ознайомлення матеріалами онлайн.

Онлайн-майданчики роблять волонтерство частиною глобальної «зеленої трансформації», де ефективність поєднується з відповідальним споживанням ресурсів.

Перспективи розвитку волонтерства в Україні пов'язані з подальшим впровадженням спеціалізованих цифрових додатків. У майбутньому ці платформи можуть бути доповненими додатками, в яких буде міститися: детальні інструкції, навчальні відео, онлайн-щоденники досвіду волонтерів.

Завдяки цифровій грамотності та набутому досвіду солідарності, після завершення війни українське суспільство зміниться на краще та буде більш освіченим, згуртованим, стійким, а також глибоко розуміти стратегічну важливість волонтерського руху для країни.

А. Котелевець приділяє особливу увагу сучасним цифровим форматам волонтерства, зокрема онлайн-волонтерству, яке стало особливо актуальним в умовах глобальних кризових ситуацій. Воно розширює можливості залучення громадян до соціально значущих проєктів незалежно від місця перебування [3].

Питання довіри до цифрових платформ є особливим, адже ефективність волонтерської взаємодії в цілому залежить від прозорості збору коштів, відкритої звітності та відповідального використання ресурсів. Розвиток цифрового волонтерства потребує як і технологічної реалізації, (наприклад, створення постів, поширення інформації, комунікації людей) так і формування етичних стандартів, цифрової грамотності та культури взаємної відповідальності.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що цифрові платформи не зможуть замінити волонтерство повністю. Живе спілкування та спільні дії – те, що наближає нас до перемоги.

Онлайн-інструменти виступають новими помічниками, які мають змогу – доповнити можливості, та створити більшу кількість засобів комунікації. Проте головними аспектами залишаються людське тепло, єдність, доброта та відчуття власної потреби.

Сьогодні ми говоримо про появу нової форми «цифрової дружби». Люди допомагають одне одному, демонструють небайдужість через дзвінки, спілкування у чатах та публікації в мережі. Завдяки цьому є відчуття близькості, адже всіх нас об'єднує спільна мета.

Майбутнім волонтерам, можемо порадити, насамперед мати бажання допомагати. Особистий досвід показує, що про волонтерські організації, як «Добромир» часто дізнаються не через смартфони, чи соцімережі, а через знайомих, і особисте спілкування. Якщо людина прагне досягти мети, то вона завжди знайде шлях, як його реалізувати.

Отже, соціальні мережі постають елементом комунікації, який полегшує життя, але вирішальними є конкретні дії та прагнення бути важливим та корисним у суспільстві.

Література:

1. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О., Метеленко Н. Г. Зелена цифрова трансформація як драйвер сталого розвитку регіонів у повоєнному відновленні. Освітній дискурс: збірник наукових праць. 2025. № 52(1-2). С. 22-30.
2. Івженко І., Руссо К. Цифрові платформи як інструмент координації волонтерських ініціатив: український досвід воєнного часу. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди Міжнародного дня сім'ї та 20 річчя створення кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи (м. Івано-Франківськ, 15-16 травня 2025 р.). 2025. С. 135-137.
3. Котелевець А. М. Волонтерська діяльність як складова відповідального громадянства. *Інноваційні практики наукової освіти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 8–11 грудня 2021 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 256-259.
4. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережових технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. - № 2 (68). С. 113-123.
5. Руссо К. Є. Використання цифрових інструментів для оптимізації роботи волонтерських груп. *Міждисциплінарні підходи та педагогічна майстерність у підготовці здобувачів вищої освіти та підвищенні кваліфікації персоналу* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, Пенітенціарна академія України, 28 березня 2025 року. Чернігів, 2025. С. 386-389.
6. Семененко О. Ю. Волонтерський дискурс як форма масової комунікації. *Мова*. 2025. № 44. С. 28-34.
7. Трофименко А. В., Макаров І. О. Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабної війни: основні тенденції розвитку. *Вісник мариупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2024. Вип. 40. С. 134-142.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА

HISTORICAL BACKGROUND OF THE ORIGIN OF LAW

Валерія Пустовіт,

здобувачка фахової передвищої освіти
спеціальності «Право»

Центральноукраїнського фахового коледжу
Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна
Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

Статтю присвячено дослідженню історичних передумов виникнення права, етапів його становлення та основних теоретичних концепцій, що пояснюють генезис цього соціального явища. У роботі проаналізовано систему мононорм первісного суспільства, визначено вплив неолітичної революції на трансформацію соціального регулювання, а також охарактеризовано перехід від звичаєвого права через судові прецеденти та договірне право до писаних законів. Розглянуто теологічну, природно-правову, історичну, психологічну, нормативистську та класову теорії походження права, виявлено їх сильні та слабкі сторони. Зроблено висновок про багатфакторний характер виникнення права, зумовлений комплексом економічних, соціальних, політичних та культурних чинників.

Ключові слова: походження права, мононорми, неолітична революція, звичаєве право, судовий прецедент, договірне право, писані закони, теорії походження права.

The article is devoted to the study of the historical prerequisites for the emergence of law, the stages of its formation, and the main theoretical concepts explaining the genesis of this social phenomenon. The paper analyzes the system of mononorms of primitive society, identifies the influence of the Neolithic revolution on the transformation of social regulation, and characterizes the transition from customary law through judicial precedents and contractual law to written laws. The theological, natural law, historical, psychological, normativist, and class (Marxist) theories of the

origin of law are examined, and their strengths and weaknesses are identified. The conclusion is made about the multifactorial nature of the emergence of law, determined by a complex of economic, social, political, and cultural factors.

Keywords: *origin of law, mononorms, Neolithic revolution, customary law, judicial precedent, contractual law, written laws, theories of the origin of law.*

Постановка проблеми. Проблема походження права належить до числа фундаментальних, дискусійних та багатоаспектних питань у сучасній юридичній науці. З'ясування того, як, чому і за яких умов відбувся перехід від регулювання суспільних відносин за допомогою звичаєвих норм, табу та ритуалів (мононорм) до формально визначених, загальнообов'язкових правил поведінки, закріплених державою, є необхідною передумовою для розуміння сутності права, його соціального призначення та меж регулятивного впливу. Складність цієї проблеми полягає в тому, що процес генезису права був тривалим, нерівномірним у різних регіонах світу та тісно переплетеним із виникненням держави, майновою диференціацією та трансформацією світогляду первісної людини.

Особливої актуальності ця проблема набуває у світлі сучасних методологічних підходів, які долають спрощені (наприклад, класові) пояснення і вимагають комплексного аналізу економічних, соціальних, антропологічних та психологічних чинників. Невирішеними залишаються питання хронологічної послідовності становлення окремих елементів права (звичай, судовий прецедент, закон), співвідношення раціональних та ірраціональних факторів у процесі формування правових заборон, а також механізми трансформації архаїчних правил поведінки у формалізовані джерела права. Вирішення цих питань має не лише теоретичне, а й практичне значення для розуміння природи сучасних правових систем та історичної зумовленості багатьох правових інститутів.

Мета дослідження є визначення об'єктивних передумов та основних етапів становлення права у первісному суспільстві.

Ступінь наукового розроблення проблеми походження права характеризується значною тривалістю та багатогранністю досліджень. Теоретичну основу становлять праці П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, М. С. Кельмана, В. М. Стратонова, а також узагальнюючі видання за редакцією Ю. А. Ведернікова, М. В. Цвіка та О. В. Петришина, у яких розкрито основні концепції правогенезу. Окремі аспекти становлення права в архаїчному суспільстві та трансформації первісних соціальних регуляторів висвітлено у працях В. В. Завальнюка, А. П. Зайця, І. К. Шумського та О. Б. Ганьби. Узагальнений аналіз теорій походження права представлено також у наукових публікаціях і матеріалах конференцій сучасних дослідників.

Виклад основного матеріалу. Тривалий період розвитку первісного суспільства характеризувався відсутністю права у його сучасному нормативному

розумінні, що зумовлювало існування специфічних механізмів соціальної регуляції. Впорядкування міжособистісних і колективних взаємодій у межах родової організації забезпечувалося системою особливих соціальних настанов, які в науковому дискурсі окреслюються категорією «мононорм». Вказані регулятивні утворення мали комплексний характер і відображали нерозчленовану єдність різних форм суспільної свідомості та поведінкових орієнтирів.

У науковій інтерпретації О. Ф. Скакун звичаєві приписи первісного суспільства ґрунтувалися на об'єктивній життєвій необхідності та охоплювали всі аспекти функціонування родової спільноти, включаючи господарську діяльність, побутові відносини, сімейні зв'язки, моральні уявлення і релігійно-ритуальні практики, спрямовані на підтримання цілісності кривнородинної організації. Узагальнююче визначення «мононорм» відображає їх синкретичну природу, що виключала поділ на правові, моральні чи релігійні приписи, оскільки зазначені елементи функціонували як неподільна регулятивна система.

Позиція П. М. Рабіновича акцентує увагу на поєднанні інституційних і нормативних засад суспільного устрою первісної доби, де управлінські функції здійснювалися органами колективного характеру, зокрема зборами родичів та старійшинами, а поведінкові стандарти закріплювалися у формі звичаїв, традицій, ритуалів і табу. Обов'язковість дотримання таких приписів забезпечувалася авторитетом родової спільноти, а їх порушення спричиняло застосування форм колективного осуду, що виступали основним засобом підтримання соціальної впорядкованості.

Наукові узагальнення, представлені у підручнику за редакцією М. В. Цвіка та О. В. Петришина, акцентують увагу на тому, що «соціальні норми первісної общини виражали загальну волю всіх її членів і сприяли соціалізації життя общин» [11, с. 72]. У межах родового устрою домінування колективних інтересів над індивідуальними мало визначальний характер, що відображалось у функціонуванні таких інститутів, як кровна помста, взаємна відповідальність та підтримка всередині спільноти. Регулятивний вплив подібних норм забезпечувався не формалізованими механізмами, а авторитетом традиції, внутрішніми переконаннями та громадським осудом, що підкреслюється у цьому ж джерелі: «реалізація соціальних норм первісної общини забезпечувалася переважно силою авторитету, звички, внутрішнього переконання, громадського осуду» [11, с. 73]. Втрата належності до колективу в умовах первісного середовища фактично означала соціальну ізоляцію з фатальними наслідками для існування індивіда.

Кардинальні зміни у структурі суспільного життя пов'язуються з переходом до відтворювального господарства, відомого як неолітична революція. Вказаний етап розвитку визначається як переломний у контексті становлення цивілізаційних передумов. На думку Л. Родіонової, «неолітична революція була вирішальною

умовою формування передумов виникнення цивілізації. Наслідками неолітичної революції були концентрація та трансформація регулярного додаткового продукту, зростання продуктивності праці, збільшення чисельності населення, формування громадського ремесла (ремісничої спеціалізації) та обміну, зародження соціально-майнової нерівності, розширення сфери особистої власності, поява родових общин ранніх землеробів і тваринників, започаткування племінного ладу» [20, с. 53]. Виробнича діяльність поступово витісняла привласнювальні форми господарювання, що спричинило накопичення надлишкового продукту, а також створило передумови для його обігу. Подальший розвиток економічних відносин супроводжувався зростанням продуктивності праці та посиленням спеціалізації, що, як зазначено у праці Н. О. Рижевої та співавторів, сприяло зміцненню осілості, ускладненню поділу праці та підвищенню ролі обміну [18, с. 65].

Економічна трансформація зумовила глибокі соціальні зрушення, які істотно змінили характер суспільних відносин. Поява приватної власності на засоби виробництва та результати праці спричинила руйнування традиційної родової рівності. У наукових дослідженнях підкреслюється, що формування майнової диференціації стало передумовою переходу до класово організованого суспільства. Зокрема, О. Б. Ганьба зазначає, що відбувся «еволюційний перехід до класових експлуататорських відносин державно-організованого суспільства з характерною для нього майновою та соціальною нерівністю» [7, с. 7]. Соціальна стратифікація супроводжувалася виникненням протилежних інтересів між різними групами населення, що об'єктивно зумовило необхідність формування механізмів їх узгодження. Трансформація родової організації, поява сусідських громад та утвердження моногамної сім'ї як автономної господарської одиниці істотно підірвали традиційні засади колективізму. У цьому контексті М. С. Кельман і В. М. Стратонов наголошують, що «завдяки вивільненню приватної власності держава набула самостійного існування поряд з громадянським суспільством і поза ним» [12, с. 185].

Закономірним результатом зазначених процесів стало формування держави як особливої форми організації суспільства. У науковій літературі підкреслюється, що виникнення державності відбулося лише на певному етапі розвитку соціальних відносин, коли ускладнення їх структури вимагало інституціоналізації влади. Зокрема, у праці В. Галунька і В. Шкарупи зазначається: «держава виникла як нова форма організації суспільства внаслідок ускладнення суспільних відносин лише на певній стадії його розвитку, вона є продуктом розвитку суспільства» [6, с. 40]. Формування апарату управління та примусу, відокремленого від населення, створило можливість забезпечення виконання загальнообов'язкових норм поведінки. У зв'язку з цим виникла об'єктивна потреба у нових регуляторах, які відзначалися формальною визначеністю, універсальністю дії та гарантувалися примусовою силою держави. Первісні мононорми втратили здатність ефективно регулювати нові

суспільні відносини, пов'язані з приватною власністю та соціальною нерівністю, що обумовило становлення права як якісно нового соціального феномену.

Еволюція правового регулювання характеризується тривалим і поетапним переходом від звичаєвих приписів до системи формалізованих норм. Початковий етап цього процесу пов'язується з формуванням звичаєвого права. У науковій інтерпретації О. Ф. Скакун «звичаєве право – система правових норм, яка ґрунтується на нормах-звичаєх, що діють у суспільстві в результаті тривалого застосування, санкціоновані державою і забезпечуються його примусовою силою (у разі потреби)» [21, с. 270]. Визнання звичаїв як правових норм здійснювалося через їх санкціонування державною владою, що могло набувати різних форм. М. Бедрій акцентує увагу на таких способах легітимації, як мовчазна згода, застосування у судовій практиці та відсилання до звичаїв у законодавстві [2, с. 168]. У ранніх правових системах, зокрема у Стародавньому Римі, значна роль належала звичаям предків, що тривалий час залишалися основним джерелом регулювання суспільних відносин. Усна форма існування архаїчного права, як підкреслює В. В. Завальнюк, забезпечувала передачу норм через традицію, ритуали та практику поведінки [10, с. 294].

Подальший розвиток правових систем супроводжувався формуванням нових джерел права, серед яких важливе місце посіли судовий прецедент та договір. Прецедентна форма регулювання передбачала перетворення судових рішень на зразки для вирішення аналогічних справ, що сприяло виробленню сталих правових підходів. У науковій літературі підкреслюється, що «основним джерелом права є судовий прецедент» [12, с. 568]. У практиці римських преторів, які видавали едикти, простежується формування нових норм шляхом подолання прогалин у чинному праві [14]. Розвиток товарно-грошових відносин зумовив становлення договірної права, що регламентувало майновий обіг і визначало підстави виникнення зобов'язань. Римська правова система виробила складну класифікацію договорів, яка включала консенсуальні, реальні, вербальні та літеральні форми [4, с. 146].

Завершальна стадія становлення права пов'язується з появою писаних законів, які забезпечили необхідний рівень визначеності та стабільності правового регулювання [5; 12]. Перші кодифіковані акти виникли у цивілізаціях Стародавнього Сходу та античного світу, зокрема закони Хаммурапі, законодавство Драконта і Солона, а також Закони XII таблиць у Римі [8]. Кодифікація сприяла обмеженню свавілля владних еліт і забезпечила доступність правових норм для населення. Закони XII таблиць закріпили основні інститути приватного права та визначили порядок судочинства [8; 4]. Подальший розвиток римського права, кульмінацією якого стали кодифікації Юстиніана, засвідчив формування права як автономної системи норм, відмежованої від моралі та релігійних приписів [9; 14; 16].

Проблематика походження права посідає центральне місце у правовій науці, що зумовило формування різноманітних теоретичних підходів до її пояснення.

Теологічна концепція обґрунтовує божественне походження права та держави, розглядаючи їх як інструменти реалізації вищого порядку. За визначенням О. Ф. Скакун, «теорія ґрунтується на ідеї божественного створення держави з метою реалізації загального блага...» [5, с. 22]. Розвиток цієї концепції у середньовічній філософії пов'язаний із вченням Фоми Аквінського, який запропонував ієрархічну модель законів.

Природно-правова теорія, що бере витоки в античній думці, виходить із визнання існування невідчужуваних прав, притаманних людині від народження. Ю. М. Рижук підкреслює, що «природні права належать людині від її народження вже тому, що вона – людина...» [19, с. 27]. У наукових дослідженнях також наголошується на універсальному характері норм природного права, які відображають вимоги справедливості та мають загальнообов'язкове значення [1, с. 10]. Ідеї природного права отримали подальший розвиток у працях мислителів Нового часу, що суттєво вплинуло на формування сучасних уявлень про права людини.

Історична школа права сформувалася як реакція на раціоналістичні концепції та підкреслила значення національної правової традиції. Її представники розглядали право як результат історичного розвитку та вираження «народного духу». Зазначається, що «основна передумова історичної школи права полягала в тому, що закон не варто розглядати як довільне групування правил, установлених органами влади» [13, с. 16]. Розвиток правових систем, згідно з цією концепцією, відбувається еволюційно, через звичаї та діяльність правознавців.

Психологічний підхід пов'язує генезу права з внутрішніми психічними процесами людини. У працях Л. І. Петражицького право розглядається як специфічна форма переживань, що впливають на поведінку індивіда. Є. В. Білозьоров зазначає, що правові явища інтерпретуються через їх відображення у психіці, яка виступає сферою існування права [3, с. 4]. Розмежування інтуїтивного та позитивного права дозволяє пояснити взаємодію внутрішніх переконань і формалізованих норм.

Класова теорія, сформована у межах марксистської традиції, пов'язує виникнення права з розвитком приватної власності та поділом суспільства на класи. Нормативні приписи у цьому підході розглядаються як інструмент вираження інтересів панівної групи, що трансформує звичаї відповідно до власних потреб [11, с. 60]. Сукупність наведених концепцій демонструє багатовимірність правового феномену, що зумовлює необхідність використання комплексного підходу до пояснення його походження та сутності.

Висновки. Аналіз історичних передумов формування права засвідчує його об'єктивну зумовленість розвитком суспільних відносин та ускладненням соціальної організації. Первісним колективам були властиві мононорми – синкретичні регулятори поведінки, у яких поєднувалися звичаєві, моральні та релігійні приписи.

Відповідність зазначених норм рівню розвитку спільнот забезпечувала їх ефективність у межах ранніх форм соціального життя.

Перехід до відтворювального господарства, відомий як неолітична революція, спричинив глибокі економічні та соціальні трансформації. Формування приватної власності, посилення майнової нерівності, утвердження нових сімейних відносин і зародження державності обумовили потребу у більш досконаліх механізмах регулювання. У цих умовах виникло право як якісно новий засіб впорядкування суспільних зв'язків. Його становлення відбувалося поступово – від звичаєвих норм, санкціонованих владою, через розвиток судової практики та договірних відносин до формування писаного законодавства.

Наукове осмислення генезису права спричинило формування різних теоретичних підходів, серед яких теологічний, природно-правовий, історичний, психологічний, нормативістський і класовий. Кожен із них відображає окремі аспекти цього складного явища, проте не забезпечує його вичерпного пояснення. Сучасне праворозуміння ґрунтується на комплексному підході, відповідно до якого право розглядається як результат взаємодії економічних, соціальних, політичних і культурних чинників.

Література:

1. Бариська Я. О., Попович Т. А., Когут М. Г. Природно-правова і позитивістська школи права: порівняльний аналіз основних позицій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород. 2018. Вип. 49. С. 9–13.
2. Бедрій М. Державне санкціонування звичаю – перетворення у право. *Вісник Львівського університету*. 2024. Вип. 79. С. 46–57.
3. Білозьоров Є. В. Психологічна школа права як підґрунтя діяльнісного підходу правознавства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* 2022. Вип 37. 3–7.
4. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. Основи римського приватного права. Харків: Право, 2008. 224 с.
5. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права. Дніпро: Ліра ЛТД. 2016. 480 с.
6. Галуцько В. В., Шкарупа В. К. Теорія держави і права: навчальний посібник. Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. 280 с.
7. Ганьба О. Б. Особливості класифікації архаїчних відносин родового суспільства. *Правова позиція*. 2019. Вип 4 (25). С. 7–12.
8. Дручек О. В., Волуйко О. М., Вовк В. М. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ, 2024. 186 с.
9. Жорнокуй Ю. М. Римське право про юридичну особу: pro et contra. *Право і безпека*. 2022. Вип 3 (86). С. 81–91.

10. Завальнюк В. В. Архаїчне право як категорія юридичної антропології. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип 61. С. 293–298.
11. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави і права: підручник. Харків: Право, 2009. 584 с.
12. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
13. Козинець О., Менджул К. Історична школа права: загальна характеристика та її представники. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2020. С. 15–18.
14. Козуб І. Г., Боднарук М. І. Основи римського цивільного права : навч. посібник. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
15. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г., Тицька Я. О. Теорія держави і права: навч. посібник. Одеса, 2021. 193 с.
16. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
17. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
18. Рижева Н. О., Горбенко К. В., Кузовков В. В., Філатов Д. В. Історія Стародавнього світу (доба первісності): Навчально-методичний посібник. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. 125 с.
19. Рижук Ю. М. Філософія природного права в системі загально-правових засад доктрини прав людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 3. С. 25–29.
20. Родіонова Л. Теоретико-методологічні основи осмислення господарської діяльності людини первісного суспільства. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2007. Вип 22. С. 51–54.
21. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

УДК: 343.3

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

CRIMINAL LIABILITY FOR HIGH TREASON: THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES

Карина Ткаченко,

здобувачка фахової передвищої освіти
спеціальності «Право»

Центральноукраїнського фахового коледжу
Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

Статтю присвячено комплексному аналізу кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні. Розкрито поняття та правову природу цього кримінального правопорушення, досліджено його місце у системі злочинів проти основ національної безпеки. Особливу увагу приділено юридичній характеристиці складу злочину, проблемам кваліфікації та особливостям правозастосування в умовах воєнного стану. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

Ключові слова: державна зрада, національна безпека, кримінальна відповідальність, кваліфікація злочинів, воєнний стан.

The article provides a comprehensive analysis of criminal liability for high treason in Ukraine. It defines the concept and legal nature of this criminal offense and examines its place within the system of crimes against the foundations of national security. Special attention is given to the legal characterization of the elements of the offense, issues of qualification, and specific features of law enforcement under martial law. The study formulates proposals for improving criminal legislation and its application in practice.

Keywords: high treason, national security, criminal liability, qualification of crimes, martial law.

Постановка проблеми. В умовах сучасних безпекових викликів, пов'язаних із збройною агресією проти України, питання кримінально-правового захисту національної безпеки набуває особливої актуальності. Одним із найбільш

небезпечних злочинів у цій сфері є державна зрада, яка безпосередньо посягає на суверенітет, територіальну цілісність та обороноздатність держави.

Зростання кількості кримінальних проваджень за цим видом злочину, а також складність його кваліфікації обумовлюють необхідність ґрунтовного наукового аналізу як теоретичних, так і практичних аспектів відповідальності за державну зраду.

Метою дослідження є комплексний аналіз кримінально-правових засад відповідальності за державну зраду в Україні, з'ясування її правової природи та визначення місця у системі злочинів проти основ національної безпеки. Особливий акцент зосереджується на характеристиці складу цього злочину, проблематиці його кваліфікації та відмежуванні від суміжних правопорушень. Окремим напрямом виступає дослідження специфіки правозастосовної практики в умовах воєнного стану. У межах роботи передбачається виявлення недоліків чинного законодавства та обґрунтування пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 111 Кримінального кодексу України, державна зрада визначається як умисне діяння громадянина України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності чи державній безпеці держави [9].

На думку М. І. Хавронюка, державна зрада належить до категорії злочинів із найбільш високим ступенем суспільної небезпеки, оскільки її наслідки можуть призвести до серйозних загроз функціонуванню державних інституцій та системи національної безпеки [14, с. 125].

На думку О.О. Дудорова, це спеціальний злочин, суб'єктом якого може бути лише громадянин України, адже саме він має юридичний обов'язок вірності державі [3, с. 152].

В. І. Борисов підкреслює, що державна зрада характеризується високим рівнем латентності, оскільки часто вчиняється приховано, із застосуванням конспіративних методів чи використанням сучасних інформаційних технологій. Це потребує від слідчих і судів глибокого аналізу доказів і психічного ставлення особи до вчиненого [1, с. 98].

Еволюція інституту державної зради засвідчує його безпосередню залежність від трансформацій політичного середовища та характеру державності. У межах Кримінального кодексу 1960 року категорія «зради Батьківщині» охоплювала шпигунську діяльність, перехід на бік противника та інші форми взаємодії з іноземними суб'єктами, що відображало ідеологічні та безпекові пріоритети відповідного історичного періоду.

Нормативна модель, закріплена у кримінальному законодавстві України 2001 року, передбачає виокремлення державної зради в самостійну статтю, що свідчить про переосмислення змісту цього правопорушення. Зазначене законодавче рішення

кореспондує зі змінами у сфері національної безпеки, зумовленими становленням незалежної держави [9].

Згідно з позицією О.М. Литвинова, сучасна державна зрада охоплює різноманітні форми антидержавної діяльності – від передачі відомостей іноземним спецслужбам до сприяння інформаційним чи військовим операціям ворога. Ця багатовимірність ускладнює визначення меж кримінальної відповідальності [5, с. 85].

Родовим об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують конституційний лад, суверенітет і територіальну цілісність України. Безпосередній об'єкт – безпека держави в політичній, економічній, військовій та інформаційній сферах.

Наукові підходи, запропоновані Р. М. Бундзом і Д. В. Яровиком, акцентують увагу на тому, що діяльність громадян, спрямована на сприяння державі-агресору через передачу інформації, здійснення шпигунських дій чи перехід на бік противника, призводить до дестабілізації базових елементів державності, серед яких визначальними постають політична незалежність, оборонний потенціал та інформаційна стійкість [2, с. 114].

Об'єктивна сторона державної зради охоплює комплекс альтернативних форм протиправної поведінки, серед яких виокремлюються перехід на бік ворога, зокрема за умов збройного протистояння, провадження шпигунської діяльності, а також надання допомоги іноземній державі чи організації у здійсненні підривної діяльності.

Суттєвого значення набуває інформаційний компонент зазначеного кримінального правопорушення, що зумовлено специфікою сучасних безпекових викликів. У науковій позиції С. К. Сергієвського підкреслюється, що в умовах гібридного протистояння до проявів підривної діяльності належить участь у поширенні відомостей про дислокацію військових об'єктів, реалізація інформаційних впливів в інтересах противника, а також розповсюдження дезінформації, здатної негативно впливати на морально-психологічний стан населення [11, с. 78].

Спеціальним суб'єктом злочину є лише громадянин України, що має правовий зв'язок із державою та обов'язок бути їй вірним. На думку В. С. Комісарова, діяння іноземців у подібних випадках повинні кваліфікуватися як шпигунство, а не державна зрада [4, с. 218].

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом – особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає їх наслідки та бажає їх настання. Саме доведення умислу є однією з найбільш складних проблем для органів досудового розслідування.

У наукових напрацюваннях М. І. Панова обґрунтовується визначальна роль цифрових доказів у процесі встановлення вини, оскільки електронне листування,

метадані та інформація з месенджерів здатні підтвердити усвідомлений характер взаємодії з противником [7, с. 154].

Із запровадженням правового режиму воєнного стану спостерігається істотне зростання кількості кримінальних проваджень за статтею 111 Кримінального кодексу України, що актуалізувало низку правозастосовних проблем. У дослідженнях О. О. Дудорова звертається увага на ускладнення відмежування державної зради від колабораційної діяльності як відносно нової категорії кримінально караних діянь, нормативне закріплення якої міститься у статтях 111-1 – 111-3 зазначеного Кодексу [3, с. 127].

Концептуальне значення для розмежування відповідних складів правопорушень має спрямованість умислу, що підкреслюється у позиції П. В. Скорохода. Діяння, зорієнтовані на заподіяння шкоди обороноздатності або територіальній цілісності держави шляхом сприяння іноземному суб'єкту, кваліфікуються як державна зрада, тоді як виконання управлінських чи господарських функцій в умовах окупації відноситься до проявів колабораційної діяльності [12, с. 87].

Додаткові складнощі виникають через умови воєнного часу – обмежений доступ слідчих до зони бойових дій, труднощі зі збором доказів, а також специфіку проведення процесуальних дій.

Як зазначають Р.М. Бундз та Д. В. Яровик, в умовах війни навіть побутові комунікації можуть мати кримінальне значення, якщо вони об'єктивно допомагають ворогу [2, с. 116].

Аналіз рішень Верховного Суду підтверджує, що основна форма злочину – це надання допомоги іноземній державі, зокрема через передачу військової інформації. Так, у постанові від 13 березня 2024 року у справі №953/3558/22 громадянина України було засуджено до 15 років позбавлення волі за умисне сприяння представникам Російської Федерації у коригуванні вогню по українських позиціях [10].

Типові проблеми судової практики:

1. Нечітке розмежування між державною зрадою та суміжними злочинами;
2. Недостатнє доведення умислу;
3. Недопустимість електронних доказів через порушення процедури фіксації;
4. Відсутність єдності судової практики між регіонами;
5. Формальний підхід до обставин, пом'якшуючих чи обтяжуючих відповідальність.

У науковій позиції В. Я. Тація підкреслюється, що узагальнення судової практики Верховним Судом у поєднанні з розробленням уніфікованих методичних рекомендацій становить необхідну передумову забезпечення однакового застосування кримінального законодавства у сфері охорони національної безпеки [13, с. 129].

Актуальні наукові дослідження акцентують увагу на доцільності уточнення законодавчих ознак державної зради, зокрема в частині, що стосується інформаційної складової відповідних протиправних діянь.

У працях Р. О. Мовчана обґрунтовується необхідність конкретизації у Кримінальному кодексі змісту поняття «допомога іноземній державі», із виокремленням сучасних цифрових форм взаємодії, включаючи передачу координат військових об'єктів та поширення в мережі матеріалів, що відображають перебіг бойових дій [6, с. 60].

У наукових працях О. М. Литвинова обґрунтовується доцільність систематизації норм Особливої частини Кримінального кодексу України, що регламентують відповідальність за злочини проти національної безпеки, з метою усунення нормативного дублювання та підвищення рівня юридичної визначеності [5, с. 62].

Позиція П. В. Скорохода акцентує увагу на необхідності використання міжнародного досвіду та розширення міждержавної взаємодії правоохоронних органів у сфері екстрадиції та спільного розслідування правопорушень, спрямованих проти державної безпеки [12, с. 121].

Висновки. Державна зрада посідає одне з ключових місць серед найбільш суспільно небезпечних посягань на основи національної безпеки України, що зумовлюється її складною юридичною природою, наявністю спеціального суб'єкта та прямого умислу, орієнтованого на заподіяння шкоди державним інтересам. Узагальнення наукових підходів і положень кримінального законодавства свідчить про багатовимірний характер зазначеного кримінального правопорушення, що потребує комплексного теоретичного осмислення.

Функціонування правового режиму воєнного стану супроводжується істотним ускладненням процесів кваліфікації державної зради та доказування, що обумовлено появою новітніх форм протиправної діяльності, передусім в інформаційній і кібернетичній сферах. Зазначені обставини актуалізують значення уніфікації правозастосовної практики та необхідність врахування сучасних безпекових викликів.

Вирішення окреслених проблем вбачається у вдосконаленні кримінального законодавства шляхом конкретизації ознак складу відповідного злочину, а також у підвищенні ефективності діяльності правоохоронних органів і судових інституцій, що у сукупності сприятиме належному забезпеченню державного суверенітету та зміцненню національної безпеки України.

Література:

1. Борисов В. І. Злочини проти основ національної безпеки України: монографія. Харків : Право, 2020. 256 с.
2. Бундз Р. М., Яровик Д. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 112–118.
3. Дудоров О.О., Хавронюк М. І. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. Київ: Ваіте, 2021. 768 с.
4. Комісаров В. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти основ національної безпеки України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 5. С. 214–219.
5. Литвинов О. М. Кримінально-правова протидія злочинам проти національної безпеки України : монографія. Харків: Право, 2021. 284 с.
6. Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія державній зраді в умовах воєнного стану. *Вісник кримінального права*. 2023. № 2. С. 56–63.
7. Панов М. І. Злочини проти державної безпеки України: теоретичні та практичні аспекти. Харків : Право, 2020. 312 с.
8. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.03.2026).
9. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.03.2026).
10. Постанова від 13.03.2024 по справі № 953/3558/22 Касаційний кримінальний суд. *Аналітично-правова система ZAKONONLINE*. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/117757857> (дата звернення: 28.03.2026).
11. Сергієвський С. К. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 284 с.
12. Скороход П. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки: монографія. Львів : Юрінком Інтер, 2020. 320 с.
13. Тацій В. Я. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. Харків: Право, 2021. 768 с.
14. Хавронюк М. І. Кримінальне право України : посібник для підготовки до іспитів. Київ : Ваіте, 2022. 408 с.

УДК 342.7

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

PECULIARITIES OF LEGAL LIABILITY UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Вікторія Хохуля,

здобувачка фахової передвищої освіти
спеціальності «Право»

Центральноукраїнського фахового коледжу
Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна

Ірина Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та соціально-
економічних відносин

Центральноукраїнського інституту розвитку
людини Університету «Україна»,
м. Кропивницький, Україна
Orcid ID: 0000-0002-3351-8063

У статті досліджено особливості юридичної відповідальності в умовах воєнного стану в Україні як чинника трансформації національної правової системи. Обґрунтовано зміну підходів до притягнення до відповідальності, що проявляється у розширенні підстав її застосування, прискоренні розгляду справ, посиленні санкцій та посиленні ролі органів військового управління і судової влади у забезпеченні правопорядку.

Встановлено розширення кола правопорушень, пов'язаних із загрозами національній безпеці, обороноздатності та стабільному функціонуванню державних інституцій. Підкреслено доцільність комплексного застосування різних видів юридичної відповідальності як ефективного механізму реагування на правопорушення, відновлення порушених прав і мінімізації негативних наслідків. Визначено ключову роль судової практики у забезпеченні єдності правозастосування та кваліфікації правопорушень.

Ключові слова: воєнний стан, юридична відповідальність, національна безпека, правопорушення, санкції, судова практика, правозастосування.

The article examines the specific features of legal liability under martial law in Ukraine as a factor in the transformation of the national legal system. It substantiates a shift in approaches to

bringing individuals to liability, manifested in the expansion of grounds for its application, accelerated case proceedings, stricter sanctions, and an enhanced role of military administration bodies and the judiciary in ensuring law and order.

The study establishes an expansion of the range of offenses related to threats to national security, defense capability, and the stable functioning of state institutions. The expediency of a comprehensive application of different types of legal liability is emphasized as an effective mechanism for responding to offenses, restoring violated rights, and minimizing negative consequences. The key role of judicial practice in ensuring the unity of law enforcement and the proper qualification of offenses is identified.

Keywords: *martial law, legal liability, national security, offenses, sanctions, judicial practice, law enforcement.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні суттєво трансформуються підходи до притягнення осіб до юридичної відповідальності, що зумовлено необхідністю забезпечення національної безпеки, обороноздатності та стабільності держави. Виникає потреба у балансуванні між ефективним реагуванням на правопорушення та дотриманням основоположних принципів права і прав людини. У зв'язку з цим актуалізується проблема визначення особливостей, меж і механізмів реалізації юридичної відповідальності в умовах воєнного стану.

Актуальність теми зумовлена сучасними викликами, пов'язаними з російсько-українською війною, які вимагають удосконалення правового регулювання відповідальності за правопорушення, що становлять загрозу державній безпеці. Посилення санкцій, розширення підстав відповідальності, зміна процедур її реалізації та підвищення ролі військових і судових органів потребують наукового осмислення з метою забезпечення ефективності правозастосування та дотримання принципів справедливості й законності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика юридичної відповідальності в умовах воєнного стану в Україні активно досліджується у вітчизняній правовій доктрині. Значний науковий внесок здійснили О. В. Андрушко, яка проаналізувала відповідальність військовослужбовців [1], С. І. Бевз і В. Я. Стадник, що розглянули посилення адміністративної відповідальності [2], а також К. Л. Бугайчук, яка дослідила напрями вдосконалення механізмів юридичної відповідальності в умовах воєнного стану [3].

Питання кримінальної відповідальності розкрито у працях Н. Г. Габлей [4], функціонування судової системи – у дослідженнях П. О. Давиденка, В. О. Уколової та Є. О. Уколової [5]. Л. О. Мостепанюк проаналізувала воєнний стан як обтяжуючу обставину [6].

Наявні наукові розвідки не вичерпують усієї багатовимірності проблематики юридичної відповідальності в умовах воєнного стану, оскільки сучасна правова дійсність характеризується динамічними змінами нормативного регулювання,

посиленням ролі державного примусу та переосмисленням меж допустимого втручання держави у сферу прав і свобод людини. Актуальність подальшого наукового аналізу зумовлюється необхідністю системного осмислення розширення підстав притягнення до відповідальності, оптимізації процесуальних механізмів реагування на правопорушення, інтенсифікації правозастосовної діяльності, а також посилення санкційного впливу в умовах підвищених загроз національній безпеці. Окремого значення набуває дослідження взаємодії різних видів юридичної відповідальності, що в умовах воєнного стану набуває комплексного характеру, а також зростання значущості військового управління та судової практики як ключових інструментів забезпечення правопорядку.

Метою наукового дослідження виступає виявлення та систематизація особливостей юридичної відповідальності в Україні в умовах воєнного стану, що передбачає аналіз її змістовних характеристик, функціонального призначення та механізмів реалізації. Досягнення поставленої мети потребує розкриття теоретико-правових підходів до розуміння юридичної відповідальності, дослідження її функціональної структури та визначення специфіки застосування в умовах особливого правового режиму.

Юридична відповідальність у сучасній доктрині розглядається як обов'язок особи зазнати негативних наслідків правового характеру у зв'язку з вчиненням правопорушення, що реалізується через механізм державного примусу. У науковому трактуванні Л. Шестопалової вона постає як системне правове явище, що виникає внаслідок порушення правових приписів і втілюється у застосуванні санкцій уповноваженими органами держави [9, с.6]. Зміст відповідальності охоплює не лише каральний елемент, а й відновлювальну та превентивну складові, спрямовані на забезпечення стабільності правопорядку.

Функціональна характеристика юридичної відповідальності визначається її багатовимірним впливом на правопорушника та суспільство. Каральна функція забезпечує реалізацію негативних наслідків за протиправну поведінку, превентивна спрямована на запобігання новим правопорушенням, виховна формує правосвідомість, компенсаційна відновлює порушені права, а регулятивна впливає на загальну впорядкованість суспільних відносин. Сукупність зазначених функцій формує цілісну систему правового реагування на порушення встановлених норм.

Система юридичної відповідальності охоплює кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну та матеріальну форми, кожна з яких реалізується в межах відповідного правового режиму та характеризується специфічними підставами застосування. Виникнення відповідальності обумовлюється наявністю юридичного факту правопорушення, встановленням вини, настанням шкоди, формуванням складу правопорушення та належною процесуальною фіксацією.

Відсутність хоча б одного з елементів унеможливило застосування санкцій, оскільки правова кваліфікація потребує повного складу юридично значущих обставин.

Підставою притягнення до відповідальності виступає протиправна поведінка, що порушує встановлені правові приписи та створює передумови для застосування державного примусу. Склад правопорушення охоплює об'єкт посягання, суб'єкта, об'єктивну та суб'єктивну сторони, причинний зв'язок і наслідки, що дозволяє здійснити юридичну оцінку діяння та визначити характер відповідальності.

Умови воєнного стану зумовлюють специфічну трансформацію механізмів притягнення до юридичної відповідальності, що проявляється у розширенні підстав її застосування, скороченні процесуальних строків та посиленні санкцій. Наукові підходи акцентують, що в період збройного конфлікту коло правопорушень істотно зростає, оскільки підвищується рівень загроз національній безпеці, обороноздатності та функціонуванню державних інституцій [3, с. 287–288].

Особливе місце посідають діяння, пов'язані з порушенням режиму воєнного стану, зокрема недотримання комендантської години, правил пересування та встановлених обмежень. Підвищену суспільну небезпеку становлять також дії, спрямовані на саботаж, перешкоджання діяльності органів влади, військових формувань або сприяння державі-агресору. У межах воєнного стану значна увага приділяється злочинам проти військової служби, зокрема дезертирству, ухиленню від виконання обов'язків та непокорі наказам командування, що безпосередньо впливає на обороноздатність держави.

Процедурні аспекти притягнення до відповідальності в умовах воєнного стану характеризуються прискореним розглядом справ та посиленням ролі уповноважених органів. Військові адміністрації, комендатури та інші інституції здійснюють контроль за дотриманням правового режиму, беруть участь у фіксації порушень та забезпечують оперативне реагування. Подібна модель правозастосування спрямована на мінімізацію ризиків для національної безпеки та підтримання стабільності суспільного життя.

Санкційний механізм у воєнний період характеризується підвищеною суворістю. Кримінальна відповідальність охоплює злочини проти основ національної безпеки, адміністративні стягнення застосовуються за порушення режимних обмежень, дисциплінарні заходи реалізуються щодо військовослужбовців, а матеріальна відповідальність спрямована на відшкодування завданих збитків. Наукові дослідження підтверджують, що посилення санкційного впливу виконує як каральну, так і превентивну функцію, формуючи належний рівень правової дисципліни [1, с. 25–26].

Окремого значення набуває питання процесуальних гарантій, які в умовах воєнного стану можуть зазнавати тимчасового обмеження з метою оперативного реагування на правопорушення. Скорочення строків провадження, особливості

реалізації права на захист та інші процесуальні модифікації застосовуються виключно в межах необхідності забезпечення публічної безпеки.

Індивідуалізація відповідальності залишається ключовим принципом правозастосування навіть за умов особливого правового режиму. Кожен випадок оцінюється з урахуванням характеру діяння, його наслідків та ступеня суспільної небезпеки, що забезпечує пропорційність державного реагування [6, с. 43–44].

Важливим елементом системи правозастосування виступає поєднання різних видів юридичної відповідальності. Комплексний підхід передбачає одночасне застосування кримінальних, адміністративних, дисциплінарних і матеріальних заходів залежно від характеру правопорушення. Подібна модель забезпечує багаторівневий вплив на правопорушника та сприяє відновленню порушених прав.

Посилення кримінальної відповідальності за злочини проти національної безпеки відображає особливу небезпеку відповідних діянь у воєнний період. Державна зрада, колабораційна діяльність, посягання на територіальну цілісність та інші подібні злочини отримують підвищену санкційну оцінку, що зумовлено їх прямим впливом на обороноздатність держави [4, с. 415–416].

Адміністративно-правовий компонент відповідальності також зазнає суттєвих змін, що проявляється у посиленні контролю за дотриманням режимних вимог, збільшенні розміру штрафів та розширенні сфери адміністративних заборон [2, с. 193–194].

Судова практика виступає системоутворювальним елементом правозастосування, забезпечуючи єдність тлумачення правових норм та формування стабільних підходів до кваліфікації правопорушень. Судові органи враховують специфіку воєнного стану, оцінюють реальні наслідки діянь та рівень загроз державній безпеці, що забезпечує баланс між суворістю та справедливістю рішень [5, с. 85].

Сформована судова практика підтверджує тенденцію до посилення відповідальності за злочини проти національної безпеки та забезпечує однакове застосування норм права в умовах підвищеної складності правового регулювання. Зазначені підходи сприяють зміцненню правопорядку, підвищенню ефективності державного управління та захисту національних інтересів у період воєнного стану.

Висновки. Юридична відповідальність в умовах воєнного стану характеризується трансформацією її традиційних ознак, що проявляється у розширенні підстав застосування, прискоренні процедур притягнення та посиленні ролі органів військового управління у забезпеченні правопорядку. Відповідні зміни спрямовані на підвищення оперативності реагування на правопорушення та підтримання стабільності правової системи, при цьому зберігається принцип індивідуалізації відповідальності як базова гарантія справедливого правозастосування.

Посилення санкційного впливу найбільш виразно простежується у сфері кримінальної відповідальності, передусім щодо злочинів проти національної безпеки та військової дисципліни, а також у межах адміністративної, дисциплінарної й матеріальної відповідальності. Судова практика набуває визначального значення, забезпечуючи уніфікацію підходів до кваліфікації правопорушень та стабільність правозастосування з урахуванням специфіки воєнного стану.

Загалом юридична відповідальність у зазначених умовах виступає системоутворювальним механізмом забезпечення національної безпеки, суспільної стабільності та належного функціонування правопорядку.

Література:

1. Андрушко О. В. Особливості юридичної відповідальності військовослужбовців в умовах режиму військового стану. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024. № 11. С. 24-27.
2. Бевз С. І., Стадник В. Я. Посилення адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану: окремі аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2023. № 5. С. 193-195.
3. Бугайчук К. Л. Актуальні питання удосконалення юридичної відповідальності за вчинення правопорушень в умовах військового стану. *Multidisciplinary academic research, innovation and results: The XIII International Scientific and Practical Conference*. 2022. С. 286-290.
4. Габлей Н. Г. Окремі аспекти посилення кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2023. № 2. С. 414-417.
5. Давиденко П. О., Уколова В. О., Уколова Є. О. Особливості діяльності судової системи в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. № 12. С. 84-87.
6. Мостепанюк Л. О. Воєнний стан як обставина, що обтяжує покарання. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2024. Випуск 21. С. 37-50.
7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09 квітня 2024 р. у справі № 639/1528/22. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=118297134> (дата звернення: 10.04.2026)
8. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 квітня 2023 р. у справі № 748/1376/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110428143> (дата звернення: 10.04.2026)
9. Шестопалова Л. Юридична відповідальність у структурі права. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 5-15.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ЗДОРОВ'Я ТА СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА
ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ.
Збірник наукових статей.
В чотирьох томах. Том 2.**

*Матеріали подано в авторській редакції.
За зміст матеріалів відповідальність несуть автори*

*Адреса редакції: м. Кропивницький, вул. Андрія Матвієнка, 1А
Відповідальний редактор О.В. Кравченко
E-mail: institutekirol@gmail.com*

ISBN 978-83-978680-6-9

